Silviu Miloiu

România şi Ţările Baltice în perioada interbelică

ediţia a II-a
2012

e-book: www.cetateadescaun.ro

Editor: Dan Mărgărit
Referenţi ştiinţifici:
Prof. univ. dr. VALERIU FLORIN DOBRINESCU
Prof. univ. dr. ION STANCIU

Acest material se distribuie gratuit.

ISBN 978-606-537-113-2
© Editura Cetatea de Scaun, 2012
www.cetateadescaun.ro, email: editura@cetateadescaun.ro
tel./fax. 0245 218 318

Târgovişte, 2003 (ed. I), 2012 (ed. II, e-book)

CUPRINS

***Cuvânt înainte* ……. 4**
***Prefaţă* 7**

INTRODUCERE ……..... 9

CAPITOLUL I ……..... 20
O istorie a contactelor româno-baltice dinainte de 1922

CAPITOLUL II ……..... 66
Istoria relaţiilor diplomatice şi consulare ale României cu Ţările Baltice …..... 66
I. Geneza relaţiilor diplomatice româno-baltice ……..... 66
II. Istoria relaţiilor diplomatice şi consulare ale României cu Letonia ……..... 71
III. a. *Istoria relaţiilor diplomatice ale Estoniei cu România* 96
III.b. *Consuli şi candidaţi de consuli onorifici ai Estoniei în România în perioada interbelică: informaţii inedite din arhivele estoniene* …..... 99
III.c. *Istoria relaţiilor diplomatice şi consulare ale României cu Estonia* 111
IV. Istoria relaţiilor diplomatice ale României cu Lituania …… 115
V. Concluzii ……..... 122

CAPITOLUL III ……..... 124
România, Ţările Baltice şi securitatea colectivă în Europa 124
I. Securitatea colectivă: istoric şi implicaţii interbelice …..... 124
II. a. *Statele Baltice, România şi securitatea colectivă în Europa anilor '20* 127
II.b.*Pactul Briand-Kellogg şi protocolul de la Moscova: atitudini româneşti şi baltice* ..…..... 141
III. a. *Întărirea climatului de cooperare în Europa Răsăriteană: Convenţiile de definire a agresorului în contextul politicii de securitate colectivă urmate de România şi Ţările Baltice* ……..... 145
III.b. *Pactul de securitate orientală, România şi Ţările Baltice* 147
III.c. *Diplomaţia românească, Ţările Baltice şi Liga Naţiunilor după eşecul proiectului pactului oriental* 159
IV. Diplomaţia României şi preocupările de securitate ale Ţărilor Baltice în anii 1938-1939 ……..... 161

www.cetateadescaun.ro

IV.a. *Factorul militar german în Ţările Baltice în anii 1938-1939* ……..... 162
IV.b. *Rolul factorului britanic în politica Ţărilor Baltice în viziunea diplomaţiei româneşti* …..... 165
IV.c. *Inserţia factorului polonez în politica Baltică: percepţii româneşti* 166
V. Neutralitatea şi rolul acesteia ca factor de interes în politica Ţărilor Baltice ……..... 169
VI. Consecinţele diferiţilor factori de influenţă regională şi mondială asupra poziţiei strategice a Ţărilor Baltice …... 170

CAPITOLUL IV 172
Poziţia Românei faţă de constituirea şi consolidarea Înţelegerii Baltice 172
I. Introducere ……..... 172
II. Chestiunea securităţii în regiunea baltică după sfârşitul Primului Război Mondial 172
II.a. *Ideologia politică a Baltoscandiei, ca o nouă regiune în Europa* ……..... 175
II.b. *Proiectul Ligii Diagonale (1919-1920) mergând de la Marea Neagră la Marea Baltică, ca o zonă de separare a Rusiei de Germania* ……..... 177
II.c. *Proiecte de constituire a unei ligi baltice: 1917-1934* 179
III. Diplomaţia României şi constituirea Înţelegerii Baltice ……. 190
IV. Consolidarea Înţelegerii Baltice în viziunea diplomaţiei Româneşti …..... 194
IV.a. *Conferinţele Înţelegerii Baltice* ……..... 194
IV.b. *Înţelegerea Baltică în relaţiile internaţionale în anii '30 în viziunea diplomaţiei române* …..... 196
V. Politicile Înţelegerii Baltice de la sfârşitul anilor ´30 ……..... 199
VI. Sfârşitul Înţelegerii Baltice: percepţii româneşti …..... 204
VII. Concluzii ……..... 206

CAPITOLUL V ……..... 208
Anexarea Ţărilor Baltice în viziune românească (1939-1940) 200

CONCLUZII ……..... 235

BIBLIOGRAFIE FINALĂ ……..... 239
INDEX …….. 251

www.cetateadescaun.ro

Cuvânt înainte la a doua ediţie

În urmă cu nouă ani vedea lumina tiparului prima ediţie a acestei lucrări dedicate istoriei relaţiilor României cu Ţările Baltice în perioada interbelică, lucrare care fusese susţinută ca teză de doctorat la Universitatea din Craiova la data de 25 mai 2003 sub conducerea regretatului profesor Valeriu Florin Dobrinescu, unul dintre cei mai prolifici şi completi specialişti români din domeniul istoriei relaţiilor internaţionale.

Între timp, cercetările ulterioare ale autorului şi ale altor specialişti din România şi din Ţările Baltice au adus completări, nuanţări, precum şi unele corecturi acestei cărţi. Considerăm, însă, că acestea nu au fost de natură să schimbe în mod radical teza acestei lucrări şi tocmai de aceea am decis să păstrăm cu fidelitate conţinutul primei ediţii, adăugând doar un indice de final (care lipsea din prima ediţie) şi acest „cuvânt înainte" în care ne propunem să facem cunoscute câteva dintre rezultatele cele mai noi ale cercetării proprii şi ale altor colegi pe această temă. O ediţie în limba engleză, pe care o pregătim, va încorpora rezultatele celor mai noi cercetări în domeniu şi va cunoaşte o restructurare importantă a ediţiei româneşti.

Aşa cum arătam, istoria relaţiilor României cu Ţările Baltice a continuat să deştepte interesul unui număr de cercetători români şi străini, interes care a fost încurajat de constituirea, în noiembrie 2008, a Asociaţiei Române pentru Studii Baltice şi Nordice şi un an mai târziu a Revistei Române de Studii Baltice şi Nordice. Astfel, sub egida celei dintâi, în anul 2010 s-a desfăşurat la Târgovişte prima ediţie a conferinţei internaţionale asupra studiilor baltice şi nordice cu titlul *„Romania and Lithuania in the Interwar International Relations: Bonds, Intersections and Encounters".* Lucrările ce au fost susţinute la această conferinţă au fost publicate într-un număr special al Revistei Române de Studii Baltice şi Nordice (Vol. 2, Nr. 1 (2010), cuprinzând mai multe analize ale istoriei relaţiilor dintre România şi Lituania[1], dar şi unele studii comparative având în vedere cele două state[2]. Asemenea materiale cu privire la relaţiile româno-baltice în perioada de referinţă au mai fost publicate şi în alte numere ale revistei mai sus-amintite sau ale periodicului Valahian Journal of Historical Studies, câteva dintre aceste fiind şi susţinute la a doua ediţie a conferinţei internaţionale asupra studiilor baltice şi nordice cu titlul „*Black Sea and Baltic Sea Regions: Confluences, influences and crosscurrents in the modern and contemporary*

[1] Florin Anghel, "Wan light of Lithuania in Bucharest. The sources of a non-declared divorce (1918-1926)," *Revista Româna de Studii Baltice si Nordice*, Vol. 2, Issue 1 (2010), pp. 7-24; Dalia Bukeleviciute, "The political and diplomatic relations between Lithuania and Romania (1935-1940)," *Revista Româna de Studii Baltice si Nordice*, Vol. 2, Issue 1 (2010), pp. 25-33; Silviu Miloiu, "Nicolae Titulescu's new eastern policy and the upgrading of Romania's diplomatic ties with Lithuania", *Revista Română pentru Studii Baltice şi Nordice*, Vol. 2, Issue 1 (2010), pp. 35-52; Bogdan Schipor, "The Polish-Lithuanian Crisis of March 1938. Some Romanian and Western reactions," *Revista Româna de Studii Baltice si Nordice*, Vol. 2, Issue 1 (2010), pp. 83-92.

[2] Elena Dragomir, "Development characteristics of interwar European periphery: the cases of Romania and Lithuania's agriculture," *Revista Româna de Studii Baltice si Nordice*, Vol. 2, Issue 1 (2010), pp. 53-68; Ramojus Kraujelis, "The status and the future of Baltic States and Romania in the strategy of Western Allies in the early years of the Second World War: a comparative view," *Revista Româna de Studii Baltice si Nordice*, Vol. 2, Issue 1 (2010), pp. 93-109.

ages" (Târgovişte, 2011).[3]Tot sub egida asociaţiei a fost organizată o expoziţie dedicată relaţiilor româno-lituaniene şi a fost publicat un volum de documente cu privire la istoria relaţiilor dintre România şi Lituania în perioada interbelică şi în cel de-al doilea război mondial[4], precum şi un repertoriu bibliografic cu referire la relaţiile României cu toate cele trei state baltice[5]. Au apărut, de asemenea, analize cu privire la aceste relaţii şi în alte publicaţii periodice sau volume colective.[6]

Se cuvine remarcat faptul în acest răstimp a fost susţinută şi ulterior publicată şi o teză de doctorat care realizează ample paralele între situaţia României şi cea a

[3] Vasile Ciobanu, "The Relations Between Transylvanian Saxons and Baltic Germans during the 1920s," *Revista Româna de Studii Baltice si Nordice*, Vol. 1 (2009), pp. 85-98; Florin Anghel, "Portrait of a necessary Ponto-Baltic alliance: Polish commercial road projects towards the Balkans and the Black Sea, 1919 – 1926," *Revista Româna de Studii Baltice si Nordice*, Vol. 2, Issue 2 (2010), pp. 175-202; Eriks Jekabsons, "Pre-World War II Romania from Latvian Perspective: An Envoy's views", *Revista Româna de Studii Baltice si Nordice*, Vol. 3, Issue 1 (2011), pp. 161-181; Dalia Bukeleviciute, „The Little Entente and Romania from the perspective of Lithuanian diplomacy in the 1930s," *Revista Româna de Studii Baltice si Nordice*, Vol. 3, Issue 1 (2011), pp. 265-274; Ioana-Ecaterina Cazacu, "The Nansen Commission and the Romanian prisoners of war's repatriation from the Russian territories," *Revista Româna de Studii Baltice si Nordice*, Vol. 3, Issue 1 (2011), pp. 145-159; Silviu Miloiu, "The Baltic escape from hell. The Nansen Office and the Romanian POWs (1919-1921)", *Valahian Journal of Historical Studies* 15 (2011), pp. 65-82; Silviu Miloiu, „Exploring the newborn in-between Europe: Romania, the Baltic States and the concept of collective security during the 1920's", *Valahian Journal of Historical Studies*, No. 1 (2004), pp. 61-73.

[4] Silviu Miloiu (coordinator), Florin Anghel, Dalia Bukeleviciute, Alexandru Ghişa, Ramojus Kraujelis, Bogdan-Alexandru Schipor, *The Romanian - Lithuanian Relations. Diplomatic documents (1919-1944)*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2011.

[5] Silviu Miloiu, *O concepţie românească a Nordului. Sec. XIX-XX, Repertoriu de documente şi trimiteri bibliografice*, Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2009.

[6] Florin Anghel, "Instaurarea comunismului în teritoriile ocupate de Uniunea Sovietică în 1940. Cazul Letoniei", *Arhivele totalitarismului* 17 (1997), pp. 80- 87; Florin Anghel, „Apie svetimšalius ir nepažistamuosius.Rumunijos politiniu elitu požiuris i Lietuva pirmaisiais nepriklausomybes metais po 1918 m", *Lietuvos Istorijos Metraštis*, 1 (2007), pp. 33-43; Florin Anghel, „About Strangers and Unknowns. Romanian Political Elites Towards Lithuania in the First Years of Independence After 1918", in Silviu Miloiu, Ion Stanciu and Iulian Oncescu (eds.), *Europe As Viewed From The Margins. An East Central European Perspective From World War I To Present*, Valahia University Press, Târgovişte, 2008, pp. 163-170; Silviu Miloiu, „Building the Eastern Front? The British Policy toward Romania, Finland and Estonia (March 1939 - March 1940): A comparative Approach", in Mioara Anton, Florin Anghel, Cosmin Popa (coord.), *Hegemoniile trecutului. Evoluţii româneşti şi europene. Profesorului Ioan Chiper la 70 de ani*, Ed. Curtea Veche, Bucureşti, 2006, pp. 165-186; Silviu Miloiu, "Constructing Easterness and Settling New Frontiers in Europe: Again About the Ribbentrop-Molotov Pact", *Valahian Journal of Historical Studies* 5-6 (2006), pp. 27-44; Silviu Miloiu, „Finlanda, Estonia şi România. Evoluţii paralele în timpul şi după sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial", *Revista de Istorie Militară*, nr. 5-6 (109-110),2008., 70-85; Silviu Miloiu, „Some aspects of the military cooperation in the Border States area in the first half of the 1920s", în Ioan Ciupercă, Bogdan-Alexandru Schipor, Dan Constantin Mâţă (coord.), *România şi sistemele de securitate colectivă în Europa, 1919-1975*, Ed. Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi, 2009, pp. 65-78; Silviu Miloiu, „Under the Mighty Weight of Geopolitics: Romania's Relations with Latvia during the Interwar Period", *Geopolitica. Revistă de Geografie Politică, Geopolitică şi Geostrategie*, vol. 41-42, no. 3 (2011), pp. 283-293;

Ţărilor Baltice în perioada de sfârşit a anilor 1930[7], precum şi o excelentă monografie dedicată unuia dintre cei mai remarcabili diplomaţi români acreditaţi în Ţările Baltice, Vasile Stoica.[8]

Această sumă de articole, capitole şi cărţi au adus contribuţii importante cu privire la perspectivele Statelor Baltice asupra relaţiilor cu România, au scos la iveală noi documente din arhivele româneşti şi străine care grăiesc, de exemplu, despre schimbul de informaţii secrete dintre armatele acestor state, dar şi despre cât de înrădăcinate erau prejudecăţile românilor în ceea ce priveşte statul lituanian, prejudecăţi care au jucat un rol important în limitele impuse acestor legături. S-a putut urmări, de asemenea, traseul urmat de români după Primul Război Mondial spre casă, prin Ţările Baltice, cu ajutorul Comisiei Nansen, sau cel urmat de unii dintre baltici spre ţara lor prin traversarea teritoriului românesc, s-a putut evalua mai bine cât de mult au cooperat reprezentanţii români şi baltici în diferite foruri internaţionale, inclusiv la Societatea Naţiunilor, s-au aflat lucruri noi despre legăturile economice şi culturale dintre acestea etc.

Tocmai de aceea, recomandăm cititorilor ca după citirea acestei monografii de pionierat asupra relaţiilor României cu Ţările Baltice, să parcurgă cu atenţie şi bibliografia recomandată în paginile de mai sus, având astfel o perspectivă mai adecvată asupra meritelor şi limitelor acestei cercetări, precum şi asupra stadiului cercetărilor în domeniu şi a perspectivelor acestora.

În final, aş dori să mulţumesc Editurii Cetatea de Scaun pentru iniţiativa de a publica în format electronic o a doua ediţie a acestei lucrări, precum şi Asociaţiei Române pentru Studii Baltice şi Nordice pentru cadrul propice pe care-l creează dezvoltării cercetărilor în acest domeniu.

Autorul

Târgovişte, 12.02.2012

[7] Bogdan Schipor, *Politica Marii Britanii la frontiera de vest a Uniunii Sovietice: 1938-1941*, Ed. Junimea, Iaşi, 2007.

[8] Ioan Opriş, *Vasile Stoica în serviciul României*, Ed. Oscar Print, Bucureşti, 2008.

Prefaţă

Lucrarea elaborată de domnul Silviu Marian Miloiu ne introduce în problematica raporturilor României cu statele baltice din perioada interbelică, subiect neabordat până în momentul de faţă în istoriografia naţională.

Autorul a surprins în această lucrare momentele stabilirii relaţiilor României cu Ţările Baltice, atât în cadrul juridic al oficiilor diplomatice, dar şi în acela al contactelor umane derulate în perioada interbelică între diplomaţia de la Bucureşti şi statele baltice. Atât România, cât şi statele baltice, ca puteri mici şi mijlocii, au considerat aplicarea principiilor securităţii colective, funcţionalitatea şi principiile Ligii Naţiunilor drept pietre unghiulare ale securităţii lor.

Autorul şi-a concentrat atenţia asupra atitudinii statelor baltice faţă de securitatea colectivă şi a analizat modul în care poziţia oamenilor politici din această parte a Europei era percepută de către diplomaţia de la Bucureşti. Legată de securitatea colectivă, securitatea regională a dorit să ofere Europei o soluţie pentru a depăşi conflictele interne care o duseseră la războiul mondial. Autorul analizează, de asemenea, proiectele baltice de securitate naţională, legăturile dintre acestea şi conceptele româneşti, ca şi viziunea diplomaţiei de la Bucureşti faţă de planurile baltice. În cadrul ultimului capitol al lucrării este abordată problema anexării Ţărilor Baltice de către Uniunea Sovietică şi a atitudinii diplomaţiei şi presei româneşti faţă de acest eveniment care a pus capăt relaţiilor oficiale româno-baltice pentru o jumătate de secol.

Subiectul acestei lucrări este, aşa cum am mai arătat, o noutate absolută în istoriografia românească,referirile la raporturile româno-baltice din perioada interbelică fiind extrem de rare. Autorul a folosit numeroase surse de arhivă româneşti (Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe, surse aflate în Arhivele Naţionale Istorice Centrale, Biblioteca Academiei Române), dar partea cea mai interesantă o constituie documentele cercetate şi folosite de autor din arhivele finlandeze şi estoniene. Bibliografia folosită este extrem de bogată, domnul Silviu Marian Miloiu utilizând numeroase lucrări consultate în bibliotecile aflate în statele baltice şi Finlanda. Autorul aduce în circuitul ştiinţific numeroase informaţii inedite referitoare la istoria relaţiilor româno-baltice şi evidenţiază rolul jucat de Nicolae Titulescu şi de alţi diplomaţi români (în speţă, Vasile Stoica şi Mihail Sturdza) în promovarea şi amplificarea acestor raporturi. Demne de semnalat sunt datele legate de activitatea consulilor celor trei state baltice de la Bucureşti, autorul venind cu date convingătoare în acest sens.

Lucrarea elaborată de domnul Silviu Marian Miloiu, în fapt teza de doctorat a domniei sale, este bine scrisă, se citeşte uşor, iar concluziile sunt pertinente şi la obiect. Autorul demonstrează şi stabileşte principalele perioade de

colaborare româno-baltice, mai întâi, cu o fază care a debutat în 1919, când s-au elaborat mai multe proiecte de constituire a unei zone de securitate în Europa Orientală, de la Marea Egee, la Marea Baltică. Totodată, a existat o colaborare în direcţia stăvilirii ofensivei bolşevismului şi în cadrul proiectelor antiruseşti (1921-1922) şi o perioadă de colaborare mai intensă, de după 1928, când România şi Ţările Baltice, interesate de amenajarea spaţiului de securitate dintre blocul german şi cel rusesc, au participat împreună la iniţiative de întărire a securităţii colective şi regionale îndeosebi la forumul de la Geneva. Faza a luat sfârşit în 1936 când pesimismul a început să domine politica internaţională a celor patru state, la sfârşitul anilor '30 acestea devenind doar simpli pioni în mâinile Uniunii Sovietice şi ale Germaniei: România a fost grav amputată teritorial în perioada septembrie-iunie 1940, iar naţiunile baltice şi-au pierdut independenţa cucerită cu douăzeci şi doi de ani mai înainte.

Consider că lucrarea *România şi Ţările Baltice în perioada interbelică* reprezintă o contribuţie notabilă, inedită, la istoria relaţiilor internaţionale ale României din perioada interbelică. De altfel, autorul a tipărit mai multe studii şi articole care reprezintă părţi ale acestei lucrări, atât în ţară, cât şi în străinătate. Prin urmare, lucrarea domnului Silviu Marian Miloiu reprezintă o reuşită certă istoriografică, cu numeroase informaţii inedite, motiv pentru care o recomandăm cu căldură publicului cititor interesat de istorie.

21 ianuarie 2003

Prof. univ. dr. Valeriu Florin Dobrinescu

Introducere

Actualitatea temei

Integrarea euroatlantică a României şi Ţărilor Baltice este o realitate a lumii contemporane. Anul acesta România, Lituania, Letonia şi Estonia vor primi invitaţii de alăturare la una dintre cele mai largi organizaţii de securitate internaţionale create vreodată: N.A.T.O. La 1 mai 2004, foarte probabil, Estonia, Letonia şi Lituania vor fi invitate să adere la Uniunea Europeană. În 2007 este posibil că România le va urma. Este foarte adevărat că asistăm la o situaţie fără precedent: pentru prima dată în epoca modernă există un proiect democratic aşa de larg de integrare a Europei de Est, a Europei dintre Germania şi Rusia, în spaţiul cultural şi politic european. Pentru prima dată, Europa Occidentală simte nevoia să facă sacrificii pentru a integra Europa Orientală într-o civilizaţie europeană comună bazată pe ideile de democraţie şi progres[1]. Europa Occidentală nu mai este Europa Locarnoului sau a Münchenului, ci este o Europă care se apleacă cu o nouă viziune, integratoare, asociativă spre Răsărit. Este o Europă care a decis să-şi spele păcatele luptelor fratricide printr-o nouă viziune, tolerantă, şi care caută să asocieze întru aceleaşi idei şi partea de Europă ocupată de sovietici. Practic, de continuare acestei politici, de modul ei de aplicare, de reuşita ei, depinde viitorul Europei. Şi depinde viitorul României şi al Ţărilor Baltice. Inclusiv viitorul relaţiilor bilaterale ale României cu Estonia, Letonia şi Lituania.

Pentru că deja am folosit, inclusiv în titlul lucrării noastre, denominaţia Ţările Baltice, credem că se cuvine, de la bun început, să clarificăm motivele care ne-au determinat să optăm pentru folosirea majusculelor pentru a desemna naţiunile-state estoniană, letonă şi lituaniană. Pentru că, de pildă, nimeni nu s-a gândit să folosească termenul de state balcanice scris cu majuscule. De ce aşadar această diferenţă? Răspunsul nu este unul foarte simplu. Naţiunile estoniană, letonă şi lituaniană sunt departe de a fi avut o istorie aşa de strâns asociată aşa cum ar sugera folosirea acestei denominaţii. Estonienii sunt o populaţie fino-ugrică, vorbitoare de limbi baltice fiind doar naţiunile letonă şi lituaniană. Apoi, letonii şi estonienii sunt luterani, iar lituanienii catolici. Istoria şi tradiţiile culturale comune lituaniano-poloneze sunt mai evidente decât cele lituaniano-letone sau lituaniano-estoniene. Pe scurt, situaţia este datorată, în principal, istoriei comune de peste un veac a

[1] Vezi polemica epistolară dintre Mihai Antonescu şi Grigore Gafencu de la începutul anului 1944 cu privire la importanţa regiunii dintre Marea Baltică şi Marea Neagră în politica europeană, în Grigore Gafencu, *Politica în exil: 1942-1957*, Editura Oscar Print, Bucureşti, 2002 (studiu intoductiv şi selecţia textelor de Nicolae Petrescu şi Gheorghe Zamfir), p. 112-113. În contrast cu convingerea ministrului de externe român de la acea dată, fostul şef al diplomaţiei era pesimist cu privire la influenţa pe care interesul pentru salvarea Europei răsăritene de pericolul sovietic îl avea în cercurile guvernamentale din capitalele occidentale.

www.cetateadescaun.ro

naţiunilor baltice în cadrul Imperiului Rus, faptului că acestea erau naţiuni mici, care au căutat să găsească o cale de asociere în perioada interbelică deoarece păreau a nu fi viabile ca state naţionale, dar mai cu seamă similarităţii sorţii lor în anii 1939-1940 şi în perioada dominaţiei sovietice. Cooperarea dintre aceste state în anii Gorbaciov, în vederea recâştigării independenţei lor naţionale, a accentuat şi mai mult perceperea lor ca având un destin istoric şi o orientare politică şi culturală strâns legată. De aceea, am considerat că nu este cazul, în această dizertaţie, să schimbăm obiceiul deja îndătinat al presei şi istoriografiei mondiale de a scrie cu majuscule numele Ţările Baltice atunci când se referă la cele trei state, Estonia, Letonia şi Lituania. Atragem doar atenţia asupra rezervelor noastre în folosirea acestui nume care sugerează o identitate aproape naţională a celor trei naţiuni. De asemenea, considerăm de datoria noastră să atragem atenţia asupra faptului că, la începutul anilor '20, şi Finlanda era considerată un stat „Baltic", aşadar un stat a cărui identitate politică şi culturală era mai legată de Marea Baltică şi de naţiunile estoniană, letonă şi lituaniană, decât de „Nord" şi Scandinavia. De aceea, atunci când am vorbit de cooperarea dintre statele situate împrejurul Mării Baltice am folosit, în general, termenul de statele din arealul Mării Baltice, pentru a le deosebi de Statele Baltice propriu-zise, adică Estonia, Letonia şi Lituania.

Situaţiile în care românii şi naţiunile baltice au fost asociaţi într-o întreprindere comună sunt puţine: sunt de amintit aici legăturile românilor şi ale lituanienilor din Evul Mediu, legăturile spirituale create în Imperiul Rus între românii basarabeni şi intelectualitatea baltică, coparticiparea acestora la distrugerea ţarismului şi a dominaţiei ruseşti. Dar cel mai important dintre acestea a fost proiectul de creare a Europei securităţii colective din perioada interbelică. În cadrul Europei versailleze, România şi Ţările Baltice au fost asociate în vederea menţinerii *statu-quo*-ului continental. O excepţie o constituia Lituania care, lipsită de către Polonia de capitala sa istorică şi de o regiune importantă din jurul acesteia, a jucat atât cartea revizionismului (îndreptat împotriva Poloniei) cât şi pe cea a antirevizionismului, a menţinerii ordinii europene şi a instituţiei ce garanta securitatea colectivă, Liga Naţiunilor. Complementar acestui proiect, colaborarea în direcţia menţinerii Rusiei în afara politicii europene şi a îngrădirii comunismului a constituit o altă motivaţie în vederea solidarizării României şi a Ţărilor Baltice. Franţa şi Marea Britanie, ca garante ale ordinii europene stabilite la Versailles, aveau misiunea istorică de a fi, la începutul anilor '20, principalul reazem al acestor state în direcţia motivării şi menţinerii solidarităţii statelor din regiune pentru a păstra o „barieră" solidă împotriva Germaniei şi un „cordon sanitar" impenetrabil împotriva bolşevismului, ca şi pentru a separa o posibilă joncţiune a revizionismului manifestat la Berlin şi Moscova. Din păcate, acest proiect nu a reuşit: Franţa nu a avut voinţa de a duce la îndeplinire acest proiect, în timp ce Marea Britanie a considerat că organizarea păcii jumătăţii vestice a Europei constituia singurul proiect viabil şi demn de atenţia sa. Franţa, pe de altă parte, mai ales după 1934, s-a mulţumit să „supravieţuiască" şi, în felul acesta, baricadându-se în propria casă, a „reuşit" să privească distrugerea atât a ordinii politice din răsăritul Europei, la a cărei apariţie

şi primi paşi contribuise în sens hotărâtor, dar să-şi vadă distrusă şi existenţa sa independentă. Franţa a fost, prin prisma sorţii sale, un exemplu clasic al unei mari puteri lipsite de un proiect politic viabil care să canalizeze şi să îndrume energiile naţionale.

Dacă Franţa a fost o mare putere care a jucat un rol mai mic în afacerile europene decât cel care ar fi slujit chiar intereselor sale naţionale, Polonia reprezintă un exemplu contrar: al unei puteri mijlocii care acţionează ca o mare putere în Europa Orientală. Polonia a dorit refacerea Commonwealth-ului polono-lituanian şi s-a ales, în schimbul unui teritoriu nu atât de mare şi important, Vilna, cu un inamic care a slujit, uneori, scopurile adversarilor săi cei mai înverşunaţi: Lituania. Polonia a propus Finlandei împărţirea sferelor de influenţă la Baltica şi a încercat să aducă sub autoritatea sa Ţările Baltice. S-a comportat uneori ca fratele mai mare în alianţa cu România. A eliminat posibilitatea unei alianţe central-europene largi prin conflictul cu Cehoslovacia. A participat la partiţia Cehoslovaciei. A dat o lovitură ordinii europene încheind tratatul din 1934 cu Germania. E tot atât de adevărat faptul că reuşita trupelor poloneze în războiul cu sovieticii, la 1920-1921, a salvat această regiune de bolşevizare, iar tratatul de la Riga a aşezat ordinea politică est-europeană pentru următoarele aproape două decenii. Din păcate, atunci când a fost chemată să facă faţă unei adevărate provocări Polonia, deşi eroică, a fost neputincioasă şi nu a găsit nici o putere est-europeană dispusă să i se alăture. Polonia a avut un proiect de creare a unei arii de securitate central-europene, dar numai în termenii stabiliţi de ea. Nu a avut nici persuasiunea şi nici puterea de a determina realizarea acestuia.

Pe de altă parte, ca factori influenţi în Europa Orientală s-au manifestat Germania şi Rusia. Dorinţa lor de schimbare a ordinii politice din regiune s-a vădit încă din perioada imediat următoare primului război mondial. Ambele puteri aveau proiecte clare în politica lor externă: revizionismul; ca proiect politic, revizionismul este cu mult mai activ decât antirevizionismul. E foarte adevărat că proiectele lor le-au dus la eşec pe termen mediu sau lung. Dar pe termen scurt la victorie. Ambele puteri au încercat, în perioada interbelică, să dejoace planurile de constituire a unor alianţe de securitate largi în această zonă. În anii '20 cele două puteri au colaborat, pe când în anii '30 s-au opus una alteia, dar în toată această perioadă au intenţionat să controleze sau să domine regiunea. Când s-au opus una alteia, Moscova şi Berlinul nu şi-au realizat planurile. Când au colaborat însă nu a mai fost o problemă distrugerea echilibrului european.

Care a fost, în acest context, rolul României şi al Ţărilor Baltice în perioada interbelică? Care au fost proiectele lor politice şi care a fost legătura dintre ele? Ce soluţii au oferit aceste state Europei? Cum s-au manifestat ele pe arena mondială şi care au fost acţiunile întreprinse în comun de România şi Ţările Baltice? Care au fost domeniile în care o colaborare a fost posibilă între România şi Ţările Baltice? Cum s-au raportat aceste state la principiile securităţii colective şi la cele ale securităţii regionale? Cum au privit ele destrămarea ordinii politice europene versailleze şi ce reacţii au avut faţă de acest fenomen? A existat o culpă a micilor

puteri în nereuşita păstrării *statu-quo*-lui european, sau acesta se rezumă doar la balanţa de forţă dintre puterile mari ale lumii? Cum s-a raportat diplomaţia românească la dispariţia de pe scena politică a Ţărilor Baltice?

Sunt, iată, câteva dintre întrebările cărora această lucrare încearcă să le ofere un răspuns sau, mai bine spus, cheia aflării unui răspuns. Întrebări de actualitate, deoarece ele răspund la cerinţele evitării greşelilor făcute în trecut şi oferă o perspectivă de comparaţie cu prezentul.

Limitele cronologice ale studiului

Deşi studiul nostru abordează perspectivele comune şi legăturile dintre români şi naţiunile baltice din perioada interbelică, am socotit util, pentru a observa elementele de continuitate şi discontinuitate din relaţiile româno-baltice, să realizăm un excurs în istoria comună a românilor şi a balticilor de dinainte de 1918. Însă lucrarea noastră aprofundează istoria României şi a Ţărilor Baltice, a verigilor de legătură dintre acestea, în perioada 1918-1940, mai exact de la apariţia pe scena politică a lumii a Ţărilor Baltice până la anexarea acestora în Uniunea Sovietică.

Trebuie menţionat faptul că raporturile politico-diplomatice dintre România şi cele trei naţiuni baltice nu se stabilesc imediat, la 1918, ci doar treptat, după 1923. De aceea, materialele de arhivă folosite se referă mai cu seamă la perioada de după 1923 şi se înmulţesc după 1928-1929. O primă perioadă de colaborare româno-baltică a fost aceea care a debutat cu anul 1919 şi cu elaborarea mai multor proiecte de constituire a unei zone de securitate în Europa Orientală, de la Marea Egee la Marea Baltică. De asemenea, colaborarea în direcţia stăvilirii avansului bolşevismului şi în cadrul proiectelor antiruseşti a atins, în aceşti ani, o fază maximă. Aceasta a durat, în mare, până spre anii 1921-1922. Perioada de după 1928 reprezintă, în viziunea noastră, începutul fazei de colaborare mai intense pe arena mondială dintre România şi Ţările Baltice. România şi Ţările Baltice, interesate de amenajarea spaţiului de securitate dintre blocul german şi cel rusesc, iau parte împreună la iniţiative de întărire a securităţii colective şi regionale. Această fază a luat sfârşit pe la sfârşitul anului 1936, când pesimismul a început să domine politicile internaţionale ale celor patru state. În fine, România şi Ţările Baltice se implică în proiecte mai modeste spre sfârşitul anilor '30 şi, în cele din urmă, devin doar simpli pioni în mâinile Uniunii Sovietice şi ale Germaniei: România este grav amputată teritorial, iar naţiunile baltice îşi pierd independenţa cucerită cu trudă 22 de ani mai înainte.

Obiectivele şi limitele studiului

Principalul obiectiv al acestui studiu este acela de a analiza acţiunile şi reacţiile unor puteri mici (Estonia, Letonia, Lituania) şi mijlocii (România), aflate la marginea Europei capitaliste, în contextul relaţiilor internaţionale ale perioadei interbelice şi al luptei dintre ideologiile extremiste care se manifestau pe continentul european. Dizertaţia noastră reprezintă, pe de altă parte, şi o introspecţie în raporturile politice şi diplomatice, mai ales, dintre puterile care

aveau un interes foarte mare de a organiza pacea în Europa Orientală. De asemenea, studiul propus de noi are printre obiectivele sale cântărirea reuşitelor şi nereuşitelor din relaţiile României cu Ţările Baltice, reliefarea elementelor de convergenţă şi divergenţă din politicile acestora, compararea scopurilor, mijloacelor şi rezultatelor acestora.

Deoarece obiectivele generale ale politicii externe româneşti din perioada interbelică sunt mai bine cunoscute, ne-am axat mai mult asupra definirii obiectivelor politicii externe estoniene, letone şi lituaniene interbelice. Am putut, astfel, compara motivaţiile române şi baltice, precum şi cele ale organismelor de securitate regională create în cele două extremităţi ale ariei pe care o studiem: Europa Nord-Estică şi Europa Centrală şi Sud-Estică.

Legătura dintre aceste zone a fost dată de alianţa româno-poloneză, care a fost un factor de prim ordin în aranjamentele de pace cu Rusia şi, în consecinţă, şi unul dintre elementele de bază ale menţinerii ordinii internaţionale în Europa Orientală, implicit ale securităţii Ţărilor Baltice.

Nu ne-am propus, în acest studiu, să comparăm fenomenele politice interne din cele patru state, precum ideologiile şi partidele politice existente, regimurile politice etc. Nu am avut în vedere, în mod special, nici realizarea unei istorii sistematice a raporturilor economice româno-baltice, de altfel foarte puţin importante, abordând aceste aspecte doar acolo unde am considerat că este cazul.

Structura studiului

Structura studiului de faţă corespunde principiilor tradiţionale de organizare a unei lucrări ştiinţifice. Dizertaţia constă dintr-o introducere, care cuprinde şi studiu analitic al surselor şi literaturii ştiinţifice folosite, cinci capitole de expunere, concluziile şi bibliografia finală. În introducerea acestei lucrări am optat pentru motivarea temei alese şi definirea aspectelor generale şi ale celor ţinând de periodizare. De asemenea, capitolul introductiv defineşte scopurile şi limitele dizertaţiei noastre. Am încercat, de asemenea, ca în această parte introductivă să definim valorile pe care le considerăm pozitive: securitatea colectivă şi cea regională, democraţia înţeleasă în sens larg, atât naţional cât şi internaţional, extinderea colaborării dintre statele situate între Germania şi Rusia, deci şi între România şi naţiunile baltice, menţinerea independenţei şi suveranităţii Ţărilor Baltice şi României. Acestea reprezintă mijloace care au stat la baza evaluării proceselor istorice analizate de noi în această lucrare. Am optat pentru integrarea în capitolul introductiv a părţii care analizează literatura ştiinţifică folosită pentru documentarea acestei lucrări, datorită faptului că literatura specială se mărgineşte la doar câteva articole publicate după 1989.

După cum arătam, lucrarea este structurată în cinci capitole. Criteriile pentru definirea acestor capitole au fost de natură cronologică, dar şi tematică. În primul capitol am realizat o analiză a momentelor semnificative ale relaţiilor româno-baltice dinainte de anul 1923, moment în care apar în orizontul acestor relaţii misiunile diplomatice oficiale. Capitolul al doilea continuă analiza relaţiilor

www.cetateadescaun.ro

României cu Ţările Baltice de-a lungul perioadei interbelice. Relaţiile de după 1923 sunt legături care au, în prim-plan, existenţa unui cadru juridic instituţionalizat de desfăşurare, oficii diplomatice, dar şi contacte umane ceva mai intense. Capitolul al treilea al lucrării abordează atitudinile României şi ale Ţărilor Baltice faţă de conceptul de securitate colectivă, principiu organizator al relaţiilor internaţionale în perioada interbelică. Atât România cât şi Ţările Baltice, ca puteri mici şi mijlocii, au considerat aplicarea principiilor securităţii colective şi funcţionalitatea Ligii Naţiunilor drept pietre unghiulare ale securităţii lor. Deoarece poziţia României faţă de aceste chestiuni vitale ale ordinii internaţionale interbelice este cunoscută publicului românesc, am încercat să ne concentrăm atenţia asupra atitudinii balticilor faţă de securitatea colectivă şi să analizăm modul în care poziţia politicienilor baltici era percepută de către diplomaţia românească. Legată de securitatea colectivă, securitatea regională a dorit să ofere Europei o soluţie pentru a depăşi conflictele intestine care o conduseseră la războiul mondial. Prin urmare, am încercat, în cadrul capitolului al patrulea, să analizăm modul în care România şi Ţările Baltice s-au raportat la conceptul de securitate regională. Ca şi în cazul capitolului anterior, principalele obiective ale acestui capitol au fost acelea de a urmări proiectele baltice de securitate regională, legăturile dintre acestea şi proiectele româneşti şi, de asemenea, de a căuta să percepem viziunea diplomaţiei româneşti faţă de planurile baltice. Ultimul capitol al lucrării abordează chestiunea anexării Ţărilor Baltice şi a atitudinii diplomaţiei şi presei româneşti faţă de acest eveniment care a pus capăt şi relaţiilor oficiale româno-baltice pentru 50 de ani.

Importanţa teoretică şi practică a studiului

Realizarea unei istorii a relaţiilor româno-baltice credem că era o necesitate pentru istoriografia românească. În mod natural, aceasta a fost preocupată mai cu seamă de analiza legăturilor interbelice ale României cu ţările care au stat în centrul preocupărilor culturale, politice, de securitate ale Bucureştilor. Relaţiile cu Franţa, cu Marea Britanie, cu Italia, cu statele din Mica Înţelegere şi Înţelegerea Balcanică, cu Germania sau chiar Statele Unite au fost, în punctele lor esenţiale, studiate şi şi-au găsit, de un timp mai îndelungat sau mai recent, istoricii care le-au adus în atenţia opiniei publice româneşti. Nu acelaşi lucru s-a întâmplat cu relaţiile cu statele care nu s-au bucurat de aceeaşi atenţie a diplomaţiei şi opiniei publice româneşti. Aceste relaţii „periferice” în câmpul orientării politice şi culturale româneşti includ şi relaţiile României şi Ţărilor Baltice.

Prin urmare, această lucrare şi-a propus să reconstituie istoria legăturilor României şi ale românilor cu Ţările şi naţiunile Baltice. Dar nu numai atât. Dată fiind noutatea subiectului pentru publicul românesc, am încercat să aducem prin intermediul dizertaţiei pe care o propunem şi elemente esenţiale ale istoriei, politicii externe şi ale statutului internaţional ale naţiunilor baltice în perioada interbelică.

Noi materiale de arhivă, majoritatea inedite, care constituie nucleul acestei lucrări, au fost puse în circulaţie şi am folosit stagiile de bursă efectuate în Estonia în anul

2000 şi Finlanda din 2001-2002 pentru a ne antrena în cunoaşterea limbilor din regiune şi a avea astfel acces la arhivele existente în Estonia şi Finlanda. De asemenea, de-a lungul anilor, începând din 1997, am studiat în arhivele şi bibliotecile româneşti documentele care considerăm că erau vitale pentru înţelegerea relaţiilor româno-baltice. De asemenea, studiile efectuate în bibliotecile din Finlanda, Estonia şi România ne-au introdus în istoria Ţărilor Baltice şi în istoria relaţiilor lor internaţionale. Numeroase volume de documente au slujit, de asemenea, scopurilor cercetării noastre.

Cunoaşterea istoriei legăturilor României şi Ţărilor Baltice slujeşte, credem, şi scopului colaborării pe multiple planuri între români şi baltici şi, de asemenea, este, prin însăşi existenţa acestui studiu, un indiciu al apropierii tot mai mari dintre popoarele europene, chiar şi a celor mai îndepărtate unele de altele, în vederea construirii unei civilizaţii europene comune, în care românii şi balticii, foarte probabil, prin prisma tradiţiei lor culturale şi valorilor lor politico-morale, vor avea un rol important de jucat.

Descrierea surselor şi a literaturii folosite

În perioada comunistă istoricii, atât cei români cât şi cei din Ţările Baltice, nu au putut acorda atenţia cuvenită contactelor României cu aceste state ce fuseseră anexate de Uniunea Sovietică în anul 1940. Astfel, în lucrarea "Reprezentanţele diplomatice ale României", volumul al II-lea, unde este analizată perioada interbelică, deşi este expusă cu acribie situaţia diplomaţiei româneşti, şi cu precădere a reprezentanţelor diplomatice româneşti şi a diplomaţilor români care şi-au legat activitatea de apărarea intereselor ţării noastre peste hotare, nu se pomeneşte nimic despre legaţiile de la Riga, Tallinn şi Kaunas. Numai în prefaţa semnată de Mircea Maliţa este amintită legea din 1927, prin care se reînfiinţau trei legaţii, cele de la Madrid, Lisabona şi Tokio, şi se creau altele patru la Rio de Janeiro, Riga, Cairo şi Geneva[2]. De asemenea, lucrarea editată de Gheorghe Gheorghe în 1980 publică înţelegerile şi acordurile comerciale ale Românie cu Ţările Baltice[3]. Date mai numeroase despre aceste legaţii găsim însă în lucrarea „Anuar diplomatic şi consular" apărută în anul 1942[4]. Nici alte lucrări publicate în perioada comunistă nu acordă un spaţiu mai larg activităţii acestor legaţii[5].

Cu atât mai remarcabilă, în condiţiile acestui peisaj anost pentru istoriografia românească referitoare la istoria baltică, este lucrarea intitulată „Îndemn la creaţie" şi semnată de Ion Popescu-Puţuri. În cadrul acestei lucrări, sunt consemnate planurile politicienilor şi formatorilor de opinie baltici de constituire a unei ligi

[2] *Reprezentanţele diplomatice ale României, 1911-1939*, Editura Politică, Bucureşti, 1971; Asupra relaţiilor diplomatice ale României cu Ţările Baltice, vezi şi *80 de ani de relaţii diplomatice între România şi Finlanda, 80 vuotta suomen ja Românian välisia diplomaatti suhteita*, Helsinki, 2000.

[3] Gheorghe Gheorghe, *Tratatele internaţionale ale României: 1921-1939*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980.

[4] *Anuar diplomatic şi consular*, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1942.

[5] Ion Calafeteanu, Cristian Popisteanu (coordonatori), *Politica externă a României. Dicţionar cronologic*, Editura Ştiinţifica şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.

baltice lărgite, la începutul anilor '20[6]. Este foarte adevărat, lucrarea nu a putut să-şi permită să lege aceste planurile de motivaţiile lor mai intime, legate în primul rând de pericolul bolşevic şi de cel imperialist german şi rus.

Abia după 1989, în contextul deschiderilor şi libertăţilor câştigate de români, istoriografia românească a putut să abordeze, în studiile generale şi în câteva studii speciale, la care voi face referire, aspecte privind istoria Ţărilor Baltice şi contribuţia acestora la istoria Europei în perioada interbelică. Astfel, istoricii Valeriu Florin Dobrinescu şi Ion Pătroiu, într-o lucrare dedicată istoriei europene din perioada premergătoare celui de-al doilea război mondial, observau în mod judicios înrăutăţirea statutului internaţional atât al României cât şi al Ţărilor Baltice în contextul implicării tot mai pronunţate a Rusiei în politica europeană[7]. Editarea în premieră a lucrării semnate de Nicolae Titulescu şi intitulată „Politica externă a României (1937)" a însemnat, de asemenea, şi o introducere a publicului românesc, deşi extrem de concisă, în problematica relaţiilor interbelice româno-baltice[8]. La fel de pozitivă a fost şi publicarea lucrării „Politica externă a României 1918-1933" a diplomatului Frederic Nanu, care integrează istoria Ţărilor Baltice în circuitul politico-diplomatic european[9]. De asemenea, ca parte a aceluiaşi proces de reaşezare politico-teritorială a Europei de după Primul Război Mondial, recent istoricii Ioan Scurtu şi Gheorghe Buzatu observau, în cea mai amplă şi completă lucrare abordând istoria românească în secolul XX publicată până acum, corespondenţa între apariţia Estoniei, Letoniei şi Lituaniei pe harta politică a lumii şi întregirea teritorială a României[10].

Din acest motiv, considerăm că demersul nostru se înscrie pe linia firească de restituire a unei istorii comune a românilor şi a naţiunilor baltice şi, de asemenea, de conturare mai adecvată a relaţiilor internaţionale ale României, în care un capitol aparte, deşi mai puţin important, a fost constituit şi de legăturile cu Letonia, Estonia şi Lituania. Demn de notat, în condiţiile absenţei aproape complete a lucrărilor speciale care să abordeze chestiunea relaţiilor politico-diplomatice româno-baltice, este excelentul studiu publicat în 1998 de istoricul Florin Anghel, la care vom face referire adesea în această lucrare[11]. Amintim, în acest context, şi

[6] Ion Popescu-Puţuri, *Îndemn la creaţie*, Editura Politică, Bucureşti, 1984, p. 335 şi următoarele.

[7] Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Pătroiu, *Ultimele luni de pace martie-august 1939*, Institutul European, Iaşi, 1992.

[8] Nicolae Titulescu, *Politica externă a România (1937)*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994 (ediţie îngrijită de George Potra, Constantin Turcu şi Ion M. Oprea), p. 224.

[9] Frederic C. Nanu, *Politica externă a Românei 1918-1933*, Institutul European, Iaşi, 1993 (ediţia Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Pătroiu).

[10] Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, Editura Paideia, Bucureşti, 1999, p. 9.

[11] Florin Anghel, *O încercare românească de politică baltică. România şi Letonia în perioada interbelică*, în *Naţional şi universal în istoria românilor. Studii oferite prof. dr. Şerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1998, p. 435-450.

articolul publicat de noi înşine în anul 2000[12], care se înscrie pe aceeaşi linie de dimensionare mai adecvată a relaţiilor diplomatice româneşti, în toate componentele sale, inclusiv în acelea care nu au putut fi abordate de istoriografie înainte de 1989. Contactele consulare şi umane dintre România şi Estonia au fost analizate de noi într-un articol publicat în anul 2002[13].

Istoria diplomaţiei baltice şi contactele dintre diversele proiecte de securitate baltice şi româneşti au stat, de asemenea, în atenţia noastră în cadrul a două articole publicate în anii 1999[14] şi 2000[15]. În cadrul acestor articole am putut observa atât elementele de asemănare dintre concepţiile de organizare a Europei de după Primul Război Mondial, cât şi deosebirile dintre planurile elaborate în regiunea baltică şi cele din regiunea sud-est europeană.

Dispariţia Ţărilor Baltice de pe harta politică a Europei şi înglobarea lor în Uniunea Sovietică, şi mai cu seamă poziţia diplomaţiei şi presei româneşti faţă de acest proces, au fost analizate de noi în cadrul câtorva articole apărute începând cu anul 1998, atât în limba română sub titlurile „Anexarea Ţărilor Baltice în viziune românească”[16] şi „Diplomaţia României şi anexarea Ţărilor Baltice”[17], cât şi în limba engleză, sub titlul „The annexation of the Baltic States: Romanian perceptions: 1939-1940”[18].

Şi în Ţările Baltice, interesul faţă de istoria raporturilor balto-române a fost mai degrabă modest. Lucrarea publicată în limba letonă sub titlul “Likumu un Ministru kabineta noteikumu krajums”[19] conţine textul în limba franceză al Convenţiei de comerţ româno-letone din 23 octombrie 1930. Alte lucrări, precum cele ale lui Kalervo Hovi[20], Olavi Hovi[21], Piotr S. Wandycz[22], Eero Medijainen[23], Albert

---

[12] Silviu Miloiu, *Nicolae Titulescu – diplomaţie şi eficienţă. Cazuistica iniţierii legăturilor diplomatice româneşti cu Ţările Baltice*, în *„Oltenia. Studii şi comunicări”*, vol. XII, Arheologie-Istorie, Craiova, 2000 p. 156-161.

[13] Idem, *Consuli şi candidaţi onorifici ai Estoniei în România interbelică. Informaţii inedite din arhivele estoniene*, în *Studii şi materiale de istorie contemporană. Serie nouă*, vol. I, Editura Mica Valahie, 2002, p.49-56.

[14] Idem, *Plans and Actions for the creation of a Baltic Union in the inter-war period*, în *Annales d'Université “Valahia”, Section d'Archéologie et d'Histoire*, Tome I, Târgovişte, 6/1999, p. 109-116.

[15] Idem, *The Baltic Unity: between project and failure*, în *Annales d'Université “Valahia”, Section d'Archéologie et d'Histoire*, Tome II-III, Târgovişte, 2000/2001, p. 223-230.

[16] Idem, *Anexarea Ţărilor Baltice in viziune românească*, in *Ştiinţă militară. Management. Istorie*, Editura Academiei Trupelor de Uscat “Nicolae Bălcescu”, Sibiu, 1998, p. 313-330.

[17] Idem, *Diplomaţia României şi anexarea Ţărilor Baltice (1939-1940)*, în Gheorghe Buzatu, Valeriu Florin Dobrinescu, Horia Dumitrescu (coordonatori), *Diplomaţie şi diplomaţi români, I*, Editura DMPress, Focşani, 2001, p. 272-310.

[18] Idem, *The annexation of the Baltic States: Românian perceptions, 1939-1940*, în *„Muille maille vierahille…”. Kalervo Hovi ja yleinen historia*, Julkaisija Turun Historiallinen Yhdistys, Vaasa, 2002, p. 91-114.

[19] *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krajums*, Riga , 1930. p. 512-513.

[20] Kalervo Hovi, *Cordon Sanitaire or barriere de l'est? The emergence of the new French Eastern European alliance policy 1917-1919*, Turku, 1975 şi *Alliance de revers. Stabilization of France's alliance policies in East-Central Europe 1919-1921*, „Annales Universitas Turkuensis”, Ser. B, tom 163, Turku, 1984.

Tarulis[24], Marko Lehti[25] etc. au slujit scopului documentării noastre şi întregirii tabloului tematic al acestei dizertaţii. De asemenea, am studiat practic în întregime partea despre istoria baltică din prima jumătate a secolului al XX-lea din „Journal of Baltic Studies", aceasta fiind practic cea mai cuprinzătoare şi bine realizată revistă ştiinţifică dedicată istoriei Ţărilor Baltice.

Un loc esenţial în conturarea unei imagini largi asupra realităţilor politico-diplomatice din zona baltică au constituit-o şi volumele de documente cercetate. Documentele britanice (deşi, din economie de spaţiu, citate mai rar) au constituit o sursă inestimabilă de informaţii şi analize asupra diverselor aspecte ale jocului diplomatic din regiunea baltică[26]. Am folosit, de asemenea, volumele de documente editate de istoricii baltici[27], precum şi volumele referitoare la istoria României[28], Poloniei[29] sau Rusiei[30].

Nu am neglijat din studiul nostru nici presa românească („Universul", „Timpul", „România", „Adevărul", „Neamul Românesc pentru Popor" etc.) sau străină care, în lipsa mijloacelor moderne de sondare a opiniei publice, rămâne una dintre puţinele modalităţi de percepere a „pulsului" opiniei publice aflate la dispoziţia istoricului.

---

[21] Olavi Hovi, *The Baltic area in British policy 1918-1921, vol. I: From the Compiègne Armistice to the implementation of the Versailles Treaty, 11.11.1918-10.01.1920*, Helsinki, 1980.

[22] Piotr S. Wandycz, *France and her Eastern allies 1919-1925. French-Czechoslovac-Polish relations from the Paris Peace Conference to Locarno*, Minneapolis, 1962 şi *Soviet-Polish relations, 1917-1919*, Cambridge, Mass., 1969.

[23] Eero Medijainen, *1939: võimalused ja valikud*, Tartu, 2000.

[24] Albert N. Tarulis, *Soviet policy toward the Baltic States 1918-1940*, University of Notre Dame Press, 1959.

[25] Marko Lehti, *A Baltic League as a construct of the new Europe. Envisioning a Baltic region and small state sovereignty in the aftermath of the First World War*, Editura Peter Lang, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien, 1999.

[26] *British Documents on Foreign Affaires: reports and papers from the Foreign Office confidential print, Part II: From the First to the Second World War, Series F, Europe, 1919-1939, Scandinavia and Baltic States*, editori John Hiden and Patrick Salmon, University Publications of America, 1996.

[27] I Grava-Kreituse, I. Feldmanis, D.A. Loeber, J. Goldmanis, A. Stranga (editori), *The Occupation and Annexation of Latvia: 1939-1940. Documents and materials*, Riga, 1995; Endel Krepp, *Security and non-aggression. Baltic States and U.S.S.R.. Treaties of Non-Aggression*, Särmlands Grafiska, Stockholm, 1973.

[28] Ştefan Ciobanu, *Documente din Basarabia*, Chişinău, 1928; Idem, *Unirea Basarabiei. Studiu şi documente cu privire la mişcarea naţională din Basarabia în anii 1917-1918*, Editura Universitas, Chişinău, 1993.

[29] *Poland and the Coming of the Second World War. The diplomatic papers of A.J. Drexel Biddle, Jr., United States Ambassador to Poland 1937-1939*, editate cu o introducere de Philip V. Cannistraro, Edward D. Wynot, Jr., Theodor P. Kovaleff, Ohio State University: Columbus, 1976.

[30] *Soviet Documents on Foreign Policy*, Vol. I, 1917-1924, issued under the auspices of the Royal Institute of International Affaires Geoffrey Cumberlege, Oxford University Press, London, New York, Toronto, 1951 (selected and edited by Jean Degras); *Relaţiile româno-sovietice. Documente. Vol. I, 1917-1934*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1999; *Pactul Ribbentrop-Molotov şi consecinţele lui pentru Basarabiei. Culegere de documente*, Editura Universitas, Chişinău, 1991; Grigore Gafencu, *Misiune la Moscova. 1940-1941. Culegere de documente*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1995 (editori I. Calafeteanu, N. Dinu, N. Nicolescu).

Baza de documentare cea mai solidă a acestui studiu au constituit-o, însă, sursele de arhivă. Documentarea noastră în arhivele româneşti (Arhivele Diplomatice, Arhivele Naţionale, Arhivele Naţionale – filiala Dâmboviţa), precum şi în arhivele estoniene (Arhivele Naţionale ale Estoniei) şi finlandeze (Arhivele Naţionale ale Finlandei, Arhivele Ministerului de Externe, Arhivele Militare) ne-au permis să scoatem la lumină un număr important de documente inedite, unele dintre ele foarte interesante. Aceste documente, interpretate, au constituit, după cum spuneam, coloana vertebrală a acestei lucrări.

Capitolul I

O ISTORIE A CONTACTELOR ROMÂNO-BALTICE DINAINTE DE 1922

Relaţiile româno-baltice[31], ca de altfel majoritatea legăturilor intraeuropene, nu au avut ca punct de început o anumită dată, istoric determinată, aşa cum ele nu au fost legate, cu siguranţă, de un anumit eveniment. Mai degrabă putem afirma că legăturile dintre români şi baltici se confundă chiar cu apariţia pe scena istoriei a acestor popoare. Este, de altfel, un fapt larg recunoscut astăzi, în cadrul comunităţii academice, că între limba dacă, care a lăsat unele urme în limba română, ce-i drept, mai greu de evaluat, şi limbile proto-baltice[32] există unele corespondenţe, împreună aparţinând familiei satem a limbilor indo-europene. Cu toate acestea, despre legături mai consolidate între aceste popoare, ce aparţineau unor arii geografice destul de îndepărtate, se poate vorbi numai din Evul Mediu. Contactele circumscrise acestei perioade istorice sunt deja de ordin politic şi economic.

După realizarea uniunii personale a Regatului Poloniei şi a Ducatului Lituaniei în 1385, atunci când coroana ambelor ţări a fost preluată de regele Vladislav Jagello, contactele dintre Regatul Polono-Lituanian, în plină expansiune spre ţinuturile ucrainene, şi voievodatele Moldova şi Ţara Românească au devenit mai intense. Pentru prima oară geografia înlesnea această apropiere, deoarece Moldova şi Lituania au ajuns să aibă graniţă comună pe Nistru, în zona ţinuturilor româneşti Soroca, Orhei şi Lăpuşna. De altfel, ducatul, mai apoi regatul Lituaniei avea tendinţa de a se extinde spre Marea Neagră, prelungindu-se astfel graniţa comună cu Moldova. Mai mult, voievodatul Moldovei, fiind punct important de trecere a drumului comercial ce lega Marea Neagră de Marea Baltică avea o importanţă deosebită pentru statul lituanian, extrem de interesat de beneficiile pe care le aducea comerţul de tranzit desfăşurat în aceste zone[33].

Ţările străbătute de acest drum comercial s-au bucurat de o anumită prosperitate un timp. Mărfuri din Germania sau Flandra erau cumpărate de negustori genovezi şi armeni în Moldova. În contrapartidă, aceştia aduceau produse

[31] Termenul de baltici a fost introdus de lingvistul german Ferdinand Nesselmann la mijlocul secolului al XIX-lea. Termenul este legat de o ramură a limbilor indo-europene vorbită de-a lungul ţărmului estic al Mării Baltice. În secolul al XX-lea, lingviştii au folosit acest termen doar pentru a denumi acele limbi înrudite, precum cele vii letonă şi lituaniană şi cele dispărute prusiană, curoniană, zemgaliană, seliană, iotvingiană, galindiană, vezi Saulius Žucas (editor), *Lithuania: past, culture, present*, Baltas Lankos, 1999, p. 22.

[32] Ne referim aici la limbile letonă şi lituaniană. După cum se cunoaşte, limba estoniană face parte din categoria limbilor fino-ugrice.

[33] Andrei Oţetea (coordonator), *Istoria poporului român*, Biblioteca de Istorie, Bucureşti, 1972, p. 190.

orientale (stofe, vinuri, piper, sclavi)[34]. O constantă a acţiunii politice a Poloniei în secolul al XV-lea, atrăgea atenţia istoricul român P.P. Panaitescu, în acord cu opiniile exprimate de unii istorici străini precum W. Sobieski şi Kolankowski, a fost aceea de a menţine în cadrul alianţelor medievale de tip suzerano-vasalice pe domnitorul Moldovei şi pe marele maestru al Cavalerilor Teutoni, deoarece unul deţinea cheia comerţului polonez spre Marea Neagră, iar celălalt al comerţului spre Marea Baltică, cele două posibile debuşee maritime ale Poloniei[35].

Legăturile politice au fost la fel de consistente, în special între Muşatini şi Jageloni, dar şi, la un oarecare nivel, între Basarabi şi Jageloni. Muşatinii, care se temuseră de posibilele repercusiuni negative pentru ei ale unităţii personale dintre Ungaria şi Polonia din 1370-1382, au urmărit cu încredere şi speranţă urcarea pe tronul Poloniei a marelui cneaz Vladislav al II-lea (1386-1434). Imediat după cucerirea de către acesta a Rusiei roşii de la frontiera de nord a Moldovei, Petru I Muşat (1375-1391), domnul Moldovei, a optat pentru o alianţă cu noul stat, sperând astfel să elimine ameninţarea ungară de la frontierele sale[36]. Astfel, pe data de 26 septembrie 1387, Petru I a recunoscut la Liov suzeranitatea regelui lituaniano-polon. Prin înţelegerea încheiată cu acest prilej s-a stabilit obligaţia de ajutor reciproc şi s-a definit o orientare îndelungată a politicii externe a Moldovei, deschizând, totodată, şi rivalitatea ungaro - polono-lituaniană pentru influenţă în Moldova[37].

În anul următor, suzeranul a avut nevoie de ajutorul vasalului său, cerându-i împrumut lui "Petru voievod al Moldovei, ginerele şi prieten al nostru"[38] suma de 4000 de ruble de argint. Suma împrumutată urma a fi restituită în termen de trei ani. Împrumutul de 3000 de ruble acordat în cele din urmă de Petru, şi niciodată restituit, va da naştere mult mai târziu la dispute aprige între cele două state, mărul discordiei fiind constituit de controlul asupra Pocuţiei, care fusese oferită drept garanţie pentru obţinerea acelei sume de bani.

Relaţiile dintre Moldova şi Regatul Polono-Lituanian vor cunoaşte o dezvoltare deosebită în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, domnitor al Moldovei între 1400 şi 1431. Pe data de 12 martie 1402 domnitorul Moldovei a urmat tradiţia inaugurată de înaintaşul său Petru I şi a încheiat la Suceava un tratat de închinare şi credinţă cu regele Vladislav al II-lea Jagello. Prin acest tratat, voievodul moldovean se obliga "să slujim şi să dăm ajutor şi să sfătuim cu bun sfat...contra oricărui duşman al său (al lui Vladislav al II-lea Jagello-n.n.)...şi de asemenea niciodată să nu ne căutăm alt domnitor afară de craiul Poloniei (şi al Lituaniei –

[34] P.P. Panaitescu, *Interpretări româneşti. Studii de istorie economică şi socială*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994, p. 83-84.
[35] *Ibidem*, p. 91.
[36] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ediţia 1-a, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1997, p. 79.
[37] *Istoria României în date*, Editura Crai Nou, Chişinău, 1992, p. 75.
[38] apud Nicolae Iorga, *Istoria Românilor, vol. III, Ctitorii*, editia a II-a, Editura Enciclopedica, Bucuresti, 1993, p. 217.

n.n.) şi coroana Poloniei”[39]. Remarcabil este faptul că tratatul va fi respectat de domnitorul moldovean cu perseverenţă până aproape de sfârşitul domniei sale, în ciuda inconsecvenţelor lui Vladislav, ce şi-au găsit exprimarea în tratatul polono-ungar de la Lublau (15 martie 1412). Acest tratat, considerat de istoricul Florin Constantiniu drept prima împărţire a sferelor de interes ale marilor puteri în spaţiul românesc, prevedea ca, în anumite condiţii, Moldova să poată fi împărţită între Polonia şi Ungaria, de-a lungul unei diagonale ce pleca de la nord-vest şi se îndrepta spre sud-est, lăsând Poloniei Suceava şi Cetatea Albă, iar Ungariei Chilia şi Romanul[40]. Din fericire, tratatul nu a fost niciodată pus în vigoare.

Bunele relaţii existente între Alexandru cel Bun şi dinastia de origine lituaniană ce ocupa tronul Poloniei au fost puse şi mai mult în valoare de tratatul de alianţă din 25 mai 1411 semnat la Târgul de Jos (Roman) şi îndreptat împotriva Regatului Ungariei. Acest tratat avea o clauză de *casus foederis* ce intra în vigoare în cazul în care regele maghiar ar fi atacat unul dintre cele două state: “dacă cumva craiul unguresc ar porni contra domnitorului nostru, contra craiului Poloniei,... atunci şi noi vom pleca contra ţării sale”, “iar dacă ar pleca craiul unguresc asupra...ţării mele moldoveneşti, atunci domnitorul nostru, craiul Poloniei, ne va apăra şi va pleca contra ţării Ungureşti...”[41].

Legăturile politice au fost întărite prin căsătoria domnitorului român cu Ryngalla, o prinţesă lituaniană din familia domnitoare a Poloniei, sora regelui polono-lituanian. „Cneaghinei” Ryngalla i s-a dat în stăpânire, pe data de 13 decembrie 1421, târgul Siretului şi Volhovăţului, printr-un act solemn semnat de voievod şi de 51 de boieri mari şi mici, ceea ce exprima însemnătatea documentului[42]. Această alianţă matrimonială, din nefericire, s-a încheiat, ca şi prima căsătorie dinastică moldo-lituaniană, fără a da naştere la urmaşi. Ryngalla şi-a părăsit în cele din urmă soţul datorită nereuşitei de a-l determina să renunţe la confesiunea ortodoxă[43]. În schimb, Alexandru cel Bun a fost nevoit să încheie un tratat cu Vladislav al II-lea prin care, în cazul în care nu plătea regulat o pensie fostei sale soţii, accepta ca negustorii români din Polonia să poată fi arestaţi pentru a se lua de la ei sumele datorate[44]. Oricum, alianţa dintre domnul muşatin şi regele jagellon şi-a găsit concretizarea cea mai fericită în luptele desfăşurate în comun împotriva ordinului cavalerilor teutoni la Grunwald (1410) şi Marienburg (1422),

[39] Ion Ionaşcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *Relaţiile internaţionale ale României în documente (1368-1900). Culegere selectivă de tratate, acorduri, convenţii şi alte acte cu caracter internaţional*, Editura Politică, Bucureşti, 1971, p. 93 (Documentul nr. 6).
[40] Florin Constantiniu, *op.cit*., p. 93.
[41] Ion Ionaşcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *op.cit*., p. 101-103 (Documentul nr. 10).
[42] Gheorghe I. Brătianu, *Sfatul domnesc şi Adunarea stărilor în Principatele Române*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995, p. 111.
[43] Nicolae Iorga, *Istoria lui Ştefan cel Mare pentru poporul român*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1966, p. 26.
[44] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiana, Istoria Modernă (De la Matei Basarab şi Vasile Lupu până la fanarioţi)*, vol. IV, ediţia a IV-a, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, p. 106-107.

bătălii în care micile oştiri moldovene s-au remarcat în mod deosebit.

După cum am mai arătat, spre sfârşitul domniei lui Alexandru cel Bun relaţiile moldo-polone s-au mai răcit, producându-se aşa-numita răsturnare a alianţelor. Cauza acestei deteriorări o constituie informaţia primită în ianuarie 1429 de domnitor de la marele cneaz al Lituaniei, Witold (1401-1430), în legătură cu conţinutul acordului de la Lublau. Alexandru cel Bun a decis, în noile condiţii, să sprijine eforturile întreprinse de Švitrigaila (1430-1432), fratele regelui polon, de a constitui un mare stat lituanian ca o contrapondere la forţa Poloniei. Ca urmare a acestei noi orientări s-a ajuns, începând din noiembrie 1430 şi de-a lungul anului 1431, la un conflict moldo-polon. Domnul Moldovei, ajutat de un corp de oaste tătărească, a participat alături de Švitrigaila, marele duce al Lituaniei, şi de cavalerii teutoni la lupta împotriva polonezilor, fiind însă înfrânt în sudul Poloniei[45].

De asemenea, voievodul român s-a apropiat de regele Sigismund de Luxemburg al Ungariei, care decisese să renunţe, pentru moment, la Chilia[46]. De altfel, alianţa moldo-lituaniană şi-a mai făcut simţită importanţa şi în 1445 când s-a încheiat, pe data de 25 iunie, la Iaşi, tratatul de alianţă dintre Ştefan al II-lea, domnul Moldovei, şi marele cneaz al Lituaniei, Cazimir. Aceasta alianţă era fondată pe principiul "prieten prietenilor, duşman duşmanilor", fiind aşadar o înţelegere îndreptată *erga omnes*. Totuşi erau exceptate dintre statele posibil adversare ale celor doua părţi Polonia şi Ungaria, dar şi "ţarul Tatariei"[47].

Şi Ţara Românească a fost interesată de dezvoltarea legăturilor, mai ales economice, dar şi politice cu statul polono-lituanian, în perioada existenţei sale medievale. Astfel, domnitorul Mircea cel Bătrân (1386-1418) a încheiat pe data de 10 decembrie 1389, la Radom, un tratat de alianţă cu regele Vladislav al II-lea Jagello. Acest "legământ de prietenie nestrămutată" la care se angajau cei doi suverani era îndreptat împotriva Ungariei. Alianţa îşi făcea efectul imediat în cazul unui atac al Regatului Ungar, ajutat sau nu de alte state. Împotriva altor inamici voinţa părţilor contractante nu era legată în mod explicit, ci se stipula că ele vor acţiona cu prietenie una faţă de cealaltă, acordându-şi ajutor în măsura în care se va considera necesar de către fiecare putere în parte[48]. Acest tratat a fost completat de tratatul de alianţă din 17 martie 1390, semnat la Suceava. Noul acord dintre cele doua părţi - ce constata buna înţelegere de până atunci - avea menirea de a întări "unirea" (în sensul unei unităţi de acţiune) dintre statul polono-lituanian şi cel valah. Se stipula explicit că regele polon nu va începe un război împotriva celui maghiar fără a-l înştiinţa pe domnitorul român asupra cauzelor ce determinau necesitatea unei acţiuni militare. De asemenea, tratatul îl obliga pe Mircea cel Bătrân să aducă la cunoştinţa lui Vladislav al II-lea orice înţelegere ar fi încheiat cu regele maghiar pentru a fi aprobată şi întărită de regele polono-lituanian. În cazul

[45] *Istoria României în…*, p. 84.
[46] Florin Constantiniu, *op.cit*., p. 93-94.
[47] Ion Ionaşcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *op.cit*., p.103-105 (Documentul nr.11).
[48] *Ibidem*, p. 83-84 (Documentul nr. 2).

nerespectării obligaţiilor contractuale se prevedea adoptarea unei serii de măsuri, începând cu dojana pe care o parte o putea adresa celeilalte, în scopul menţinerii legăturilor dintre "confederaţi"[49]. Înţelegerea dintre cele doua părţi s-a menţinut în limitele tratatelor încheiate şi chiar a fost întărită prin tratatul de la Liov din 6 iulie 1391. Acest acord dintre cele două ţări nu aducea nimic nou, ci doar reconfirma prevederile din cele două tratate anterioare[50].

Alianţa unilaterală şi exclusivă a lui Mircea cel Bătrân cu regele polono-lituanian a durat până în anul 1395, când în urma măririi pericolului otoman, Ţara Românească se va orienta spre o alianţă deschisă cu Ungaria. Totuşi, ea va redeveni de actualitate în 1411 când se va încheia la Giurgiu un nou tratat de alianţă defensivă împotriva Ungariei şi a vasalilor acesteia. În cazul unui atac al Ungariei împotriva uneia dintre cele două părţi, ce ar fi dus la *casus foederis*, cele două ţări se angajau să lovească "vitejeşte şi tare frontierele Ungariei cu foc şi cu orice rău". În tratat era din nou stipulată clauza poziţiei amicale pe care o ţară era obligată a o adopta în cazul în care cealaltă ar fi fost implicată într-un conflict cu o terţă parte[51].

Importanţa relaţiilor politice dintre Ţara Românească şi Polonia, pe de o parte, şi Ţara Românească şi Lituania, pe de altă parte, va începe să descrească în deceniile următoare. În schimb, relaţiile economice vor înregistra o dezvoltare accentuată, aceasta şi ca urmare a privilegiilor de comerţ acordate de domnitorii munteni, ca şi de cei moldoveni, negustorilor polonezi şi lituanieni. Un privilegiu important din punct de vedere comercial a fost cel acordat de Mircea cel Bătrân în 1403 "tuturor neguţătorilor şi pârgarilor din ţara părintelui şi fratelui domniei mele Vladislav ... şi a pârgarilor din ţara fratelui domniei mele marele principe Vitold". Prin acest privilegiu, mărfurile negustorilor din Polonia şi Lituania urmau a fi vămuite numai la Târgovişte, iar în restul ţării, după ce voievodul îşi cumpăra cele necesare casei lui, mărfurile nu mai erau supuse nici unei dări[52].

Un episod distinct, având şi conotaţii de epilog al relaţiilor medievale la nivelul cel mai înalt moldo-lituaniene, a fost contemporan domniilor lui Ştefan cel Mare (1457-1504) şi Cazimir, principe al Lituaniei (1440-1492) şi rege al Poloniei (1447-1492). Ştefan cel Mare a continuat în prima parte a domniei politica predecesorilor săi în materie de politică externă, şi anume alianţa cu Polonia. Încă din anul 1462, Ştefan se recunoştea prin tratatul de la Suceava vasal al regelui Cazimir al IV-lea, făgăduind că "nu vom sluji nici unui alt stăpân..."[53]. De altfel, pe data de 16 septembrie 1485, Ştefan şi Cazimir au întărit legăturile lor prin închinarea oficială a domnului Moldovei în faţa suzeranului său[54].

Reafirmarea acestor relaţii privilegiate se realizase însă numai ca urmare a

[49] *Ibidem*, p. 85-87 (Documentul nr. 3).
[50] *Ibidem*, p. 87-88 (Documentul nr. 4).
[51] *Ibidem*, p. 99-101 (Documentul nr. 9, Tratatul de alianţă dintre Mircea cel Bătrân şi Vladislav al II-lea Jagello din 25 mai 1411, semnat la Roman).
[52] *Ibidem*, p. 94-95 (Documentul nr. 7).
[53] *Ibidem*, p. 123-126 (Documentul nr. 20).
[54] Nicolae Iorga, *Istoria lui Ştefan…*, p. 171.

cuceririi de către otomani a Chiliei şi Cetăţii Albe, ceea ce crea o situaţie plină de primejdii pentru Moldova şi dădea o lovitură puternică comerţului polonez la Marea Neagră. Chiar principele Alexandru al Lituaniei (1492-1506) sesiza în 1496 importanţa acestor două cetăţi şi-şi exprima dorinţa ca ele să fie reluate de la otomani de către Moldova fiindcă erau gurile prin care debuşau mărfurile poloneze şi lituaniene în Marea Neagră[55]. În consecinţă, apare logică alianţa, dictată de interese comune serioase, încheiată la Suceava de Ştefan cel Mare cu principele Lituaniei pe data de 14 septembrie 1499. Tratatul, care era în strânsă asociere cu cel de prietenie veşnică încheiat de domnul moldovean cu regele Poloniei în acelaşi an, prevedea pacea perpetuă între cele două părţi, acordarea de ajutor militar în caz de necesitate şi libertatea negoţului pentru negustorii lituanieni, cu condiţia ca aceştia „să-şi plătească vama cea dreaptă”[56].

După această cea mai strălucită domnie din istoria Moldovei, ne referim la cea a lui Ştefan cel Mare, precum şi a contemporanilor săi din dinastia lituaniană, ambele state încep să decadă. Pentru Moldova, efortul de a susţine frontul antiotoman nu putea continua la nesfârşit, iar Lituania, având de făcut faţă unor multiple ameninţări şi pericole, nu mai era puternicul şi întinsul stat din urmă cu un secol. Pericolul unei posibile invazii ruseşti era la fel de mare ca şi cel otoman în Moldova. Prin urmare, lituanienii erau nevoiţi să menţină o armată importantă în Livonia. Problema era că lituanienii nu aveau suficiente resurse pentru a menţine o asemenea armată. Mai mult, şleahta lituaniană nu era de acord să plătească taxe suplimentare în acest scop, iar fără bani armata era indisciplinată. În aceste condiţii, dat fiind faptul că războiul cu Rusia pentru Livonia, început în perioada anterioară, presupunea existenţa unor resurse suplimentare, elita politică lituaniană a decis să caute unificarea cu Polonia[57].

În cele din urmă, pe data de 4 iulie 1569, regele Sigismund al II-lea August a ratificat documentele ce puneau bazele Uniunii de la Lublin, prin care Lituania era alipită Poloniei, păstrându-şi însă vechile sale organe administrative, judiciare, fiscale, militare. Noul stat purta numele de Rzeczpospolita şi avea un rege ales ce urma a fi încoronat la Cracovia[58]. Mai mult, Polonia a preluat cu acest prilej în administrare directă teritoriile ucrainene ale Lituaniei (Kiev, Volânia, Podolia, Podlaşie). Regele Sigismund August a motivat un asemenea gest prin aceea că, dacă vor avea graniţă comună cu Moscova, polonezii îi vor ajuta mai mult pe lituanieni în lupta împotriva ruşilor[59]. În noile condiţii apărute, legăturile ţărilor române erau de acum înainte desfăşurate - în măsura în care le permitea suzeranitatea otomană - cu Polonia. Totuşi, istoria mai consemnează, ca element important al relaţiilor româno-lituaniene, căsătoria Mariei, fiica domnitorului

[55] *Ibidem*, p. 186.
[56] Ion Ionaşcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *op.cit*., p. 140-143 (Documentul nr. 24).
[57] Ursula Vent, Indrek Kiverik (editori), *The history of the Baltic Countries* – 2nd, revised edition, Avita, 2000, p. 79.
[58] *Ibidem*.
[59] Alfonsas Eidintas, Vytautas Žalys, Alfred Erich Senn, *Lithuania in European politics. The years of the First Republic, 1918-1940*, St. Martin´s Press, New York, 1999, p. 8.

moldovean Vasile Lupu, cu Ianusz Radziwill, ducele Lituaniei, alianţă matrimonială ce urmărea să consolideze o anumită relaţie politică căutată de ctitorul de la Trei Ierarhi[60].

Secolul al XVIII-lea a adus noi limitări ale autonomiei ţărilor române odată cu impunerea domniilor fanariote. Pericolul dominaţiei otomane exclusive, anticipat încă de la sfârşitul domniei lui Ştefan cel Mare, şi-a demonstrat cu acest prilej actualitatea. De asemenea, expansiunea Rusiei înspre regiunea baltică a continuat şi s-a accentuat. S-a ajuns astfel ca Rzeczpospolita să fie supusă la trei împărţiri succesive, care au dus la încetarea existenţei sale independente. În 1795 teritoriul fostului Mare Principat al Lituaniei a trecut sub stăpânirea Rusiei[61]. Acest teritoriu a fost împărţit în două unităţi administrative: Vilnius şi Slonim. În 1796 ale au format o singură unitate administrativă denumită Litovskaia gubernia[62]. În acest mod, orice urmă de autonomie a fost desfiinţată, fiind suprimată după 1831 chiar şi Universitatea din Vilnius[63]. Pe la jumătatea secolului al XIX-lea, ruşii împărţiseră teritoriul Lituaniei în patru provincii, însumând 120.000 de km² şi o populaţie de 2,5 milioane locuitori, dintre care 1,6 milioane erau lituanieni. Alţi 100.000 de lituanieni trăiau sub dominaţie germană în aşa-numita Lituania Minor (situată în nordul Prusiei Orientale)[64].

Noul raport european de forţe a afectat din punct de vedere teritorial nu numai Lituania, ci şi ţările române, şi cu deosebire Moldova. Două dintre puterile care au participat la destrămarea statului polono-lituanian şi-au însuşit şi porţiuni din teritoriul Moldovei, prin aranjamente încheiate între marile puteri. Astfel, negocieri abile desfăşurate de Imperiul Habsburgic cu Imperiul Otoman au dus la încheierea mai multor convenţii, începând cu cea din 7 mai 1775, prin care nordul Moldovei a fost smuls din cadrul statului moldovean şi încorporat Austriei[65] Era vorba aici de 10.400 km² şi 70.000 de locuitori, dintre care 56.000 erau români. La rândul său, Rusia a urmărit de la sfârşitul secolului al XVIII-lea anexarea întregului teritoriu al principatelor române extracarpatice. Tratatul de pace de la Tilsit, încheiat de Napoleon cu Alexandru I pe data de 25 iunie 1807, îi obliga însă pe ruşi să-şi retragă trupele de pe teritoriul ţărilor române, cu excepţia situaţiei în care otomanii nu ar fi acceptat să încheie pacea cu Rusia folosind bunele oficii franceze. Într-o asemenea eventualitate, Parisul şi Petersburgul ar fi împărţit între ele provinciile europene ale Imperiului Otoman. Rusia insista însă să cucerească ţările române, iar animatorul cel mai vehement al acestei idei era nimeni altul decât prinţul Adam Czartoryski[66]. Pe data de 30 septembrie 1808, prin tratatul de la Erfurt, Napoleon

[60] A.D. Xenopol, *op.cit.*, p. 36.
[61] vezi Nicolae Ciachir, *Istoria modernă a Poloniei (1795-1918)*, Bucureşti, 1987.
[62] Alfonsas Eidintas, Vytautas Žalys, Alfred Erich Senn, *op.cit.*, p. 11.
[63] Albert Armand, *Nouvelle Europe*, Editions A. Pedone, Paris, 1936, p. 126.
[64] Alfonsas Eidintas, Vytautas Žalys, Alfred Erich Senn, *op.cit.*, p. 11.
[65] vezi raportul lui Thugut către Kaunitz din 12 mai 1775, în Mihail Kogălniceanu, *Răpirea Bucovinei după documente autentice*, Editura Domino, Galaţi, f.a., p. 96.
[66] Paul Cernovodeanu, *Basarabia – drama unei provincii istorice româneşti în context politic internaţional 1806-1920*, Editura Albatros, Bucureşti, 1993, p. 4 -15.

recunoştea „unirea" Ţării Româneşti şi a Moldovei cu Rusia şi fixarea graniţei imperiului pe Dunăre[67]. Ţarul notifica deja în 1810 puterilor europene anexarea celor două provincii şi trecerea supuşilor străini trăitori în ele sub incidenţa legilor ruseşti[68]. Noua schimbare din relaţiile internaţionale survenită odată cu campania lui Napoleon în Rusia a obligat Petersburgul să fie mai maleabil şi să se „mulţumească" în cadrul tratatului de la hanul lui Manuc cu provincia moldovenească dintre Prut şi Nistru, cunoscută din acel moment sub numele de Basarabia[69]. Moldova continua şirul pierderilor teritoriale începute cu Chilia şi Cetatea Albă (1484), Bugeacul, devenit raiaua Bender (1538), Hotinul (1713) şi Bucovina[70]. Anexarea teritoriului moldovean răsăritean va constitui mărul discordiei între români şi ruşi în următoarele două secole şi un motiv special de afinitate româno-baltică. Românii basarabeni vor constitui, după încorporarea în Imperiul Rus, prima legătură directă dintre români şi baltici din epoca modernă. Căci nu trebuie să uităm că restul regiunilor baltice erau deja parte a Imperiului Rus după Marele Război Nordic şi încheierea păcii de la Uusikaupunki (1721). Rusia a câştigat atunci de la Suedia stăpânirea asupra Estoniei, Livoniei, Ingriei şi a unei părţi a sud-estului Finlandei, incluzând Vâborgul[71]. Restul Finlandei va mai supravieţui ca parte a Suediei încă aproape un secol, până în 1809, când a devenit, paradoxal, după cucerirea rusească din anul anterior, Mare Ducat în cadrul Imperiului Rus. Finlanda a achiziţionat, cu acel prilej, o identitate teritorială şi o structură administrativă, precum şi o autonomie unică în cadrul imperiului[72]. Rusia şi Finlanda se prezentau mai degrabă ca o uniune personală, unde ţarul Rusiei era şi mare duce al Finlandei.

Făcând parte din cadrul aceluiaşi stat, românii basarabeni şi balticii au avut şansa de a dezvolta legături dintre cele mai diverse, mai ales culturale, deşi distanţa geografică ce-i separa şi imensitatea imperiului au fost impedimente serioase în proiectarea unor contacte şi mai strânse. Interesele comune ale românilor şi balticilor dinainte de 1918 pot fi cu precădere urmărite în perioada intensă de rusificare de la sfârşitul secolului al XIX-lea, în comportamentul lor din timpul revoluţiilor din 1905 şi 1917 şi în reacţia acestor naţiuni faţă de izbucnirea Marelui Război şi aplicarea loviturii de stat bolşevice din 25 octombrie 1917. Vom încerca, în cele ce urmează, să urmărim, în paralel, reacţia naţiunilor baltice şi a românilor basarabeni în faţa acestor momente fundamentale din istoria Rusiei, reliefând, totodată, elementele de contact româno-baltice.

De la bun început, trebuie să remarcăm faptul că Primul Război Mondial a

[67] *Ibidem*, p. 21.
[68] *Ibidem*, p. 29-30.
[69] Charles şi Barbara Jelavich, *Formarea statelor naţionale balcanice 1804-1920*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 114; vezi şi Nicolae Ciachir, *Istoria politică a Europei de la Napoleon la Stalin*, Editura Oscar Print, Bucureşti, 1997, p. 31.
[70] Paul Cernovodeanu, *op.cit.*, p. 1-4.
[71] Mati Laur, Tõnis Lukas, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Tõnu Tannberg, *History of Estonia*, Avita, Tallinn, 2000, p. 136; Matti Klinge. *The Baltic World*, 2nd edition, Otava, Helsinki, 1994, p. 87.
[72] Max Jacobson, *Finland: Myth and reality*, Otava, Helsinki, 1987, p. 21.

reprezentat pentru naţiunile din vastul Imperiu Rus un moment crucial pentru afirmarea deplină a unor aspiraţii de autonomie, şi apoi de independenţă, mult timp înăbuşite sau, în ultimul caz, chiar inimaginabile. Dar ce fenomene au pregătit spiritul public al naţiunilor baltice pentru a căuta o altă formulă decât cea a participării la viaţa Imperiului Rus? Reacţia acestor naţiuni la noile oportunităţi ce li s-au deschis odată cu desfăşurarea conflictului mondial a fost cu atât mai pregnantă cu cât din 1888 practicile administrative ruseşti fuseseră impuse şi în provinciile baltice, anterior menajate de St. Petersburg, aşa cum s-a întâmplat în Estonia şi Livonia[73], iar limba rusă fusese decretată ca fiind obligatorie[74]. Chiar şi sistemul juridic, deosebit de eficient până atunci, fusese modificat în conformitate cu dreptul ţarist[75]. Judecătorii şi funcţionarii, chemaţi să guverneze acest sistem, erau la sfârşitul secolului al XIX-lea, ca şi mai târziu, imigranţi ruşi care se stabiliseră în aceste zone tocmai pentru a se bucura de privilegiile acordate cu multă generozitate de către regim[76]. Aceştia luaseră locul vechii şi experimentatei clase administrative germane, care făcuse din ţinuturile de graniţă ale imperiului un model economic şi administrativ. Sistemul de educaţie fusese, în egală măsură, rusificat[77].

Religia ortodoxă fusese impusă unui număr tot mai mare de luterani sau catolici baltici, de apartenenţa la această confesiune fiind adeseori legate unele avantaje materiale sau extinderea unor reforme decretate iniţial pentru întreaga Rusie. Multe biserici catolice au fost transformate, în mod forţat, în lăcaşuri de cult ortodoxe[78].

Toate organizaţiile asociate de autorităţile ţariste cu mişcările de renaştere naţională erau reprimate, iar cenzura trona atotputernică, pentru a păzi sistemul de critici[79]. În ciuda acestor condiţii nefavorabile, sentimentele naţionale ale popoarelor baltice au cunoscut o viguroasă solidificare, în acord cu tendinţele europene ale epocii. S-ar putea spune că renaşterea naţională se hrănea chiar din piedicile interpuse în calea ei. Această afirmaţie poate fi verificată nu numai prin lupta letonilor, estonienilor şi lituanienilor împotriva rusificării, ci şi prin rezistenţa acerbă opusă de aceştia germanizării desfăşurate de germanii baltici, sub asistenţa

[73] Folosim în acest caz termenii administrativi ruseşti (moşteniţi de la Suedia) de Estonia şi Livonia. Provincia Estonia cuprindea numai nordul statului estonian interbelic, în timp ce sudul acesteia şi cea mai mare parte a Letoniei interbelice alcătuiau împreună provincia Livonia.

[74] În Estonia, după 1885 limba rusă a luat locul limbii germane ca limbă oficială, acesta reprezentând un prim pas spre rusificarea provinciei, vezi Mati Laur, Tõnis Lukas, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Tõnu Tannberg, *op.cit.*, p. 180-181. Lucrurile au fost similare în Livonia, unde câteva valuri de rusificare au urmat anului 1885, când rusa a fost decretată ca fiind obligatorie atât în şcolile urbane, cât şi în cele rurale, vezi Andrejs Plakans, *The Latvians. A Short History*, Hoover Institution Press, Stanford, 1995, p. 100-101.

[75] Statutul Lituaniei din 1529 a fost înlocuit cu dreptul rusesc, vezi Alfonsas Eidintas, Vytautas Žalys, Alfred Erich Senn, *op.cit.*, p. 12.

[76] Albert Armand, *op.cit.*, p. 127.

[77] Şcolile fuseseră puse sub controlul Ministerului Educaţiei din Rusia, vezi Ursula Vent, Indrek Kiverik (editori), *op.cit.*, p. 115.

[78] Peeter Vares (editor), *Estonia and Russia, Estonian and Russians: a dialogue* , Tallinn, 1998, p. 4.

[79] *Estonia. Emerging and dynamic*, editor Ignar Fjuk, Eesti Entsüklopeedia, 1998, p. 50.

(uneori) binevoitoare a Petersburgului[80].

Consecvente principiilor *divide et impera* autorităţile ruseşti au facilitat fenomenul colateral al polonizării Lituaniei, în special a sudului catolic al acestei provincii, sursă de tensiuni în epoca modernă între cele două naţiuni oprimate şi, mai târziu, între statele naţionale lituanian şi polonez[81]. Totuşi, către anul 1897, procesul de rusificare îşi încetinise ritmul, astfel încât s-a trecut şi în acesta zonă la închegarea unei societăţi civile, fenomen ce a continuat până spre anul 1917. Mai mult, dezvoltarea industrială şi urbanizarea regiunii baltice au atins unul dintre cele mai înalte ritmuri din Imperiul Rus, într-o perioadă în care întregul edificiu al ţarilor se moderniza foarte rapid, în scopul de a recupera din marea sa întârziere faţă de statele civilizate ale Europei. O noua generaţie de oameni educaţi, inclusiv politicieni, începuse să devină tot mai activă în contracararea încercărilor de rusificare ale oficialităţilor. Este demnă de remarcat apetenţa pentru fenomenul cultural a popoarelor baltice, facilitată, de altfel, şi de apartenenţa lor la confesiunile catolică şi luterană, mai active pe acest plan decât cea ortodoxă[82].

Considerând cazul Estoniei este demnă de remarcat activitatea laborioasă desfăşurată de Villem Reiman, care a iniţiat şi condus o mişcare culturală de mare profunzime şi amploare. Oraşul Tartu devenise, în acest timp, un centru cultural nu numai pentru estonieni, ci şi pentru alte popoare baltice, şi nu numai. Jaan Tõnisson a editat în acest oraş "Postimees" ("Poştaşul") - cel mai vechi ziar estonian (1896), de factură moderată[83] -, reliefând virtuţile naţionale estoniene şi conturând necesitatea activităţilor comunitare pentru menţinerea conştiinţei naţionale. Un alt militant pentru renaşterea naţională estoniană a fost Konstantin Päts, care a editat în Tallinn, începând din 1901, ziarul "Teataja" ("Mesagerul") şi care avea să joace un rol proeminent în viaţa politică estoniană în perioada interbelică. Acest ziar aborda cu precădere aspiraţiile economice ale estonienilor şi era exponentul cercurilor politice naţionale radicale[84].

Mişcarea social-democrată şi-a găsit şi în Estonia, mai ales în oraşe mai mari ca Tallinn sau Narva, un teren relativ fertil de manifestare, dat fiind faptul că majoritatea absolută a populaţiei era alfabetizată. Sentimentele naţionale şi ataşamentul faţă de valorile democratice erau, pe de altă parte, elemente care impietau asupra câştigării partidei de către social-democraţi. Este demnă de remarcat prezenţa, în rândurile mişcării social-democrate din Tallinn, a lui Mihail

[80] Albert Armand, *op.cit.*, p. 86.
[81] *Ibidem*, p. 126.
[82] Estonienii, de pildă, care alcătuiau în 1897 90,6% din populaţia din provincia Estonia (986.000), aveau un procent de alfabetizare de 77,7%. Dacă adăugăm la acest procent şi numărul celor ce ştiau să citească, dar nu ştiau să scrie, ajungem la procentul unic în Europa de 96,2%. Procentul de alfabetizare în Livonia era de 92 %, în timp ce media în Imperiul Rus era de doar 30%, vezi John Hiden, Patrick Salmon, *The Baltic nations and Europe. Estonia, Latvia and Lithuania in the Twentieth Century*, revised edition, Longman, London and New York, 1994, p. 18.
[83] Esvald Uustalu (editor), *The History of Estonian Culture*, Printed in Finland by Hämeen Kirjapaino, 1960, p. 47.
[84] *Ibidem*, p. 47.

Ivanovici Kalinin, viitorul preşedinte al Sovietului Suprem al U.R.S.S.[85]

Şi românii basarabeni, confruntaţi cu excesele naţionalităţii dominante ruseşti din imperiu, au găsit în mediul academic de la Tartu un loc prielnic atât pentru studiu, cât şi pentru organizarea unor societăţi care să exprime interesele locului lor de origine. În 1899 studenţii români de la Tartu au pus bazele organizaţiei studenţeşti cu program politic şi naţional intitulată „Pământenia Basarabiei". Dintre liderii acestei organizaţii – Ion Pelivan, Gheorghe Chicu, Vasile Mahu, Pantelimon Halippa ş.a. – se va recruta mai târziu elita politică şi culturală a Basarabiei care va milita pentru autonomia, independenţa şi, în cele din urmă, unirea acestui ţinut cu România[86]. În general, tinerii studenţi români de la Tartu erau absolvenţi meritorii ai Seminarului Teologic Ortodox de la Chişinău şi obţineau bursă din partea Zemstvei guberniale pentru a-şi întregi studiile superioare[87]. Aşa, de pildă, Ion Pelivan, absolvent al seminarului în 1898, a studiat dreptul la Tartu, contribuind la crearea „Pământeniei Basarabiei" şi fiind închis pentru convingerile sale politice în februarie 1902[88]. A absolvit totuşi facultatea la 31 mai 1903, ulterior fiind din nou arestat şi trimis la Arhanghelsk, înainte de a-şi începe activitatea în Basarabia[89]. Un alt român care va juca un rol extrem de important în istoria Basarabiei, Pantelimon Halippa, a urmat cam acelaşi traseu: absolvent al Seminarului Teologic din Chişinău în 1904, a plecat în acelaşi an la Universitatea din Tartu pentru a studia la facultatea de fizică şi matematică. El nu a absolvit însă niciodată celebra facultate datorită faptului că, student în anul al treilea fiind, a participat ca delegat al Basarabiei la Congresul Uniunii Ţăranilor din întreaga Rusie care s-a desfăşurat la Moscova. Studentul Halippa a fost arestat, închis şi ulterior trimis sub escortă în Basarabia, fără putinţa de a se mai întoarce la Tartu[90].

Prezenţa românească la Tartu, despre care am descoperit urme şi în arhivele estoniene, pe care ne propunem să le publicăm cu o proximă ocazie, a fost remarcată şi în monografia oficială dedicată Universităţii din Tartu publicată în perioada sovietică[91]. În această curajoasă lucrare este remarcată deschiderea în

[85] Stanley W. Page, *The Formation of the Baltic States. A Study of the effects of Great Power politics upon the emergence of Lithuania, Latvia and Estonia,* Howard Fertig, New York, 1970, p. 24.

[86] "Viaţa Basarabiei", anul V, nr. 7-8, iulie-august 1936, « număr consacrat jubileului a 60 de ani de viaţă şi 35 de ani de activitate naţional-obştească a D-lui Ion Pelivan ».

[87] vezi Ştefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chişinău, 1923 şi 1942; Idem, *Documente din Basarabia*, Chişinău, 1928; Idem, *Din istoria mişcării naţionale în Basarabia*, Chişinău, 1933; Idem, *Contribuţia Basarabiei la dezvoltarea literaturii naţionale*, Bucureşti, 1941.

[88] Alături de alţi tineri studenţi români basarabeni de la Universitatea din Iuriev (Tartu), precum V. Oatul şi A. Hrişcă, I. Pelivan a fixat printre dezideratele studenţimii basarabene promovarea limbii şi a culturii române, vezi Mircea Păcurariu, *Basarabia. Aspecte din istoria Bisericii şi a neamului românesc*, Editura Mitropoliei Moldovei şi Bucovinei, Iaşi, 1993, p. 97.

[89] Constantin I. Stan, *Activitatea diplomatică a lui Ion Pelivan*, în *Diplomaţie şi diplomaţi români, I*, Gheorghe Buzatu, Valeriu Florin Dobrinescu, Horia Dumitrescu (coordonatori), Editura DMPress, Focşani, 2001, p. 145.

[90] Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, Editura Universitas, Chişinău, 1993, p. 68-70.

[91] Karl Siilivask (editor), *History of Tartu University*, Perioodika, Tartu, 1985, p. 162 şi 166.

1900 a Organizaţiei Studenţilor din Basarabia (care a funcţionat până în 1912), a cărei orientare politică a fost „proromânească”[92]. Dacă agreăm cu opinia exprimată în această lucrare că licenţiaţii de la Tartu (şi, în general, de la oricare altă universitate din lume) „nu numai că şi-au efectuat educaţia în Tartu, dar de asemenea viziunea lor asupra lumii a fost formată aici”[93], înţelegem şi mai bine rolul pe care centrul universitar dorpatian l-a jucat în formarea elitei româneşti din Basarabia, şi nu numai.

Este interesantă de remarcat ideea subliniată de Ştefan Ciobanu, care credem că exprimă, într-o bună măsură, rolul pe care centrul universitar dorpatian l-a jucat în deşteptarea naţională românească de peste Prut: „Ideea naţională între studenţii basarabeni, se naşte nu în Basarabia, ci la Dorpat, unde studiau lettonenii (letonii – n.n.) şi alte minorităţi, şi la Chiev (Kiev – n.n.), centrul mişcării Ucrainenilor din Rusia”. „Acest fapt, continuă profesorul basarabean, dovedeşte încă o dată, că ideea autonomiei şi în general ideea naţională se naşte în cadrul ideologiei revoluţionare a popoarelor asuprite din Rusia”[94].

Ştefan Ciobanu remarca, de asemenea, ceea ce lui i se păreau a fi asemănările cele mai evidente dintre situaţia naţionalităţilor de pe centura vestică a Rusiei: „În cât priveşte viaţa intelectuală a poporului de jos şi aici găsim o asemănare izbitoare cu viaţa altor popoare din Rusia: el trăieşte în acelaşi indeferentism (indiferenţă – n.n.) naţional, în aceeaşi pasivitate intelectuală, în aceeaşi amorţeală sufletească, în aceeaşi inferioritate culturală, ca şi celelalte popoare, păstrându-şi făptura naţională mai mult printr-un instinct, decât printr-o conştiinţă de neam clară”[95]. Considerăm însă că această caracterizare se aplică mai degrabă ucrainenilor, de exemplu, unde Ştefan Ciobanu îşi efectuase studiile, deoarece din punct de vedere cultural am subliniat deja rolul pe care cultura scrisă îl juca printre estonieni sau letoni. Estonienii şi letonii nu pierd, de altfel, niciodată prilejul de a sublinia individualitatea lor culturală şi diferenţa imensă faţă de spaţiul cultural rusesc. Astfel, fostul lider social-democrat şi preşedinte al Adunării Constituante estoniene din 1919, August Rei (1886-1963), într-o lucrare apărută în 1946, cita opinia arheologului suedez Birger Nerman, care considera că frontiera culturală care desparte Estonia de Rusia era una dintre cele mai adânci bariere culturale din Europa[96].

Şi în Letonia răspândirea presei în limba letonă a reprezentat un factor important în deşteptarea şi răspândirea sentimentelor naţionale. Ziarul leton „Mājas Viesis” a fost fondat în 1857 şi a cuprins articole semnate de figuri marcante ale vieţii publice letone precum K. Valdemārs, K. Barons şi J. Alunas[97]. Progresul cultural şi creşterea conştiinţei politice s-a exprimat şi în sporirea numărului şi a tirajului

[92] *Ibidem*, p. 166.
[93] *Ibidem*, p. 162.
[94] Ştefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu şi documente cu privire la mişcarea naţională din Basarabia în anii 1917-1918*, Editura Universitas, Chişinău, 1993, p. 21.
[95] *Ibidem*, p. 21-22.
[96] August Rei, *Have the Small Nations a right to freedom and independence?*, London, Boreas Publishing, 1946, p. 4.
[97] Ursula Vent, Indrek Kiverik (editori), *op.cit.*, p. 123; vezi şi Andrejs Plakans, *op.cit.*, p. 90.

diferitelor publicaţii cotidiane sau periodice. Astfel, la 1914 letonii publicau circa 60 de ziare, inclusiv 12 cotidiane. Interesant de reliefat este faptul că tirajul celui mai mare cotidian leton „Jaunākais Ziņas" („Ultimele Ştiri") era de nu mai puţin de 100.000 de exemplare, aşadar mai mare decât cel al lui „Russkie Vedomosti", important ziar rusesc[98].

Un rol important a fost jucat şi de constituirea Societăţii Literare Letone (1824). Din aceasta făceau parte şi mulţi germani baltici, pastori şi intelectuali, urmaşi spirituali ai lui Herder, cel care a locuit în Riga între 1764 şi 1769 şi a impulsionat studierea limbii letone[99]. De asemenea, publicarea poemului epic „Lacpleist" („Ursul ucigaş") de către Andrejs Pumpur în 1888 a jucat un rol la fel de important în afirmarea naţiunii letone cu cel jucat de „Kalevala" finlandeză şi „Kalevipoeg" a lui Kreutzwald în cazul naţiunii estoniene[100].

Elita intelectuală şi politică letonă, la fel ca şi cea estoniană, nu a părăsit, în general, zona baltică, fiind o creaţie a Universităţii din Dorpat (Tartu) sau a Institutului Politehnic din Riga. Totuşi, o parte a tinerilor letoni au mers să studieze şi la Universităţile din St. Petersburg sau Moscova[101]. Ca o caracteristică a intelectualităţii letone este importanţa marcantă jucată printre curentele de gândire din societate de doctrinele politice de stânga.

Lituanienii s-au aflat alături de polonezi în timpul revoluţiilor din 1831-1832 şi 1863-1864, suferind alături de aceştia înfrângerea şi represiunea ce i-a urmat[102]. Reacţia lituanienilor a luat, în primul rând, mai ales după introducerea serviciului militar obligatoriu în armata ţaristă, forma emigrării în Statele Unite ale Americii. Numai la sfârşitul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea 400.000 de lituanieni şi-au părăsit ţara, peste 90% dintre aceştia fiind tineri şi bărbaţi de peste 14-15 ani. Numai 25% dintre aceştia s-au întors, iar cei care au rămas şi-au invitat logodnicele sau familiile să li se alăture[103]. În acest tărâm al făgăduinţei lituanienii şi-au păstrat şi promovat identitatea naţională. Astfel, la începutul secolului al XX-lea au fost înfiinţate organizaţii şi cluburi care donau bani pentru publicarea unor ziare şi cărţi lituaniene, pentru stabilirea unor şcoli cu limba de predare lituaniană ş.a.m.d. Lituanieni care au ajuns bogaţi au sprijinit menţinerea şi întărirea conştiinţei naţionale. De pildă, Olšauskas, un bimilionar din Chicago, deţinea un ziar, o editură, o librărie, o bancă lituaniană, precum şi o agenţie de expediere a banilor în Lituania[104].

Din punct de vedere politic, lituanienii erau împărţiţi între socialişti (în 1896 s-a format Partidul Social-Democrat, din care făceau parte lituanieni, evrei, polonezi, ruşi), nu la fel de influenţi precum colegii lor letoni, catolici, cu un cuvânt important de spus în viaţa politică şi culturală, ca şi în cea confesională,

[98] Stanley W. Page, *op.cit.*, p. 21.
[99] John Hiden, Patrick Salmon, *op.cit.*, 1994, p. 17.
[100] *Ibidem*
[101] Andrejs Plakans, *op.cit.*, p. 110.
[102] Ursula Vent, Indrek Kiverik (editori), *op.cit.*, p. 123
[103] Saulius Žucas (editor), *op.cit.*, p. 68.
[104] *Ibidem*.

naţionalişti, în frunte cu Jonas Basanavicius, care, după ce a locuit un timp în Bulgaria, a ajuns la concluzia că şi lituanienii, ca şi bulgarii, era necesar să aibă propriul stat, şi federaliştii polonezi, care doreau să coordoneze ambiţiile naţionale ale lituanienilor, ucrainenilor şi bieloruşilor sub conducerea polonezilor. Aceştia din urmă tolerau doar o Lituanie „etnică", centrată în jurul Kaunasului şi în regiunea Samogitia. Trebuie remarcată apariţia în anul 1883 a importantului ziar naţionalist purtând titlul de „Auszra" („Zorile")[105]. Prin urmare şi în Lituania, ca şi în Estonia, Letonia şi Basarabia, forţele care susţineau propăşirea culturală a acestor naţiuni de graniţă din Imperiului Rus erau tot mai dinamice, presând asupra Petersburgului pentru a-şi schimba politicile şi a întări autonomia lor.

Revoluţia din anul 1905, facilitată de înfrângerea ruşilor de către armata japoneză, a eliberat energiile popoarelor baltice şi a prefigurat marile acţiuni întreprinse mai târziu pentru obţinerea independenţei. Acţiunea revoluţionară a reuşit, pe de o parte, să demonstreze Europei că închisoarea în care erau ţinute cele peste 100 de naţionalităţi din Imperiul Rus era pe cale de a se prăbuşi, iar pe de altă parte a obligat regimul ţarist să accepte temporar un compromis de natură socială şi naţională[106]. Astfel, renaşterea culturală a popoarelor baltice, începută cu peste 30 de ani mai înainte, îşi găsea un corespondent în reafirmarea politică a acestora[107]. Încă din ianuarie 1905 au izbucnit la Tallinn, Narva şi Pärnu câteva greve de simpatie cu revendicările şi mişcările din epicentrul imperiului. Alături de mişcările studenţeşti de protest de la Tartu, demonstranţii estonieni şi-au exprimat solidaritatea cu victimele represiunii din „duminica sângeroasă", ca şi dorinţa de reforme politice care să facă asemenea acte imposibile în viitor. Pentru a împiedica ralierea pe viitor a studenţilor la acţiunile muncitoreşti estoniene, Universitatea din Tartu a fost închisă însă de către administraţie. Aceasta nu a împiedicat însă continuarea frământărilor sociale atât în mediul urban, cât şi în mediul rural. În toamnă, unul dintre mediile de informaţii estoniene, ziarul „Uudised" („Ştiri"), a oferit o platformă de reforme radicale. În linii mari, aceasta chema la crearea unui Parlament ales prin vot universal (de ambele sexe), ca şi la acordarea unui statut de largă autonomie regiunilor neruseşti, între care se număra şi Estonia[108].

Evenimentul politic central estonian, cu şansa de a exprima în măsura cea mai mare opinia publică a acestui mic popor periferic din imperiu, a fost însă „Congresul tuturor estonienilor", care s-a desfăşurat în Tartu între 27 şi 29 noiembrie 1905. Congresul a fost convocat la insistenţele moderaţilor conduşi de Tõnisson, dar desfăşurarea sa a fost marcată de o dezbatere de idei între radicali şi moderaţi. În cele din urmă, Congresul a ajuns chiar să se scindeze între cele două grupări, care s-au întrunit în aule diferite şi au elaborat două rezoluţii. Elementul comun al ambelor rezoluţii era însă năzuinţa către autonomia naţională estoniană.

[105] Alfonsas Eidintas, Vytautas Žalys, Alfred Erich Senn, *op.cit.*, p. 5-6.
[106] Albert Armand, *op.cit.*, p. 127.
[107] *Why not via Estonia. An overall guide to transport, logistic, distribution and legislation*, Edited by Epp Eelmaa and Harri Annuka, Ministry of Foreign Affairs, 1997, p. 6.
[108] Toivo U. Raun, *Estonia and the Estonians*, 2nd edition, Hoover Press Publications, 1991, p. 83.

www.cetateadescaun.ro

Radicalii solicitau o transformarea a Imperiului Rus, ca un tot, în timp ce moderaţii erau ceva mai expliciţi şi cereau unificarea administrativă a Estoniei şi a nordului Livoniei într-o provincie bazată pe autoguvernarea locală. Guvernarea autonomă a Estoniei se dorea a fi aleasă prin sufragiu universal[109].

În Letonia, ţară al cărei centru, metropola baltică Riga, favorizase constituirea unei mişcări social-democrate puternice, reacţia la „duminica neagră" a fost marcată de o grevă generală în marile oraşe, mitinguri, demonstraţii şi chiar acţiuni mai violente întinse pe tot parcursul anului 1905. Aceste acţiuni le continuau pe cele desfăşurate în clandestinitate înainte, precum cea din iunie 1904 când s-a desfăşurat primul congres al Partidului Social-Democrat al Muncitorilor Letoni[110]. Un an mai târziu s-a desfăşurat cel de-al doilea congres al acestui partid, chemând la continuarea acţiunilor în oraşe şi la sate.

De la oraş, acţiunile revendicative şi de protest s-au extins în mediul rural. Aceasta a antrenat din partea autorităţilor provinciale cererea ca unităţi suplimentare ale armatei imperiale să fie deplasate în Livonia şi Curlanda[111]. După cum remarca Ştefan Ciobanu, unele organizaţii letone cereau autonomia Letoniei, altele chiar independenţa acesteia, iar altele federalizarea Rusiei. Comune întregului imperiu erau însă dorinţele de autodeterminare naţională, promovarea culturii naţionale, a limbii materne în şcoală, biserică şi administraţie[112].

Lituanienii au convocat în noiembrie 1905 Dieta de la Vilnius, care a cerut crearea unei Lituanii autonome în cadrul frontierelor lituaniene, având ca for superior un Parlament ales democratic care să se întrunească la Vilnius. Lituanienii susţineau şi revendicări care, odată aplicate, ar fi făcut din Rusia un stat democratic, condus de un parlament unicameral[113]. Asemenea revendicări, în măsură să democratizeze imperiul, au fost susţinute de reprezentanţii baltici şi în dumele convocate de ţarul Nicolae al II-lea după 1905, dar rezultatele pe termen scurt s-au lăsat încă aşteptate.

În mod firesc, românii din Basarabia nu au pierdut ocazia ca, la 1905, să „intre în angrenajul ideologiei revoluţionare a popoarelor din Rusia"[114]. Românii au abordat aceleaşi chestiuni de interes mai larg şi au avut în vedere soluţii asemănătoare cu cele promovate de reprezentanţii naţiunilor baltice. Deşi la Chişinău s-au manifestat trei grupări mai importante, în privinţa chestiunilor naţionale acordul a fost aproape perfect: introducerea limbii române în şcoală (idee susţinută la Congresul didactic al naţionalităţilor din Rusia desfăşurat la Terijoki, în Finlanda, de către reprezentanţii corpului didactic moldovenesc), precum şi autonomia Basarabiei[115]. Congresul preoţilor basarabeni a solicitat reînfiinţarea tipografiei şi editarea de cărţi şi periodice în limba română[116]. În anul 1906 a început să apară

[109] *Ibidem*, p. 84-85.
[110] Andrejs Plakans, *op.cit.*, p. 104.
[111] *Ibidem*, p. 105.
[112] Ştefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei…*, p. 22.
[113] Alfonsas Eidintas, Vytautas Žalys, Alfred Erich Senn, *op.cit.*, p. 18.
[114] Ştefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei…*, p. 22.
[115] *Ibidem*, p. 23.
[116] Mircea Păcurariu, *op.cit.*, p. 98.

ziarul românesc „Basarabia”, editat de avocatul Gavriliţă, exponent al grupării studenţilor şi intelectualilor basarabeni. În paginile acestei gazete se cerea autonomia provincială a Basarabiei, în acord cu statutul provinciei din 1818, având în frunte un „Consiliu provincial superior”[117].

Considerăm de interes să citărm din nou aprecierile de sinteză făcute de Ştefan Ciobanu cu privire la revoluţia de la 1905 din Rusia şi aportul naţionalităţilor din vestul imperiului: „…revendicările Moldovenilor de la 1905-1906 coincid cu revendicările mai multor popoare din Rusia; ele nu merg însă până la iredentism, până la separarea de Rusia, deşi ideea unităţii naţionale şi culturale cu Românii din alte ţinuturi se vede la fiecare pas…”. Ca elemente de diferenţiere, constatate pe bună dreptate de profesorul basarabean, se numără caracterul relativ moderat al acţiunilor basarabene, în comparaţie cu cele desfăşurate de alte popoare, printre care, evident, un rol aparte îl jucau balticii: „maximalismul naţional al altor popoare nu prinde în Basarabia, pe de o parte, datorită pregătirei insuficiente a intelectualităţii moldoveneşti, iar pe de altă parte, pe motivul că în anul 1906 când se accentuează o mişcare naţională moldovenească bine pronunţată, în Rusia se începe o reacţiune destul de puternică”[118]. Am insistat asupra afirmaţiilor lui Ştefan Ciobanu datorită viziunii largi asupra evenimentelor din Rusia şi încadrării, la locul potrivit, în ansamblul mişcărilor de la limita vestică a imperiului, a mişcării naţionale basarabene.

Curentul democratic se putuse, oricum, cristaliza în Rusia. El rămânea să se consolideze în clandestinitate şi va ieşi la lumină cu mai multă vigoare când vremurile vor permite acest lucru. Au fost convocate diverse adunări naţionale şi constituite noi partide politice[119]. Mai mult, prin măsurile represive adoptate de autorităţi după anul 1905[120] s-a demonstrat că coabitarea în cadrul aceluiaşi stat a tuturor acestor naţiuni nu mai apărea ca o soluţie pe termen lung[121]. Se poate spune, aşadar, că acţiunea represivă a autorităţilor a radicalizat toate curentele din sânul naţionalităţilor baltice, pregătindu-le ca, într-un context favorabil, să debarce din învechita şi greoaia corabie ţaristă.

Contactele româno-baltice s-au extins de-a lungul secolului al XIX-lea şi în ţările române. Un factor favorizant în acest sens l-a constituit pătrunderea trupelor ruse (conţinând şi recruţi baltici) pe teritoriul românesc în timpul campaniilor din războaiele antiotomane din primele trei decenii ale secolului. În judeţul Dâmboviţa, de pildă, s-a stabilit în această perioadă familia Iacobson, al cărei fond arhivistic, existent la Arhivele Naţionale, filiala Dâmboviţa, a fost cercetat de noi pentru

[117] Ştefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei…*, p. 23.
[118] *Ibidem*.
[119] *Estonia. Emerging and dynamic...*, p. 51.
[120] De pildă, introducerea legii marţiale, scoaterea în afara legii a unor asociaţii culturale sau a unor partide influente ca Partidul Socialist Estonian şi a organului său de presă “Uudised” (“Ştiri”) sau a omologului său din Letonia, care însă şi-au continuat în clandestinitate activitatea, la fel cum a procedat şi Partidul Progresului din Estonia, condus de Jaan Tõnisson, expulzarea unor lideri populari precum Konstantin Päts etc.
[121] Esvald Uustalu, *op. cit.*, p. 49.

prima dată. Primul membru al familiei care s-a aşezat în Valahia se pare că a fost colonelul Arnold von Iacobson, de religie evanghelică, provenind din regiunea baltică, ajuns prim adjutant al domnitorului la 1840[122]. Colonelul Arnold Iacobson se afla la 1848 în corespondenţă cu Constantin Cantacuzino, care îi transmitea la 27 septembrie, în numele guvernului, aprecierea pentru zelul depus şi încrederea executivului[123]. Familia Iacobson a cumpărat în 1882 moşia Bărbuleţu – Râul Alb din judeţul Dâmboviţa[124].

Un alt reprezentant al acestei familii, adânc implicată în istoria Munteniei, Voldemar Iacobson, a publicat la 8 februarie 1863 un articol scris la Bărbuleţ – Dâmboviţa despre priorităţile societăţii româneşti. Între acestea, dezvoltarea modernă a agriculturii prin achiziţionarea unor unelte moderne, ridicarea gradului general de cultură a populaţiei erau considerate obiective prioritare[125]. În fondul familiei Iacobson se găseşte şi textul altui articol al lui Voldemar Iacobson, din 1866, în care acesta combătea ideile susţinute de C.A. Rosetti în „Românul" cu privire la intenţia Rusiei de a interveni în Principatele Unite în caz de tulburări interne. Autorul amintea, în sprijinul tezei sale, serviciile pe care le adusese Rusia românilor. De asemenea, Voldemar Iacobson aproba detronarea lui Al. I. Cuza, considerat protejat al lui Napoleon al III-lea[126]. În anul următor, Voldemar Iacobson a publicat un nou articol din care aflăm mai multe despre orientarea şi opţiunile sale politice. Conservator, autorul considera Constituţia de la 1866 ca fiind mult prea liberală faţă de gradul de civilizaţie al poporului[127]. La 1870 Voldemar Iacobson publica în „Revista Militară Română" consideraţii asupra rolului puterii militare şi a războaielor în evoluţia istorică a societăţii, comentând războaiele franco-rus din 1812 şi franco-german de la 1870[128]. Un alt reprezentant al familiei, Alexandru Iacobson, care a slujit în serviciul consular rusesc din România şi Salonic, vorbitor de rusă, franceză şi germană, a fost decorat de Ludovic al IV-lea de Hessa cu ordinul Sf. Filip la 30 iulie 1877[129] şi cu cel de cavaler al ordinului Coroana României de către regele Carol I la 16 august 1882[130]. Iată, aşadar, un exemplu interesant al unei familii baltice care a reuşit să joace un rol remarcabil în viaţa politică şi culturală românească. Reproducem în continuare câteva documente din Arhivele dâmboviţene care atestă implicarea acestei familii în viaţa social-politică românească şi europeană: este vorba de documente emise de Curtea Regală română a lui Carol I (16 august 1882), de curtea lui Ludovic al IV-lea de Hessa (30 iulie 1877) şi de de curtea imperială a

[122] Arhivele Naţionale, filiala Dâmboviţa (se va cita: A.N.D.), fond Familia Iacobson, dosar 6/1940, f. 1 (certificat nr. 470/1940 eliberat de Parohia Evanghelică Bucureşti).
[123] Idem, dosar 5/1848 (scrisoarea lui Constantin Cantacuzino adresată colonelului Arnold Iacobson).
[124] Idem, dosar 1/1870-1888 (acte cu privire la hotărnicia moşiei Bărbuleţu-Râul Alb cumpărată de Vladimir Iacobson de la Zinca Zarafeasca în 1882).
[125] Idem, dosar 8/1863, f. 1-6.
[126] Idem, dosar 9/1866.
[127] Idem, dosar 10/1867, f. 1-7.
[128] Idem, dosar 12/1870, f. 1-3.
[129] Idem, dosar 13/1871-1883, f. 3-4.
[130] *Ibidem*, f. 5-6.

ţarului Alexandru al II-lea (27 aprilie 1871).

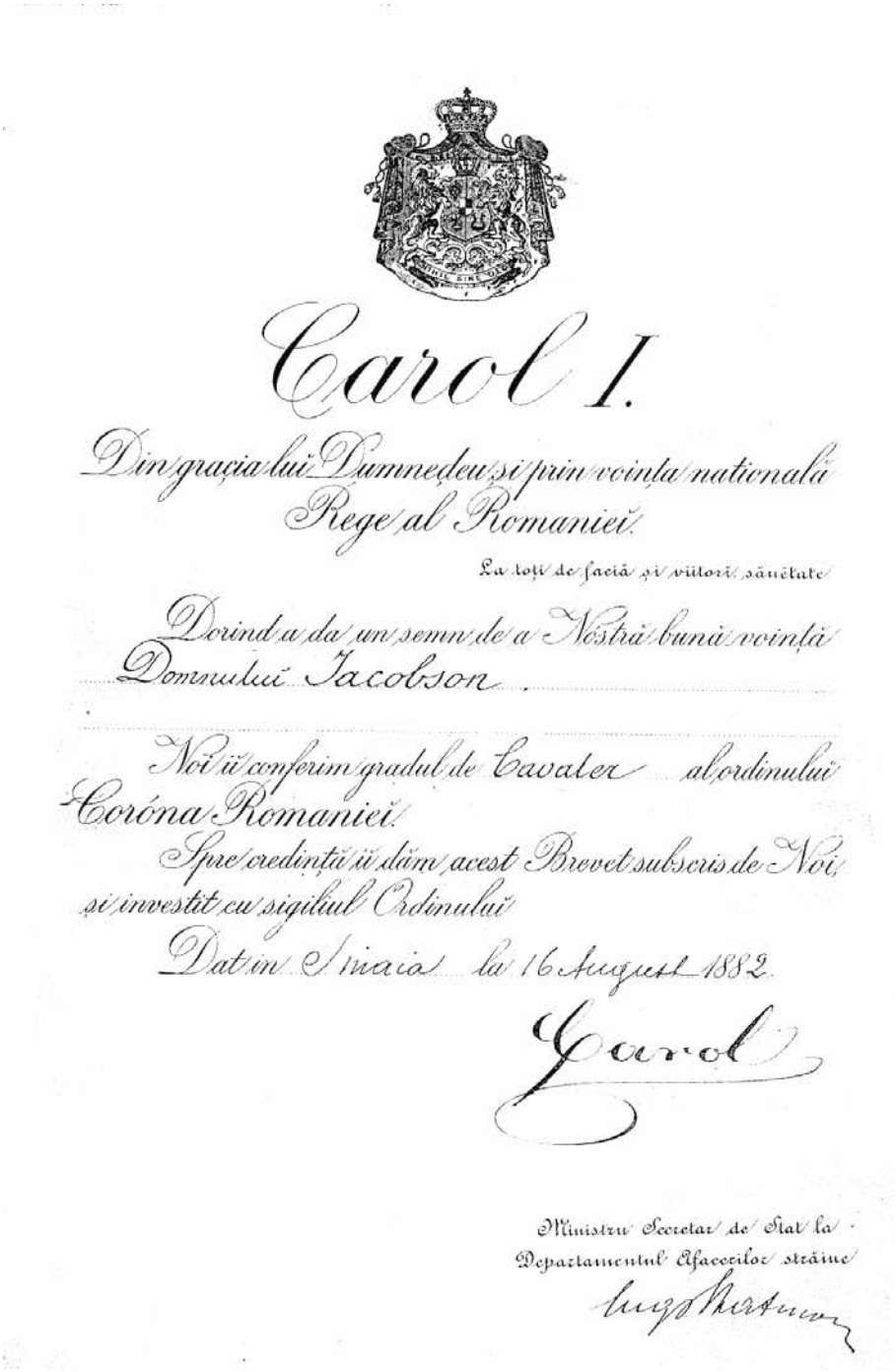

Carol I.

Din graţia lui Dumnedeu şi prin voinţa naţională
Rege al Romaniei.

La toţi de faţă şi viitori sănătate

Dorind a da un semn de a Nostră bună voinţă
Domnului Jacobson.

Noi îi conferim gradul de Cavaler al ordinului
Coróna Romaniei.

Spre credinţă îi dăm acest Brevet subscris de Noi,
şi investit cu sigilul Ordinului

Dat in Sinaia la 16 August 1882.

Carol

Ministru Secretar de Stat la
Departamentul Afacerilor străine

www.cetateadescaun.ro

Wir Ludwig IV

von Gottes Gnaden

Großherzog von Hessen

und bei Rhein pp.

Haben Dem Kaiserlich Russischen Staatsrath und Consul in Cassel, im Fürstenthum Hessen

Alexander Arnoldovitch Jacobson

das Ritterkreuz II^ter Classe

Unseres Philipps-Ordens verliehen.

Urkundlich Unserer Eigenhändigen Unterschrift und beigedrückten Großherzoglichen Siegels.

Darmstadt am 30sten Juli 1877.

Ludwig

www.cetateadescaun.ro

www.cetateadescaun.ro

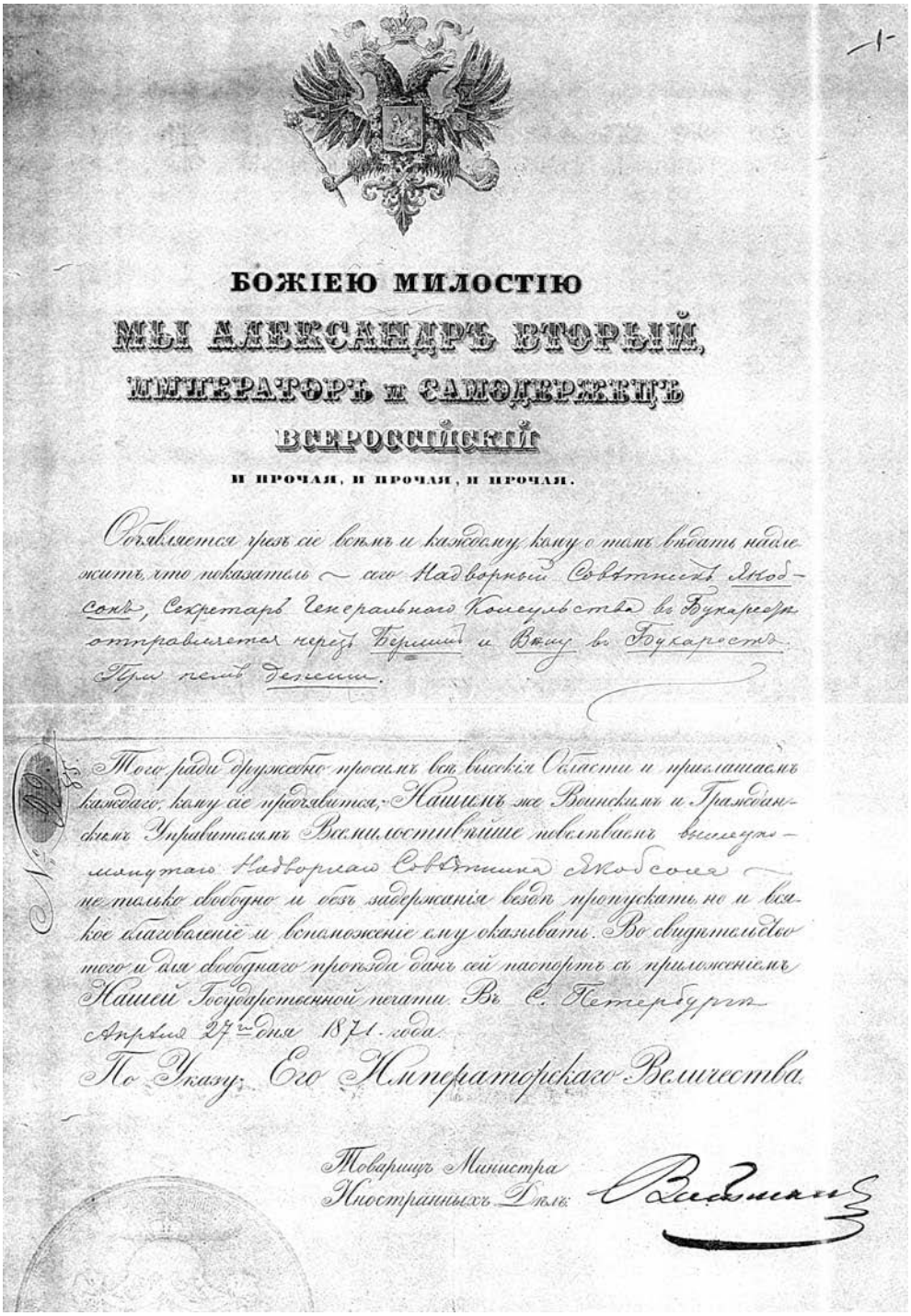

БОЖІЕЮ МИЛОСТІЮ

МЫ АЛЕКСАНДРЪ ВТОРЫЙ,

ИМПЕРАТОРЪ и САМОДЕРЖЕЦЪ

ВСЕРОССІЙСКІЙ

и прочая, и прочая, и прочая.

Объявляется чрезъ сіе всѣмъ и каждому, кому о томъ вѣдать надлежитъ, что показатель — сего Надворный Совѣтникъ Якобсонъ, Секретарь Генеральнаго Консульства въ Бухарестѣ, отправляется черезъ Германію и Австрію въ Бухарестъ. Для чего и данъ сей.

Того ради дружественно просимъ всѣ высокія Власти и приглашаемъ каждаго, кому сіе предъявится, Нашимъ же Воинскимъ и Гражданскимъ Управителямъ Великолѣпнѣйше повелѣваемъ вышеупомянутаго Надворнаго Совѣтника Якобсона не только свободно и безъ задержанія везде пропускать, но и всякое благоволеніе и вспоможеніе ему оказывать. Во свидѣтельство того и для свободнаго проѣзда данъ сей паспортъ съ приложеніемъ Нашей Государственной печати. Въ С. Петербургѣ Апрѣля 27-го дня 1871. года.

По Указу Его Императорскаго Величества

Товарищъ Министра
Иностранныхъ Дѣлъ

www.cetateadescaun.ro

www.cetateadescaun.ro

Transl.

Von Gottes Gnaden

WIR ALEXANDER DER ZWEITE,

Kaiser und Selbstherrscher aller Reußen

x. x. x.

Thun kund Allen und Jeden Denen Dieses gelangen wird und zu wissen daß Vorzeiger dieses Hofrath Alexander Jacobson Secretär des Consulats Russischen Generalconsulats in Rumänien, sich über Berlin und Wien nach Bucarest, und Depeschen beziehe

Dasselbe ersuchen alle Ihre Majestäten Unsere befreundete Potentaten und Alle und Jede denen dieses vorzeigen gen ist Unsere Anordnung an Unsere Beamte und Unterthanen aber Unser Allergnädigstes Ersuchen gedachten A. Jacobson überall nicht nur frei und ungehindert passiren sondern auch alle gnädigen Willen und Beistand angedeihen zu lassen. Zu Urkund dessen und zur ungehinderten Durchreise ist dieser Paß mit Beidrückung Unseres Reichs Siegels ausgefertigt worden.

Gegeben in St. Petersburg
den 27 April 1871.

Auf Seiner Kaiserlichen Majestät Befehl

L.S.

Traduct.

Par la Grâce de Dieu

NOUS ALEXANDRE II,

Empereur et Autocrate de toutes les Russies

&c. &c. &c.

Savoir faisons à tous ceux à qui il appartient que le porteur du présent le Conseiller de Cour Alexandre Jacobson Secrétaire du Consulat-Général en Roumanie se rend par Berlin et Vienne à Bucarest chargé de dépêches.

A ces fins Nous prions toutes les hautes Puissances de même qu'invitons chacun en ce qui le concerne et ordonnons à Nos Autorités militaires et civiles de laisser partout librement passer le susmentionné Alexandre Jacobson et de lui accorder aide et assistance au besoin. En foi de quoi le présent passeport a été délivré avec apposition de Notre sceau de l'Empire à St. Pétersbourg le 27. Avril 1871.

Par Ordre de Sa Majesté Impériale

L.S.

Vizé / Westmann.

www.cetateadescaun.ro

Primul război mondial a reprezentat o excelentă oportunitate în destrămarea legăturilor dintre Imperiul Rus şi naţiunile din vestul acestuia. El fusese primit iniţial în tot imperiul, după expresia lui Leon Donici, "ca un lucru necesar şi grozav"[131]. Atitudinea balticilor, iniţial confuză datorită faptului că, dacă ruşii nu erau iubiţi, germanii se bucurau de o antipatie cel puţin la fel de mare, a început treptat să se precizeze. Ocuparea alternativă de către germani şi ruşi a regiunii baltice i-a făcut pe liderii letoni, lituanieni şi estonieni să întrevadă posibilitatea de a-şi câştiga un grad sporit autonomie sau chiar statutul de independenţă, constituind o zonă-tampon la contactul dintre cele două mari puteri. Acestui scop îi slujise cu siguranţă şi propunerea unui deputat leton făcută în 1915 în Duma rusă de a se constitui un corp de oaste leton, iniţiativă respinsă de colegii săi ruşi, care şi-au dat seama ce putea să însemne o armată de 180.000 de letoni în economia războiului şi care, mai ales, bănuiau ce rol ar fi putut avea aceasta în cazul înfrângerii armatei ţarului[132]. Astfel, după expresia fericită a istoricului estonian Peeter Vares, primul război mondial începuse, în zona Balticii, ca un conflict ruso-german şi s-a terminat ca un război pentru independenţa Estoniei, Lituaniei şi Letoniei[133].

Revoluţia democrată rusă de la sfârşitul lunii februarie 1917 a dat un extraordinar prilej pentru înfăptuirea aspiraţiilor minorităţilor din Rusia. Abdicarea ţarului la 2/15 martie 1917 părea a fi pus capăt pentru totdeauna unui regim arbitrar in Rusia şi a fi deschis calea democraţiei şi în acest vast imperiu[134]. Plecarea ţarului din fruntea statului putea fi însă citită şi altfel. În Finlanda, de pildă, care a împărtăşit o soartă oarecum diferită faţă de celelalte provincii ruseşti, ca urmare a statutului său autonom, înlăturarea ţarului, în acelaşi timp mare duce al său, a însemnat ruperea singurei legături simbolice dintre St. Petersburg şi Helsinki[135]. În tot cazul, sentimentul de libertate şi optimism în viitor resimţit de populaţia finlandeză a fost larg răspândit[136].

În ciuda acestor condiţii favorabile, degringolada de pe front, situaţia economică din ce în ce mai proastă, propaganda populistă desfăşurată de bolşevici şi susţinută cu fonduri germane[137], ezitările guvernului provizoriu în acordarea unor largi drepturi politice şi naţionale şi în rezolvarea gravelor probleme sociale, toate acestea acutizate de un trecut de opresiune ce nu putea fi uitat, nu au lăsat nici o şansă menţinerii intacte a imperiului. Printre cei care au dorit să câştige avantaj şi care au profitat de la început de situaţia tulbure din imperiu s-au numărat şi locuitorii regiunii baltice. Aceştia s-au alăturat luptei pentru independenţă desfăşurate la

[131] Leon Donici, *Revoluţia rusă*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1996, p. 9.
[132] Albert Armand, *op.cit.*, p. 86.
[133] *Estonia and Russia*..., p. 4.
[134] Leon Donici, *op.cit.*, p. 92.
[135] Eino Jutikkala, Kauko Pirinen, *A History of Finland*, 4th revised edition, Espoo, 1984, p. 221 şi următoarele; Juhani Paasivirta, *Finland and Europe. The early years of independence 1917-1939*, Helsinki, 1998, p. 57 şi următoarele.
[136] *Ibidem*, p. 58.
[137] Dmitri Volkogonov, *Lenin. O noua biografie*, Editura Orizonturi&Lider, Bucuresti, f.a., p. 138-139.

limita vestică a imperiului de către finlandezi, polonezi, ucraineni sau românii basarabeni.

Conjunctura în care se desfăşura revoluţia din Rusia nu era una dintre cele mai favorabile micilor naţiuni baltice. Încă din vara anului 1915 Lituania şi sudul viitorului stat leton (Zemgalia şi Curlanda) fuseseră ocupate de trupele germane, iar frontul staţiona pe Daugava. Mai mult, la 18 februarie 1918, pentru a-i presa pe bolşevici să încheie pacea, armata germană şi-a reluat înaintarea. Armata rusă, incapabilă să reziste, s-a retras spre Petrograd, lăsând teritoriile pe care le mai deţinea în Baltica în mâna populaţiilor locale şi, curând, a trupelor germane[138]. În aceste condiţii, prinşi între Scyla germană şi Caribda rusească, popoarele baltice au trebuit să găsească o soluţie care să le satisfacă interesele lor naţionale.

Letonii au reacţionat astfel la revoluţia democrată prin constituirea unui Consiliu Naţional[139], organizarea unor soviete locale şi intensificarea activismului politic[140]. Situaţia lor continua să fie dificilă în condiţiile în care circa 130.000 dintre conaţionalii lor luptau pe linia întâi a frontului situat aproape de Riga, în faţa trupelor germane de elită, şi sufereau pierderi extrem de grele[141].

Lituanienii s-au organizat, la rându-le, constituindu-şi organe naţionale pentru a conduce lupta pentru independenţă. Când, în timpul revoluţiei, armatele germane au ocupat Lituania, pe data de 29 septembrie 1917, a fost recunoscut ca organ reprezentativ Consiliul de Stat lituanian ("Taryba"), constituit la Vilnius şi condus de Antanas Smetona. După dispute vii între partizanii independenţei şi cei ai autonomiei[142], pe data de 11 decembrie 1917 Taryba a proclamat independenţa statului lituanian, sub protecţia Germaniei[143]. Germania a dorit însă, mai târziu, să anexeze Lituania şi celelalte Ţări Baltice, ceea ce a impulsionat lupta pentru independenţă a lituanienilor, sub conducerea Tarybei, desfăşurată iniţial împotriva trupelor germane, şi apoi, din 1918 până în 1920, împotriva Armatei Roşii, sub scutul căreia fusese proclamată o republică sovietică lituaniană[144].

Estonienii au desfăşurat o acţiune la fel de laborioasă în scopul de a obţine emanciparea naţională. Ofiţerii estonieni, alături de naţionaliştii liberali conduşi de Jüri Vilms, luptau încă din 1916 pentru obţinerea autonomiei. Pe 30 martie/12 aprilie 1917 guvernul provizoriu rus a recunoscut autonomia Estoniei[145], iar ca organ reprezentativ al acestei noi entităţi autonome a fost ales, în iunie, un

[138] Stanley W. Page, *op.cit.*, p. 82.
[139] Albert Armand, *op.cit.*, p. 87.
[140] Andrejs Plakans, *op.cit.*, p. 115.
[141] Ursula Vent, Indrek Kiverik (editori), *op.cit.*, p. 129.
[142] Ştefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei*…, p. 31.
[143] Romulus Seişanu, *Principiul naţionalităţilor. Originile, evoluţia şi elementele constitutive ale naţionalităţii. Tratatele de pace de la Versailles, Saint-Germanin, Trianon, Neuilly-sur-Seine, Sevres, Lausanne*, Editura Albatros, Bucureşti, 1996, p. 242.
[144] *Ibidem*.
[145] vezi "Regulamentul provizoriu de conducere administrativă şi autoguvernare locală a guberniei Estonia" din 30 martie 1917, în Edgar Mattisen, *Searching for a dignified compromise. The Estonian-Russian Border. 1000 years*, Publishing House Ilo, Narva, 1996, p. 25.

„Consiliu Naţional”[146]. Prin actul de recunoaştere a autonomiei, guvernul rus a mărit teritoriul Estoniei autonome prin integrarea districtelor locuite de vorbitori de limbă estoniană din Livonia şi din zona Narva, cea din urmă aflată anterior în provincia Petrograd[147]. Oraşul Narva propriu-zis s-a alipit Estoniei în urma unui referendum ţinut pe 10 decembrie 1917, în cadrul căruia 80% dintre locuitori s-au pronunţat în acest sens[148]. În luna august deja estonienii au început să acţioneze în frunte cu un comitet naţional, cu rol de executiv, emanat din sânul Consiliului Naţional, pentru obţinerea independenţei. Ideea declarării independenţei statului estonian a început să prindă tot mai mult teren după lovitura de stat bolşevică din 25/26 octombrie (6/7 noiembrie stil nou)[149]. După colapsul puterii ţariste, au început disputele şi luptele dintre naţionalişti şi bolşevici.

Pentru estonieni, ca de altfel şi pentru celelalte naţiuni baltice şi pentru finlandezi, îndepărtarea ţarului şi a sistemului socio-politic care integrase întreg imperiul semnifica, într-un anume sens, încetarea contractului nescris care-i lega de Rusia. Prin urmare, în mod pragmatic, balticii au hotărât să caute alte formule care să le satisfacă interesul legitim privind asigurarea securităţii şi stabilităţii sociale. Iar cum aceste deziderate ale lor se împleteau şi cu o evoluţie serioasă în autodefinirea balticilor ca naţiuni distincte în peisajul politic al Europei, răspunsul la întrebările ce, unde şi cum nu a fost extrem de complicat: state naţionale independente, membre ale familiei Europei democratice, pe baza principiilor politico-juridice de ultimă modă ale autodeterminării naţionale.

Românii din Basarabia au primit, în general, cu satisfacţie noile realităţi izvorâte din revoluţia rusă din februarie 1917. Reacţia lor a fost însă mai lentă. Ştiri despre izbucnirea revoluţiei au fost publicate de ziarul „Cuvânt Moldovenesc” abia pe data de 5 martie (după calendarul vechi, în vigoare în Basarabia). Moldovenii au fost „energizaţi” abia de ştirile apărute în presa rusă cu privire la mişcările naţionale din alte zone ale imperiului. Doar la sfârşitul lui martie românii basarabeni din Chişinăuu s-au organizat şi au emis un comunicat prin care-şi exprimau încrederea în noul guvern provizoriu, solicitând, totodată, recunoaşterea drepturilor lor democratice şi naţionale[150]. Treptat, sub influenţa mult mai energicelor acţiuni ale naţiunilor baltice, românii au început să devină mai activi şi să se organizeze mai bine. Sub impresia cererilor de autonomie exprimate la Riga, ziarul „Cuvântul Moldovenesc” încerca să-i mobilizeze pe români, cărora le cerea să ia exemplu de la letoni[151]. La 18 aprilie 1917 s-a întrunit la Odessa o mare adunare a soldaţilor moldoveni care luptau în armata rusă. Aceştia susţineau activitatea Partidului Naţional din Basarabia, autonomia acestei provincii şi reforma agrară[152]. Până şi românii din Transnistria au devenit mai activi din punct

[146] *Estonia. Emerging and dynamic...*, p. 51.
[147] Este vorba despre districtele Tartu, Võru, Viljandi si Saare (vezi Edgar Mattisen, *op.cit.*, p. 25).
[148] *Ibidem*, p. 26.
[149] Pentru detalii vezi Dmitri Volkogonov, *op.cit.*, p. 191-192.
[150] Ştefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei…*, p. 33-35.
[151] *Ibidem*, p. 35.
[152] Mircea Păcurariu, *op.cit.*, p. 104.

de vedere politic. Ei au cerut, în cadrul primului lor congres, desfăşurat la Tiraspol, în 17-18 decembrie 1917, introducerea limbii române în şcoală, biserică şi justiţie, revenirea la alfabetul latin, înfiinţarea de unităţi militare româneşti etc.[153] De asemenea, la „Marea Adunare Naţională de Stat" de la Moscova din 14-18 august 1917, la care au participat şi reprezentanţii minorităţilor din fostul Imperiu Rus, a fost reprezentată şi Basarabia, prin vocea lui Ion Inculeţ. Această adunare nu a ajuns însă la nici o concluzie în privinţa viitoarei organizări a statului[154].

Şi după revoluţia bolşevică din octombrie 1917, delegaţi ai Basarabiei au luat parte la întruniri ale popoarelor din vestul Rusiei, precum „Congresul naţionalităţilor", care s-a desfăşurat la Kiev între 21 şi 28 noiembrie 1917. Alături de gazdele ucrainene, la acest congres au luat parte reprezentanţi ai multor altor naţionalităţi, între care şi delegaţi letoni. Participanţii la congres au adoptat mai multe rezoluţii care chemau la descentralizarea statului rus. La punctul 4 se considera că „federalismul clădit pe principiul naţionalităţii este singurul regim care poate conveni Rusiei, conglomerat de naţiuni diverse, având un trecut istoric, o dezvoltare intelectuală distinctă, o conştiinţă naţională mai mult sau mai puţin deşteaptă şi constituind, din punct de vedere economic, medii cu caractere deosebite"[155]. Era, aşadar, evocată în mod clar intenţia naţiunilor neruseşti de a aşeza pe o bază nouă relaţiile cu naţiunea dominantă politic, cea rusă. Curând, chiar şi intenţiile de restructurare a imperiului, în condiţiile consolidării bolşevicilor la putere, au devenit caduce, căpătând tot mai mult contur ideea independenţei absolute. Către un asemenea deznodământ s-au îndreptat lucrurile şi în Basarabia, unde la 21 noiembrie 1917 a fost convocat Sfatul Ţării, ca organ regional reprezentativ[156]. Sfatul Ţării a proclamat la 2 decembrie autonomia Republicii Federative Democratice Moldoveneşti[157]. După ce la data de 13 ianuarie 1918, la invitaţia autorităţilor legitime moldovene, o divizie românească a luat parte la operaţiunea de curăţire a Basarabiei de forţele anarhiste bolşevice, Sfatul Ţării a putut să se întrunească în condiţii de deplină siguranţă şi a votat în favoarea independenţei absolute a Basarabiei cu numele de „Republica Moldovenească"[158]. În fine, opţiunea cea mai logică, cea a unirii românilor basarabeni cu fraţii lor de care-i despărţea un râu, a fost adoptată deja pe data de 27 martie 1918, cu o largă majoritate de 86 de voturi pentru şi 3 împotrivă[159]. Astfel se încheia divorţul de Rusia, românii din Basarabia găsindu-şi un loc potrivit în cadrul statului naţional românesc.

Datorită situaţiei concrete din timpul războiului, cooperarea dintre naţionali români şi baltici, contactele umane aşadar, nu s-a restrâns la colaborarea politică. Militari baltici au ajuns să lupte chiar în teritorii etnografice româneşti. Avem

[153] *Ibidem*, p. 105.
[154] Romulus Seişanu, *op.cit.*, p. 232.
[155] *Ibidem*, p. 234.
[156] Paul Cernovodeanu, *op.cit.*, p. 147.
[157] Frederic C. Nanu, *Politica externă a României 1918-1933*, ediţie şi note de Valeriu Florin Dobrinescu şi Ion Pătroiu, Institutul European, Iaşi, 1993, p. 61.
[158] Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, Editura Junimea, Iaşi, 1991, p. 75.
[159] Iurie Colesnic, *op.cit.*, p. 190.

astfel informaţii despre participarea unui regiment estonian la luptele din Bucovina. Am descoperit chiar, în colecţia Muzeului Naţional al Estoniei din Tartu (Eesti Rahva Muuseum), şi reproducem în exclusivitate aici, o fotografie înfăţişând Regimentul 26 estonian aflat la 1 octombrie 1917 în Bucovina.

Adeseori, atunci când se abordează ideologia politică posterioară anului 1917, apare şi un nume care dă conţinut conceptului autodeterminării naţionale: Thomas Woodrow Wilson[160], preşedintele Statelor Unite. Este corect, dar considerăm că nu trebuie uitat că, cel puţin la nivel propagandistic, bolşevicii au proclamat aceleaşi principii de organizare a lumii postbelice. Şi, pentru un timp, cel puţin, era greu să-i contrazică cineva. Iar dacă propaganda lor putea aluneca bine pe arcuşul intereselor naţionale ale diferitelor naţiuni înglobate de-a lungul secolelor în Imperiul Rus, nu era nici un motiv pentru care ea nu ar fi fost folosită. Mai ales că, pe moment, aceasta părea mai liniştitoare decât naţionalismul forţelor conservatoare ruseşti.

Ideologia bolşevică s-a insinuat şi în conceptele de bază ale tinerei diplomaţi sovietice. Astfel, în declaraţia făcută cu prilejul primei sesiuni plenare a conferinţei de pace de la Brest-Litovsk, delegatul bolşevic Joffe a prezentat delegaţiei germane şase puncte ca bază pentru negocieri, dintre care patru sunt de interes pentru noi: „împiedicarea oricărei anexări teritoriale realizate în timpul războiului şi retragerea în cel mai scurt timp a trupelor ce ocupau asemenea zone (pct. 1); refacerea inde-

[160] Asupra programului de pace wilsonian şi a evoluţiei ideilor preşedintelui american în perioada primului război mondial, vezi Ion Stanciu, *Aliaţi fără alianţă. România şi S.U.A., 1914-1920*, Editura Albatros, Bucureşti, 1992, p. 61 şi următoarele.

pendenţei politice depline a acelor naţiuni care-şi pierduseră independenţa în timpul războiului (pct. 2); grupurilor naţionale care nu se bucuraseră de independenţă politică înainte de război să li se garanteze şansa de a decide liber, printr-un referendum, dacă să adere la un stat existent sau să formeze un stat independent" – era specific cerut ca la un asemenea referendum să ia parte întreaga populaţie dintr-un teritoriu, incluzând emigranţii şi refugiaţii, cărora să li se garanteze libertatea deplină a votului (pct. 3); „în privinţa teritoriilor locuite de câteva naţionalităţi, dreptul minorităţilor să fie protejat prin legi speciale, garantându-li-se independenţa naţională culturală şi, atât cât este practic, autonomia administrativă (pct. 4)"[161]. Aceste principii păreau, în acel moment, în deplin acord cu „Decretul asupra păcii" redactat de Lenin şi făcut cunoscut lumii întregi a doua zi după ce a preluat conducerea în Rusia[162]. Încercând să câştige simpatia opiniei publice mondiale pentru corectitudinea lor politică, dar acţionând la fel de corect şi pe plan politic, sovieticii au cerut într-o addendă a celor şase puncte ca „părţile contractante să condamne încercările naţiunilor puternice de a restrânge libertatea naţiunilor mai slabe prin mijloace indirecte precum boicot economic, aservirea economică a unei ţări faţă de alta prin înţelegeri comerciale impuse" etc.[163]

Propunerile ruseşti, dintre care o parte vor fi preluate în anii '30 de către diplomaţia sovietică în cadrul diferitelor proiecte de pacificare globală, contrastau cu modul în care era privită autodeterminarea de către germani: aceştia considerau popoarele aflate sub controlul lor ca fiind deja autodeterminate şi nu aveau nici cea mai mică intenţia de a acorda Rusiei, sau oricărui alt stat, vreun rol în determinarea viitorului acestora[164]. Prin urmare, germanii le-au spus ruşilor că nu sunt dispuşi să accepte propunerile lor, între care figurau la loc de cinste retragerea trupelor germane din Polonia, Lituania, Curlanda şi alte regiuni ale Rusiei[165]. Ruşii au răspuns prin acuzaţii la adresa germanilor pe tema nerespectării dreptului de autodeterminare al naţiunilor opresate[166].

În condiţiile reluării ofensivei germane, Lenin şi apropiaţii săi s-au hotărât să dea curs ultimatumului german şi pe 3 martie 1918 s-a încheiat tratatul de la Brest-Litovsk[167]. Prin clauzele acestui tratat, peste un milion de kilometri pătraţi, situaţi în zona vestică a Rusiei, treceau în posesiunea sau sub influenţa Germaniei. De altfel, zile întregi fuseseră afectate discuţiei cu privire la autodeterminarea naţiunilor baltice. Germanii, aşa cum am mai arătat, susţineau ideea că în regiunile ocupate de ei se realizase autodeterminarea, fiind necesară doar retragerea trupelor

[161] *Soviet Documents on Foreign Policy (în continuare, S.D.F.P.)*, Vol. I, 1917-1924, issued under the auspices of the Royal Institute of International Affaires Geoffrey Cumberlege, Oxford University Press, London, New York, Toronto, 1951 (selected and edited by Jean Degras), p. 21-22.
[162] vezi Stanley W. Page, *op.cit.*, p. 40.
[163] *S.D.F.P.*, p. 22.
[164] Stanley W. Page, *op.cit.*, p. 48.
[165] *S.D.F.P.* (*Draft Russian proposal at the Brest-Litovsk Conference on the future of the occupied territories*, 27 December 1917), p. 23.
[166] *Ibidem*, p. 24.
[167] Dmitri Volkogonov, *op.cit.*, p. 215.

ruseşti din Estonia şi Letonia pentru a putea avea loc acest proces şi în acele regiuni[168]. Pe de altă parte, ruşii căutaseră să câştige simpatia opiniei publice mondiale. Astfel, Leon Troţki, care a condus delegaţia sovietică la conferinţă, declara presei pe data de 2 ianuarie 1918 că termenii germani şi austro-ungari de pace erau inacceptabili deoarece cele două mari puteri acordau „principiului autodeterminării naţionale un conţinut totalmente fictiv"[169].

În cadrul tratatului de la Brest-Litovsk, Rusia a fost nevoită să cedeze majoritatea posesiunilor sale baltice[170], ca şi pe cele poloneze, ucrainene şi basarabene[171]. Articolele care aveau atingere cu soarta naţiunilor baltice erau cele cu numerele 3 şi 6. Articolul 3 arăta că rămâneau în afara Rusiei teritorii situate la vest de o linie asupra căreia se căzuse de acord şi care, potrivit anexei 1, îndepărta suveranitatea Rusiei din Lituania, Curlanda, oraşele Riga, Iekabpils şi Daugavpils din Livonia şi insulele situate în vestul Estoniei[172]. Rusia admitea că nu mai avea nici un drept de a se amesteca în soarta acestor populaţii, al căror viitor urma a fi stabilit de comun acord de către Germania şi Austro-Ungaria, pe de o parte, şi populaţiile locale, pe de alta. Prin articolul 6 se arăta că restul Estoniei şi Livoniei vor fi părăsite de trupele ruseşti şi ocupate de forţe poliţieneşti germane până când securitatea lor va fi pe deplin asigurată de instituţii naţionale. Rusia era, de asemenea, conform aceluiaşi articol, obligată să elibereze toate persoanele din Estonia şi Livonia arestate şi deportate[173]. Astfel., graniţa de est a Estoniei, de-a lungul râului Narva, estul Livoniei, marcat de zona lacurilor Peipsi şi Pihkva, şi apoi zona Daugavei constituia limita dintre Rusia şi zona de ocupaţie baltică a Germaniei[174]. Rusia nu renunţase, prin urmare, cu totul la suveranitatea asupra Estoniei şi Letoniei, din punct de vedere formal încă parte constitutivă a acestui stat[175]. Situaţia aceasta a durat doar până în 27 august 1918 când reprezentantul diplomatic al Republicii Federative Socialiste Ruse în Berlin A. Joffe a semnat un tratat adiţional cu Germania, prin care statul rus renunţa la toate drepturile de suveranitate asupra Estoniei şi Livoniei[176]. Tratatul a rămas în vigoare până după sfârşitul războiului mondial. La data de 13 noiembrie Rusia a denunţat toate tratatele semnate cu Germania în 1918 şi, prin urmare, şi-a relansat aspiraţiile privind controlul asupra

[168] Stanley W. Page, *op.cit.*, p. 50.
[169] *S.D.F.P.*, p. 25.
[170] Nicolae Ciachir, *Marile Puteri şi România 1856-1947*, Editura Albatros, Bucureşti, 1996, p. 176.
[171] Edward L. Killham, *The Nordic Way. A Path to Baltic equilibrum*, The Compass Press, Washington, 1993, p. 48.
[172] Aceste insule (Saaremaa-Oesel, Muhu-Moon şi Hiiumaa-Dagö, conform denominaţiei estoniene, respectiv germane) fuseseră ocupate de trupele germane încă din octombrie 1917, vezi Olavi Arens, *The Estonian Question at Brest-Litovsk*, în *„Journal of Baltic Studies"*, Vol. XXV, No. 4 (Winter 1994), p. 308.
[173] Albert N. Tarulis, *Soviet Policy toward the Baltic States 1918-1940*, University of Notre Dame Press, 1959, p. 33.
[174] Edgar Mattisen, *op.cit*, p. 29.
[175] Mati Laur, Tõnis Lukas, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Tõnu Tannberg, *History of…*, p. 210.
[176] Albert N. Tarulis, *op.cit.*, p. 34.

regiunii baltice[177]. Ele contraveneau însă declaraţiilor de independenţă ale Lituaniei din 16 februarie 1918[178], Estoniei[179] din 24 februarie 1918[180] şi Letoniei din 18 noiembrie 1918[181].

Trebuie apreciata, de asemenea, cooperarea între aceste mici state nou formate pentru susţinerea reciprocă a luptelor cu inamicii germani şi apoi bolşevici, ca şi sprijinul politic şi naval acordat mai ales de Marea Britanie[182], dar şi susţinerea Franţei[183] în acest sens. Şi S.U.A. au manifestat simpatie faţă de dorinţa balticilor de autonomie şi au sprijinit lupta lor antibolşevică, sperând însă ca, în cele din urmă, să se găsească o formulă de compromis între voinţa lor de a fi independenţi şi dorinţa ruşilor de a menţine integritatea imperiului[184].

Aportul Marii Britanii însă a fost unul decisiv[185]. Londra era interesată de dominaţia Mării Baltice, pe care germanii le-o închiseseră de-a lungul primului război mondial. Căutările lor mergeau astfel pe linia asigurării celei mai bune poziţii posibile în această regiune[186]. Astfel, ministrul de externe britanic, James Balfour, arăta pe 28 noiembrie 1918 că protejarea noilor state baltice în faţa agresorilor externi era în interesul britanic[187]. Londra consideră că poziţia geografică a acestora, de cordon de despărţire a Germaniei de Rusia bolşevică, era extrem de importantă şi, prin urmare, nu era dispusă să permită nimănui altcuiva să

---

[177] *Ibidem*, p. 36.

[178] Proclamaţia privind independenţa deplină a fost adoptată la orele 12,30 într-o casă de pe strada Pilies nr. 26 din Vilnius, oraş desemnat drept capitală a noului stat. Taryba a proclamat, cu acel prilej, că erau caduce legăturile politice care existaseră cu alte naţiuni, Vezi Alfonsas Eidintas, Vytautas Žalys, Alfred Erich Senn, *op.cit.*, p. 29-30.

[179] vezi şi poziţia adoptată de forţele politice estoniene cu privire la necesitatea ca insulele din vest să fie parte a statului estonian, în Arhivele Naţionale ale Finlandei (în continuare, A.N.F.), fond Rudolf Holsti, Rola 28, f. 2 (Rezoluţia din 21 ianuarie 1918, Tallinn).

[180] vezi textul acesteia în Mati Laur, Tõnis Lukas, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Tõnu Tannberg, *op.cit*., p. 209.

[181] Albert Armand, *op.cit*., p. 87; Andrejs Plakans, *op.cit*., p. 117.

[182] vezi pentru detalii lucrarea lui Olavi Hovi, *The Baltic area in British policy 1918-1921, vol. I: From the Compiègne Armistice to the implementation of the Versailles Treaty, 11.11.1918-10.01.1920*, Helsinki, 1980.

[183] În privinţa resorturilor mai intime ale politicii franceze la Baltica, şi nu numai, două lucrări de referinţă au fost publicate de Kalervo Hovi, *Cordon Sanitaire or barriere de l'est? The emergence of the new French Eastern European alliance policy 1917-1919*, Turku, 1975 şi *Alliance de revers. Stabilization of France's alliance policies in East-Central Europe 1919-1921*, „Annales Universitas Turkuensis", Seria B, tom 163, Turku, 1984; de asemenea, de amintit sunt şi lucrările clasice ale lui Piotr S. Wandycz, *France and her Eastern allies 1919-1925. French-Czechoslovac-Polish relations from the Paris Peace Conference to Locarno*, Minneapolis, 1962 şi *Soviet-Polish relations, 1917-1919*, Cambridge, Mass., 1969.

[184] vezi David S. Foglesong, *The United States, self-determination and the struggle against Bolshevism in the Eastern Baltic region, 1918-1920*, în *„Journal of Baltic Studies"*, Vol. XXVI, No. 2 (Summer 1995), p. 133.

[185] Patrick Salmon, *British Security interests in Scandinavia and the Baltic 1918-1939*, în John Hiden and Aleksander Loit (editori), *The Baltic in international relations between the two world wars*, Stockholm, 1988, p. 116.

[186] Olavi Hovi, *op.cit*., p. 13.

[187] *Ibidem*, p. 73.

domine aceste state. Nu este de mirare, astfel, că flota amiralului Sinclair a primit ordin să părăsească portul Copenhaga, să navigheze spre coastele Balticii Orientale şi să ocupe poziţii în porturile acesteia. Pe data de 1 decembrie 1918 flota britanică a ajuns în portul Libau şi, din acel moment, a jucat un rol extrem de important în desfăşurările politice şi militare din regiune[188].

Pe de altă parte, Franţa a folosit mult timp Ţările Baltice ca pe o monedă de schimb. Franţa era interesată ca ele să nu cadă în mâinile bolşevicilor, şi mai ales ale germanilor, sau ca pe teritoriul lor să nu-şi dea mâna aceste două forţe considerate de francezi ostile. Ea era totuşi dispusă să ajute la înapoierea acestor republici Rusiei, în cazul în care liderii ruşi ar fi continuat lupta antigermană sau dacă la conducerea Rusiei ar fi revenit forţele albe antibolşevice care ar fi acceptat revenirea la alianţa cu Franţa. Aşadar, din perspectivă franceză, balticii erau parte a barierei din est ridicată contra Germaniei, iar francezii erau dispuşi să le sprijine independenţa atâta timp cât în Rusia era la putere un regim ostil lor şi prieten Germaniei[189]. Oricum, îndepărtarea perspectivei, şi apoi eşecul clar al forţelor antibolşevice de a obţine victoria în lupta pentru înlăturarea comuniştilor de la putere în Rusia, ca şi consolidarea independenţei Ţărilor Baltice, i-au făcut pe francezi să susţină tot mai mult ideea independenţei naţiunilor baltice. Politica franceză de barieră orientală, întrepătrunsă, mai târziu, cu o politică de cordon sanitar îndreptată împotriva Rusiei, a fost axată, în primul rând, pe Polonia[190], apoi pe Cehoslovacia şi România, interesul pentru Ţările Baltice fiind, mai degrabă, complementar celui pentru Polonia[191]. Astfel, deşi Franţa a sprijinit militar Lituania după sfârşitul războiului mondial[192], politica franceză faţă de acest stat a rămas, în bună măsură, subordonată celei poloneze.

Astfel, după cum sublinia diplomatul român Florescu, ministru al României la Varşovia, acreditat însă şi la Riga în 1924, pe 18 noiembrie 1918 Consiliul Naţional leton, proclamând independenţa Letoniei, delimitase şi teritoriul acesteia ce cuprindea cele trei provincii istorice: Curlanda, Livonia şi Letgalia. Independenţa Letoniei fusese recunoscută de Lituania şi Estonia încă din prima zi a proclamării sale. Pe data de 26 ianuarie 1921 Consiliul Suprem al Puterilor Aliate a recunoscut *de jure* independenţa acestei ţări, reconfirmată şi de Constituanta letonă pe data de 27 mai 1920. După decizia Consiliului Suprem, noul stat a fost recunoscut diplomatic de către 39 de state. România a recunoscut Letonia pe data de 26 februarie 1921, aşadar la un interval de o lună de la decizia Consiliului Suprem, şi, din acel moment, a căutat să stabilească legături mai apropiate cu

[188] *Ibidem*, p. 94.
[189] Kalervo Hovi, *Cordon Sanitaire…*, p. 80 şi următoarele.
[190] Suzanne Champonnois, *Colonel Emmanuel du Parquet's mission in Latvia 1919-1920*, în *„Journal of Baltic Studies”*, Vol. XXIII, No. 4 (Winter 1992), p. 327.
[191] vezi Kalervo Hovi, *Interessensphären im Baltikum. Finnland im Rahmen der Ostpolitik Polens 1919-1922*, Helsinki, 1984.
[192] Živilė Kriaučiūnienė, *Contacts politiques et culturels franco-lituaniens en 1918-1920*, în *„Journal of Baltic Studies”*, Vol. XXVI, No. 1 (Spring 1995), p. 60 şi următoarele

această ţară[193]. Şi celelalte două state baltice au reuşit, în urma luptelor pe care le-au purtat în anii 1918-1919 împotriva bolşevicilor, să-şi facă recunoscută, şi pe plan internaţional, independenţa pe care o proclamaseră.

Pentru a-şi impune opţiunea în favoarea independenţei, estonienii, ca şi vecinii lor baltici, au trebuit să lupte împotriva forţelor bolşevice ce urmăreau să menţină această ţară în Imperiul Rus, îmbrăcat acum în haine roşii, şi proclamaseră o republică sovietică în Estonia. În scopul susţinerii hotărâte a luptei pentru independenţă, Consiliul Naţional a delegat puterea unui Consiliu al Bătrânilor. Acesta a constituit o armată estoniană de eliberare aflată sub comanda supremă a foarte capabilului colonel Johan Laidoner[194]. Pe data de 19 februarie 1918, la numai o zi după lansarea ofensivei generale germane pe frontul de est, şedinţa reunită a Zemstvei provinciale şi a Consiliului Bătrânilor a hotărât delegarea puterii executive unui Comitet de Salvare alcătuit din K. Päts, J. Vilms şi K. Konik. Acest comitet a fost cel care, cu câteva ore înainte ca trupele germane să invadeze oraşul Tallinn, pe 24 februarie 1918, a lansat un manifest în care arăta că "Estonia în cadrul frontierelor sale istorice şi etnice se declară republică democrată independentă"[195]. După înfrângerea Germaniei în război, estonienii au trebuit să facă faţă unei invazii din partea Gărzilor Roşii. Forţele estoniene au lansat pe data 7 ianuarie 1919 un puternic contraatac împotriva acestora, sub conducerea colonelului Laidoner, care în decurs de o lună a dus la eliberarea ţării de sub ocupaţia străină[196].

Deşi la Conferinţa de Pace de la Versailles delegaţia estoniană, condusă de ministrul de externe Jaan Poska, a eşuat în încercarea de a obţine recunoaşterea *de jure* a independenţei Estoniei, totuşi momentul acceptării internaţionale a putut fi numai întârziat[197]. Nereuşita Estoniei se datorase, în mare măsură, activităţii desfăşurate de emisarii guvernului antibolşevic rus condus de Kolceag, ce urmăreau să menţină intactă suprafaţa fostului imperiu. Acest aspect determinase faptic reticenţa guvernului estonian faţă de mişcarea rusească a „albilor", căreia i-a acordat sprijin numai atâta timp cât ascuţişul antibolşevic al acestei mişcări slujea intereselor sale[198]. Lituania a făcut aceiaşi paşi ca şi celelalte state baltice, dar problemele cu care s-a confruntat au fost mai numeroase datorită unor litigii teritoriale, pe de o parte cu Germania, iar pe de alta cu Polonia[199].

---

[193] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (in continuare, Arh.M.A.E.), fond Letonia, General, vol. 1, 1924-1934, f. 2-4 (telegrama nr. 12 din 11 iulie 1924, de la Legaţia României din Letonia (Florescu), pentru Ministerul Afacerilor Străine).

[194] Esvald Uustalu, *The Birth of Estonian Independence*, în Esvald Uustalu (editor), *The History of…*, p. 51.

[195] Vezi textul intreg al declaratiei in Edgar Mattisen, *op.cit*., p. 114-115 (Anexa 2).

[196] Esvald Uustalu, *op.cit.*, p. 54.

[197] *Ibidem*, p. 55.

[198] *Estonia and Russia…*, p. 4-5.

[199] Prin art. 99 al Tratatului de la Versailles, portul Memel, de pe coasta Mării Baltice, cu teritoriul dimprejur (9.660 km².), având o populaţie de 140.000 de locuitori, în majoritate lituanieni, trecea sub control internaţional, urmând ca puterile învingătoare să hotărască soarta sa ulterioară (Romulus Seişanu, *op.cit*., p. 287).

Trebuie subliniat că traseul urmat de Statele Baltice pentru a-şi impune independenţa a fost observat şi urmat în mare măsură şi de românii din Basarabia, care, după cum am menţionat, au proclamat unirea cu România pe data de 27 martie 1918[200]. Astfel, Ştefan Ciobanu, fruntaş al mişcării unioniste din Basarabia acorda în lucrarea sa "Unirea Basarabiei" un spaţiu întins evenimentelor din nordul imperiului în curs de prăbuşire. Profesorul şi fostul ministru basarabean încadra mişcarea naţională dintre Prut şi Nistru în contextul mişcărilor generale din imperiu, în special din vestul acestuia, şi realiza similitudinile de situaţii dintre multe dintre obiectivele lor şi chiar dintre tacticile urmate pentru a impune aceste obiective[201].

Legăturile dintre români şi baltici nu s-au restrâns la colaborarea din Imperiul Rus, în vederea democratizării şi descentralizării acestuia, sau la influenţele reciproce din timpul destructurării marelui stat. O colaborare fructuoasă s-a stabilit între Liga Naţională Română din Statele Unite ale Americii, condusă de Vasile Stoica[202], care în acelaşi timp era, în 1918, şi singurul membru activ al Misiunii Naţionale Române trimisă în aprilie 1917 de guvernul român în Lumea Noua[203], şi reprezentanţii naţiunilor baltice din Statele Unite. Într-o lucrare elaborată de Vasile Stoica - şi nepublicată încă - intitulată „De la Baltica la Egee. Un episod de acum 25 de ani", aflată în custodia Arhivelor Naţionale ale României, fondul Vasile Stoica, viitorul diplomat analiza principalele elemente ale ecuaţiei propuse de naţionalităţile "medio-europene"[204] în 1918. Se sublinia astfel convergenţa obiectivelor urmărite de popoarele din Europa mediană, care a început să se facă simţită în

[200] Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia…*, p. 75-77.

[201] Ştefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei…*, p. 32 şi următoarele.

[202] Asupra activităţii lui Vasile Stoica în S.U.A. există deja mai multe studii şi referinţe, între care amintim Gelu Neamţu, *Legiunea românilor americani 1917-1918*, în Gh. I. Florescu (editor), *Relaţii româno-americane în timpurile moderne*, Editura Univ. "Al..I. Cuza", Iaşi, 1993; Constantin I. Stan, *Activitatea lui Vasile Stoica în S.U.A. în sprijinul unirii (1917-1918)*, în *„Acta Musei Napocensis"*, vol. XXI, Cluj, 1984, p. 293-305 ; Ion Stanciu, *Aliaţi fără alianţă. România şi S.U.A. 1914-1920*, Editura Albatros, Bucureşti, 1992; Vasile Stoica, *În America pentru cauza românească*, Tipografia Societăţii Anonime "Universul", Bucureşti, 1926; Idem, *O lămurire în legătură cu propaganda noastră în America. Scrisoare deschisă către domnul Anton Bibescu, Ministrul României la Washington*, Editura Adevărul, Bucureşti, 1924.

[203] Vasile Stoica (1889-1958) era născut pe data de 18 ianuarie 1889 la Avrig. După absolvirea Liceului român din Braşov şi a Facultăţii de Litere a Universităţii din Budapesta a efectuat, ajutat de Fundaţia Emanoil Gojdu, studii filologice la Paris şi Bucureşti. Între anii 1912-1913 a fost preşedinte al Societăţii studenţeşti „Petru Maior". Cunoscător al limbilor maghiară, germană, franceză şi engleză, Stoica a fost profesor de limbi şi literaturi moderne la Şcoala secundară de fete a ASTREI (1913-1914). Redactor-şef al ziarului "Românul" din Arad, din 1915 a renunţat la cetăţenia austro-ungară şi a primit cetăţenia română. În România a publicat articole, cărţi, a susţinut mai multe conferinţe - "Habsburgii şi românii", "Ungurii şi românii", "Suferinţele din Ardeal". Voluntar în armata română, Vasile Stoica a devenit ofiţer de informaţii şi a fost rănit de două ori. Prin ordinul numărul 1082 din 18 aprilie 1917 al Marelui Cartier General Român din Iaşi a fost trimis în S.U.A. pentru a susţine cauza românească (Vezi Arhivele Naţionale Istorice Centrale – se va cita: A.N.I.C., fond Vasile Stoica).

[204] Acest concept definea o arie geografică mai largă, incluzând aici atât naţiunile din centrul Europei, cât şi pe cele din nord-estul, estul şi sud-estul continentului.

mai 1918, când s-a încheiat alianţa de acţiune comună dintre Thomas Masaryk, liderul mişcării cehoslovace, Ignacy Jan Paderewski, conducătorul polonezilor din America, Hinko Hinković, exponentul iugoslavilor, şi Vasile Stoica[205]. Activitatea concertată a celor patru s-a transpus în practică pe data de 15 septembrie 1918, odată cu marea adunare desfăşurată la Carnegie Hall din New York[206].

La propunerea lui Masaryk, şi la sugestia americană, în toamna anului 1918 s-a convenit să se creeze o organizaţie care să cuprindă toate comitetele naţionale alcătuite de naţionalităţile mici şi mijlocii, aflate în zona geografică cuprinsă între Marea Baltică şi Marea Egee, ce luptau pentru autodeterminare, independenţă şi impunerea ideii naţionale. Programul iniţial fusese schiţat de Thomas Masaryk, Ignacy Paderewski, dr. Nicolae Lupu şi Vasile Stoica. Acesta avea în vedere organizarea unor activităţi de informare a publicului şi a guvernului american cu ajutorul unor materiale alcătuite pe baze ştiinţifice, elaborarea unor revendicări teritoriale bazate pe colaborarea dintre aceste naţionalităţi şi cristalizarea unor principii de etică internaţională în conformitate cu care să fie trasate frontierele, dezvoltată colaborarea postbelică şi menţinută buna vecinătate[207].

Pe data de 2 octombrie, la Washington, s-au pus bazele "Uniunii Democratice Medio-europene" („The Democratic Mid-European Union"), în prezenţa unor delegaţi ai Departamentului de Stat şi ai comisiei de studiu americane "Inquiry". Asociaţia, alcătuită din 13 comitete naţionale - cehoslovac, polonez, iugoslav, finlandez, român, lituanian etc. - era condusă de Thomas Masaryk ca preşedinte şi îl avea ca prim-vicepreşedinte pe Vasile Stoica, iar ca director al afacerilor pe profesorul de sociologie de la Oberlin College, şi apoi de la University of Cincinnati, Herbert A. Miller. Activitatea asociaţiei care, după cum considera Vasile Stoica, "înfăţişa destul de fidel opiniunea publică şi aspiraţiunile popoarelor..." şi care era, după expresia liderului de opinie român, "zona Balto-Egee în miniatură..." , nu a întârziat să-şi facă simţita prezenţa în viata publică americană. Funcţionarea uniunii a durat până în 1919. Printre metodele de acţiune, prim-vicepreşedintele Stoica enumera adunările publice, editarea unor ziare şi reviste, tipărirea şi afişarea în locuri publice a unor hărţi ce sintetizau aspiraţiile teritoriale ale diferitelor popoare reprezentate în uniune[208].

Acţiunea acestei uniuni a avut ca jaloane importante întrunirile de la Washington din 2-5 octombrie, de la Philadelphia din 23-26 octombrie şi de la New York din 5-8 noiembrie 1918[209]. Adunarea, desfăşurată la iniţiativa Uniunii la Independence

[205] La activitatea acestei uniuni, create în S.U.A., au luat parte şi Liga Naţională Română din America şi Comitetul Naţional al Românilor din Transilvania şi Bucovina din Paris (reprezentate de Vasile Stoica şi dr. Nicolae Lupu), Liga Constituţională Finlandeză din Helsinki (reprezentată de deputatul J. Valkcapaa) şi Consiliul Naţional Lituanian din America şi Lituania (reprezentate de J. Szlupas – viitor ministru lituanian şi Th. Mąrus Narusevicius), vezi A.N.I.C., fond Vasile Stoica, dosar I/137, f. 1-36.

[206] *Ibidem*.

[207] *Ibidem*.

[208] *Ibidem*.

[209] Ion Stanciu, *Aliaţi fără...*, p. 155-156; vezi şi Vasile Stoica, *În America.…*, p. 14 şi următoarele.

Hall din Philadelphia, a fost o adevărată sărbătoare a ideii naţionale, în general, şi a naţiunilor din centrul şi sud-estul Europei, în special. Cu acest prilej a fost redactată de către Th. Masaryk, V. Stoica şi profesorul Miller, şi aprobată de către toţi participanţii, inclusiv de către Comitetul Naţional Lituanian, "Declaraţia de Scopuri Comune a Naţiunilor Independente Medio-europene", ce inspira aerul solemn al declaraţiei lui Thomas Jefferson şi expira în consonanţă cu ideile wilsoniene, reprezentând totodată şi un traseu spiritual şi politic, oarecum utopic, dar cu atât mai pozitiv, pe care fiecare dintre aceste naţiuni se angaja să-l străbată alături de celelalte. Încă din preambul se sublinia forţa de reprezentativitate a acestei uniuni - însumând naţiuni ce aveau mai mult de 50 de milioane de locuitori, aşezaţi între Marea Baltică, Marea Adriatică şi Marea Egee, supuşi în totalitate sau parţial dominaţiei străine. Exprimându-şi gratitudinea faţă de poporul şi de guvernul american, dar şi faţă de Antanta, se promitea aderarea totală la lupta împotriva Puterilor Centrale. De asemenea, se stabilea un set de norme, ce urmau a fi general valabile şi inserate în constituţiile noilor state pe cale de a se forma, şi care trebuiau să guverneze şi relaţiile internaţionale ale acestora. Aceste principii, odată adoptate, urmau să determine un nou curs, mai democratic, în istoria umanităţii. Astfel, punctele 1-3 aminteau de necesitatea democratizării interne a fiecărui stat, a neatârnării sale, a promovării propriilor idealuri - care nu trebuiau însă să ameninţe "interesul comun al tuturora". Punctul 4 se înscria în registrul respingerii diplomaţiei secrete şi al promovării noii diplomaţii wilsoniene. Punctul 5 aducea în prim-plan perspectiva colaborării postbelice a popoarelor medio-europene "pentru a consolida pacea şi bunăstarea lumii". În fine, punctul 6 relua ideea wilsoniană de constituire a unei ligi a naţiunilor[210].

Toate aceste principii aveau ca temei de realizare dorinţa unor popoare "victime" ale unor "naţiuni agresive şi egoiste" de a crea o lume din care egoismul naţional să fie alungat, pentru a lăsa loc cooperării internaţionale. Semnatarii documentului - ale cărui principii au fost larg mediatizate, iar un exemplar a ajuns şi în mâna preşedintelui Woodrow Wilson - vădeau, după cum arăta Vasile Stoica, "dorinţa sinceră de a crea o lume mai bună". Rememorând peste un sfert de veac acest eveniment, diplomatul Vasile Stoica respingea vehement ideea, ce se vehicula de mai mult timp, că motivaţia existenţei unor state ca Cehoslovacia, Finlanda, Estonia, Lituania, Letonia, România sau Iugoslavia era dorinţa Marilor Puteri de a constitui un „cordon sanitar" care să separe Rusia de continent şi să ţină în frâu tendinţele expansioniste ale Germaniei. Diplomatul român considera că o asemenea idee era "departe de intenţiunile noastre". Geneza ei era posterioară conferinţei de pace. În ceea ce priveşte urmările declaraţiei de la Philadelphia, Vasile Stoica considera că, în linii generale, naţiunile dintre Marea Baltică şi Marea Egee urmăriseră îndeaproape aceste principii şi făcuseră mari progrese după 1918[211]. Afirmaţia lui Vasile Stoica este, poate, mult prea optimistă şi nu ţine cont de nereuşita suferită în aplicarea multora dintre punctele convenite în 1918. Nu putem

[210] A.N.I.C., fond Vasile Stoica, dosar I/137, f. 1-36.
[211] *Ibidem*.

să negăm, însă, un oarecare grad de afinitate între unele dintre naţiunile din regiune, elementele conflictuale nefiind un dat peste care nu se putea trece.

Am insistat asupra cooperării din Statele Unite dintre români şi naţiunile baltice, deoarece se părea că acest nou mod de a vedea lumea şi de a acţiona era un simptom al unei schimbări majore ce se profila în istoria Europei. Nu trebuie uitat apoi că activitatea lui Vasile Stoica a reţinut atenţia cercurilor politice şi culturale din statele constituite în regiune după Marele Război, inclusiv al celor din Ţările Baltice, ceea ce nu va rămâne fără urmări favorabile mai târziu.

Încercările bolşevicilor de a pune mâna pe putere în Ţările Baltice s-au lovit de rezistenţa populaţiei care dorea să-şi continue drumul independent pe care-l alesese. Războaiele de independenţă începute în ianuarie 1919[212], odată cu adoptarea primelor măsuri în vederea respingerii agresiunilor bolşevice, au constituit o provocare imensă pentru tinerele state[213]. Iar provocarea a fost cu atât mai mare cu cât Letonia şi Estonia nu fuseseră unităţi administrative în cadrul Imperiului Rus, aşa cum fusese Finlanda. Lor le lipseau toate instituţiile unui stat: legi, instituţii publice, arme, monedă, recunoaştere internaţională[214]. Reuşita lor finală se datorează, desigur, conjuncturii internaţionale, care făcea ca puterile Antantei să domine reorganizarea continentului european, în acord cu principiile wilsoniene[215], problemelor la care avea de făcut faţă tânărul regim bolşevic pe plan intern şi extern, dar şi luptei susţinute a popoarelor baltice pentru a-şi impune voinţa de independenţă.

În cele din urmă, Rusia sovietică a fost obligată să recunoască dreptul acestor naţiuni la autodeterminare naţională, drept afirmat cu pompă de Lenin, dar care se dovedea un artificiu ideologic pus în practică numai în funcţie de necesităţi[216]. Un prim pas a fost oferta de pace adresată de Rusia Estoniei pe data de 31 august 1919[217]. Apoi sunt de amintit discuţiile începute de Lenin cu reprezentanţii Estoniei în toamna anului 1919, aşadar după ce tratatul de la Versailles declarase caduce prevederile tratatului de la Brest-Litovsk[218]. Şeful regimului sovietic a insistat în mod decis pe lângă Comisarul Poporului pentru Afaceri Externe, Gh. Cicerin, ca în

---

[212] Herbert A. Grant Watson, *The Latvian Republic. The Struggle for Freedom*, London, 1965, p. 39 şi următoarele. Watson, care fusese ca membru în serviciul diplomatic britanic, direct implicat în afacerile letone, arată foarte clar la pagina 39 a lucrării sale primatul Marii Britanii în susţinerea luptei pentru libertate a naţiunilor baltice: „Marea Britanie a fost primul dintre aliaţii occidentali care să ia un interes practic în lupta pentru libertate a celor trei popoare baltice şi care să realizeze că ele au avansat suficient pentru a forma naţiuni independente, capabile să-şi decidă propriul viitor politic”.

[213] Andrejs Plakans, *op.cit.*, p. 118-120; *Toivo U. Raun*, op.cit., p. 107-111.

[214] vezi Hans Kruus, *Histoire de l'Estonie*, Payot, Paris, 1935, p. 258.

[215] Nu trebuie să uităm că lumea lui Wilson era bazată pe principiu, nu pe putere, pe lege, nu pe interes, atât pentru victorioşi, cât şi pentru înfrânţi, vezi Henry Kissinger, *Diplomacy*, Simon&Schuster, New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore, 1994, p. 226.

[216] Atât bolşevicii cât şi naţionaliştii ruşi, inamici în multe privinţe, au considerat, în egală măsură, drept inacceptabilă orice diminuare a Imperiului Rus, vezi Romuald J. Misiunas, *The Role of the Baltic States in Soviet relations with the West during the interwar period*, în John Hiden and Aleksander Loit (editori), *The Baltic…*, p. 171 şi următoarele.

[217] Albert N. Tarulis, *Soviet policy…*, p. 53.

[218] Endel Krepp, *Security and non-aggression. Baltic States and U.S.S.R.. Treaties of Non-Aggression*, Särmlands Grafiska, Stockholm, 1973, p. 7.

cadrul discuţiilor începute la Tartu, pe 5 decembrie 1919, să facă compromisuri pentru a ajunge la un rezultat pozitiv[219]. S-a putut depăşi astfel impasul în care se aflaseră negocierile în faza iniţială, impas remarcat, de altfel, şi de diplomaţii români de la Helsinki[220]. La data de 19 decembrie deja sovieticii înmânaseră propunerile lor de pace Estoniei, între care figurau recunoaşterea reciprocă a independenţei (punctul 1), încetarea operaţiunilor militare (punctul 2), prezentarea unui calendar al dezangajării trupelor (punctul 3), obligaţia estonienilor de a nu se alia cu un stat inamic Rusiei (punctul 4), obligaţia Estoniei de a dezarma trupele lui Judenici (punctul 6), acordarea de către Tallinn a unei amnistii pentru comunişti şi comintemişti (punctul 7), stabilirea de relaţii comerciale (punctul 8), diplomatice şi consulare (punctul 9), poştale, telegrafice (punctul 10), a comunicaţiilor pe căile ferate (punctul 11), dar şi facilitarea tranzitului mărfurilor sovietice spre porturile estoniene[221].

Pe data de 3 ianuarie 1920 s-a ajuns la încheierea unui armistiţiu la Tartu, iar tratatul de pace a fost semnat în acelaşi oraş pe 2 februarie 1920[222]. Prin acest tratat, primul încheiat de sovietici cu o ţară străină după cel de la Brest-Litovsk, era recunoscută *de jure* Republica Estonia. Cele două părţi îşi arătau, încă din preambul, "dorinţa sinceră de a pune capăt războiului" şi de a încheia o pace "dreaptă, onorabilă şi durabilă". Prin articolul 2, Rusia, "pe baza dreptului tuturor popoarelor de a-şi decide propriile destine şi chiar de a se separa complet de statul din care fac parte...recunoaşte fără rezerve independenţa şi autonomia de stat a Estoniei şi renunţă voluntar şi pentru totdeauna la toate drepturile de suveranitate deţinute anterior de Rusia asupra poporului şi teritoriului estonian...". În fine, prin articolul 3 era fixată frontiera dintre cele două state, iar anexele statuau unele înţelegeri de detaliu asupra creării unei zone neutre, modului de staţionare şi amplasare a trupelor etc.[223].

Încheierea acestui tratat, într-o situaţie în care sovieticii erau nevoiţi să facă compromisuri, a însemnat un succes remarcabil pentru tânărul stat estonian, care ieşea astfel consolidat din încercările războiului. Pentru sovietici acesta era o continuare a politicii lui Lenin de la Brest-Litovsk care, după cum remarca foarte inspirat diplomatul român Frederic Nanu, consta în cedarea unei suprafeţe oricât de mari de teritoriu, dacă prin aceasta era salvat regimul comunist. Încercările iniţiale făcute de Lenin şi Troţki de a curma drumul spre independenţă al Ţărilor Baltice se dovediseră un eşec[224]. Oricum, considerau liderii bolşevici, revoluţia mondială, care ineluctabil avea să reuşească, ar fi făcut frontierele fără sens. De aceea, arăta

[219] vezi, pe larg, toată desfăşurarea negocierilor, în Edgar Mattisen, *op.cit.*, p. 50-56 şi 117-119.
[220] Arh.M.A.E., fond 71, Dosare Speciale, 1920-1924, România. Relaţii cu U.R.S.S., f. 133 (telegrama f.n. din 31 august 1920, de la Legaţia România din Helsinki, pentru M.A.S.).
[221] A.N.F., fond Rudolf Holsti, Rola 28 (condiţii de pace prezentate de guvernul Rusiei Sovietice Republicii Estonia la 19 decembrie 1919).
[222] Esvald Uustalu, *op.cit.*, p. 55.
[223] vezi textul integral al tratatului in Edgar Mattisen, *op.cit.*, p. 119-121.
[224] General Oleg Sarin, Colonel Lev Dvoretsky, *Agresiunile Uniunii Sovietice împotriva lumii, 1919-1989*, Editura Antet, Bucureşti, 1997, p. 7.

diplomatul român, Rusia încheiase tratatul de pace cu Estonia pe 2 februarie 1920 şi, imediat după aceea, cu celelalte ţări baltice[225].

Imediat după încheierea tratatului de la Tartu, statele europene au început să-i acorde recunoaşterea internaţională statului estonian, recunoaştere până în acel moment îndelung solicitată şi amânată. Prima ţară care a adoptat această soluţie a fost Finlanda pe 7 iulie, apoi Polonia pe 31 decembrie 1920, urmate de Puterile Aliate pe 20 ianuarie 1921[226]. Tratatul ratificat deja pe 4 februarie de Rusia sovietică şi pe 13 februarie 1920 de Adunarea Constituantă a Estoniei, şi vehement contestat de gărzile albe şi de unele state occidentale, era apreciat oficial de reprezentanţii Rusiei sovietice ca "un triumf strălucit al politicii externe sovietice deoarece a statuat începutul relaţiilor normale dintre Rusia sovietică şi ţările europene vecine burgheze"[227]. Expresie a modului diferit în care era văzut acest tratat internaţional în diferite medii, locotenent-colonelul Ion Antonescu, care vizitase în acea perioadă Polonia, raporta la Bucureşti că Estonia era "în ajunul revoluţiei, urmare a păcii cu Rusia Sovietică"[228].

Pe baza tratatului cu Estonia, Rusia va începe discuţii şi cu alte state ce făcuseră parte din Rusia ţaristă, şi în primul rând cu Lituania şi Letonia. În consecinţă, pe data de 12 iulie 1920 s-a semnat la Moscova tratatul de pace dintre Rusia Sovietică şi Lituania, iar pe 11 august, la Riga, tratatul ruso-leton. Chiar şi conţinutul celor două tratate, ce recunoşteau *de jure* existenţa republicilor Lituania şi Letonia, era clădit pe aceeaşi structură logică şi conţinea formulări similare cu cele din tratatul de la Tartu. Astfel, articolul 1 al tratatului de pace ruso-lituanian şi articolul 2 al celui ruso-leton sunt enunţate într-un mod similar cu articolul 2 al tratatului ruso-estonian. Prin acestea, Rusia recunoştea independenţa Lituaniei şi, respectiv, a Letoniei[229]. Prin tratatele de pace cu Estonia şi Lituania (articolul 5), Rusia Sovietică se obliga să le recunoască neutralitatea şi să fie parte a garanţiilor de menţinere a neutralităţii în cazul în care aceasta ar fi fost recunoscută pe plan internaţional[230]. De altfel, în aceeaşi perioadă, guvernul sovietic notificase oficial Estoniei, Letoniei şi României că orice gând agresiv atribuit Rusiei nu avea o bază

[225] Frederic C. Nanu, *op.cit.*, p. 113
[226] Esvald Uustalu, *op.cit.*, p. 55.
[227] Endel Krepp, *op.cit.*, p. 8.
[228] Valeriu Florin Dobrinescu, Gheorghe Nicolaescu, *Ion Antonescu şi relaţiile romano-franceze din anii '20*, vol. 3, Editura "Cultura", Piteşti, 1996, p. 122 (Anexa XXIII).
[229] Paragraful 2 al tratatului de la Riga din 11 august 1920 stipulează că: „În acord cu principiul anunţat de Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă că toate popoarele au dreptul la liberă autodeterminare, neexcluzând prin urmare dreptul de secesiune dintr-o ţară în care rezidează, şi în conformitate cu voinţa expres exprimată a poporului leton de a-şi stabili un stat separat, Rusia recunoaşte fără nici o obiecţie independenţa, existenţa şi suveranitatea statului leton şi renunţă benevol şi pentru totdeauna la toate drepturile de suveranitate pe care Rusia le-a posedat faţă de poporul şi teritoriul leton…", vezi I Grava-Kreituse, I. Feldmanis, D.A. Loeber, J. Goldmanis, A. Stranga (editori), *The Occupation and Annexation of Latvia: 1939-1940. Documents and materials*, Riga, 1995, p. 72-73 (documentul No. 1, Excerpts from the Peace Treaty between Latvia and Soviet Russia, Riga, 11 August 1920).
[230] Endel Krepp, *op.cit.*, p. 8.

de susţinere[231].

Ca şi în cazul Estoniei, şi celelalte state baltice au primit recunoaşterea internaţională în următorii ani. La Conferinţa Ambasadorilor de la Paris din ianuarie 1921 au fost recunoscute ca state independente Estonia, Letonia[232] şi Georgia[233], în timp ce recunoaşterea Lituaniei a fost amânată până la rezolvarea diferendului polono-lituanian[234]. Mai mult, opţiunile acestor state vizând colaborarea în cadrul Societăţii Naţiunilor au început să fie luate la modul serios în seamă. Astfel, Estonia a fost admisă în forul mondial pe data de 22 septembrie 1921, în cadrul celei de-a 16-a şedinţe plenare a acestuia, cu 36 de voturi pentru, între care şi votul României, şi nici unul împotrivă[235]. În aceeaşi zi, a fost admisă în Liga Naţiunilor şi Letonia, susţinută, de asemenea, şi de votul favorabil al României[236]. În acelaşi an şi cererea Lituaniei de a fi admisă în Liga Naţiunilor a fost primită favorabil, astfel încât toate cele trei state baltice au putut lua parte la opera constructivă de menţinere şi consolidare a păcii din anii ’20.

Motivaţiile de conjunctură istorică ce le impuneau lui Lenin şi apropiaţilor săi ajungerea la unele acorduri cu vecinii, altminteri inacceptabile, au stat cu siguranţă şi la baza propunerilor făcute de Cicerin de a se ajunge la o înţelegere şi cu România. Bolşevicii trataseră extrem de dur România şi o consideraseră un stat inamic după defecţiunea Rusiei din tabăra Antantei. Dezarmarea unei divizii ruseşti la Botoşani şi expedierea acesteia peste graniţă[237], ca şi alte măsuri adoptate de statul român pentru protejarea intereselor sale de securitate, toate interpretate ca fiind acte antisovietice, adăugate la ideologia internaţionalistă a bolşevicilor, au făcut ca pe data de 31 decembrie 1918 guvernul sovietic să transmită o notă ultimativă guvernului român, având caracterul unei declaraţii de război[238]. Acestei note i-a urmat un eveniment fără precedent în istoria diplomaţiei europene: arestarea ministrului României în Rusia Constantin Diamandi şi a altor trei membri

---

[231] Arh.M.A.E., fond 71, Dosare Speciale, 1920-1924, România. Relaţii cu U.R.S.S., f. 333-335 (radiograma numărul 986, din 16 ianuarie 1921, de la Biroul de presă al Comisariatului Poporului pentru Afaceri Externe, pentru M.A.S., Bucureşti).

[232] A.N.F., fond Rudolf Holsti, vol. 2-7 (telegrama nr. 458 semnată de primul ministru al Letoniei, Karlis Ulmanis, adresată lui Rudolf Holsti, ministrul de externe finlandez, prin care-i mulţumeşte pentru recunoaşterea acordată şi-l numeşte pe şeful diplomaţiei de la Helsinki „a true sincere friend of Latvia ever” - „un adevărat prieten sincer al Letoniei pentru totdeauna”).

[233] *Ibidem* (telegrama nr. D. 21 din 27 ianuarie 1921, de la Carl Enckell, Legaţia Finlandei la Paris, pentru Rudol Holsti, ministrul Afacerilor Externe al Finlandei).

[234] Arh.M.A.E., fond 71, Dosare Speciale, 1920-1924, România. Relaţii cu U.R.S.S., f. 342-344 (buletin de Informaţiuni (15-31 ianuarie 1921), Marele Stat Major, Sectia a V-a, Informaţii, Biroul I, Sectia 150, cu menţiunea Secret).

[235] Edgar Mattisen, *op.cit.*, p. 123-124 (admission of Estonia to the League of Nations. Excerpt of the 16th Plenary Meeting of the League of Nations, 22 September 1921).

[236] Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, General, 1924-1934, vol. I, f. 2-4 (telegrama nr. 12, din 11 iulie 1924, de la Legaţia România din Riga (Florescu), pentru M.A.S.).

[237] Valeriu Florin Dobrinescu, *România şi sistemul tratatelor de pace de la Paris (1919-1923)*, Institutul European, Iaşi, 1993, p. 65.

[238] Ion Constantin, *România, Marile Puteri şi problema Basarabiei*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995, p. 20.

ai legaţiei, ceea ce a determinat protestele corpului diplomatic din capitala Rusiei[239]. Urmând acelaşi filon de gândire, Consiliul Comisarilor Poporului, alias guvernul bolşevic al lui Lenin, a transmis pe data de 13 ianuarie 1918 că a hotărât ruperea relaţiilor diplomatice cu România şi sechestrarea tezaurului românesc păstrat la Moscova[240]. Aşadar, cel puţin iniţial, mărul discordiei nu îl reprezenta Basarabia, care a decis unirea cu România abia în luna martie. Au urmat mai multe ultimatumuri adresate României de către Republica Independentă Sovietică Ucraineană (15 februarie, 16 martie), însoţite de o serie de note în care se solicita abandonarea Basarabiei de către Bucureşti[241]. La data de 1 mai 1919, Rusia a adresat un nou ultimatum României, în care se enunţau aceleaşi cereri. Guvernul român, care nici până în acel moment nu adoptase o atitudine ostilă Rusiei, a răspuns pe data de 19 iunie, exprimându-şi speranţa într-o înţelegere normală între cele două state[242]. Între timp, la 5 martie 1919, Comisia pentru problemele româneşti a Conferinţei de Pace de la Paris se pronunţase pentru recunoaşterea provizorie a unirii Basarabiei cu România. Decizia sa a fost dată publicităţii la data de 11 martie[243].

Chestiunea unirii Basarabiei cu România a ajuns din nou în centrul atenţiei diplomaţiei europene în lunile ianuarie-martie 1920, când primul ministru Alexandru Vaida-Voevod a făcut naveta între Paris şi Londra pentru a obţine recunoaşterea unirii Basarabiei cu România[244]. Şeful guvernului român a început să negocieze direct şi cu Rusia sovietică chestiunea unui tratat între cele două părţi care să consfinţească unirea votată de basarabeni cu România. Astfel, între 9 şi 14 februarie au avut loc la Copenhaga discuţii între delegaţii român şi rus, D.N. Ciotori şi M.M. Litvinov[245]. Pe data de 24 februarie Comisarul sovietic pentru Afaceri Străine, Gh. Cicerin, cerea ca România să înceapă negocieri de pace, asigurând partea română că „toate problemele litigioase dintre cele două ţări pot fi reglementate pe calea negocierilor de pace”[246]. Din păcate, demiterea guvernului condus de Alexandru Vaida-Voevod pe data de 13 martie 1920[247], şi aducerea la putere a unui guvern condus de generalul Alexandru Averescu, prea puţin simpatizat la Moscova, a întrerupt pentru moment dialogul româno-rus.

Momentul ar fi fost unul favorabil pentru România. Ruşii păreau, după cum constataseră liderii Ţările Baltice şi ai Finlandei încă din timpul conferinţei de la

[239] Valeriu Florin Dobrinescu, *România şi…*, p. 66.
[240] Ion Constantin, *op.cit*., p. 20.
[241] Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia…*, p. 79.
[242] *Ibidem*.
[243] Paul Cernovodeanu, *op.cit.*, p. 171.
[244] Vezi Valeriu Florin Dobrinescu, *România şi…*, p. 69-73.
[245] *Relaţiile româno-sovietice. Documente. Vol. I, 1917-1934*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1999, p. 43.
[246] *Ibidem* (Documentul 26, p. 47).
[247] Printre motivele care au dus la demiterea acestui guvern s-au numărat şi contactele iniţiate cu Gheorghi Cicerin, fără consultarea regelui (vezi Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947), Vol. II, Ferdinand I*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001, p. 95).

Tartu dintre 29 septembrie – 1 octombrie 1919, dispuşi să facă concesii pentru a se întări pe plan intern[248]. Aceste state din regiunea răsăriteană a Balticii deciseseră la conferinţa de la Tallinn din 14 septembrie să acţioneze împreună şi să preseze Rusia pentru ca concesiile făcute să fie cât mai consistente[249]. Reprezentanţii acestor state, împreună, deciseseră să reziste şi presiunilor Marilor Puteri occidentale, mai cu seamă ale Franţei, care nu erau de acord cu încheierea păcii cu Rusia şi considerau că adevărata lor misiune era de a se alătura unei coaliţii europene antibolşevice. România nu s-a alăturat însă acestui grup de state, direcţia politicii externe româneşti fiind orientată aproape exclusiv pe axa orizontală Paris – Londra – Roma – Washington. Bucureştii considerau că puteau tranşa problema Basarabiei prin acordurile cu Marile Puteri sau, eventual, printr-un acord individual cu Rusia, mai cu seamă că Polonia, a cărei alianţă era dorită, se afla în conflict militar cu Rusia.

În lunile iulie, august şi septembrie ale anului 1920 a continuat schimbul de note dintre cele două părţi. Cicerin arăta într-o radiogramă trimisă lui Take Ionescu, pe data de 29 august, că începerea negocierilor între cele două părţi „…în momentul de faţă este avantajoasă şi pentru România”[250]. Pe data de 11 septembrie 1920, Comisarul Poporului pentru Afaceri Externe arăta printr-o radiogramă că “Rusia doreşte pacea cu România şi aşteaptă ca guvernul român să răspundă în mod mai substanţial”[251]. Iar la 29 septembrie Cicerin revenea şi radiografia că „Rusia Sovietică ar aprecia mult restabilirea unor relaţii de pace şi de prietenie cu România…avantajoase pentru ambele ţări”[252]. Din nefericire, propunerile ruseşti veneau prea târziu pentru a alunga neîncrederea instalată între cele două părţi. Primul ministru Averescu îi telegrafia lui Cicerin la 21 octombrie că România nu recunoştea existenţa unor chestiuni litigioase cu Rusia şi, de asemenea, nu recunoştea existenţa unei stări de război între cele două părţi[253]. Încheierea Protocolului de la Paris (28 octombrie 1920), prin care Imperiul Britanic, Franţa, Italia, urmate peste câteva zile de Japonia, recunoşteau unirea Basarabiei cu România[254], precum şi protestul adresat de Rusia şi Ucraina semnatarilor acestui act internaţional pe 1 noiembrie 1920[255] au determinat, pe moment, întreruperea discuţiilor. Şefii guvernului şi al diplomaţiei române i-au comunicat lui Cicerin că chestiunea apartenenţei Basarabiei la România nu putea fi adusă în discuţie[256].

[248] A.N.F., fond Rudolf Holsti, Vol 22, f. 1-9 (Suomen, Viron, Latvian ja Liettuan välinen konferenssi Tartossa, Viron Ylioppilasyhdistyksen talolla, syyskuun 29 – lokakuun 1 1919).
[249] Bronis J. Kaslas, *The Baltic Nations – the quest for regional integration and political liberty. Estonia, Latvia, Lithuania, Finland, Poland*, Euramerica Press, Pittston, 1976, p. 127.
[250] *Relaţiile româno-sovietice…* (documentul 41, p. 59-60).
[251] Arh.M.A.E., fond 71, Dosare Speciale, 1920-1924, România. Relaţii cu U.R.S.S., f. 147 (radiograma nr. 6227, din 11 septembrie 1920, de la Gh. Cicerin, Moscova, pentru Alexandru Averescu, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Bucureşti).
[252] *Relaţiile româno-sovietice…*(documentul 45, p. 63).
[253] *Ibidem* (documentul 48, p. 67).
[254] Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia…*, p. 88.
[255] *Relaţiile româno-sovietice…* (documentul 50, p. 69).
[256] *Ibidem* (documentul 51, p. 70-71).

Dialogul a fost însă reluat la începutul anului 1921, Take Ionescu acceptând o ofertă de tratative a lui Cicerin[257], şi propunând desfăşurarea acestora la Riga[258]. Sovieticii au propus însă desfăşurarea unei conferinţe preliminare la Tallinn, unde învestit cu puteri plenipotenţiare era Maxim Litvinov, reprezentantul Rusiei în Estonia[259]. În cele din urmă, convorbirile româno - sovietice s-au desfăşurat la Varşovia, fără a se ajunge însă la nici un rezultat în privinţa chestiunilor litigioase[260]. Momentul în care sovieticii erau dispuşi să facă concesii majore trecuse fără a fi fost exploatat. România avea expresia voinţei populaţiei basarabene de a se uni cu statul naţional român, avea recunoaşterea internaţională de către Marile Puteri a unirii Basarabiei, dar nu reuşise să găsească căile de a primi recunoaştere din partea moştenitorului fostului Imperiu Rus, statul sovietic condus de Lenin. Aceasta va rămâne o chestiune importantă pe agenda diplomatică românească şi în perioada următoare şi ea va constitui, aşa după cum vom vedea, un factor de stres în relaţiile cu Moscova şi de apropiere în relaţiile cu Ţările Baltice. România a optat pentru o abordare diferită a chestiunilor asupra cărora Moscova considera că există litigii comparativ cu micile republici baltice, preferând, în primul rând, abordarea europenilor. Factorii de decizie baltici au găsit în dialogul cu Moscova şi, mai apoi, în încheierea tratatelor de pace cu Rusia elemente care au ajutat la recunoaşterea lor internaţională şi la consolidarea internă.

În privinţa atitudinii pe care Ţările Baltice au avut-o faţă de chestiunea unirii Basarabiei cu România, este de reţinut scrisoarea adresată pe data de 4 ianuarie 1921 de C.R. Pusta, delegatul Republicii Estoniei în Franţa, lui Constantin D. Mavrodin, consilier al delegaţiei române la Conferinţa de pace de la Paris. Pusta, unul dintre artizanii politicii externe estoniene în perioada interbelică, considera că „voinţa populaţiei basarabene s-a exprimat liber şi legal, în deplină cunoştinţă de cauză". Respectarea voinţei popoarelor de a dispune de propria soartă, continua Pusta, era unul dintre principiile în favoarea căruia Estonia „nu ezită niciodată să se pronunţe". Delegatul Estoniei îşi manifesta, în acest context, dezamăgirea faţă de respingerea candidaturii de admitere a Estoniei în Liga Naţiunilor[261] (vezi documentele următore preluate din Arhivele Naţionale ale Estoniei, unul dintre ele în estoniană, informând în cadrul primului paragraf asupra scrisorii trimise lui Mavrodin[262], iar cealaltă conţinând scrisoarea propriu-zisă):

[257] *Ibidem* (documentul 59, p. 81).
[258] *Ibidem* (documentul 60, p. 82).
[259] *Ibidem* (documentul 62, p. 84).
[260] *Ibidem* (documentele 98-104, p. 138-147).
[261] Arhivele Naţionale ale Estoniei (în continuare, A.N.E.), fond 957, pachet 11, dosar 732 (telegrama nr. 14 din 4 ianuarie 1921, semnată C. R. Pusta).
[262] *Ibidem* (telegrama nr. 850 din 6 ianuarie 1921, de la Pusta, Oficiul diplomatic estonian din Paris, către M.A.S. estonian).

www.cetateadescaun.ro

Rumeenia Saatkonnast.M.Mavrodin,kes kogub Saatkondade ja Prantsuse riigimeeste arvamisi Bessarabia kasuks,on mitmet puhku põõranud sama palvega Eesti Saatkonna poole.

Viimasel kokkusaamisel põõrasin tema tähelpanemist Rumeenia delegatsioni ülespidamise peale Genfis Rahvasteliidu koosolekul,kui Eesti ja teiste Balti riikide vastuvõtmine oli arutusel.

Juhin sellesama peale tema tähelpanemist juuresolevas kirjas.

C. R. Pusta

www.cetateadescaun.ro

www.cetateadescaun.ro

PARIS, le 4 JANVIER 1921.

N° 14.

Monsieur,

Vous avez bien voulu me demander mon avis sur la question de la Bessarabie roumaine et sur le droit que celle-ci aurait à être rattachée à la Roumanie. Pour moi, esthonien, dont la patrie ne doit sa liberté et son indépendance reconquises qu'à la volonté unanime de son peuple, il n'y a pas dans cette question à tenir compte d'autres considérations que de la volonté de la population bessarabienne exprimée librement et légalement en toute connaissance de la cause.

La volonté des peuples et leur droit de disposer d'eux-mêmes sont des principes en faveur desquels l'Esthonie n'hésitera jamais à se prononcer. Je ne puis que constater, avec beaucoup de regrets, que ces principes si plausibles ne sont pas encore devenus une vérité incontestée même pour les nations qui ont l'intérêt et le devoir de les proclamer le plus hautement. Je ne puis que vous rappeler à ce propos le cas de l'Esthonie qui, à la première assemblée de la Société des Nations, a vu sa demande d'admission rejetée par les Représentants des Etats qui ne pourront eux-mêmes arriver à constituer leur unité nationale qu'à la condition que le principe de self-détermination soit strictement appliqué. Ceci est un malentendu qu'on ne saurait trop déplorer.

Veuillez agréer, Monsieur, les assurances de ma plus haute considération.

C. R. PUSTA
Délégué de la République esthonienne
en France.

sieur Constantin D. MAVRODIN
Conseiller à la Délégation
Roumaine à la Conférence de la Paix.

www.cetateadescaun.ro

O importantă recunoaştere internaţională au primit Statele Baltice în anul următor din partea Washingtonului. Astfel, Departamentul de Stat a dat pe data de 27 iulie 1922 un comunicat presei americane cu privire la recunoaşterea Lituaniei, Letoniei şi Estoniei. În acest comunicat se specifica că "guvernele Estoniei, Letoniei şi Lituaniei au fost recunoscute şi *de jure* şi *de facto* de către principalele guverne ale Europei şi au intrat în relaţii diplomatice cu vecinii lor". Datorită stabilităţii politice şi economice de care dăduseră dovadă, ca şi a menţinerii cu succes în cadrul frontierelor pe care şi le delimitaseră, Statele Unite, care până în acel moment se menţinuseră constant favorabile principiului neamestecului în treburile complicate din Rusia[263], se arăta în comunicat, au renunţat în privinţa acestor state la politica dusă până atunci. Comisarul guvernului S.U.A. de până atunci, Evan E. Young, fusese acreditat în cele trei state cu rangul de ministru[264].

Marele cotidian american "The Washington Post" din 28 iulie 1922 sublinia, comentând recunoaşterea de către executiv a celor trei state, că această politică nu semnifica o schimbare de atitudine a Washingtonului faţă de problema moştenirii ruseşti. Prin chiar această recunoaştere, însă, Departamentul de Stat completa acceptarea formală a sistemului de state stabilit după Marele Război. Având Finlanda în nord şi Polonia în sud, ambele anterior recunoscute de către executivul american, comenta ziarul amintit, "Estonia, Letonia şi Lituania formau un canal complet de separare a Rusiei bolşevice de restul Europei"[265]. În acest fel, Statele Baltice depăşiseră şi ultimul şi cel mai dificil obstacol în calea recunoaşterii lor internaţionale. Cu numai 8 zile înainte, o astfel de posibilitate părea a fi fost cu desăvârşire exclusă. Într-un articol apărut în acelaşi titrat cotidian american şi intitulat *Statele succesoare ale Rusiei* se arăta că o parte dintre popoarele incluse în fostele imperii primiseră certificare internaţională, primul dintre acestea fiind grupul Europei Centrale (Cehoslovacia, Iugoslavia şi România Mare), deoarece "dorinţele şi aspiraţiile acestor trei state erau de mult cunoscute,...posedau sentimente naţionale care le îndrituiau la o existenţă separată", iar recunoaşterea lor de către Marile Puteri era ca o omologare a unor condiţii preexistente. În nordul Europei, se considera în articolul citat, se desfăşurase o mişcare similară de către cinci popoare: polonez, finlandez şi cele trei baltice. Recunoaşterea Poloniei şi Finlandei fusese relativ simplă deoarece aceste state fuseseră anexate de Moscova după secole de dezvoltare independentă şi autoguvernare, erau de o inteligenţă recunoscută şi de o educaţie politică superioară altor populaţii din fostul imperiu. Chestiunea recunoaşterii independenţei celorlalte trei state era mai delicată deoarece aparţinuseră mai mult timp în mod "legal" Rusiei. Totuşi, colapsul imperiului, anarhia şi bolşevismul justificau părăsirea imperiului de către aceste naţiuni. Însă cea mai dificilă problemă legată

[263] vezi istoria recunoaşterii Basarabiei de către administraţia americană în Ion Stanciu, *În umbra Europei. Relaţiile României cu Statele Unite în anii 1919-1939*, Editura Silex, Bucureşti, 1996, p. 139.

[264] Arh.M.A.E., fond 71, Lituania, Relaţii cu: Germania, Italia, România, Suedia, S.U.A., U.R.S.S., Vatican, 1927-1939, vol. 4, f. 297-299 (telegrama nr. 3164/1922, de la Legaţia România din Washington - Frederic C. Nanu, pentru M.A.S., Bucureşti).

[265] "The Washington Post", July 28, 1922.

de recunoaşterea lor internaţională era ridicată de transformarea Rusiei într-o mare putere "fără acces" (de fapt, cu un acces limitat – n.n.) la mare, ceea ce unei naţiuni de 200 milioane de locuitori îi crea o situaţie periculoasă şi intolerabilă. Ziarul îşi exprima opinia că, în momentul în care „gigantul" îşi va arunca lanţurile, era posibil să se ajungă la formarea unei confederaţii de ţări semiautonome, în care şi Statele Baltice ar fi putut să-şi găsească locul, motiv ce explica şi reţinerea americană în privinţa recunoaşterii independenţei balticilor[266]. De aceea, vestea recunoaşterii politico-diplomatice a Lituaniei, Letoniei şi Estoniei de către administraţia americană, cu mult mai mult decât recunoaşterea concomitentă a Albaniei, a provocat interesul diferitelor medii politice[267].

Contactele româno–baltice, deşi modeste până la începutul perioadei interbelice în comparaţie cu relaţiile bilaterale ale acestor state cu Marile Puteri sau cu vecinii lor imediaţi, nu sunt lipsite de interes sau de momente de intersectare a traiectoriei lor politice. Un prim asemenea moment a fost cel din Evul Mediu, când legăturile româno-lituaniene au cunoscut punctul lor de maximă interacţiune. Mai târziu, popoarele baltice şi o parte dintre românii supuşi urgiei istoriei, ne referim aici la românii basarabeni, au împărtăşit o soartă nu tocmai uşoară în cadrul Imperiului Rus şi au avut de făcut faţă încercărilor de rusificare, ca şi, pentru opozanţi, frigului din Siberia şi bătăilor din temniţele ţariste. Colaborarea dintre elita românească care studia la Universitatea din Tartu şi cea a popoarelor baltice a constituit un alt moment important de cooperare din istoria relaţiilor româno-baltice. În fine, românii basarabeni, care şi-au călit conştiinţa naţională în mediul universitar dorpatian, au străbătut aceleaşi încercări ca şi balticii, adeseori s-au inspirat din acţiunile acestora, în tentativa lor de autodeterminare naţională. Un alt capitol în istoria relaţiilor româno-baltice s-a deschis odată cu cucerirea independenţei de către estonieni, letoni şi lituanieni şi făurirea României Mari. Atât românii cât şi balticii au trebuit să găsească căile cele mai adecvate în vederea obţinerii recunoaşterii internaţionale a actelor lor de voinţă naţională. Popoarele baltice au găsit mai greu decât România deschisă uşa cancelariilor Marilor Puteri. De aceea, ele au trebuit să poarte un război mai mult cu Rusia şi să negocieze tot cu aceasta semnarea unor tratate de pace, care le-au deschis porţile recunoaşterii internaţionale. În schimb România, care şi ea a trebuit să facă faţă unor acte de agresiune din partea Ungariei, a avut şansa să-şi facă frontierele recunoscute de către Marile Puteri (o parte în cadrul Conferinţei de la Paris, iar Basarabia prin Protocolul de la Paris din 28 octombrie 1920), dar a pierdut prilejul de a obţine recunoaşterea unirii Basarabiei de către Rusia, care va menţine, în mod artificial, această chestiune pe ordinea de zi a relaţiilor internaţionale. Desigur, argumentele părţii româneşti erau pe deplin îndreptăţite, după cum constata şi diplomatul estonian Pusta. În fond, o republică independentă, Republica Moldovenească, conform dreptului popoarelor de a-şi decide singure soarta, optase pentru unirea cu

[266] Idem, July 20th, 1922.

[267] Arh.M.A.E., fond 71, Lituania, Relaţii cu..., 1927-1939, vol. 4, f. 302 (telegrama nr. 39453 din 30 iulie 1922 de la Legaţia din Washington, pentru M.A.S., Bucureşti).

România. În relaţiile internaţionale însă nu întotdeauna există o balanţă dreaptă, iar în relaţiile unei mici puteri cu o mare putere este întotdeauna bine să se manifeste precauţie şi prevedere. România şi Ţările Baltice nu au reuşit încă, până în 1922, să găsească căi pentru o cooperare mai activă în relaţiile lor cu vecinul puternic de la răsărit, dar chiar şi legăturile sporadice de până atunci, desfăşurate sub bune auspicii, lăsau şanse unei intensificări a contactelor pentru mai târziu.

Capitolul II

ISTORIA RELAŢIILOR DIPLOMATICE ŞI CONSULARE ALE ROMÂNIEI CU ŢĂRILE BALTICE

I. Geneza relaţiilor diplomatice româno-baltice

Evoluând iniţial în cadrul unor sisteme de guvernământ democratice, şi încercând să-şi consolideze poziţia de state independente între blocul german şi cel rusesc1, Ţările Baltice au beneficiat de asistenţa statelor occidentale, în special a Marii Britanii şi a Franţei, în integrarea lor în concertul european şi şi-au dezvoltat legăturile economice, în cadrul unei balanţe comerciale aproape tot timpul active cu aceste state[2], dar şi cu Rusia, Polonia, ţările scandinave şi Finlanda. Contactele lor, mai ales politice, dar şi economice s-au extins treptat şi în zona Europei central - sud-est europene. Un loc de consemnat în orizontul acestor relaţii i-a revenit şi României şi legăturilor pe care Bucureştii le-au stabilit încă de timpuriu cu Letonia şi Estonia, motivate şi de unele idealuri comune. În schimb, relaţiile româno-lituaniene, deşi având o tradiţie ce data încă din Evul Mediu, s-au putut relua mult mai greu şi mai târziu şi nu au căpătat, după cum vom vedea, nici măcar dimensiunea relaţiilor României cu celelalte două state baltice.

Cele dintâi contacte între diplomaţii români şi cei baltici, potrivit surselor cercetate până în prezent, sunt cele stabilite la Paris la sfârşitul anului 1920 şi începutul anului 1921. În Arhivele Naţionale ale Estoniei am descoperit o scrisoare semnată de delegatul Republicii Estonia în Franţa, C.R. Pusta, unul dintre protagoniştii diplomaţiei estoniene interbelice, şi adresată lui Constantin Mavrodin, consilier al delegaţiei române la conferinţa de pace, pe data de 4 ianuarie 1921, la care am mai făcut deja referire. Scrisoarea venea ca răspuns la o chestionare a lui Mavrodin faţă de atitudinea Estoniei faţă de unirea Basarabiei cu România3.

Printre primele contacte dintre diplomaţii români, pe de o parte, şi cei letoni şi lituanieni, pe de alta, se numără şi cele de la Helsinki, unde România înfiinţase o legaţie încă din februarie 1921[4]. Din documentele cercetate de noi rezultă că

1 Alexander Dallin, *The Baltic States between Nazi Germany and Soviet Russia*, în Stanley Vardys, Romuald J. Misiunas (editori), *The Baltic States in Peace and War 1917-1945*, The Pennsylvania State University Press, c. 1978, p. 98.

2 Arh. M.A.E., fond 71, Letonia, 1923-1940, Vol.7, Relaţii cu Anglia, Argentina, Bulgaria…, f. 10-11 (telegrama nr. 153, din 10 aprilie 1937, de la Vasile Stoica, Riga, către Victor Antonescu, M.A.S., Bucureşti - ministrul plenipotenţiar român arată că balanţa comercială a Marii Britanii cu Ţările Baltice a fost tot timpul deficitară în anii interbelici).

3 A.N.E., fond 957, pachet 11, dosar 732.

4 *Reprezentanţele diplomatice ale României, vol.II, 1911-1939*, Editura Politică, Bucureşti, 1971, p. 13.

punţile de dialog dintre legaţiile ce reprezentau România şi Letonia au fost stabilite în capitala Finlandei din aprilie 1921. Ministrul român Dimitrie Plesnilă transmitea pe data de 16 aprilie 1921, în contextul politicii sovietice de export de revoluţie, că Letonia îşi va apăra cu toate forţele independenţa. De asemenea, şeful legaţiei letone de la Helsinki cerea Bucureştilor să-şi pună în joc toată influenţa pe care o avea asupra aliatei sale, Polonia, pentru ca Varşovia să ajungă la o înţelegere amiabilă cu Lituania. Scopul intervenţiei diplomatice letone era acela de a evita alierea Lituaniei cu Germania sau Rusia sovietică[5].

O lună mai târziu, diplomatul român Plesnilă, de la Legaţia din Helsinki, transmitea la Palatul Sturdza informaţii despre o convorbire pe care o avusese cu ministrul Letoniei. În discuţie se abordaseră mai multe aspecte ce vizau interesele comune ale celor două ţări. Diplomatul leton a arătat că transmisese guvernului său vestea instalării legaţiei româneşti şi bunele intenţii de care era animat ministrul României. În continuare, acesta a atras atenţia că în Letonia exista impresia că România ignora existenţa statului pe care îl reprezenta. Ca argument ministrul leton aducea o discuţie din noiembrie 1920 de la Varşovia dintre Take Ionescu şi ministrul leton în Polonia. În cadrul acelei convorbiri, ministrul de externe român s-ar fi exprimat nediplomatic, făcând afirmaţia că Letonia era o ţară necunoscută în România. De asemenea, omul politic român ar fi explicat că poporul român nu ar fi înţeles motivele unui conflict cu Rusia, în cazul în care sovieticii ar fi atacat Letonia. Desigur, ministrul român la Helsinki şi-a exprimat neîncrederea vizavi de existenţa unei asemenea declaraţii a şefului diplomaţiei române, cu atât mai mult cu cât acesta, în calitate de ministru de externe, recunoscuse independenţa statului leton şi avea, după opinia sa, cele mai bune sentimente pentru Letonia[6]. Ne este greu să spunem în ce măsură Take Ionescu, îndeobşte un om cu mult bun simţ şi responsabilitate, deşi uneori impulsiv[7], ar fi făcut o asemenea declaraţie nediplomatică în faţa unui reprezentant al Rigăi. Fapt este că, pe data de 10 noiembrie 1920, Take Ionescu îi declara proaspătului însărcinat cu afaceri al Finlandei la Bucureşti că ar privi cu mult interes o alianţă în nord cu Finlanda şi Polonia, dar nu acelaşi ar fi cazul unei alianţe cu Estonia şi Letonia. Continuându-şi ideea, şeful diplomaţiei române afirma că planurile sale întrevedeau o alianţă cu „sârbii şi cehii", poate cu polonezii şi cu finlandezii. El aducea însă în discuţie cazul ipotetic al unui conflict letono-rus, pentru a arăta imposibilitatea României de a interveni militar8. Take Ionescu se referea, evident, la chestiunea atitudinii opiniei publice

5 Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, 1921-1940, vol. 8, Relaţii cu alte state, f. 38 (telegrama nr. 24, de la Legaţia din Helsinki, pentru M.A.S., 16 aprilie 1921).

6 *Ibidem* (telegrama f.n. din 22 mai 1921 de la Plesnilă, Helsinki, pentru M.A.S.).

7 Asupra personalităţii lui Take Ionescu, vezi C. Xeni, *Take Ionescu*, Editura Universul, Bucureşti, 1932, precum şi ediţia nouă a acestei lucrări apărută la editura Profil, Bucureşti, 1999; Romulus Seişanu, Take Ionescu, Editura Universul, Bucureşti, 1930; Anastasie Iordache, *Take Ionescu*, Editura Mica Valahie, Bucureşti, 2001.

8 Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Finlandei, fond Microfilme Bucureşti, grupa 5, secţiunea C14, raportul nr. 16 din 12 noiembrie 1920, de la V. Tanner pentru Helsinki (samtal med utrikesminister Take Jonescu den 10 november).

www.cetateadescaun.ro

româneşti într-o asemenea situaţie, existând puţine şanse ca aceasta să fie atrasă de ideea unui război cu Rusia pentru o ţară practic necunoscută în România[9].

Aşadar, ca o consecinţă a îndepărtării geografice şi culturale dintre români şi baltici, ca şi a căutării cheii securităţii naţiunilor-state română, estoniană, letonă şi lituaniană pe linia unor relaţii cât mai apropiate cu statele occidentale, şi nu sub forma constituirii unui mare bloc al statelor mici din estul Germaniei şi vestul Rusiei, legăturile politice dintre România şi Ţările Baltice, de la bun început, nu au putut să aibă o paletă destul de amplă de subiecte comune care să genereze iniţierea de legături diplomatice strânse. Dacă, din contră, statele mici „limitrofe" ar fi gândit o formulă amplă de colaborare, cel puţin în sectoarele unde interesele lor de securitate coincideau cel mai mult, ar fi dezvoltat un proiect de colaborare mai vastă, atunci şi primele semnale ale diplomaţiilor acestora ar fi fost pozitive.

Proiectele nu au lipsit însă cu totul. Unul dintre cele mai interesante este acela de realizare a unui canal între Marea Baltică şi Marea Neagră. Proiectul ar fi trebuit realizat, sau cel puţin început, în anul 1925. Traseul ar fi trebuit să urmeze cursurile fluviilor şi râurilor Vistula – San – Nistru - Prut. Acest traseu era gândit a face legătura între oraşele Gdansk – Torun - Włocławek – Plock - Varşovia – Ivangorod – Iaroslav – Przemyśl – Sambor - Norodnenca – Colomeea – Cernăuţi - Iaşi – Huşi – Cahul – Galaţi. În acest fel, cargourile poloneze, daneze, suedeze, germane, estoniene, româneşti etc. ar fi putut străbate foarte uşor distanţa care separă Europa de Nord de cea de Sud. Navigaţia urma a fi accesibilă vapoarelor mici de până la 2.000 de tone. Mai multe oraşe poloneze amintite mai sus, precum şi Cracovia, ar fi devenit, odată proiectul realizat, porturi pe continent. La fel s-ar fi petrecut lucrurile cu Cernăuţii, Iaşiul, Huşiul şi Cahulul. Lungimea canalului proiectat urma a fi de 2.000 de kilometri. Pentru realizarea sa, ar fi fost nevoie doar de construcţia unor mici canale între Vistula şi San, San şi Nistru şi, în sfârşit, între Nistru şi Prut. Polonezii aveau sarcina de a uni Sanul (pe care trebuiau să-l adâncească) cu Nistrul. României îi revenea, în vederea realizării proiectului, sarcina de a construi ultimul tronson al canalului. Unirea Nistrului cu Prutul, între Cernăuţi şi Colomeea, necesita construcţia unui canal de circa 20-30 de km. Albia Prutului era, de asemenea, necesar să fie regularizată. Iaşiul urma să fie unit cu Prutul printr-un canal suplimentar de 15 km. lungime, unind Bahluiul cu Jijia şi cu Prutul. Anteproiectul în vederea realizării părţii româneşti a construcţiei fusese întocmit de inginerul Popovici, preşedintele Camerei de Comerţ din Galaţi, şi urma a fi prezentat regelui Ferdinand[10].

În vederea realizării practice a acestui proiect, urma a fi deschisă o listă de subscripţie publică la cele mai răspândite ziare din Polonia, România, Estonia şi Lituania, state direct interesate de deschiderea canalului. În vederea onorării

9 vezi şi Florin Anghel, *op.cit.*, p. 437, care vorbeşte de scrisoarea oficială trimisă de ministrul de externe leton ministrului României la Helsinki, în care este deplânsă ignorarea de către partea română a statului independent leton până în noiembrie 1920, când Take Ionescu a declarat că românii nu ar înţelege un război cu Rusia pentru Letonia.

10 „Adevărul", sâmbătă, 3 ianuarie 1925.

obligaţiilor părţii române, o contribuţie specială trebuia plătită de judeţele Cernăuţi, Iaşi, Fălciu, Cahul şi Covurlui, prin care urma a trece canalul. De asemenea, armata trebuia să pună la dispoziţia statului câteva mii de soldaţi pentru realizarea proiectului[11].

Realizarea unui asemenea proiect ar fi însemnat o reuşită importantă a programului de cooperare dintre statele limitrofe Rusiei gândit la sfârşitul războiului mondial. Din păcate, proiectul nu a ajuns niciodată să se transpună în practică, iar schimbul maritim de mărfuri dintre Europa baltică şi nordică este încă redus datorită distanţelor extrem de mari.

România şi Ţările Baltice erau, ca importante producătoare şi prelucrătoare de lemn pentru export, interesate în mod special în elaborarea unui set de măsuri care să le protejeze interesele pe piaţa mondială, mai ales în condiţiile crizei economice mondiale. Prin urmare, aceste state au acceptat cu interes invitaţia adresată de către Liga Naţiunilor în aprilie 1934 statelor producătoare şi consumatoare de lemn de a lua parte la o conferinţă a lemnului la Viena. Conferinţa a dus la încheierea unei înţelegeri între Iugoslavia, Austria, Polonia, Letonia, România şi Cehoslovacia, ce viza restabilirea echilibrului între cererea şi oferta de material lemnos, care să ducă la o îmbunătăţire a situaţiei pieţei internaţionale în această ramură. S-a format, de asemenea, un Comitet Permanent al Lemnului, cu sediul la Viena, care era deschis şi ţărilor nordice, celorlalte ţări baltice, Rusiei şi Canadei. De asemenea, a fost prevăzut calendarul unei noi întâlniri la Viena, pentru a doua jumătate a lunii octombrie, unde urma să se ajungă la un acord asupra cantităţii de lemn pe care ţările producătoare o putea exporta în 1934. *Gentlemen's agreement*-ul din decembrie 1932, semnat la Berlin, avusese ca urmare o stabilizare a preţului lemnului[12]. Comerţul internaţional cu lemn cunoscuse pierderi importante în anii 1930-1932, pentru ca din 1933 acesta să cunoască o ameliorare (un spor de 6% în 1933, 27% în 1934[13]). Explicaţia rezida în organizarea exportului forestier întreprinsă de mai multe ţări, adaptarea producţiei lemnoase la nevoile pieţei, stabilizarea preţurilor, încetarea presiunii exportului de lemn sovietic, standardizarea sortării şi uniformizarea preţurilor[14].

Un element important în cooperarea dintre România şi Ţările Baltice în vederea realizării unor proiecte de amploare continentală, şi chiar mondială, a fost reprezentat de conferinţele ţărilor agrare desfăşurate în Europa în timpul crizei economice. Prima dintre acestea a fost conferinţa de la Varşovia din 28-30 august 1930, la care au luat parte, între alţii, delegaţi din România şi din Ţările Baltice[15]. De altfel, România a căutat să constituie un bloc agrar cu ţările cu o structură a producţie predominant agrară, pentru a se opune concurenţei venite din America şi

11 *Ibidem.*

12 „Argus", 15 octombrie 1934.

13 Sporul Ţărilor Baltice fusese de doar 5 %.

14 „Argus", 18 octombrie 1934.

15 Ion Calafeteanu, Cristian Popişteanu (coordonatori), *Politica externă a României. Dicţionar cronologic*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 186.

măsurilor restrictive adoptate de statele industriale din apusul Europei[16]. Tocmai ca o recunoaştere a rolului avut de România în privinţa iniţierii conferinţelor agricole şi a ceea ce va deveni cunoscut sub numele de „Blocul agrar", la Bucureşti şi Sinaia se desfăşuraseră, în prealabil, o serie de consultări[17]. Din „Blocul agrar" făceau parte state precum Bulgaria, Cehoslovacia, Estonia, Letonia, Ungaria, Polonia, Iugoslavia şi România. Cu ocazia constituirii acestui „bloc", s-au adoptat o serie de rezoluţii referitoare la limitarea taxelor vamale pentru produsele agricole, suprimarea restricţiilor cantitative şi libertatea schimburilor pentru produsele agricole. Încă de la conferinţa internaţională de la Geneva, din februarie-martie 1930, Virgil Madgearu susţinuse ideea solidarizării statelor agricole europene şi instituirii unui tratament preferenţial pentru produsele agricole europene. La cererea României de a se reduce taxele vamale asupra cerealelor exportate din Europa răsăriteană cu 50%, statele importatoare de grâu şi statele de peste ocean s-au opus. S-a ajuns în cele din urmă la o înţelegere (acordul Stuchy) prin care se admitea tratamentul preferenţial, cu condiţia ca acesta să fie restrâns doar la cereale şi derivatele lor, şi numai în condiţiile acordului statelor ce se bucurau de clauza naţiunii celei mai favorizate[18].

Conferinţei de la Varşovia, ca şi celor ce vor urma, i s-a acordat un interes deosebit şi în Ţările Baltice ca, de pildă, în Estonia. În dosarul 432 păstrat de Arhivele Naţionale ale Estoniei numeroase documente indică interesul special de care s-au bucurat aceste conferinţe. În acelaşi dosar se găseşte şi documentul final al acestei conferinţe care pleacă de la constatarea că ţările exportatoare de produse agricole erau defavorizate de taxele mari impuse de ţările importatoare. În consecinţă, acordul mergea în direcţia cooperării şi solidarizării acestor state pentru a impune soluţii de piaţă acceptabile tuturor pentru a micşora discrepanţa dintre statele agrare şi cele industriale[19]. Virgil Madgearu a fost desemnat, de către aceeaşi conferinţă, să reprezinte acest grup de state la a XI-a Adunare a Ligii Naţiunilor[20]. La rândul său, Nicolae Titulescu s-a implicat în politica ţărilor agrare, propunând la 21 ianuarie 1931 cumpărarea de către statele europene importatoare a surplusurilor cerealiere ale statelor exportatoare din estul Europei[21].

Conferinţele care au urmat – decembrie 1931 la Sofia, septembrie 1932 la Stressa, iunie 1933 la Bucureşti – nu au produs rezultatele aşteptate, mai ales datorită opoziţiei unor mari puteri precum S.U.A. sau Anglia[22]. Ele au evidenţiat însă o anumită stare de spirit a naţiunilor central şi est-europene care se arătau dispuse să coopereze pe plan regional şi pe arena mondială în vederea slăbirii protecţionismului agrar excesiv al statelor industrializate, ridicării preţului

16 Ilie Puia, *Relaţiile economice externe ale României în perioada interbelică*, Editura Academiei, Bucureşti, 1982, p. 45.
17 A.N.E., fond 957, pachet 13, dosar 432.
18 Ilie Puia, *op.cit.*, p. 46.
19 A.N.E., fond 957, pachet 13, dosar 432.
20 Ilie Puia, *op.cit.*, p. 46.
21 Frederic C. Nanu, *op.cit.*, p. 143.
22 Ilie Puia, *op.cit.*, p. 47.

produselor agricole şi, în cele din urmă, a realizării unei noi balanţe între preţurile produselor agricole şi cele ale produselor industriale. Trebuie reţinut rolul României, şi în special al lui Virgil Madgearu, în susţinerea acestor demersuri şi cooperarea excelentă dintre România şi Ţările Baltice în vederea promovării intereselor comune.

Iată, aşadar, domenii de conlucrare între România şi Ţările Baltice care dovedesc încă o dată apartenenţa acestor state la acelaşi spaţiu, la aceeaşi regiune, cu interese vitale adeseori complementare şi cu temeri comune. Vom căuta, în continuare, să explorăm şi să dimensionăm raporturile României cu fiecare dintre Ţările Baltice, pentru a scoate în relief, prin metoda comparaţiei, temele comune şi cele diferite din legăturile Bucureştilor cu cele trei state baltice.

II. Istoria relaţiilor diplomatice şi consulare ale României cu Letonia

Consolidarea statutului independent al Letoniei, întărirea rolului Rigăi ca punct de observaţie al evenimentelor ce se petreceau în interiorul Rusiei Sovietice, mărirea cadrului de reprezentare a diverselor state în Letonia şi a corpului diplomatic din acea ţară, ca şi importanţa crescândă a României ca stat membru al alianţelor franceze în Europa Centrală şi de Est, au făcut ca atât România cât şi Letonia să caute să stabilească legături diplomatice regulate între ele. Mai mult, complexitatea relaţiilor de afaceri, contactelor culturale şi personale ridicate de sfârşitul războiului mondial şi de creşterea mobilităţii populaţiei, intrarea într-o stare de normalitate, nu au putut să nu dea o motivaţie în plus şi legăturilor dintre Riga şi Bucureşti[23]. Cu atât mai mult cât, din punct de vedere politic, România şi Letonia au găsit o primă şansă de apropiere pe 21 septembrie 1921, când România, aşa cum am mai arătat, a fost unul dintre statele care au votat în favoarea cererilor Estoniei şi Letoniei de a fi primite în Liga Naţiunilor la cea de-a 16-a şedinţă plenară a acestui for mondial[24]. Votul pozitiv acordat integrării Letoniei şi Estoniei în Liga Naţiunilor succeda recunoaşterii diplomatice – aproape concomitent cu guvernul francez – acordate de România acestor state pe data de 15 februarie 1921[25]. Ministrul de externe estonian Ants Piip a mulţumit reprezentanţilor statului român pentru acest gest pe data de 1 martie, în timp ce omologul său leton a procedat în acelaşi mod pe 10 martie printr-o scrisoare semnată de Zigfrids Meierovics[26].

Riga a întreprins primele demersuri privind reprezentarea intereselor sale în România. Astfel, pe data de 2 iunie 1922 a fost înfiinţată Legaţia Republicii

23 Silviu Miloiu, *Nicolae Titulescu…*, p. 156.

24 Edgar Mattisen, *op.cit.*, p. 123-124 (appendix 8, Admission of Estonia to the League of Nations, Excerpt of the 16th Plenary Meeting of the League of Nations, 22 septembrie 1921); vezi şi Arh.M.A.E., fond Letonia, General, 1924-1934, vol. I, f. 2-4 (telegrama nr. 12 din 11 iulie 1924, de la Legaţia României din Riga, Florescu, pentru M.A.S.).

25 În telegrama adresată M.A.S. de către ministrul României la Varşovia (Florescu) pe data de 11 iulie 1924, citată mai sus, este amintită ziua de 26 februarie 1921 ca dată a recunoaşterii Letoniei de către statul român.

26 Florin Anghel, *op.cit.*, p. 437.

Letonia în România, cu sediul la Varşovia[27]. Acest fapt dovedea, dincolo de lipsurile bugetare normale pentru un stat abia întemeiat[28], interesul pe care-l manifesta Letonia pentru poziţia internaţională a Bucureştilor, ca factor de stabilitate în centrul şi sud-estul Europei. România atrăsese, de altfel, atenţia statelor mici şi mijlocii încă din timpul Conferinţei de Pace de la Versailles când, prin vocea primului său delegat, Ion I.C. Brătianu, se ridicase împotriva creării unor diferenţe de suveranitate între statele mari şi cele mici[29]. Nu este probabil lipsit de semnificaţie faptul că debutul legăturilor diplomatice la nivel de legaţie între cele două state s-a produs tocmai în momentul în care în România se afla la guvernare Ion I.C. Brătianu, liderul liberalilor români, iar în Letonia cunoscutul om politic, ilustrat în special ca ideolog al unei uniuni baltice, Zigfrids Anna Meierovics[30]. Ca prim trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Republicii Letonia la Bucureşti a fost numit în 1922 Martinš Nukša[31], primul diplomat leton care şi-a depus scrisorile de acreditare regelui Ferdinand, unul dintre diplomaţii acestei ţări care a făcut o carieră remarcabilă în perioada interbelică şi care a fost extrem de legat de spaţiul românesc[32]. Aşadar, dacă am dori neapărat să stabilim cronologic exact debutul relaţiilor moderne instituţionalizate româno-letone, data de 2 iunie 1922 poate fi considerată ca punct de început al legăturilor diplomatice dintre cele două state[33]. Legaţia letonă din Varşovia, care trebuia să acopere şi spaţiul românesc, era reprezentată în 1930 de un personal relativ numeros, alături de ministrul plenipotenţiar rezidând în capitala Poloniei Woldemar Siverts, secretar I al misiunii diplomatice, Gric Igenbergs, ataşat de legaţie şi locotenent-colonelul Alexandre Plésums, care îndeplinea funcţia de ataşat militar[34]. Acesta din urmă

27 Arh.M.A.E., fond 82, Letonia, 1925-1940, Legaţia, vol. 93, f. 1.

28 Bugetul Letoniei pe anul 1922 fusese stabilit pe baza unui echilibru de 172.474.577 de laţi (un lat=1 franc aur), dar el era încărcat de întreţinerea a 40.000 de funcţionari, vezi Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, 1924-1934, vol. I, f. 2-4 (telegrama nr. 12 din 11 iulie 1924, de la Legaţia România din Letonia, Florescu, pentru M.A.S.). De asemenea, chestiunea repatrierii letonilor care se refugiaseră în Rusia – între 1919 şi 1927 numărul acestora a fost de 236.000 – a însemnat cheltuieli suplimentare, vezi Andrejs Plakans, *op.cit.*, p. 131.

29 vezi în acest sens C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *România şi Conferinţa de Pace de la Paris (1918-1920). Triumful principiului naţionalităţilor*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983 şi Sherman David Spector, *România at the Paris Peace Conference: a Study of the Diplomacy of Ioan I.C. Bratianu*, The Center for Românian Studies, The Românian Cultural Foundation, Iaşi, 1995.

30 vezi Silviu Miloiu, *Plans and Actions for the creation of a Baltic Union in the inter-war period*, în *Annales d'Université "Valahia", Section d'Archéologie et d'Histoire*, Tome I, Târgovişte, 6/1999.

31 Martinš Nukša era inginer de meserie. În timpul Rusiei ţariste profesase ca inginer al guvernului imperial la Odessa. În perioada războiului locuise la Paris fiind un timp şi reprezentantul Letoniei în capitala Franţei. Ulterior fusese trimis ca ministru plenipotenţiar al ţării sale la Londra, Varşovia şi Bucureşti (1922-1930). A urmat apoi desemnarea sa ca ministru la Viena, Stockholm, Copenhaga, Oslo, apoi Praga, Belgrad şi Bucureşti. Era căsătorit cu o franţuzoaică. (Vezi A.N.I.C., fond Casa Regală-Regele Carol al II-lea, Mareşalat, dosar 140/1935, f. 251 (Pro Memoria Martin Nukša).

32 *Ibidem*.

33 Idem, Mihai I-Regenţa, Mareşalat, f. 1-32 (Ministere des Affaires Étrangères, Direction du Protocole, Liste du corps diplomatique à Bucarest, 15 Janvier 1930).

34 *Ibidem*.

preluase misiunea de ataşat militar în România în anul 1928, când îl înlocuise pe locotenentul-colonelul G. Grimbergs, rechemat la Riga[35].

Date fiind relaţiile speciale ale României cu Polonia, al căror indicator era *Convenţia de alianţă defensivă* româno-poloneză semnată la Bucureşti pe 3 martie 1921[36], însemn al intereselor comune ale celor două state în privinţa relaţiilor lor cu vecinul din răsărit, alegerea Varşoviei ca punct de observaţie a politicilor româneşti şi de contact cu diplomaţia română poate fi considerată ca fiind o opţiune bună făcută de Riga. Mai mult, Varşovia avea potenţa de a se constitui într-o placă turnantă a diplomaţiei din estul şi centrul Europei, mai cu seamă în cazul în care planurile de constituire a unei uniuni baltice ar fi fost duse la bun sfârşit. Relaţiile privilegiate polono-franceze şi poziţia Varşoviei în sistemul de alianţe orientale al Franţei[37], ca şi legăturile de alianţă între România şi Polonia, puteau conduce spre conturarea unei mari alianţe sau sistem de alianţe orientale capabil să inspire respect sau cel puţin reţinere Uniunii Sovietice şi oricărui alt stat care ar fi încercat să destrame ordinea politică din regiune..

Întâiul ministru plenipotenţiar al Letoniei în România, cu sediul la Varşovia, Martinš Nukša, ce avea să joace şi mai târziu un rol important în relaţiile româno-letone, după cum vom vedea, şi-a încheiat misiunea diplomatică în luna mai 1930, când a părăsit capitala Poloniei[38]. Deşi conducerea misiunii diplomatice letone se afla la Varşovia, problemele curente erau rezolvate prin intermediul Consulatului Letoniei la Bucureşti. În anii '20 conducerea acestui consulat a fost încredinţată foarte activului Theodor Orghidan[39]. Pe consulul onorific al Letoniei îl găsim prezent la diferitele acţiuni organizate de Casa Regală română, ca participant la

35 Idem, dosar 29/1928, f. 9 (nota numărul 22.138 din 2 aprilie 1928 de la M.A.S., Direcţia Personalului şi Protocolului şi Cancelariei Ordinelor pentru Hiott, Mareşalul Casei Regale).

36 O analiză a textului acesteia şi a anexelor sale, ca şi a percepţiei opiniei publice româneşti faţă de acest instrument diplomatic, poate fi întâlnită la Ion Calafeteanu, *Politică şi interes naţional în România interbelică*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997, p. 92 şi următoarele. Pentru a urmări drumul parcurs până la semnarea acestui tratat, o bună sursă este Viorica Moisuc, *Acte fundamentale ale statutului politico-juridic al României în perioada 1918-1940*, în Viorica Moisuc (coordonator), *Probleme de politică externă a României 1918-1940. Culegere de studii*, vol. II, Editura Militară, Bucureşti, 1977, p. 50 şi următoarele. În privinţa componentei militare a alianţei defensive româno-poloneze, vezi Dumitru Tuţu, *Alianţe militare ale României (1921-1939)*, în Viorica Moisuc (coordonator), *Probleme...*, p. 111 şi următoarele

37 Vezi asupra componentei poloneze în politica franceză lucrarea lui Kalervo Hovi, *Alliance de revers…*, 1984 şi cea a lui Piotr S. Wandycz, *France and her…*

38 A.N.I.C., fond Mihai I-Regenţa, Mareşalat, dosar 194/1930, f. 39 (nota nr. 31.943 din 17 mai 1930, de la M.A.S., Direcţia Protocolului şi Cancelariei Ordinelor, pentru şeful Casei Militare a Majestăţii Sale Regelui).

39 Credem că este vorba de aceeaşi persoană cu Teodor Orghidan, din cunoscuta familie de comercianţi transilvăneni, care în 1919, la New York, prin eforturile sale, înfiinţase prima cameră de comerţ româno-americană în care erau reprezentate cele mai importante companii şi bănci americane (vezi Ion Stanciu, *op. cit.*, p. 37).

funeraliile regelui Ferdinand I[40], ţinând locul ministrului Letoniei la diferite activităţi diplomatice şi reprezentând interesele Letoniei faţă de autorităţile române. Din 1924 Letonia a înfiinţat şi alte consulate onorifice în România, alături de cel din capitală funcţionând oficiile consulare de la Galaţi şi Constanţa[41]. Mai târziu, Consulatul Republicii Letonia la Bucureşti se va transforma în Consulat General, cu reşedinţa tot în capitală, şi avându-l în frunte pe acelaşi Theodor Orghidan, de această dată îndeplinind funcţia de consul general[42].

În anii '30 bunele relaţii dintre Letonia şi România vor cunoaşte o nouă fază a dezvoltării lor, cu atât mai mult cu cât susţinerea pe piaţa mondială a preţurilor produselor agricole şi forestiere, în condiţiile crizei economice mondiale de supraproducţie şi în perioada postcriză, ca şi interesele comune în privinţa creării unui spaţiu de securitate în Europa est-centrală, au lărgit aria de cooperare dintre România şi Ţările Baltice. Astfel, pe data de 8 noiembrie 1934, preşedintele Letoniei, Albert Kviesis, îi scria regelui Carol al II-lea, pentru a-l informa că decisese să-l numească pe trimisul extraordinar şi ministrul plenipotenţiar Dr. Olgerd Grosvald într-o altă funcţie şi să-l acrediteze pe Martinš Nukša[43] în postul rămas astfel vacant, în care scop solicita avizul favorabil al şefului statului român[44]. Oricum, Dr. Olgerd Grosvald nu şi-a părăsit misiunea diplomatică care-i fusese încredinţată decât după ce, pe data de 10 mai 1935, a participat, împreună cu soţia sa, la sărbătoarea organizată de autorităţile române cu prilejul zilei naţionale a României[45]. Succesorul său şi-a prezentat scrisorile de acreditare pe data de 29 noiembrie[46]. Între timp, sediul misiunii diplomatice letone rămăsese la Varşovia.

Dacă iniţial Letonia optase pentru acreditarea unui aceluiaşi ministru plenipotenţiar pentru cele două state aliate împotriva Uniunii Sovietice, România şi Polonia, cu reşedinţa la Varşovia, ulterior Riga a recurs la formula acreditării unui singur ministru plenipotenţiar pentru toate cele trei state ale Micii Înţelegeri, cu reşedinţa la Praga. Soluţia fusese probabil inspirată de consolidarea Micii Înţelegeri pe plan internaţional, ca un grup de state care înţelegeau să colaboreze foarte strâns pe arena mondială. Cehoslovacia, Iugoslavia şi România îşi codificaseră această

40 A.N.I.C., fond Casa Regală-Regele Ferdinand I, dosar 54/1925, M.A.S. (nota numărul 41.558 din 24 iulie 1927, de la Direcţia Personalului , Protocolului şi Cancelariei Ordinelor pentru Mareşalul Curţii Regale).

41 Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, Legaţia, vol. 88 bis.

42 Idem., fond 71, Letonia, 1921-1940, Relaţii cu Lituania, Polonia, România, Suedia..., vol. 8, f. 86-88 (telegrama nr. 56.256 din 12 septembrie 1930, de la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Grigore Gafencu, pentru Legaţia României din Riga).

43 Diplomatul leton, după ce îşi încetase misiunea diplomatică la Varşovia şi Bucureşti, îndeplinise funcţia de trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al ţării sale în Austria, Suedia, Danemarca şi Norvegia (vezi A.N.I.C., fond Casa Regală-Regele Carol al II-lea, Mareşalat, dosar 116/1939, f. 251 (Pro Memoria a lui Martinš Nukša).

44 Idem, dosar 104/1934 (Albert Kviesis, President de la Republique de Lettonie á Sa Majeste Karol II, Roi de Roumanie, 8 Novembre 1934 (poartă semnăturile olografe ale preşedintelui leton şi ale primului-ministru Ulmanis).

45 Idem, dosar 140/1935, f. 142-147.

46 *Ibidem*, f. 239 (nota semnată de mareşalul Curţii Regale pentru General adjutant N. Condeescu).

voinţă în Pactul de organizare a Micii Înţelegeri[47]. Chiar şi în condiţiile în care, ulterior, importanţa Micii Înţelegeri a început să scadă, rămânea însă faptul esenţial al convergenţei de interese pe care o etalau cele trei state.

Această situaţie a fost însă efemeră, deoarece peste numai câţiva ani autorităţile letone vor decide înfiinţarea unei legaţii letone cu sediul în "micul Paris". Soluţia spre care s-au îndreptat autorităţile letone are, din păcate, legătură cu eşecul înregistrat de Mica Înţelegere şi, pe un plan mai larg, de Liga Naţiunilor, în încercarea lor de a garanta securitatea pe plan regional, respectiv mondial. Un indiciu al acestui eşec era şi dispariţia statului cehoslovac de pe harta politică a lumii şi, prin urmare, destructurarea Micii Înţelegeri.

În acest context, de un deosebit interes apărea "călătoria de informaţii" pe care Arturs Stegmanis, directorul politic al Ministerului Afacerilor Străine al Letoniei, urma a o întreprinde în România, Bulgaria, Iugoslavia şi Grecia la sfârşitul lunii iulie şi începutul lui august 1939. Unul dintre scopurile vizitei preconizate a avea loc la Bucureşti, arăta însărcinatul cu afaceri român la Riga, Marcel Romanescu, era de a studia chestiunea reînfiinţării unei legaţii letone la Bucureşti. Guvernul de la Riga oscila în acel moment, din motive de economie bugetară, între formula unui însărcinat cu afaceri *en pieds*, cu atribuţii mai mult comerciale şi cea a unei misiuni diplomatice complete, alcătuită dintr-un ministru şi un ataşat comercial, după cum constata diplomatul român. Ministrul de externe leton declarase chiar că această problemă urma a fi tranşată cu ministrul finanţelor, Valdmanis, după călătoria directorului Stegmanis la Bucureşti[48].

Chestiunea reînfiinţării acestei legaţii se pusese încă din noiembrie 1938 când, în urma acordului de la München dintre Marile Puteri, a cedării Pragăi în faţa pretenţiilor revizioniste ale Poloniei şi a primului Diktat de la Viena, care toate amputaseră în mod grav trupul statului cehoslovac, importanţa politică a acestuia scăzuse. În aceste condiţii, ministrul de externe al Letoniei îşi anunţase intenţia de a transfera legaţia ţării sale de la Praga la Bucureşti[49]. În februarie 1939 dispoziţia Letoniei în acest sens se păstrase, ministrul de externe leton rugându-l pe ministrul României la Riga să comunice confidenţial şefului diplomaţiei române intenţia guvernului leton. Munters adăugase că Letonia dorea să stabilească relaţii mai strânse decât până atunci cu România. Datorită faptului că exact în aceeaşi perioadă se punea de către partea română problema desfiinţării legaţiei sale din Riga şi a transferării drepturilor sale de reprezentare către ministrul României din Helsinki, Vasile Stoica accentua în rapoartele sale diplomatice adresate Bucureştilor necesitatea de a se păstra cel puţin un însărcinat cu afaceri în Riga, şi apoi de a se acredita un nou ministru, odată cu înfiinţarea legaţiei letone din

47 Walter M. Bacon Jr., *Nicolae Titulescu şi politica externă a României. 1933-1934*, Institutul European, Iaşi, 1999 (Cuvânt înainte de Valeriu Florin Dobrinescu şi Kurt W. Treptow), p. 52.

48 Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, 1928-1940, Relaţii cu alte state, vol. 7, f. 251 (telegrama nr. 885 din 11 iulie 1939, de la Romanescu, Legaţia din Riga, pentru M.A.S.).

49 Idem, vol. 8, f. 157 (telegrama nr. 1254 din 14 noiembrie 1938, de la Vasile Stoica, ministrul României la Riga, pentru M.A.S.)

Bucureşti[50]. De altfel, în momentul în care însărcinatul cu afaceri român, Teodorescu, fusese primit în audienţă de către ministrul de externe şi îi comunicase cererea de acreditare pentru ministrul Nanu de la Helsinki, acesta din urmă rămăsese surprins de fixarea reşedinţei la Helsinki şi subliniase speranţa sa de a se menţine cel puţin un însărcinat cu afaceri al României la Riga[51]. Insistenţele diplomaţilor români, Vasile Stoica şi Teodorescu, ca şi cele ale ministrului de externe leton, au dat în cele din urmă rezultate, păstrându-se tot timpul cât a mai fiinţat statul leton un însărcinat cu afaceri în capitala sa.

Agresiunea nazistă asupra a ceea ce mai rămăsese din statul cehoslovac, săvârşită în aceeaşi zi în care diplomatul român Teodorescu conferea cu şeful diplomaţiei letone, a creat o situaţie nouă nu numai din punct de vedere politic, militar, economic, ci şi diplomatic. A devenit, în acest fel, necesară desfiinţarea reprezentanţelor diplomatice ale diferitelor state la Praga sau eventualul lor transfer la Bratislava, unde se menţinuse statul marionetă slovac. Letonia, ca de altfel şi Lituania, a optat pentru prima variantă, Martinš Nukša fiind printre cei care au părăsit capitala statului tocmai dispărut de pe harta Europei. Se aştepta ca misiunile diplomatice ale acestor state să fie transformate în consulate onorare[52]. Înţelegem astfel mai bine interesul pe care, în vara anului 1939, Letonia îl arăta înfiinţării noii legaţii de la Bucureşti, interes asociat, pe de o parte, cu dispariţia statului cehoslovac, iar pe de altă parte cu importanţa crescândă pe care poziţia internaţională a Bucureştilor o căpătase în ansamblul relaţiile internaţionale din răsăritul Europei. Astfel, în iunie 1939, Wilhelm Munters declarase că Legaţia Letoniei în România va fi reînfiinţată, iar noul ministru cu reşedinţa la Bucureşti va fi numit în scurt timp[53]. În acest fel, călătoria directorului politic al ministerului de externe leton la Bucureşti, care a debutat pe data de 20 august şi a durat o săptămână[54], nu mai putea schimba hotărârea şefului diplomaţiei letone, oricare ar fi fost rezultatele sale. Mai mult, pe data de 12 iulie, şeful statului leton, Karlis Ulmanis, îi trimitea o scrisoare regelui Carol al II-lea, prin care-l informa pe suveranul român că decisese să-i încredinţeze lui M. Nukša o altă misiune şi, prin urmare, misiunea acestuia în România lua sfârşit55. Într-o altă scrisoare, preşedintele Ulmanis cerea acceptul suveranului român, căruia îi declara „dorinţa vie de a menţine şi reasigura avantajul legăturilor de amiciţie şi armonie care există între Letonia şi Regatul României”, în vederea acreditării ministrului Ludvigs Ekis, care se distingea prin „zel şi

50 *Ibidem*, f. 158 (telegrama nr. 152 din 4 februarie 1939, de la Vasile Stoica, Riga, pentru M.A.S. - răspuns la telegrama nr. 1254).
51 *Ibidem*, f. 159 (telegrama nr. 359 din 15 martie 1939, de la Teodorescu, Riga, pentru M.A.S.)
52 *Ibidem*, f. 160 (telegrama nr. 805 din 28 aprilie 1939, de la Lecca, Praga, pentru M.A.S., Bucureşti - răspuns la telegrama nr. 26.945 a M.A.S.).
53 *Ibidem*, f. 161 (telegrama nr. 813 din 28 iunie 1939, de la G. Lecca, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
54 *Ibidem*, f. 165 (telegrama nr. 1047 din 8 august 1939, de la Romanescu, Riga, pentru M.A.S., urmare a telegramei nr. 1031).
55 A.N.I.C., fond Casa Regală, dosar 62/1939, f. 1-2.

patriotism", în postul rămas astfel vacant[56].

Promisiunea ministrului de externe leton a fost practic împlinită în toamna anului 1939. În ultimele zile ale lunii septembrie deja agrementul guvernului român pentru noul ministru al Letoniei la Bucureşti fusese acordat[57]. Pe data de 18 octombrie s-a desfăşurat şi recepţia oficială pe care regele Carol al II-lea a acordat-o noului trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Letoniei la Bucureşti, Ludvigs Ekis[58]. În acest fel se închega tradiţia legăturilor directe, nemediate, dintre Letonia şi România, care demonstrau noua importanţă pe care aceste relaţii o căpătaseră la sfârşitul perioadei interbelice. Ekis avea să fie primul şi ultimul reprezentant diplomatic leton în România, în timpul misiunii sale statul leton încetându-şi *de facto* existenţa[59].

Am amintit deja existenţa unei legaţii româneşti la Riga. Înfiinţarea ei a izvorât din necesitatea de a pune pe baze mai solide contactele României cu ţările din nordul Europei şi Baltica, zonă interesantă pentru diplomaţia română, datorită vecinătăţii cu singurul stat comunist din lume, cu care Bucureştii nu întreţineau în anii '20 relaţii diplomatice. De asemenea, noua statură politică, economică, socială şi diplomatică a României explică decizia de a se înfiinţa agenţii diplomatice în cât mai multe state din întreaga lume, şi mai ales din Europa. România devenise un stat foarte important pe plan regional şi de care se ţinea seamă pe plan european şi internaţional. Este, evident, cazul să explicăm, chiar şi pe scurt, de ce considerăm România ca fiind situată în aceeaşi regiune cu Ţările Baltice, în contextul în care au existat foarte puţine discursuri politice care să ateste înţelegerea co-zonalităţii acestor state. Realităţile geopolitice şi geostrategice care atestă acest fapt, înţelese de câţiva dintre diplomaţii şi politicienii atenţi la configuraţia politică a Europei, sunt legate de vecinătatea Uniunii Sovietice, din care se desprinseseră total sau parţial cele patru state[60], unde se realiza şi experimentul construirii unui regim comunist, dublat de o propagandă internaţionalistă agresivă a cărei emblemă era Internaţionala a III-a. Mai mult, toate cele patru state se creaseră sau întregiseră şi pe fondul înfrângerii Germaniei în război şi al victoriei Antantei, ceea ce crea o aprehensiune comună faţă de o renaştere a imperialismului german. Din punct de vedere ideologic, aceste state susţineau principiul moral-politic al autodeterminării naţionale şi al democraţiei internaţionale, reprezentată de Liga Naţiunilor, al căror suport erau Marile Puteri democratice Anglia şi Franţa. Londra şi Parisul susţineau aceste state în vederea creării unei perdele de separare a Rusiei de Germania,

56 *Ibidem*, f. 3-4.

57 Idem, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri , dosar 269/1939, f. 45 (telegrama nr. 1263 din 4 octombrie 1939, de la Legaţia România la Riga, Grigore Niculescu-Buzeşti, pentru M.A.S.)

58 Regele Carol al II-lea al României, *Însemnări Zilnice. 1937-1951, vol. II, 13 martie-15 decembrie 1939*, Editura Scripta, ediţie Nicolae Rauş, Bucureşti, 1997, p. 253.

59 Silviu Miloiu, *Anexarea Ţărilor Baltice în viziune românească (1939-1940)*, în "Ştiinţă militară. Management. Istorie", Editura Academiei Trupelor de Uscat "Nicolae Bălcescu", Sibiu, 1998, p. 326-327.

60 Se poate afirma că România se desprinsese de sub „ocrotirea" Rusiei de-a lungul secolului al XIX-lea, ultima porţiune românească care a reuşit să realizeze acest lucru fiind Basarabia.

pentru a obliga o eventuală Germanie revizionistă să lupte pe două fronturi şi în vederea menţinerii unei site care să cearnă propaganda comunistă difuzată de Moscova.

Încă din 1921 Palatul Sturdza era informat de la Stockholm că se primeau la legaţia românească din Suedia petiţii de la persoane domiciliate în Letonia sau Estonia, care se prezentau drept originare din Basarabia şi solicitau paşapoarte româneşti, fie pentru a-şi reglementa situaţia juridică în acea ţară, fie pentru a se stabili în România. Prin circulara numărul 10.841 din 29 martie 1921 a Ministerului Afacerilor Externe, Legaţia din Stockholm a primit însărcinarea de a analiza cererile şi a elibera "documente provizorii, valabile pentru o scurtă perioadă" sau "valabile numai pentru o călătorie în România, unde-şi vor putea clarifica situaţia lor înaintea autorităţilor din ţară". După cum observase însă I.D. Conduraki, diplomat la misiunea diplomatică a României în Suedia, multe dintre aceste petiţii erau expediate din oraşul Narva, aşadar de la graniţa cu Rusia sovietică, prezentau acelaşi scris, efectuat cu aceeaşi cerneală. Toate aceste indicii îl făceau pe diplomatul român să bănuiască existenţa în Narva a unei organizaţii care urmărea să obţină documente de călătorie, pe aceleaşi nume şi invocând aceleaşi motive, şi de la Legaţiile României din Berlin, Helsinki sau Varşovia. Această deducţie îl determina pe Conduraki să se teamă de posibila infiltrare în ţară a unor agenţi de propagandă bolşevici. Pentru a se evita o astfel de posibilitate, diplomatul român solicita centralei M.A.E. să hotărască în atribuţiile cărei legaţii urmau a intra chestiunile ţinând de Estonia şi Letonia. De asemenea, ministrul român întrevedea posibilitatea ca cetăţeni estonieni sau letoni să solicite o viză turistică pentru a vizita România. S-ar fi creat astfel o situaţie delicată pentru funcţionarii diplomatici români, deoarece prin circulara ministerială numărul 15.038 din 21 mai 1921 se stipulase că legaţiile erau autorizate " a viza pe viitor <u>în principiu</u> (subliniere în original - n.n.) numai paşapoartele persoanelor care domiciliază în circumscripţia lor". În această situaţie, toate legaţiile României ar fi trebuit să refuze acordarea vizei solicitate de cetăţenii unor state recunoscute de statul român, pe motivul că nu făceau parte din circumscripţia lor[61]. Diplomatul român nu excludea, aşadar, sporirea intensităţii legăturilor dintre aceste state, ceea ce ar fi impus diplomaţiei româneşti, pentru a nu fi surprinsă nepregătită, un interes mai mare pentru situaţia din Ţările Baltice.

Răspunsul venit de la Palatul Sturdza indica legaţia României din Helsinki ca fiind cea mai indicată agenţie diplomatică română în vederea primirii petiţiilor adresate de persoanele refugiate din Basarabia, cu reşedinţa temporară în Estonia şi Letonia, sau de către cei care solicitau recunoaşterea calităţii de cetăţeni români. Totuşi, se considera că nu era bine ca legaţiile să elibereze paşapoartele, ci doar să transmită Ministerului Afacerilor Străine, spre verificare, declaraţiile făcute de solicitanţi şi consemnate în interogatoriu. Din punct de vedere procedural, s-a stabilit că numai

61 Arh.M.A.E., fond 82, Estonia, 1925-1940, vol. 88 bis, f. 5 (telegrama nr. 466 din 26 august 1921, de la Legaţia regală română de la Stockholm (I.D. Conduraki), pentru M.A.S., cu specificarea <u>Urgent</u>).

dacă se va constata că acele declaraţii erau reale şi după obţinerea avizului Siguranţei, Legaţia regală din Helsinki era autorizată să elibereze paşapoarte româneşti individuale[62].

Interesele româneşti ce impuneau o reprezentare adecvată în Ţările Baltice nu au întârziat iasă la iveală. Astfel, în urma reformei agrare din Letonia, reformă ce lăsa un număr maxim de 50 de hectare în proprietatea unei persoane şi care avea menirea de a trece proprietatea pământului în mâinile ţăranilor letoni, fusese exproprietărită, fără despăgubire, o cetăţeană de origine română, ale cărei interese erau însă apărate de Legaţia Franţei[63].

Un impuls important în privinţa stabilirii relaţiilor româno – baltice a venit de la Legaţia românească de la Varşovia. Ministrul plenipotenţiar al României la Varşovia, Alexandru Florescu[64], considera în 1924 că "Statele Balte erau un minunat post de observaţie pentru cele ce se petrec nu numai în Rusia, dar şi între Germania şi Rusia". El considera că o reprezentanţă diplomatică în aceste state era absolut necesară, dar nu încredinţată ministrului României din Varşovia, ci sub forma înfiinţării unei legaţii conduse de un ministru acreditat în toate cele trei state, Lituania, Letonia şi Estonia. Şeful legaţiei era de dorit, în concepţia lui Alexandru Florescu, să fie ajutat de un secretar de legaţie, care să-i ţină locul în timpul deplasărilor sale. Diplomatul român era de părere că sediul principal ar fi fost bine să fie la Riga, "oraş mai civilizat, şi stând în mijlocul drumului spre cele două capitale Kowno şi Tallinn". În raportul său diplomatic adresat Palatului Sturdza, trimis în copie regelui şi primului ministru, se făcea o analiză a personalului şi agenţiilor diplomatice existente în Ţările Baltice. Astfel, Franţa, Italia, Germania şi Rusia aveau câte un reprezentant diplomatic cu post fix la Kaunas, Riga şi Tallinn. Estonia, Letonia şi Lituania îşi aveau fiecare reprezentate interesele în capitalele celorlalte. Marea Britanie, Statele Unite ale Americii şi Olanda aveau un singur reprezentant pentru toate cele trei state, în timp ce Polonia avea un ministru la Riga şi unul la Tallinn. Ungaria, la rândul său, avea un ministru pentru Estonia şi Letonia. Alături de România, alte ţări care recurseseră la formula acreditării ministrului lor la Varşovia şi pentru Ţările Baltice, erau Belgia şi Austria, însă interesele acestor state în Polonia şi în Ţările Baltice, considera diplomatul român, nu se asemănau defel cu cele ale României[65].

Guvernul Brătianu îşi manifestase deja interesul pentru normalizarea conflictelor de competenţă dintre legaţiile româneşti şi pentru iniţierea unor contacte mai

62 *Ibidem*, f. 9 (circulară a Ministerului Afacerilor Externe semnată Alexandru Iacovaky).

63 Idem, fond 71, Letonia, 1924-1934, General, vol. I, f. 2-4 (telegrama nr. 12 din 11 iulie 1924, de la Legaţia România din Riga, pentru M.A.S.).

64 Alexandru Florescu fusese numit în calitate de trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Varşovia pe data de 13 august 1919 şi a îndeplinit această misiune diplomatică până în ianuarie 1925, vezi *Anuar diplomatic şi consular*, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1942, p. 185.

65 Arh.M.A.E., fond 71, Lituania, 1927-1939, Relaţii cu: Germania, Italia, România, Suedia, S.U.A., U.R.S.S., Vatican, vol. 4, f. 255-256 (telegrama nr. 3358 din 3 august 1924, de la Legaţia regală română din Varşovia (Alexandru Florescu), pentru M.A.S. - pe raport este inserată o rezoluţie prin care se cerea expedierea în copie regelui şi primului-ministru).

apropiate cu Letonia şi Estonia. Prin urmare, opiniile exprimate de ministrul român din capitala Poloniei au găsit o oarecare receptivitate în sânul executivului. Astfel, pe data de 21 martie 1924, printr-un decret-regal, Alexandru Florescu era numit, cu începere din 1 aprilie 1924, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României şi pe lângă guvernele Letoniei şi Estoniei[66]. Aşadar, prin extinderea autorităţii ministrului român din Varşovia în cele două republici baltice, se creau bazele unor contacte regulate între România şi aceste state a căror existenţă fusese recunoscută pe plan internaţional de numai câţiva ani. Aceasta demonstra, de altfel, importanţa pe care Bucureştii începeau să o acorde poziţiei celorlalte ţări limitrofe Uniunii Sovietice, situare geografică ce permitea receptarea şi transmiterea multor informaţii interesante, provenite din surse de prima mână, asupra priorităţilor de politică externă şi internă ale Moscovei. Accesul la o informaţie bogată permitea României să contracareze o posibilă acţiune revizionistă a Moscovei. Desprindem, astfel, principalul rost al legăturilor întreţinute cu Statele Baltice, deoarece alte aspecte, precum cele economice, culturale, turistice, fără a lipsi cu totul, erau totuşi subsidiare.

Afirmaţiile noastre sunt întărite şi de discuţiile purtate în martie 1925 de noul ministru al României acreditat în Letonia şi Estonia, Alexandru Iacovaky[67], cu secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine leton, Zigfrids Meierovics. Diplomatul leton a subliniat, cu acest prilej, interesele permanente care legau Letonia de România şi şi-a exprimat convingerea premonitorie că atunci când Rusia va ataca unul dintre statele ce formau cordonul de apărare antibolşevic, războiul se va întinde pe tot frontul: „atunci nu vom mai putea spera la ceva linişte, ştiut fiind că forţa este singurul argument de care Rusia ţine seama şi că în situaţia prezentă nu vom putea în adevăr fi tari, decât numai dacă vom fi uniţi". De aceea, diplomatul leton a propus un proiect de colaborare României în combaterea comunismului. Letonia se arăta de acord, în cadrul acestei cooperări, să pună la dispoziţia României toate informaţiile cu privire la politica Rusiei de care dispunea sau ar fi putut să dispună[68]. Ministrul român informa Palatul Sturdza şi asupra faptului că acordase un interviu ziarului *"Rigas-Zinas"*, al cărui redactor-şef îi fusese recomandat de directorul protocolului din cadrul M.A.S. leton. Interviul fusese interpretat de către diplomaţii letoni ca "mărturia concretă a cordialităţii relaţiunilor româno-letone"[69]. În cadrul interviului, ministrul român declarase că instrucţiunile sale tindeau "la crearea unor relaţiuni de prietenie sinceră şi cordială între România şi poporul leton şi guvernul său" şi că politica românească în Letonia avea în vedere colaborarea la păstrarea păcii, civilizaţiei şi ordinii, precum

66 Idem, fond 82, Letonia, 1925-1940, Legaţia, f. 2.

67 Alexandru Iacovaky fusese numit prin decret regal trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României pe lângă guvernele Poloniei, Letoniei şi Estoniei pe data de 1 ianuarie 1925, vezi Idem, vol. 88bis, Estonia, 1925-1940, f. 9.

68 Idem, fond 71, Letonia, 1921-1940, Relaţii cu..., vol. 8, f. 44-49 (telegrama nr. 9 din 9 martie 1925, de la Alexandru N. Iacovaky, Riga, pentru M.A.S.).

69 *Ibidem*, f. 50-52 (telegrama nr. 3 din 3 martie 1925, de la Alexandru Iacovaky, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).

şi de a fi alături de letoni „la orice pericol” ce putea ameninţa statul leton. Iacovaky considera că „la baza sentimentelor noastre se găsesc interesele comune care unesc România de Estonia şi Letonia”. Pornind de la constatarea că „Statele Baltice sunt puţin cunoscute în România”, ministrul român promitea să facă tot ceea ce-i stătea în putinţă pentru a apropia România de Letonia. Nu au fost neglijate în dialogul cu reporterul leton nici relaţiile economice, al căror potenţial, nu foarte ridicat, includea export românesc de petrol, grâu, lemn, lână, sare, piei brute[70].

Declaraţiile pe care Iacovaky le făcuse presei fuseseră, după cum era informat Ministerul Afacerilor Străine român, foarte apreciate de Ministerul Afacerilor Străine al Letoniei, care le considera ca fiind „mărturia concretă a cordialităţii relaţiilor româno-letone”, pe care Riga intenţiona să o aducă cât mai des la cunoştinţa Uniunii Sovietice[71].

Informaţiile pe care Iacovaky le-a cules de la Riga erau contradictorii. Unele surse îi comunicaseră ministrului plenipotenţiar român informaţii cu privire la o decizie a Kominternului, adoptată la îndemnul basarabeanului Frunză şi a lui Zinoviev, de a desfăşura operaţiuni militare împotriva României, în scopul de a anexa Basarabia. Era dată şi o perioadă în care se va produce atacul: între mai şi august 1925. Ziariştii letoni erau, de asemenea, de opinia că Rusia va ataca, mai devreme sau mai târziu, România, pentru a relua Basarabia. Întâlnirea pe care a avut-o cu Zigfrids Meierovics, şeful diplomaţiei letone, aducea pe tapet un alt punct de vedere. Meierovics considera că pericolul nu era aşa de iminent. Ministrul plenipotenţiar al Letoniei la Moscova informase, dimpotrivă, că politica Rusiei tindea să se apropie de Franţa. Avusese chiar loc o conferinţă importantă între o delegaţie sovietică, avându-l în frunte pe Krasin, şi ambasadorul Franţei, în scopul de a găsi căile cele mai adecvate pentru a realiza această apropiere. Miniştrii german şi francez în Letonia confirmaseră, fiecare, dorinţa Rusiei de a îmbunătăţi relaţiile sale cu Franţa. Prin urmare, Meierovics credea că politica Uniunii Sovietice faţă de vecini urma a fi mai puţin agresivă şi că Franţa însăşi va solicita acest lucru[72].

Alexandru Iacovaky şi-a depus scrisorile sale de acreditare pe data de 5 martie. În discursul ţinut cu acel prilej, Iacovaky a exprimat „sentimentele de înaltă stimă pe care M.S. Regele” le purta Letoniei: „unite prin interese identice, ţările noastre aspiră către un ideal comun: acela al colaborării şi menţinerii păcii şi asigurării binefacerilor acesteia”. Iacovaky îşi propunea să dezvolte, de asemenea, legăturile culturale şi economice şi să consolideze bunele relaţii dintre cele două ţări[73]. Iacovaky considera că Letonia avea un rol însemnat de jucat datorită poziţiei sale geografice, a legăturilor sale politice şi a voinţei poporului său de a trăi liber. La

70 *Ibidem*, anexă - articolul din ziarul “Rigas-Zinas” intitulat „Un stat prieten în sudul Europei. Întrevedere cu Ministrul României”.
71 *Ibidem.*
72 *Ibidem*.
73 *Ibidem*.

rândul său, preşedintele Letoniei, Jānis Čakste[74], a afirmat că statele care erau situate pe frontierele de vest ale Rusiei trebuiau să lupte pentru a-şi asigura pacea de care aveau nevoie în vederea unei dezvoltări libere. Preşedintele Letoniei considera că eforturile ţării sale trebuiau să se concentreze înspre crearea unui bloc al Ţărilor Baltice, ştiut fiind că „uniunea face forţa”[75]. Preşedintele Letoniei şi ministrul plenipotenţiar român vor mai avea ocazia să aibă schimburi de vederi asupra relaţiilor internaţionale ale României şi Letoniei şi despre legăturile bilaterale româno-letone. Cu ocazia participării lui Iacovaky la sărbătorile ocazionate de ziua naţională a Letoniei la 18 noiembrie 1925, la care a luat parte şi preşedintele sovietic Kalinin, preşedintele Jānis Čakste s-a întreţinut îndelung cu ministrul României pentru a arăta „interesul ce-l purta ţării noastre”[76]. Pe data de 21 noiembrie, Iacovaky s-a bucurat chiar de o audienţă specială la preşedintele Letoniei. Audienţa a reliefat un om politic leton destul de critic faţă de Polonia unde „se munceşte prea puţin şi se vorbeşte prea mult”, ţară mare dar nu puternică, prost administrată, unde se cheltuieşte imens pentru armată fără nici un efect. Deşi a criticat Varşovia şi pentru politica agresivă desfăşurată împotriva Lituaniei, Čakste considera totuşi că Polonia era pivotul politicii din Europa Orientală şi aprecia că Letonia se va apropia şi mai mult de aceasta pentru a consolida linia de apărare ce urma, eventual, să fie opusă Rusiei. Iacovaky a prezentat alianţa româno-poloneză în culori cât mai favorabile şi şi-a exprimat speranţa că şi la Golful Finlandei se va ajunge la încheierea unei asemenea alianţe[77].

Vizita lui Iacovaky în Ţările Baltice a fost un factor care a contribuit, odată mai mult, la cunoaşterea mai bună dintre diplomaţii români şi baltici şi la sondarea reciprocă a voinţei de colaborare. Iacovaky va mai întreprinde şi alte vizite la Riga şi Tallinn, precum cea începută înainte de 24 noiembrie[78] şi încheiată la 2 decembrie 1926[79]. Mai înainte, la sfârşitul lunii august 1925, Iacovaky luase parte la ceremoniile funerare de la Riga ocazionate de moartea marelui diplomat leton Meierovics[80].

Pentru a rezolva chestiunile legate de reprezentarea diplomatică în Letonia, România a optat pe data de 1 mai 1925 pentru înfiinţarea unui Consulat onorific

74 Politician afiliat Uniunii Agrare, Jānis Čakste (1859-1927) se remarcase ca unul dintre participanţii activi la revoluţia de la 1905 din Rusia. Fusese chiar ales membru al primei Dume, făcând parte din blocul constituţional-democrat (Kadet) al acesteia. Mai târziu se implicase în ajutorarea refugiaţilor letoni şi, la data de 1 mai 1920, a fost ales preşedinte al Republicii Letonia, vezi Andrejs Plakans, *op.cit.*, p. 111, 122, 129.

75 Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, Relaţii cu Lituania, Polonia, România, vol. 8, 1921-1940, f. 53-54 (telegrama nr. 4 din 5 martie 1925, de la Iacovaky, Riga, pentru M.A.S.).

76 *Ibidem*, f. 65-66 (telegrama nr. 64 din 19 noiembrie 1925, de la Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).

77 *Ibidem*, f. 67-69 (telegrama nr. 67, de la Legaţia României în Polonia, pentru M.A.S., 21 noiembrie 1925).

78 A.N.I.C., fond Casa Regală, dosar 55/1925, f. 113 (M.A.S., adresa Direcţia Personalului şi Protocolului nr. 66.880 din 24 noiembrie 1926 pentru C. Hiott).

79 *Ibidem*, f. 221.

80 Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, Relaţii cu Lituania, Polonia, România…, vol. 8, 1921-1940 (telegrama nr. 40 din 9 septembrie 1925, de la Iacovaky, pentru G.G. Mârzescu).

român la Riga[81]. Consulatul român şi-a menţinut existenţa în toată perioada interbelică, în 1937, de exemplu, funcţia de consul onorific în capitala Letoniei îndeplinind-o Percy Zimmerman[82].

Alexandru Iacovaky şi-a încheiat misiunea diplomatică în Varşovia, Riga şi Tallinn în toamna anului 1927[83]. Lui i-a succedat Carol Davilla începând cu 10 noiembrie 1927[84]. Relaţiile bune dintre România, Estonia şi Letonia s-au menţinut. Astfel, la cererea secretarului Legaţiei României la Varşovia, Riga şi Tallinn, Gheorghe Davidescu[85], ministrul de externe al României G.G. Mironescu i-a adresat ministrului de externe al Letoniei Balodis o scrisoare de felicitare cu ocazia împlinirii a zece ani de la cucerirea independenţei ţării sale, urând, totodată, multă prosperitate statului baltic[86]. Ministrul de externe leton a mulţumit şefului diplomaţiei române pentru felicitările adresate[87].

Deşi se făcuseră paşi înainte, relaţiile României cu Ţările Baltice erau însă departe de proiectul Florescu şi încă şi mai departe de posibilităţile şi de necesităţile lor reale. Era nevoie de o nouă viziune, de energie şi de eficienţă. De aceste calităţi dispunea Nicolae Titulescu, care la data de 6 iulie 1927 a devenit ministru de externe în guvernul Brătianu. Sub impulsul său, guvernul român a trecut în scurt timp la consolidarea legăturilor cu Letonia[88]. După cum observa, odată mai mult, Nicolae Titulescu, şef al diplomaţiei Bucureştilor până în 1928, interesele comune avute de România şi de naţiunile baltice erau legate în primul rând de poziţia lor geografică, fiind state limitrofe Rusiei. De asemenea, arăta diplomatul român, "aceste ţări, prin gradul de civilizaţie pe care l-au atins, reprezintă elemente de prim ordin în cadrul comunităţii internaţionale". Zece ani după deschiderea legaţiei baltice, Nicolae Titulescu accentua că aceste motive determinaseră România să deschidă câte o legaţie la Tallinn, Riga şi Kowno. El se ridica împotriva celor care avansaseră cifre exagerate în legătură cu costurile implicate de funcţionarea acestor legaţii. Dimpotrivă, diplomatul român definea o legaţie ca pe "o carte de vizită" care pune în mişcare relaţiile şi atribuia opoziţia la înfiinţarea acestor legaţii unei propagande părtinitoare care "doreşte absenţa noastră, astfel încât alţii să poată lucra singuri în voie peste tot"[89].

Legaţia României la Riga a fost înfiinţată, aşadar, la propunerea şefului diplomaţiei de la Bucureşti, care împărtăşise practic viziunea lui Alexandru

81 Idem, fond 82, Letonia, 1925-1940, Legaţia, vol. 93, f. 21.
82 Idem, fond 71, Letonia, Relaţii cu..., vol. 8, f. 127-132 (telegrama nr. 86 din 27 februarie 1937, de la Vasile Stoica, Riga, pentru M.A.S.).
83 *Anuar diplomatic…*, p. 185.
84 *Ibidem.*
85 Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, Relaţii cu Lituania, Polonia, România…, vol. 8, 1921-1940, f. 72 (telegrama nr. 3413 din 16 noiembrie 1928).
86 *Ibidem*, f. 73 (scrisoarea nr. 4044, de la G.G. Mironescu, pentru M.A.S. Riga).
87 *Ibidem*, f. 74 (scrisoarea nr. 587, de la Balodis, pentru M.A.S., Bucureşti).
88 Silviu Miloiu, *Nicolae Titulescu…*, p. 158.
89 Nicolae Titulescu, *Politica externă a România (1937)*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994 (ediţie îngrijită de George Potra, Constantin Turcu şi Ion M. Oprea), p. 224.

Florescu din 1924. Regenţa, în numele regelui Mihai I, şi-a dat avizul asupra raportului ministrului Afacerilor Străine numărul 73.917 şi a Jurnalului Consiliului de Miniştri numărul 2.900 din 20 decembrie 1927 şi a elaborat un decret cu un singur articol care-l autoriza pe ministru să aducă în faţa corpurilor legiuitoare un proiect de lege în acest sens[90]. Proiectul de lege elaborat a fost supus votului Parlamentului. Pe data de 21 decembrie 1927, Adunarea Deputaţilor a aprobat în unanimitate, iar Senatul cu un singur vot împotrivă legea privind înfiinţarea a patru noi legaţii: la Societatea Naţiunilor (Geneva), în Letonia (Riga), în Brazilia (Rio de Janeiro) şi în Egipt (Cairo)[91]. Pentru ca votul Parlamentului să fie executoriu, miniştrii Afacerilor Străine şi Justiţiei, Nicolae Titulescu, respectiv Stelian Popescu, au informat regenţa asupra legii adoptate şi i-au supus spre aprobare decretul pentru promulgarea legii[92]. În acelaşi timp, Nicolae Titulescu îi cerea ministrului român de la Varşovia, Carol Davilla, să-i comunice colegului său leton că România crease o legaţie la Riga şi să-l roage să transmită această informaţie guvernului Letoniei, telegrafiind la Palatul Sturdza răspunsul primit[93]. Răspunsul de la acest oficiu diplomatic românesc a venit pe data de 30 decembrie 1927. În telegrama diplomatului român Gheorghe Davidescu era exprimată "fericirea" resimţită de guvernul leton la receptarea veştii privind crearea legaţiei române din Riga[94]. Regenţa a sancţionat, la rândul ei, legea numărul 3.809 adoptată de Parlament. Pe data de 31 decembrie 1927 s-a emis decretul regal prin care, începând cu data de 1 ianuarie 1928, cele patru legaţii aveau existenţă juridică[95]. Înfiinţarea practică a Legaţiei României în Letonia, a cărei jurisdicţie se extindea şi în Estonia, s-a făcut abia în mai 1929 când Mihail R. Sturdza, Consilier de Legaţie şi Însărcinat cu Afaceri, a sosit la Riga şi a preluat conducerea acestei reprezentanţe diplomatice[96]. Diplomatul român era ajutat în activitatea sa de secretarul de Legaţie, Eugeniu Lucasiewicz, cel care, în timpul deplasărilor lui Mihail R. Sturdza la Tallinn sau al concediilor acestuia, rămânea la conducerea legaţiei, ca Însărcinat cu Afaceri *ad interim*[97].

Prin intermediul celui dintâi raport diplomatic expediat de Mihail R. Sturdza de la Riga pe adresa Palatului Sturdza în luna mai 1929, primul rezident român în Ţările Baltice îi împărtăşea şefului său de la Bucureşti impresiile proaspete culese de la

90 Arh.M.A.E., fond 82, Letonia, 1925-1940, Legaţia, vol. 93, f. 6.
91 *Ibidem*, f. 4 (nota Preşedinţiei Adunării Deputaţilor nr. 810 din 21 decembrie 1927 pentru M.A.S.).
92 *Ibidem*, f. 3 (telegrama nr. 97.485 din 23 decembrie 1927 , de la M.A.S. şi Ministerul Justiţiei, pentru Înalta Regenţă).
93 *Ibidem*, f. 5 (adresa din 26 decembrie 1927, de la Titulescu, M.A.S., pentru Legaţia România la Varşovia, Carol Davilla).
94 *Ibidem*, f. 7 (telegrama nr. 5268 din 30 decembrie 1927, de la Legaţia din Varşovia (Gh. Davidescu), pentru M.A.S.).
95 *Ibidem*, f. 8-9 (decretul de punere în vigoare a legii nr. 3.809 semnat de membrii Regenţei pe data de 31 ianuarie 1927).
96 A.N.I.C., fond Casa Regală, Mihai I-Regenţa, dosar 46/1928, f. 142 (M.A.S., Direcţiunea Personalului, adresa nr. 31.292 din 25 mai 1929 pentru C. Hiott).
97 *Ibidem*, f. 176 (M.A.S., Direcţiunea Personalului, adresa nr. 52.769 din 28 august 1929 pentru C. Hiott).

Riga. El arăta că lucrase efectiv la instalarea primei legaţii româneşti în capitala Letoniei. Din discuţiile purtate cu colegii săi, ce reprezentau state aliate sau amice ale României, ca şi din primele sale impresii, avusese prilejul de a-şi forma o opinie "despre deosebita bogăţie a acestui teren", mai cu seamă în sensul unor posibilităţi multiple de informaţii şi contrainformaţii. Diplomatul român mai remarca extraordinara reprezentare a agenţiilor de presă si a marilor cotidiane în Riga, "Reuter", "Telegraph Union", "Exchange Telegraph", "Tass", "Le Temps", "The Times", "Daily Express", "Daily Mail", "Daily News", "Chicago Tribune", "Havas", "Izvestia" şi multe altele având trimişi speciali în capitala Letoniei. În ceea ce priveşte misiunile diplomatice ale diferitelor state aflate la Riga, Mihail Sturdza transmitea informaţii şi mai interesante. Astfel, Legaţia Statelor Unite, stat care, la fel ca şi România, nu întreţinea legături diplomatice cu Uniunea Sovietică, avea 11 persoane înscrise în lista corpului diplomatic sau consular şi un număr total de peste 20 de funcţionari. Marea Britanie avea, de asemenea, un personal numeros în oficiile sale diplomatice (12 diplomaţi şi mulţi auxiliari), în timp ce Legaţia sovietică, instalată în două mari imobile, dintre care una părea a fi sediul unui minister, avea acreditaţi 9 diplomaţi şi un număr nedefinit şi veşnic reînnoit de auxiliari. Printre sursele de informaţii pe care însărcinatul cu afaceri român le considera importante se numărau colegii săi de la celelalte legaţii, personalul inferior al legaţiilor şi consulatelor, cercurile politice locale, presa locală, reprezentanţii presei străine, călătorii străini ce se întorceau din Rusia Sovietica, cercurile financiare. De asemenea, Mihail Sturdza distingea ca fiind foarte importante informaţiile ce puteau fi culese de la marii şi micii comercianţi ce aveau varii ocazii de a traversa teritoriul rusesc. De aceea, concluziona şeful noii legaţii româneşti, "o misiune de natura celei de care mai toate legaţiile din Riga par a fi însărcinate, misiune care trebuie observat, implică în anumite cazuri o răspundere specială, nu poate fi conştiincios bazată decât pe relaţiunile cele mai diverse şi pe contacte continue". În acest context, diplomatul Sturdza aducea în discuţie şi problema fondurilor ce erau necesare pentru a nu "zădărnici rezultatele primei misiuni ce îmi este încredinţată în mod permanent"[98]. Este transparentă aluzia lui Sturdza la activitatea de strângere de informaţii despre Uniunea Sovietică pe care, ca şi celelalte oficii diplomatice, România nu trebuia să o neglijeze.

Observaţiile şefului legaţiei române rezistă timpului şi publicării de documente, memorii şi lucrări care abordează motivaţiile unei prezenţe diplomatice consistente la Riga. În memoriile sale, George Kennan, care a petrecut doi ani la Riga, între toamnele 1931 şi 1933, descrie activitatea Secţiei Ruseşti a Legaţiei S.U.A. din Letonia. Aceasta era „o mică unitate de cercetare unde, atâta vreme cât nu exista o reprezentare americană în Rusia propriu-zisă, primeam periodicele sovietice importante şi alte publicaţii, le studiam, şi raportam cât de bine puteam guvernului Statelor Unite despre condiţiile – mai ales cele economice – din Uniunea

98 Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, 1921-1940, Relaţii cu Lituania, Polonia, România, Suedia, Turcia, Ungaria, Vatican, vol. 8, f. 76-79 (telegrama f.n. din mai 1929, de la Legaţia regală română din Riga, pentru M.A.S.).

Sovietică”[99]. Kennan face referire şi la acuzaţiile Uniunii Sovietice la adresa acestei ”unităţi de cercetare”, pe care o calificau a fi „un sinistru centru de spionaj”, acuzaţii „total eronate” în concepţia sa: „guvernul Statelor Unite încă nu ajunsese la acel nivel de sofisticare”[100]. Nu existau agenţi secreţi, ci informaţiile se strângeau din surse oficiale sau din mediul diplomatic baltic unde, adesea, legaţiile îşi transmiteau una alteia diverse informaţii confidenţiale culese[101]. Într-un recent articol publicat de istoricul estonian Eero Medijainen[102], este întreprinsă o evaluare a rolului pe care mediul diplomatic din Riga l-a jucat asupra formării unora dintre artizanii politicii americane din timpul războiului rece. Istoricul din Tartu infirmă concluziile la care ajunseseră unii dintre analiştii politicii americane postbelice, care considerau că personalităţi precum George Kennan sau Charles Bohlen îşi formaseră o viziune rigidă şi dură asupra Uniunii Sovietice pe vremea când făceau parte din personalul Legaţiei americane de la Riga. Dimpotrivă, Eero Medijainen concluzionează că, deşi în mod evident o seamă de concepţii despre Rusia au fost formate prin contactul cu mediul rigan, în general, George Kennan şi Charles Bohlen au considerat poziţia internaţională a Ţărilor Baltice a fi neinteresantă şi nu le păsa despre cele ce se petreceau în Riga, Tallinn sau Kaunas[103]. Mai mult, istoricul din Tartu distinge două „grupuri” americane la Riga: primul format din personalităţi precum Kennan şi Bohlen, care doar învăţaseră limba rusă la Riga, şi altul format din diplomaţi americani cu adevărat atenţi la situaţia din regiune, precum fostul Înalt Comisar al S.U.A. din Ţările Baltice, Evan Young, care depusese eforturi la Departamentul de Stat al S.U.A. pentru recunoaşterea diplomatică a acestora, Robert Kelley, Loy Henderson etc., ca şi ultimul reprezentant al S.U.A. în Riga, John Willey, care a ţinut la curent Washingtonul cu sensul evenimentelor ce se petreceau în 1939-1940 în regiune[104].

S-ar putea afirma, cel puţin dacă luăm în considerare numărul personalului Legaţiei sovietice de la Riga, peste 100 în 1924[105], că misiunea sovietică era, mai degrabă decât cea americană, însărcinată cu spionajul în Ţările Baltice.

Revenind la raporturile româno-letone este de subliniat interesul lui Mihail Sturdza pentru a dezvolta schimburile economice dintre cele două state. Guvernul leton se arăta, potrivit lui Sturdza, interesat de semnarea rapidă a unui tratat de comerţ cu România. Delegaţia letonă înmânase deja un proiect de tratat. Circumstanţele erau, de asemenea, favorabile, date fiind convenţiile feroviare

99 George F. Kennan, *Memoirs 1925-1950*, Little, Brown and Company, Boston, Toronto, 1967, p. 47.

100 *Ibidem*, p. 48.

101 *Ibidem*.

102 Eero Medijainen, *„The Riga Group” and the Origins of the Cold War*, în *„Muille maille vierahille…”. Kalervo Hovi ja yleinen historia*, Julkaisija Turun Historiallinen Yhdistys, Vaasa, 2002, p. 73-90.

103 *Ibidem*, p. 88.

104 *Ibidem*, p. 87-88.

105 Arh.M.A.E., fond Letonia, General, vol. 1, 1924-1934 (informare, de la Legaţia României din Riga, Florescu, pentru M.A.S., Bucureşti).

româno-poloneză şi polono-letonă. Exista un interes manifest şi la nivelul opiniei publice. În luna august 1929, ziarul leton „Latvijas Tirgotajs" consacrase un număr special României, în care se sublinia „oportunitatea stabilirii unor legături comerciale mai strânse între ambele ţări". În concepţia lui Mihail Sturdza, un prim pas înspre stabilirea de raporturi economice mai ample între cele două state trebuia să fie realizarea de contacte între băncile naţionale ale lor, mai cu seamă că monedele lor naţionale nu se puteau schimba între ele la Riga, respectiv Bucureşti. Banii dintr-o ţară în cealaltă ajungeau foarte greu, prin intermediari bancari din Anglia, Germania sau Suedia[106]. Ministerul Afacerilor Străine a luat act de telegrama lui Sturdza şi a solicitat preşedintelui Consiliului de Miniştri, Băncii Naţionale a României şi Ministerului Industriei şi Comerţului stabilirea unor contacte mai strânse cu instituţiile financiare şi bancare letone[107].

Legăturile economice dintre cele două ţări rămâneau însă reduse, cu toate că în perioada crizei economice au luat naştere proiecte în vederea măririi schimburilor comerciale. Astfel, exportul României în Letonia în februarie 1934 s-a ridicat la 35.000 de lats, iar importul la 22.000 de lats[108]. În luna martie, exportul României s-a cifrat la 18.000 de lats şi Bucureştii au importat materii colorante în valoare de 4.000 de lats[109]. Este de subliniat faptul că singura ţară dintre republicile baltice care conta în balanţa comercială a României în anul 1937 era Letonia: exportul spre Letonia se ridica la 3,5 milioane lei, iar importul la o sumă similară. Exporturile spre Lituania, de pildă, erau de numai 122.000 de lei[110]. Este de amintit aici şi faptul că la 23 octombrie 1930 se semnase la Bucureşti un aranjament comercial între România şi Letonia, care prevedea acordarea reciprocă de către cele două state a clauzei naţiunii celei mai favorizate[111]. Pe data de 6 iunie 1938 s-a încheiat şi un acord la acest aranjament comercial care mergea pe aceeaşi linie a colaborării în domeniul comercial-fiscal a celor două părţi[112]. Aceste aranjamente comerciale fuseseră abordate şi în discuţiile dintre ministrul de externe leton J. Balodis şi însărcinatul cu afaceri român de la Varşovia, Nicolae Lucasiewics, în septembrie 1929. Aceasta dovedeşte faptul că diplomaţii români de la Varşovia nu renunţaseră la dorinţa de a găsi un plasament comercial suplimentar mărfurilor româneşti[113].

Misiunea diplomatică română de la Riga era în 1930 mult mai bine reprezentată.

106 Idem, vol. 8, Relaţii cu Lituania, Polonia, România…, 1921-1940, f. 80-82 (telegrama nr. 38 din 28 septembrie 1929, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).

107 *Ibidem*, f. 83-84 (raport nr. 60758 din 12 octombrie 1929, de la M.A.S. pentru Preşedinţia Consiliului de Miniştri din 12 octombrie 1929 şi către B.N.R. din 15 octombrie).

108 Idem, vol. 2, General, 1934-1935, f. 1-6 (raport lunar nr. 274 din 5 mai 1934, semnat de Mihail Sturdza).

109 România exporta, între altele, petrol de 1.000 de lats şi benzină de 6.000 de lats, *Ibidem*, f. 18-23 (raport nr. 336 din 5 iunie 1934, pe luna mai 1934, semnat Mihail Sturdza).

110 Florin Anghel, *op.cit.*, , p. 443.

111 Codul Hamangiu, vol. XIX, p. 244; Ion Calafeteanu, Cristian Popişteanu (coordonatori), *op.cit.*, p. 130.

112 Codul Hamangiu, vol. XXVI, p. 875.

113 Florin Anghel, *op.cit.*, p. 439.

După cum aflăm dintr-un material ce conţinea întregul personal din serviciul extern românesc, întocmit pentru uzul noului rege Carol al II-lea, în fruntea acestei legaţii fusese numit, pe data de 1 aprilie 1930[114], ca trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar, clasa I, patriotul basarabean cu studii la Dorpat, în Estonia, Ion Pelivan, cu specificarea însa că încă nu fusese instalat. Nu cunoaştem motivele pentru care acest om politic român de mare suprafaţă şi de un neştirbit patriotism, care cu siguranţă ar fi dat o strălucire în plus serviciului diplomatic românesc, în general, şi misiunii diplomatice din Letonia şi Estonia, în special, nu şi-a mai luat niciodată în primire postul. În organigrama acestei legaţii ca adjunct al lui Ion Pelivan apărea, în continuare, conducătorul *de facto* al misiunii diplomatice, Mihail R. Sturdza, care-şi păstra funcţia de consilier de legaţie şi de însărcinat cu afaceri. Urma apoi secretarul de legaţie clasa a II-a Ioachim Dăianu şi secretara legaţiei I. Blau. Alături de personalul legaţiei din Riga, se mai păstrau o serie de alte oficii care aveau reşedinţa la Varşovia, dar aveau sub vizor şi situaţia din cele două ţări baltice. Aceasta era situaţia locotent-colonelului Constantin S. Constantin, ataşat militar pe lângă Legaţiile României de la Varşovia şi Riga (funcţiona însă şi la Tallinn), sau Radu Dragnea, care era secretar de presă clasa a II-a pe lângă aceeaşi legaţie poloneză, dar avea în sarcină să supravegheze şi situaţia din Letonia şi Estonia. Date fiind relaţiile încordate dintre Varşovia şi Kaunas, secretarul de presă aducea în discuţie în rapoartele sale şi chestiuni privitoare la Lituania. În fine, ataşatul comercial al României pe lângă legaţia de la Varşovia, care depindea de Ministerul Industriei şi Comerţului, Corneliu Bălăcescu, monitoriza şi situaţia din Ţările Baltice[115]. Pe data de 1 iunie 1932 Mihail Sturdza era promovat, printr-un decret semnat de regele Carol al II-lea, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar clasa a II-a la Riga şi Tallinn[116]. Aceasta era o recunoaştere a meritelor avute de diplomatul român în fruntea legaţiei baltice şi o dovadă a creşterii importanţei acordate agenţiei diplomatice româneşti baltice.

Menirea principală de a recepta informaţiile ce circulau pe coridorul ce despărţea Rusia sovietică de Republica de la Weimar, aliata sa, era dezvoltată de primul conducător al Legaţiei regale de la Riga, Mihail R. Sturdza, într-unul dintre rapoartele sale diplomatice. Acesta considera că "alegerea capitalelor baltice ca posturi de observaţie şi supraveghere a celor ce se petreceau şi se pregăteau în Rusia sovietică era foarte nimerită". Avantajele alegerii acestui loc ca punct de analiză a evenimentelor din Uniunea Sovietica, considera diplomatul român, era cu atât mai vădite cu cât, datorită faptului că Statele Baltice făcuseră parte din statul ţarist, "oamenii lor politici, intelectualitatea, funcţionarii civili şi militari, erau familiarizaţi cu mentalitatea şi cu stările din fosta lor patrie". De asemenea, ţările

114 Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Guverne si guvernanţi (1916-1938)*, Silex, Casa de Editură, Presă şi Impresariat, Bucureşti, 1996, p. 221.

115 A.N.I.C., Carol al II-lea, dosar 94/1930, f. 1-8 (personalul din Seviciul Exterior la 18 iunie 1930).

116 Arh.M.A.E., fond 82, Letonia, 1925-1940, Legaţia, vol. 93, f. 10 (copie după documentul nr. 1762 din 20 mai 1932, prin care Regele Carol al II-lea decreta asupra raportului ministrului Afacerilor Străine nr. 29121 din 1932).

lor fuseseră ocupate de „bandele" bolşevice, întreţineau legături diplomatice şi consulare cu Rusia Sovietică "şi aveau faţă de uriaşul lor vecin aceleaşi interese şi temeri ca şi noi"[117]. Mai mult, Mihail Sturdza, care beneficiase din plin de sprijinul diplomaţilor indigeni, nu a neglijat nici contactele cu alte legaţii, şi în special cu cea a S.U.A., care foloseau misiunea diplomatică din Riga pentru a suplini lipsa unor informaţii de prima mână de la Moscova[118].

Observăm, aşadar, că relaţiile diplomatice pe care România le întreţinea cu Letonia nu-şi epuizau scopul în ele însele, ci, dimpotrivă, ele erau mai degrabă extrinseci. Scopul lor politic a ieşit cu precădere în evidenţă prin contactele stabilite aici de diplomaţii români şi sovietici, în colaborarea cu partea letonă în vederea decriptării mesajului politicii sovietice şi a funcţionalităţii alianţei dintre Uniunea Sovietică şi Republica de la Weimar, mai ales că multe dintre contactele stabilite între aceste două mari puteri se realizau pe teritoriul baltic sau tranzitau aceste regiuni. Pentru România, activitatea misiunii sale diplomatice din Riga era o adevărată portiţă deschisă în gardul de sârmă ghimpată ce o separa de vecina ei comunistă, pentru a culege informaţiile de care avea nevoie. În acelaşi timp, nu se pot neglija contactele de afaceri, culturale, aspectele politicii bilaterale. În privinţa exactităţii conţinutului acestor informaţii este mai greu să ne pronunţăm în absenţa unor lucrări care să valorifice arhivele secrete ale Rusiei. Cercetând rapoartele diplomatice expediate de diplomaţii români la Bucureşti, putem subscrie la afirmaţiile lui George Kennan ca unele dintre informaţiile primite erau „absurde"[119]. Altele erau însă informaţii interesante şi coroborarea diverselor informaţii primite oferă o imagine interesantă atât asupra situaţiei din Rusia, cât şi asupra atmosferei din Ţările Baltice. Deja în 1939, când interesul pentru regiunea baltică sporise, însărcinatul cu afaceri român, Marcel Romanescu, informa Biroul II al Marelui Stat Major, că toate statele aveau la Riga informatori camuflaţi. Astfel, Reichul, potrivit informaţiilor deţinute de Romanescu, îi recruta dintre minoritari, S.U.A. îşi transferaseră în 1938 tot serviciul comercial de la Moscova, Anglia îl numise ca secretar comercial pe un agent al Intelligence Service-ului, Italia avea, la rândul ei, un agent trimis în Letonia, la fel U.R.S.S., care-l avea pe un agent G.P.U. în calitate de prim secretar cu chestiuni comerciale. În consecinţă, Romanescu cerea să se ia măsuri pentru întărirea prezenţei informaţionale româneşti[120].

Rechemarea lui Mihail Sturdza în septembrie 1935 a dat prilejul unei noi expresii a simpatiei de care se bucura România la Riga. Preşedintele Letoniei a oferit o masă şi a pronunţat un discurs în care a subliniat faptul că misiunea lui Sturdza apropiase aspiraţiile celor două popoare şi dezvoltase o relaţie sinceră şi bazată pe

117 Mihail Sturdza, *România şi sfârşitul Europei. Amintiri din ţara pierdută*, Editura Fronde, Alba Iulia-Paris, 1994, p. 65.
118 *Ibidem*.
119 George Kennan, *op.cit.*, p. 48.
120 Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, Relaţii cu alte state, vol. 8, 1920-1940, f. 163 (telegrama nr. 945 din 18 iulie 1939, Romanescu, pentru M.S.M.).

www.cetateadescaun.ro

încredere: „raporturile dintre Letonia şi România, în ciuda distanţei geografice care le separă, sunt pe cale de a deveni din ce în ce mai vii". Mihail Sturdza găsea, în discursul său, cu cale să definească amiciţia din raporturile româno-letone ca fiind o expresie a unei aspiraţii de pace a ambelor popoare: „pacea pe plan intern, în armonie, ordine şi colaborare socială", stabilitatea „frontierelor şi teritoriului pe care le l-a asigurat justiţia inexorabilă a istoriei şi eforturile eroice ale celor două naţiuni"[121].

După rechemarea lui Mihail Sturdza de la conducerea legaţiei baltice, regele Carol al II-lea şi ministrul de externe Nicolae Titulescu i-au încredinţat sarcina de a reprezenta România în arealul baltic lui Constantin Vălimărescu, care şi-a început misiunea diplomatică pe data de 26 noiembrie 1935. În cadrul audienţei de prezentare a scrisorilor sale de acreditare, Vălimărescu a rostit un discurs în care a transmis simpatia şi amiciţia suveranului său faţă de Letonia, ca şi dorinţa acestuia de a dezvolta relaţiile dintre cele două ţări. Personal, Vălimărescu îşi exprima stima pentru „eroicul popor leton" şi certitudinea că Letonia reprezenta „un factor de ordine şi pace în Europa". Diplomatul român admira „bravura", „tenacitatea" şi „dragostea de muncă" a poporului leton. Abordând chestiunea relaţiilor româno-letone, Vălimărescu remarca că cele două ţări erau animate „de o comuniune a idealurilor", „doreau pacea şi respectul ordinii stabilite", „erau membre fidele şi devotate ale Socităţii Naţiunilor" şi luaseră parte împreună la „diverse pacte şi acorduri politice şi economice destinate apropierii popoarelor". Vălimărescu promitea că îşi „va consacra eforturile pentru dezvoltarea şi aprofundarea relaţiilor cordiale existente între Letonia şi România". După ce mulţumea diplomatului român, preşedintele Letoniei îşi exprima bunele sentimente ce-l animau faţă de „glorioasa naţiune română". Şeful statului leton remarca „spiritul de colaborare" şi „perfecta armonie" existente între cele două ţări, ambele fiind „factori de pace şi gardieni ai ordinii stabilite de familia naţiunilor"[122]. Într-o discuţie separată avută de ministrul român cu preşedintele Kviesis şi premierul Ulmanis, şeful statului a vorbit cu simpatie de România şi Bucureşti, unde călătorise cu ocazia unui congres internaţional al penaliştilor. Ambii oficiali letoni au scos în relief asemănările dintre politicile celor două state, politici esenţialmente închinate păcii. De asemenea, preşedintele Kviesis s-a arătat interesat de dezvoltarea legăturilor economice dintre cele două state[123]. Într-un interviu acordat ziarului „Rigasche Rundschau", ministrul român definea relaţiile româno-letone ca fiind „foarte prieteneşti", cele două state fiind deja prietene vechi. Letonia se bucura de consideraţie în România, fiind privită ca o ţară cu un popor energic, ordonat, muncitor[124].

121 *Ibidem*, f. 93 (telegrama nr. 86 din 13 septembrie 1935, de la Legaţia regală română din Riga, Mihail Sturdza, pentru M.A.S).

122 A.N.I.C., fond Casa Regală-Regele Carol al II-lea, dosar 145/1930, f. 15.

123 Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, Relaţii cu alte state, vol. 8, 1920-1940, f. 102-105 (telegrama nr. 459 din 3 decembrie 1935, de la Vălimărescu, pentru M.A.S.).

124 *Ibidem*, f. 99 (telegrama nr. 463 din 3 decembrie 1935, de la Legaţia regală română din Riga, pentru M.A.S.).

www.cetateadescaun.ro

Constantin Vălimărescu nu a rămas mult timp în fruntea legaţiilor baltice. Deja la 1 octombrie 1936 un nou ministru plenipotenţiar era acreditat în fruntea acestora: Vasile Stoica[125]. Acesta va rămâne la conducerea legaţiilor din Riga şi Kaunas până în februarie 1939, când a fost numit ambasador la Ankara[126]. Vasile Stoica a devenit astfel un bun cunoscător al zonei baltice, timpul petrecut de diplomatul român în regiune, fiind al treilea ca întindere, după cele ale lui Mihail Sturdza şi Gheorghe Davidescu, petrecut de un ministru din România în Ţările Baltice. Interesant este că Vasile Stoica a fost extrem de nemulţumit de delegarea sa la conducerea legaţiilor baltice. Într-o scrisoare pe care o adresa regelui Carol al II-lea, Vasile Stoica îşi exprima nemulţumirea faţă de faptul că, după ce fusese lăsat să creadă că va conduce legaţia din Londra, primind, de altfel, şi agrementul guvernului Majestăţii Sale britanice, era trimis într-un loc mult mai puţin important. Stoica adresa o critică voalată politicii de promovare din cadrul Ministerului Afacerilor Străine, prin afirmaţia că pentru a obţine posturi diplomatice importante „nu erau suficiente munca şi talentul". În momentul în care i se adusese la cunoştinţă, pe data de 18 octombrie, faptul că misiunea sa la Sofia înceta şi că urma a fi acreditat la Riga, Stoica a rămas „profund îndurerat şi totodată umilit". Stoica se afla sub impresia că i se aplica „o pedeapsă pentru o greşeală gravă". În încheiere, Vasile Stoica scria: „nu vreau să micşorez valoarea acestei legaţiuni (de la Riga-n.n.), dar simţul realităţii mă împiedică să o pun pe acelaşi plan cu cea de la Londra". Vasile Stoica invoca şi motive de sănătate pentru a-l determina pe rege să-i încredinţeze o altă misiune diplomatică[127].

Nici mai târziu Vasile Stoica nu s-a împăcat prea uşor cu misiunea sa din Ţările Baltice. Foarte deschis, Vasile Stoica îi scria prietenului său istoricul Charles Upson Clark: „nu sunt satisfăcut de loc să fi fost aruncat aici"[128]. La data de 16 iunie 1938, diplomatul român îi scria ministrului Afacerilor Străine, Nicolae Petrescu-Comen, pentru a-l informa asupra stării sale de spirit. Vasile Stoica se simţea „în exil în regiunile acestea arctice unde d. Victor Antonescu ar fi dorit să trimită pe toţi transilvănenii" şi unde îi era teamă să nu „anchilozeze". Transilvăneanul Vasile Stoica aducea în discuţie propaganda intensă a Ungariei şi considera că rolul său era să combată o asemenea activitate propagandistică[129]. Stoica revenea în septembrie 1938, când îi scria lui Petrescu-Comnen: „am convingerea că dacă lăsăm acţiunea duşmanilor noştri să se desfăşoare nestingherită ca până acum, mergem spre o conferinţă internaţională în care revizuirea statutului teritorial şi politic al Europei Centrale, în special al Europei

125 *Anuar diplomatic…*, p. 183.

126 *Ibidem*, p. 153.

127 A.N.I.C., fond Casa Regală-Regele Carol al II-lea, dosar 107/1936, f. 1-2 (scrisoarea lui Vasile Stoica, către regele Carol al II-lea, 24 octombrie 1936).

128 „I am not satisfied at all to have been thrown up here", Idem, fond Vasile Stoica, dosar I/69, f. 17 (scrisoarea din 23 februarie 1937, de la Stoica, Riga, pentru Charles Upson Clark).

129 Stoica considera că România stătea în faţa „celei mai aprige lupte diplomatice de la conferinţa păcii până astăzi", Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, vol. 3, 1935-1940, f. 114-117 (misiva lui Vasile Stoica, 16 iunie 1938, pentru ministrul Afacerilor Străine).

dunărene, se va pune din plin". Deşi cele trei state baltice erau „ţări foarte frumoase, cu drumuri bune şi o călătorie de-a lungul lor este, pentru un român, extrem de instructivă, atât din punct de vedere economic cât şi naţional şi politic", având o economie dinamică, o agricultură „excelent organizată" şi o proporţie a analfabeţilor de numai 7%, Stoica nu scăpa de impresia că postul diplomatic în care era acreditat era puţin important. Activitatea sa principală era aceea de a monitoriza relaţiile germano-balto-sovietice şi, prin urmare, „am senzaţia că-mi pierd timpul". Pentru a scăpa de o asemenea impresie, ministrul român solicită să fie acreditat fie la Belgrad, fie numit subsecretar de stat la M.A.S. Stoica îşi exprima convingerea că ministrul avea nevoie de „un colaborator de energia, pregătirea şi experienţa mea"[130].

Deşi atât de reticent în a pleca în Ţările Baltice, Vasile Stoica a fost extrem de activ în cadrul misiunii diplomatice care i s-a încredinţat. Rapoartele sale diplomatice, bine informate şi redactate, sunt o dovadă în acest sens. La fel sunt şi numeroasele contacte pe care şi le-a creat în Letonia şi Lituania, dovedite şi de impresionanta colecţia de cărţi de vizită existentă în fondul Vasile Stoica de la Arhivele Naţionale: în lumea politică şi diplomatică - V. Munters, şeful diplomaţiei letone, Alberts Kviesis, vicepreşedintele statului, ministrul de externe lituanian Stasys Lazoraitis, dr. Georg Federer, ataşat la Ambasada germană din Riga, Ceferino Palencia, însărcinatul cu afaceri spaniol din Letonia şi Lituania, monseniorul Arata, arhiepiscop de Sardes, nunţiu apostolic în Estonia şi Letonia, însărcinat cu afaceri al Sf. Scaun în Lituania, Hans Markus, ministrul Estoniei la Riga, Georges Dulong, ministrul Franţei la Kaunas etc.; în mediul militar – generalul lituanian Stasys Raštikis, care va juca un rol important în evenimentele din 1939-1940, după cum vom vedea, generalul Krišjānis Berķis, comandantul-şef al armatei letone, generalii Martin Hartmanis şi Roberts Dambilis, şefi ai Statului Major al armatei din Riga; în mediul cultural – dramaturgul leton Voldemārs Zonbergs, profesorul F. Balodis de la Universitatea din Riga, dr. Hugo Vitolds, redactor al unui ziar leton (Baltijas Korespondences), profesorul de la Conservatorul Naţional din Riga Adolf Metz, directorul general al Radiodifuziunii letone din 1939, Arveds Smilga[131]. Am enumerat numele acestor personalităţi, pentru a ne introduce cititorul în mediul diplomatic din Riga şi Kaunas, unde ministrul român a reprezentat cu energie interesele ţării sale. Mai mult, Vasile Stoica a găsit în mediile politice şi diplomatice din Letonia şi Lituania multă simpatie şi deosebit interes pentru activitatea sa desfăşurată la sfârşitul primului război mondial în cadrul mişcării democratice central-europene din Statele Unite. În discuţiile pe care diplomatul român le-a purtat pe data de 24 februarie 1937 (sosise la Riga pe 8 februarie) cu preşedintele Letoniei, Karlis Ulmanis, acesta din urmă şi-a arătat "recunoştinţa" pentru numirea lui Vasile Stoica, despre a cărui activitate citise în lucrarea "Weltrevolution" elaborată de Thomas Masaryk.

130 *Ibidem*, f. 138-141 (scrisoarea lui Vasile Stoica către Nicolae Petrescu-Comnen, 8 septembrie 1938).

131 A.N.I.C., fond Vasile Stoica, dosar I/15, f. 53-287.

Preşedintele leton era la curent cu marea acţiune de propagandă desfăşurată de diplomatul român, alături de omul politic cehoslovac şi de Ignacy Paderewsky, pentru dezrobirea şi colaborarea tuturor naţiunilor situate între Marea Baltică şi Marea Neagră[132]. Şi în discursul pronunţat cu prilejul depunerii scrisorilor sale de acreditare, Vasile Stoica a subliniat idealurile comune ale celor două ţări, colaborarea acestora în cadrul Ligii Naţiunilor pentru respectarea independenţei lor, egalitatea juridică a tuturor statelor, mari sau mici, pentru crearea unui sistem de securitate colectivă. Între Letonia şi România existau, sublinia Stoica, legături de amiciţie şi de perfectă armonie". La rândul său, reprezentantul Letoniei, Ulmanis, a remarcat „perfecta armonie" din cadrul relaţiilor româno-letone[133].

Vasile Stoica a căutat să stabilească relaţii cu presa mult mai apropiate decât predecesorii săi. Astfel, într-un interviu acordat ziarului „Briva Zeme" din 11 februarie 1937, şeful legaţiei române declara că a acceptat nominalizarea „în Letonia cu multă plăcere pentru motive subiective, dar şi obiective şi politice". Ministrul român a amintit faptul că se născuse în Transilvania, unde suferise dominaţia străină şi, prin urmare, se simţea solidar cu lupta pentru libertate a poporului leton, pentru care nutrea „profunde simpatii". Unul dintre motivele obiective pentru care era „bucuros" să fie prezent în Ţările Baltice era dorinţa sa de întărire a legăturilor, directe sau indirecte, dintre ţările mici şi mijlocii din toată partea estică a continentului european, situate de la Marea Baltică, la Marea Egee şi Marea Neagră. În opinia sa, între aceste state era nevoie de „relaţii mai profunde", „de o colaborare francă şi amicală, pentru susţinerea mutuală în domeniul economic". Mai mult, Vasile Stoica considera că în vederea menţinerii frontierelor existente în Europa era necesară „o muncă serioasă şi continuă"[134]. Într-o altă declaraţie făcută presei, Vasile Stoica remarca existenţa numeroaselor conflicte din viaţa internaţională, care puneau în pericol mai ales liniştea şi existenţa statelor mici şi mijlocii dintre Marea Baltică şi Marea Egee, încât acele naţiuni vizate „sunt datoare, în propriul lor interes, nu numai să menţină bunele relaţii de până acum, ci şi să intensifice şi să adâncească aceste relaţii…sprijinindu-se reciproc pentru păstrarea independenţei lor naţionale şi politice"[135].

După rechemarea lui Vasile Stoica din fruntea legaţiilor baltice, s-a recurs la formula desemnării unui ministru comun pentru Finlanda şi Ţările Baltice, dar şi la desemnarea unui însărcinat cu afaceri, Grigore Gheorghe Niculescu-Buzeşti[136],

132 Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, Relaţii cu alte state, vol. 8, 1920-1940, f. 127-132 (telegrama nr. 86 din 27 februarie 1937, de la Legaţia regală română din Riga (Vasile Stoica), pentru Ministerul Afacerilor Străine).

133 *Ibidem.*

134 A.N.I.C., fond Vasile Stoica, dosar I/69, f. 12-13 („Briva Zeme", 11.II.1937).

135 Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, Relaţii cu alte state, vol. 8, 1920-1940, f. 127-132 (telegrama nr. 86 din 27 februarie 1937, de la Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).

136 Grigore Niculescu-Buzeşti era născut la 1 august 1908 la Buzău. Era licenţiat în drept la Bucureşti. Îşi începuse cariera în serviciul diplomatic la 1 mai 1930 ca ataşat de legaţie. De la 1 iunie 1937 a lucrat la legaţia de la Stockholm, iar de la 1 septembrie 1939 a fost însărcinat cu afaceri la Legaţia din Riga până la 20 august 1940 (vezi *Anuar diplomatic…*, p. 142-143).

pentru a urmări, de la Riga, situaţia din Baltica Orientală[137].

Alţi diplomaţi prezenţi la Legaţia din Riga, cu o activitate notabilă, au fost Theodor Scortzescu[138], Eugen Lucasiewicz[139] sau Marcel Romanescu[140].

Una dintre temele relaţiilor României cu Letonia a fost cea legată de legăturile Bisericii Ortodoxe Române cu cea letonă. Remarcând sărbătorirea printr-un serviciu divin la Catedrala Ortodoxă din Riga a zilei naţionale a României, 10 mai, în anul 1938, ministrul român Vasile Stoica remarca faptul că biserica ortodoxă îşi îndrepta atenţia tot mai mult către Patriarhia României. De altfel, în august 1937, ministrul plenipotenţiar român îi scrisese patriarhului Miron Cristea pentru a-l informa despre rugămintea adresată de mitropolitul Augustin al Letoniei ca Institutul Teologic din România să accepte un student leton, care să locuiască în internatul teologic universitar. Acest tânăr era absolvent de seminar cu bacalaureat şi era special ales de mitropolitul Augustin pentru a-şi efectua studiile la Facultatea de Teologie din Bucureşti. Studentul era destinat a deveni profesor la seminarul mitropoliei şi la Universitatea din Riga, ca şi un element de conducere al Bisericii Ortodoxe Letone[141].

La serviciul divin din 10 mai 1938 – oficiat de mitropolitul Augustin al Letoniei şi un sobor de 12 preoţi şi diaconi – asistaseră reprezentanţi ai preşedinţiei, guvernului, autorităţilor civile şi militare, corpului diplomatic. Pompa păstrată din perioada ţaristă, ca şi rugăciunile închinate suveranului român, predica rostită de mitropolit, toate dovedeau interesul pe care biserica lituaniană îl arăta bisericii româneşti. Ca o dovadă în plus a cunoaşterii mai bune şi a noii dimensiuni a apropierii letono – române a fost şi programul de un ceas, difuzat la o oră de maximă audienţă, pe care radiodifuziunea letonă l-a transmis cu orchestra radiodifuziunii din Riga executând dansuri româneşti de Bela Bartok şi Rapsodia I-a de George Enescu[142].

Rămânând în sfera relaţiilor culturale ale României cu Letonia, mai este de amintit invitaţia adresată corului „*Carmen*" din România, condus de preotul Nae Popescu, subsecretar de stat la Ministerul Cultelor, de către corul cel mai important din Riga, de a concerta la Riga, Liepaja, Daugavpils. Un gest similar, informa Vasile Stoica

137 *Ibidem*, p. 183.

138 Theodor Scortzescu era născut la 14 ianuarie 1893 la Iaşi, unde a absolvit şi Facultatea de Drept. Şi-a început cariera diplomatică la 1 octombrie 1921. A fost trimis în exterior la Ankara şi Helsinki, înainte de a fi numit ca secretar (15 decembrie 1930), apoi consilier de legaţie (15 aprilie 1934) la Riga, unde a rămas până în aprilie 1937 (*Ibidem*, p. 150).

139 Eugen Lucasiewicz se născuse la 21 august 1898 şi intrase în serviciul externelor la 1 octombrie 1921 (*Ibidem*, p. 80).

140 Marcel Romanescu se născuse la 11 octombrie 1897 la Liege, în Belgia şi era licenţiat în litere şi filozofie. Şi-a început cariera diplomatică la 15 septembrie 1920 ca ataşat de legaţie la Sfântul Scaun, şi-a continuat-o la Varşovia, Haga, Madrid, Cairo, Belgrad, Copenhaga, pentru a fi numit, între 1 iulie şi 1 septembrie 1939, însărcinat cu afaceri la Riga (*Ibidem*, p. 149-150).

141 A.N.I.C., fond Vasile Stoica, dosar I/69, f. 28 (misiva lui Vasile Stoica către Prea Fericitul Miron Cristea, patriarhul B.O.R.).

142 Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, vol. 3, f. 94-95 (telegrama nr. 507, de la Vasile Stoica, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).

Palatul Sturdza, urma a fi făcut de corul din Kaunas. Ministrul plenipotenţiar român insista asupra ideii că turneul corului românesc în Polonia, Lituania, Letonia, Estonia şi Finlanda ar fi făcut „un mare serviciu acţiunii noastre în ţările baltice". Concertul unui cor similar din Budapesta reuşise tocmai un asemenea efect, informa Stoica[143]. Vasile Stoica îi adresa un îndemn similar preotului Popescu[144]. De asemenea, preocupările lui Vasile Stoica s-au încadrat în sfera îmbogăţirii fondului de carte românească existent în bibliotecile baltice. Criticând activitatea Direcţiei Presei din cadrul M.A.S. (care era o simplă „colecţie de nepăsători"), Vasile Stoica solicita patru serii complete a câte cinci volume din operele lui Nicolae Iorga, destinate universităţilor bibliotecilor din Riga şi Kaunas. Stoica observase că fiecare dintre aceste state aveau câte 100-150 de lucrări abordând chestiunea istoriei maghiarilor145. Chiar ziarele letone şi lituaniene, care erau înclinate a publica articole cuprinzătoare asupra situaţiei economice, politice şi culturale a României, nu aveau de unde să-şi procure documentaţia la Riga sau Kaunas[146]. Slujind acelaşi scop, de apropiere între cele două state, Stoica a cerut ca, cu ocazia sărbătoririi a 20 de ani de la proclamarea independenţei Letoniei, ca Societatea Română de Radio să difuzeze un program de muzică letonă[147].

Relaţiile româno-letone, deşi cordiale în cea mai mare parte a timpului, cu atât mai mult cu cât nu au existat chestiuni litigioase între cele două ţări, ci interese complementare în mai multe privinţe, nu au fost lipsite de tensiuni. Aşa, de pildă, o vizită a unor aviatori letoni în România s-a transformat - dintr-un element de expresie a legăturilor inter-umane dintre cele două popoare - într-un incident neplăcut. Presa din Letonia din septembrie 1930 (letonă, germană, rusă) sublinia primirea nepoliticoasă a acestor aviatori în România: ofiţerii prezenţi la sosirea avioanelor pe aerodromul militar Pipera nu i-au salutat pe aviatori, autorităţile militare şi civile nu i-au întâmpinat la sosire, singurul prezent fiind consulul general al Letoniei la Bucureşti. Presa adăuga şi faptul că aviatorii letoni au fost alungaţi de pe aerodrom de către soldaţi. Într-o conferinţă de presă, colonelul Indan, şeful aviaţiei militare letone, arăta că aviatorii letoni fuseseră primiţi foarte bine pretutindeni, excepţie făcând Bucureştii. Din această cauză, chiar a doua zi, aviatorii letoni părăsiseră capitala României. Presa socialistă din Letonia era extrem de vehementă. Ea îşi exprima indignarea legată de faptul că reprezentantul României, Mihail Sturdza, se bucura încă de ospitalitatea Rigăi. În general, ştirea fusese preluată şi difuzată, intrând în categoria celor de senzaţie[148]. Grigore Gafencu era solicitat să elucideze cauzele care generaseră acel incident[149]. Într-o

143 *Ibidem*, f. 108 (telegrama nr. 108 din 3 iunie 1938, de la Stoica, pentru M.A.S.).
144 *Ibidem*, f. 109 (misiva din 3 iunie 1938 semnată Vasile Stoica, în care arată că gestul preotului ar aduce: „un mare serviciu acţiunii româneşti în străinătate").
145 *Ibidem*, f. 45-46 (telegrama din 14 martie 1938, de la Stoica, Riga, pentru M.A.S.).
146 Idem, vol. 8, f. 134 (telegrama nr. 118 din 24 martie 1937, de la Stoica, pentru M.A.S.).
147 *Ibidem*, f. 156 (telegrama nr. 1213 din 6 noiembrie 1938, de la Stoica,pentru M.A.S.)
148 *Ibidem*, f. 85 (telegrama nr. 550 din 9 septembrie 1930, de la Legaţia din Riga (Dăianu), pentru M.A.S.).
149 *Ibidem*, f. 86-88 (notă de la M.A.S. către Grigore Gafencu).

notă semnată de Grigore Gafencu de la Cabinetul Primului Ministru şi adresată Legaţiei din Riga se încerca limpezirea situaţiei şi se descria o realitate oarecum diferită faţă de cea înfăţişată de presa letonă. Din acest document aflăm că consulul general al Letoniei, T. Orghidan, înştiinţase printr-o scrisoare oficială Inspecţia Generală a Aeronauticii la 14 septembrie despre sosirea a trei avioane militare letone la Bucureşti, pe aerodromul civil de la Băneasa. Această instituţie a ordonat să se facă o primire oficială aviatorilor letoni. Avioanele letone au aterizat însă la Pipera, de unde au fost îndrumate spre Băneasa. Aviatorii letoni s-au arătat miraţi de faptul că fuseseră primiţi pe un aerodrom civil, nu pe unul militar, ca în alte părţi pe unde mai trecuseră. Prin urmare, ofiţerii letoni au părăsit Bucureştii a doua zi, deşi fuseseră invitaţi, în mod oficial, la o recepţie pe care Aeroclubul României o oferea în cinstea lor. Vinovat pentru confuzia care a alimentat situaţia creată nu putea fi, în opinia lui Gafencu, decât consulul general al Letoniei. În încheiere, Grigore Gafencu remarca că „nimeni nu a avut intenţia să jignească pe aviatorii letoni, reprezentanţii unui stat amic”[150]. Însărcinatul cu afaceri *ad interim* al României în Letonia., I. Dăianu, anunţa la 18 septembrie că incidentul fusese stins, toate ziarele, cu o singură excepţie, cea a unui jurnal bănuit a fi plătit de sovietici, publicaseră explicaţiile oferite de oficiul diplomatic românesc[151]. Dăianu oferise explicaţiile părţii române şi secretarului general al M.A.S. leton Albat. Diplomatul Albat minimalizase incidentul, calificându-l ca fiind doar o „mică neînţelegere”[152].

Desigur, relaţiilor româno-letone le lipsesc elementele de senzaţional, ele fiind mai degrabă legături între două state care abia încep să se cunoască şi percep doar la nivel politic complexitatea intereselor comune care le unesc. Nu a existat un discurs – program care să motiveze extinderea colaborării dintre România şi Letonia. Acest obiectiv a fost doar punctat, pe ici pe acolo, mai cu seamă în contextul oficial al depunerii scrisorilor de acreditare, s-au mai făcut paşi în această direcţie, dar aceştia au fost nesistematici. Nici unul dintre state nu şi-a asumat cu vigoare misiunea de a strânge contactele româno – letone şi a lărgi sfera intereselor reciproce dintre cele două state. Nu trebuie însă minimalizate realizările care au în vedere, în primul rând, o lărgire a cunoaşterii reciproce, atât la nivel politic, cât şi la nivel societal.

III.a. Istoria relaţiilor diplomatice ale Estoniei cu România

Consacrând noua situaţie internaţională a Estoniei, relaţiile sale externe încercau să impună acest stat nou creat atenţiei diplomaţiei internaţionale şi, în primul rând, a celei europene. Estonia, ca şi celelalte state baltice, simţea necesitatea de a stabili acele relaţii care s-o ajute să nu rămână izolată alături de acel vecin care se dovedise de atâtea ori în istorie a fi atât de hrăpăreţ şi care, sub regimul bolşevic,

150 *Ibidem*, f. 86-88 (telegrama nr. 56256 din 12 septembrie 1930, de la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, pentru M.A.S., Bucureşti).
151 Cu această ocazie erau trimise şi tăieturi din presa letonă, *Ibidem*, f. 90 (telegrama nr. 561 din 18 septembrie 1930, de la I. Dăianu, pentru M.A.S., Bucureşti).
152 *Ibidem*, f. 92 (telegrama nr. 566 din 19 septembrie 1930, de la Riga, pentru M.A.S.).

nu-şi schimbase defel modul de comportament, ci doar şi-l mai altoise cu ceva ideologie şi cinism. Acestor necesităţi le-au slujit şi relaţiile Estoniei cu România.

Interesul Estoniei pentru a se impune în concertul european ca stat independent este dovedit şi de faptul că diplomaţia estoniană a înfiinţat deja pe data de 21 iunie 1921 o legaţie în România, cu sediul la Varşovia. Tallinnul l-a acreditat, la fel ca şi Riga, pe ministrul său plenipotenţiar din capitala Poloniei şi pe lângă regele României[153]. Această situaţie a continuat şi în anii ′30[154]. Această legaţie era una de dimensiune medie în 1930, în cadrul ei rezidând un ministru plenipotenţiar, un secretar de legaţie şi un ataşat militar[155]. De-a lungul timpului, în cadrul acestei misiuni diplomatice au activat personalităţi ale diplomaţiei estoniene interbelice, precum Johan Leppik, rechemat de guvernul său în mai 1927[156], apoi una dintre figurile cele mai proeminente ale social-democraţiei estoniene din anii '20[157], Otto Strandmann, fost prim-ministru şi viitor preşedinte al Estoniei[158], din 27 martie 1928[159], Kaarel Pusta, diplomat de marcă al ţării sale, care, alături de soţia sa, a luat parte în 1935 la sărbătoarea naţională a României[160].

Într-o discuţie pe care a purtat-o la 11 februarie 1930 cu însărcinatul cu afaceri român de la Riga, preşedintele Otto Strandmann a împărtăşit interlocutorului său amintirea plăcută pe care o păstra despre România, pe care o vizitase în calitatea sa de ministru plenipotenţiar al Estoniei. Dată fiind importanţa funcţiei pe care o deţinea, coroborat cu misiunea sa diplomatică abia încheiată, reprezentanţa diplomatică românească propunea centralei Ministerului Afacerilor Străine decernarea unei decoraţii româneşti şefului statului estonian[161].

După dispariţia de pe harta politică, pentru a patra oara, a Poloniei, în urma târgului sovieto-nazist din 28 septembrie 1939, consecinţă a Pactului Ribbentrop-Molotov, Legaţia Estoniei la Varşovia a încetat să mai existe, astfel încât analiza situaţiei din România a rămas în sarcina Legaţiei din Helsinki. Pe data de 9 octombrie a aceluiaşi an, guvernul estonian solicita, prin Legaţia României din

153 Idem, fond 82, Estonia, 1925-1940, vol. 88 bis, f. 9, înfiinţarea Legaţiei Estoniei în România cu sediul la Varşovia.

154 Idem, fond 71, Letonia, 1920-1940, Relaţii cu alte state, vol. 8, f. 114 (telegrama nr. 270, de la Tallinn, Davidescu, pentru M.A.S. - în acel moment funcţia de ministru al Estoniei în Polonia şi România era îndeplinită de diplomatul Markus).

155 A.N.I.C., fond Casa Regală-Mihai I-Regenţa, Mareşalat, dosar 26/1930, f. 1-32 (Ministere des Affaires Etrangères, Direction du Protocole, Liste du corps diplomatique à Bucarest, 15 Janvier 1930).

156 *Ibidem*, Ferdinand I, dosar 55/1825, f. 265.

157 Tõnis Lukas, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Tõnu Tannberg, *op.cit.*, p. 229.

158 Toivo U. Raun, *op.cit.*, p. 109.

159 A.N.I.C., fond Casa Regală-Mihai I-Regenţa, Mareşalat, dosar 26/1930, f. 1-32 (Ministere des Affaires Etrangères, Direction du Protocole, Liste du corps diplomatique à Bucarest, 15 Janvier 1930).

160 Idem, Carol al II-lea, dosar 140/1935, f. 142-147.

161 Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, Relaţii cu alte state, vol. 7, 1923-1940, f. 51-53 (telegrama nr. 96 din 12 februarie 1930, de la Legaţia regală română din Riga, pentru Ministerul Afacerilor Străine).

Finlanda, agrementul pentru numirea lui Molerson[162] ca trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Estoniei la Bucureşti[163]. Operativ, regele Carol al II-lea a acordat în aceeaşi zi agrementul noului ministru estonian în România[164].

Deşi puţin consistente, relaţiile economice româno-estoniene au făcut câţiva paşi modeşti înspre o sporire a schimburilor economice. Astfel, o delegaţie estoniană a vizitat în perioada 3-5 februarie 1938 Bucureştii, pentru a discuta raporturile comerciale dintre cele două ţări[165].

Dacă atenţia mediilor diplomatice estoniene faţă de România nu a fost prea marcantă, în schimb, la nivel consular, interesul faţă de situaţia din România a fost mult mai mare, ea exprimând, totodată, nivelul superior de cunoaştere la care ajunseseră cele două societăţi.

162 Molerson mai fusese, înainte de a fi acreditat ca ministru al ţării sale la Helsinki, secretar de Legaţie, clasa I-a, la Paris si Londra (vezi A.N.I.C., fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 269/1939, f. 55, telegrama nr. 857 din 7 octombrie 1939, de la Helsinki, Lecca, pentru M.A.S.).

163 Idem, fond Casa Regală-Regele Carol al II-lea, dosar 138/1939, f. 108 (nota nr. 63048 din 9 octombrie 1939, de la Ministerul Afacerilor Străine, Direcţia Protocolului, Personalului şi Cancelariei Ordinelor, pentru Constantin Flondor, Mareşalul Curţii Regale, Ministru Plenipotenţiar).

164 *Ibidem*, f. 106 (nota nr. 2201 din 14 octombrie 1939, de la C. Flondor, Mareşalul Curţii Regale pentru M.A.S.).

165 Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, Relaţii cu alte state, vol. 8, 1920-1940, f. 143-144 (telegrama nr. 5428 din 29 ianuarie şi cea din 30 ianuarie 1938).

www.cetateadescaun.ro

III.b. Consuli şi candidaţi de consuli onorifici ai Estoniei în România în perioada interbelică: informaţii inedite din arhivele estoniene

Câştigarea recunoaşterii din partea comunităţii internaţionale după separarea de Rusia, lărgirea schimburilor comerciale şi crearea instrumentelor necesare în vederea îmbunătăţirii legăturilor politice şi culturale cu alte state au fost câteva dintre coordonatele care au determinat statul estonian, după apariţia sa pe harta politică a lumii, în 1918, să-şi dezvolte nivelul şi aria geografică de reprezentare a intereselor sale în exterior. După crearea unei reţele diplomatice de reprezentare ce acoperea statele vecine, Marile Puteri europene sau mondiale, Tallinnul a început să privească şi spre sud-estul Europei ca înspre o zonă ce nu merita pierdută din vedere în promovarea intereselor sale. În acest context, România, întregită la sfârşitul războiului mondial până la aproximativ dimensiunile sale etnografice şi etnolingvistice, devenită un factor regional important şi o naţiune în plin progres economic, deşi încă subdezvoltată sub raport instituţional, social, politic şi economic, nu putea scăpa atenţiei establishmentului politic estonian. Dacă adăugăm aici, ca pe un factor esenţial în dimensionarea relaţiilor dintre Tallinn şi Bucureşti, interesele comune ale Estoniei şi României faţă de fenomenul rusesc şi direcţiile de dezvoltare ale bolşevismului, ca şi prezenţa pe teritoriul României a unei importante minorităţi maghiare, obiect de interes pentru rudele lor fino-ugrice de pe malurile Balticii, putem spune ca am creionat cadrul general care a dat un oarecare conţinut legăturilor dintre cele două state. Evident, raportate la dimensiunea relaţiilor estoniano-poloneze, de pildă, relaţiile estoniano-române apar lipsite de consistenţă. Nu astfel stau însă lucrurile la o comparaţie cu legăturile Estoniei cu Bulgaria sau cu alte state din regiunea sud-estului Europei.

În acest subcapitol ne propunem să ne raportăm la „actorii" care au jucat sau au dorit să joace un rol în impulsionarea relaţiilor Estoniei cu România şi care au vizat să-şi îmbogăţească cartea de vizită prin reprezentarea intereselor Tallinnului în România. Vom încerca să urmărim mobilurile care i-au îndemnat pe candidaţii consulari români să-şi dorească să reprezinte interesele unei ţări aşa de mici - una dintre cele mai mici din Europa – şi îndepărtate, şi factorii ce au determinat statul estonian să le accepte ofertele unora dintre aceştia. În desfăşurarea cercetării am încercat, de asemenea, să vedem dacă putem contura un anumit profil al acestor ofertanţi şi în ce mod societatea românească se poate deschide în faţa cititorului documentelor aflate în custodia Arhivelor Naţionale ale Estoniei.

Arhivele estoniene conţin mai multe dosare şi seturi de dosare (pachete) care cuprind documente referitoare la ofertele unor cetăţeni români de a reprezenta interesele statului estonian în România, în calitate de consuli onorifici, ca şi reacţia oficialităţilor de la Tallinn, pozitivă sau negativă, la aceste oferte. Documentele, inedite până acum, sunt scrise în limbile estoniană (cele de circulaţie internă, în cadrul Ministerului Afacerilor Străine estonian), franceză (cei mai mulţi dintre ofertanţi erau, în primul rând, vorbitori de franceză), germană şi chiar română (în aceste cazuri este adăugată o copie tradusă în limba franceză).

Deja am dat câteva repere privitoare la conţinutul acestui paragraf. S-a putut

înţelege astfel că demersurile estoniene de reprezentare a intereselor sale în România nu au fost univoce. Dimpotrivă, diverşi cetăţeni români îşi manifestaseră interesul pentru a-şi asuma apărarea intereselor estoniene, încă din perioada anterioară primelor căutări ale Tallinnului. Arhivele estoniene consemnează, în acest sens, începând din 1923, ofertele venite din România pe adresa Ministerului Afacerilor Externe estonian. Astfel, pe data de 31 martie, dr. H. J. Marbé, proprietar a două fabrici de ţesătorie şi vopsitorie industrială din Bucureşti, a expediat o scrisoare la Tallinn. În misiva sa, Marbé îşi exprima dorinţa de a ocupa poziţia de consul general al Estoniei la Bucureşti. Oferta sa venea în legătură cu informaţiile pe care le deţinea privitor la înfiinţarea de perspectivă a unui consulat general estonian la Bucureşti. Cetăţeanul român explicita şi chiar supralicita avantajele pe care schimburile comerciale cu România le puteau avea în dinamizarea economiei estoniene: „ţara noastră (România, nota autorului) este o ţară care importă şi exportă o mulţime de produse şi mai ales este o ţară agricolă, posedă mine de petrol, iar relaţiile cu Estonia pot căpăta o mare importanţă”[166]. Pe data de 24 aprilie 1923, Marbé a trimis la Ministerul Afacerilor Externe estonian un Curriculum Vitae în limba franceză. Considerăm de interes, pentru atingerea scopurilor acestui articol, să spicuim din acest C.V.: născut la Bucureşti, ca fiu al cetăţenilor români Joseph şi Ernestine Suzanne, Marbé era absolvent al Academiei de Comerţ din Bucureşti. Şi-a continuat studiile la Rouen, Lausanne, Bonn şi Lyon. În acest ultim oraş a şi obţinut titlul de doctor în chimie. Din acelaşi document reiese că Marbé era un cunoscător foarte bun al limbilor germană, franceză şi engleză. Printre alte merite pe care şi le asuma era şi acela că de-a lungul anilor se ocupase de resortisanţii estonieni care traversaseră România[167].

Directorul Afacerilor Administrative din Ministerul Afacerilor Externe estonian i-a răspuns pe data de 5 mai 1923 cetăţeanului român, informându-l că, în cazul în care se va adopta decizia creării unui consulat estonian la Bucureşti, oferta sa va fi avută în vedere[168]. Şapte luni mai târziu, însă, Marbé a revenit cu o scrisoare adresată ministrului de externe estonian. În respectiva scrisoare, Marbé arăta că deţinea scrisori de recomandare de la ministrul plenipotenţiar al Finlandei la Bucureşti, Väinö Tanner[169], precum şi de la însărcinatul cu afaceri al Elveţiei acreditat în capitala României. De altfel, aflăm din această scrisoare, ministrul Tanner vorbise personal în sensul susţinerii candidaturii sale cu ministrul de externe estonian Hellat[170]. De astă dată, Ministerul Afacerilor Externe al Estoniei i-a răspuns lui Marbé printr-o simplă notificare de primire a scrisorii sale[171]. Se poate

166 A.N.E., fond 957, pachet 3, dosar 47, f. 55.
167 *Ibidem*, f. 59-60.
168 *Ibidem*, f. 61.
169 Väinö Tanner a fost primul însărcinat cu afaceri (1920), ulterior trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Finlandei la Bucureşti (1921-1923), vezi Jussi Nuorteva, Tuire Raitio (editori), *Ulkoasiainhallinnon Matrikkeli 1918-1993*, vol. 2, Ulkoasiainministeriö, Länsi-Savo Oy, Mikkeli, 1996, p. 396.
170 A.N.E., fond 957, pachet 3, dosar 47, f. 56-57 (misiva din 21 noiembrie 1923).
171 *Ibidem*, f. 58.

www.cetateadescaun.ro

spune, aşadar, că oferta cetăţeanului român a venit prea devreme, a fost prea „anticipativă", cu atât mai mult cu cât numele său nu va mai apare în scriptele Ministerului Afacerilor Externe estonian din acel moment, iar când, în sfârşit, Estonia se va decide să aibă o reprezentare în România oferta sa nu va mai fi luată în considerare.

Un alt aspirant la statutul de consul onorific al Estoniei în România a fost doctorul în drept David Kauschansky din Chişinău. Ofertei de reprezentare a intereselor Estoniei, făcută pe data de 26 iunie 1923[172], i s-a răspuns printr-o scrisoare a directorului Afacerilor Administrative din Ministerul Afacerilor Străine estonian în care se afirma că înfiinţarea unui oficiu diplomatic şi nominalizarea unui reprezentant al Estoniei la Bucureşti erau încă chestiuni pe agenda de discuţii estoniană[173]. Kauschansky şi-a reluat demersurile pentru nominalizarea sa în fruntea unui consulat estonian abia 12 ani mai târziu. El a adresat cu acel prilej o scrisoare Ministerului Afacerilor Externe estonian, redactată în limba germană, însoţită şi de un Curriculum Vitae. Născut la data de 28 martie 1893 la Chişinău, Kauschansky a studiat filologia slavonă şi dreptul la universităţile din Cernăuţi, Basel şi Heidelberg. Licenţiat în filologie, a obţinut titlul de doctor în drept în 1924. Cariera sa impresionantă s-a îmbogăţit odată cu obţinerea gradului didactic de asistent universitar la Heidelberg în 1925. În acelaşi an, Kauschansky a devenit docent la Universitatea din Berlin şi jurisconsult al Consulatului General al României în Berlin. Redactase mai bine de 100 de articole ştiinţifice şi lucrări despre dreptul est-european şi balcanic, în particular asupra celui estonian, românesc, iugoslav, turc, rus şi sovietic, publicate în limbile germană, franceză, rusă, română, italiană, engleză[174]. Din păcate, oferta sa, venită prea târziu, nu a putut fi luată în mod serios în considerare de autorităţile estoniene, care-i răspundeau pe 28 septembrie că exista deja un consul general al Estoniei la Bucureşti – Ion D. Mataki[175].

Interesat să acceadă într-o poziţie diplomatică onorifică estoniană în România se arăta a fi în 1924 şi Jacques Goldstein, coproprietar al firmei Goldstein&Hirsch. Goldstein efectuase studii comerciale şi consulare la Facultatea de Drept din Gand, era licenţiat în ştiinţe comerciale, precum şi reprezentant al unor companii comerciale în România. Unele dintre companiile sale aveau legături comerciale cu firme estoniene. Dintr-un Curriculum Vitae anexat scrisorii sale de ofertă, aflăm că Jacques Goldstein era ofiţer în rezervă, fusese decorat cu Crucea de Război, precum şi cu Meritul Comercial şi Industrial clasa I. De asemenea, poseda o decoraţie franceză – Ordinul de Nisham, în rang de mare ofiţer[176]. Ca şi predecesorii săi, nici Goldstein nu a reuşit să obţină acceptul autorităţilor estoniene pentru a ocupa demnitatea pe care o viza.

172 Idem, dosar 57, f. 26.
173 *Ibidem*, f. 27.
174 *Ibidem*, f. 29-30 (misiva din 24 septembrie 1935).
175 *Ibidem*, f. 31.
176 Idem, dosar 47, f. 62-63.

Deja am pomenit numele lui Ion D. Mataki, numit pe data de 27 octombrie 1928 în calitatea de consul general al Estoniei la Bucureşti[177]. Consulul Mataki a obţinut exequatorul de la regele României prin decretul numărul 3099 din 15 decembrie 1928, după cum rezultă din documentul următor[178]:

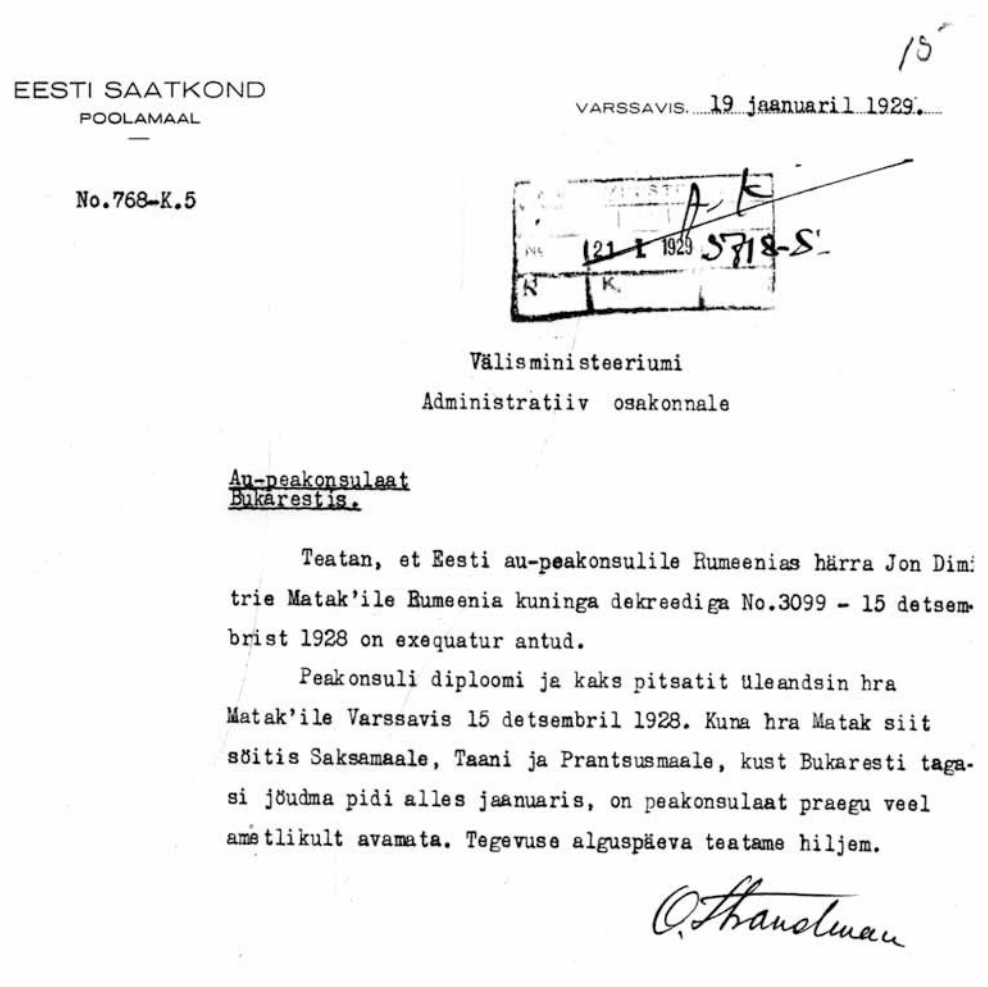

EESTI SAATKOND
POOLAMAAL

No.768-K.5

15

VARSSAVIS. 19 jaanuaril 1929.

Välisministeeriumi
Administratiiv osakonnale

Au-peakonsulaat
Bukarestis.

Teatan, et Eesti au-peakonsulile Rumeenias härra Jon Dimitrie Matak'ile Rumeenia kuninga dekreediga No.3099 - 15 detsembrist 1928 on exequatur antud.

Peakonsuli diploomi ja kaks pitsatit üleandsin hra Matak'ile Varssavis 15 detsembril 1928. Kuna hra Matak siit sõitis Saksamaale, Taani ja Prantsusmaale, kust Bukaresti tagasi jõudma pidi alles jaanuaris, on peakonsulaat praegu veel ametlikult avamata. Tegevuse alguspäeva teatame hiljem.

Ion D. Mataki era născut la data de 27 octombrie 1890 la Bucureşti. De profesie inginer, Mataki era absolvent al Politehnicii din Zürich. Era om de afaceri, ocupându-se de activităţi de import-export de maşini industriale. Era proprietar al unei ferme la Odăile Brâncoveneşti (la 8 km. distanţă de Bucureşti), precum şi a două imobile în capitală. Dintre persoanele care acceptaseră să furnizeze referinţe despre Mataki, amintim numele lui I.G. Duca, fost ministru de externe, al

177 Idem, dosar 605, f. 16.
178 *Ibidem*, f. 15.

generalului C. Coandă, fost preşedinte al Consiliului de Miniştri, Poklewski-Koziel, fost ministru al Rusiei imperiale la Bucureşti, al marelui industriaş Ştefan Cerchez, preşedinte al Consiliului de Administraţie al C.F.R., Corneliu Cioranu, preşedintele Camerei de Comerţ. Ion Mataki era vorbitor al limbilor franceză şi germană[179]. Mataki va continua să-şi exercite mandatul cu care a fost însărcinat de-a lungul perioadei interbelice fiind astfel cea mai constantă prezenţă din relaţiile estoniano-române. Oficiul consular estonian avea din 1930, după cum rezultă din documentele cercetate, un secretar estonian, Aleksander Rehren[180]. Consulatul General al Estoniei la Bucureşti urma astfel înfiinţării, cu mai bine de 3 ani mai înainte, pe data de 1 mai 1925, a unui Consulat onorific al României la Tallinn, care va fi ridicat pe 1 februarie 1938 la rangul de Consulat General onorific[181].

În a doua jumătate a anilor '30, în contextul în care criza economică mondială - care nu a ocolit nici Estonia[182] - a fost depăşită, interesul Estoniei de a intensifica legăturile economice cu România s-a accentuat. Criza economică, deşi una dintre primele expresii ale pericolelor degajate din mondializarea economiei, a demonstrat importanţa pe care asigurarea a cât mai multor pieţe de desfacere o are pentru economia unui stat. Dovedindu-şi interesul pentru a-şi găsi o reprezentare adecvată în zona portuară românească, autorităţile estoniene au decis pe data de 28 august 1933 să dea curs repetatelor oferte ale lui Devy Calmanovici, director al cotidianului „Vocea Galaţilor", de a ocupa demnitatea de consul al Estoniei la Galaţi şi Brăila[183]. Directorul „Vocii Galaţilor" luase la cunoştinţă de viitoare sa numire consulară încă din luna mai 1933[184]. Calmanovici îşi începuse demersurile în noiembrie 1928, punându-şi la dispoziţie ziarul şi relaţiile sale în scopul de a face cunoscute şi de a servi interesele Estoniei, ţară pentru care a avea o mare admiraţie, în România[185]. Dintr-o scrisoare datată 1 mai 1933 aflăm că Devy Calmanovici, care nu încetase să insiste la Tallinn pentru a fi nominalizat în funcţia de consul onorific, vizitase în 1931 Estonia. Din misiva sa reiese că proprietarul „Vocii Galaţilor" se oferise să înfiinţeze şi o Cancelarie a consulatului unde să angajeze şi să plătească un cetăţean estonian. Devy Calmanovici se născuse la 11 mai 1898 în comuna Bogdăneşti, districtul Bacău. Calmanovici era absolvent al Şcolii Superioare Comerciale şi vorbitor al limbilor germană, franceză şi spaniolă. Era proprietar al „Vocii Galaţilor" de 16 ani, preşedinte al Sindicatului Jurnaliştilor Galaţi, vicepreşedinte al Societăţii Thalmud din Galaţi şi membru al comitetului de direcţie al Băncii de Credit Mărunt din aceeaşi localitate. Dovedind că este o persoană bine cunoscută şi importantă în Galaţi, Calmanovici trimisese la Tallinn recomandări din partea prefectului districtului Covurlui Gheorghe Marinescu, a

179 *Ibidem*, f. 6.
180 Idem, dosar 606, f. 7 (misiva lui Aleksander Rehren din 20 martie 1939 către M.A.S. estonian).
181 Arh. M.A.E., fond 82, Estonia, 1925-1940, vol. 88 bis, f. 9.
182 Producţia industrială în perioada 1929-1933 a scăzut cu 20%, Vezi Toivo U. Raun, *op.cit.*, p. 126.
183 A.N.E., pachet 3, dosar 608, f. 25 (decizia nr. 2635).
184 *Ibidem* (telegrama 163 din 8 mai 1933, de la Legaţia Estoniei în Varşovia, pentru Tallinn, semnată de Pusta).
185 *Ibidem*, f. 2.

primarului Galaţilor, a prefectului poliţiei din Galaţi, a consulului Letoniei la Galaţi Avgherinas ş.a.m.d.[186].

Devy Calmanovici, consulul Estoniei la Galaţi şi Brăila

Cu toate aceste recomandări, care păreau a fi asigurătoare, la nici 6 luni de la numirea sa şi eliberarea exequaturului de către autorităţile române, numeroase scrisori anonime au ajuns la Ministerul Afacerilor Externe estonian. Într-una dintre acestea din februarie 1934, semnată Cercul comercianţilor din Galaţi, se arăta că numirea lui Calmanovici în funcţia de consul al Estoniei la Galaţi era în măsură să aducă atingere demnităţii şi seriozităţii statului estonian. Calmanovici era descris ca fiind şantajist, incult, escroc, calomniator, cupid, infam, lipsit de cultură generală, lipsit de cunoştinţe de limbi străine. În consecinţă, semnatarii cereau îndreptarea grabnică a erorii comise odată cu numirea acestuia[187].

Despre identitatea persoanelor care se ascundeau în spatele scrisorilor trimise la Tallinn, ştiri mai exacte aflăm odată cu expedierea pe adresa preşedinţiei Estoniei, a primului ministru al acestei ţări, a Ministerului de Externe şi Ministerului Comerţului estonian, ca şi a Ministerului Afacerilor Străine român a unei noi scrisori, însoţite de un lung articol semnat B. Marian apărut în primul număr al noului cotidian gălăţean „Noutatea". Articolul, publicat pe data de 21 martie 1934, se intitula „Să ne lămurim". Argumentul forte al articolului era acela că insuficienţele morale ale lui Calmanovici determinau opinia publică românească să facă o paralelă de nedorit între personalitatea consulului Estoniei şi statul pe care-l reprezenta. Textul articolului nu se îndepărta prea mult de spiritul scrisorilor anonime ajunse la Tallinn. Calmanovici era descris ca fiind „mic de suflet, murdar în afaceri, speculând totul pentru a-şi crea situaţii personale". Deşi un caracter abject, se arăta în textul articolului, „acest domn a reuşit să-şi creeze în Galaţi o demnitate de director al unui cotidian şi acum, în urmă, consul"[188]. Într-un alt articol, publicat câteva zile mai târziu în paginile aceluiaşi jurnal, Calmanovici era acuzat că şi-a însuşit, prin fraudă, o diplomă de studii: „omul tuturor turpitudinilor, a afacerilor veroase şi a mult discutatei diplome falşe (sic)". Revenea ca un leit motiv, şi de această dată, întrebarea referitoare la seriozitatea unui stat care a

186 *Ibidem*, f. 10-17.
187 *Ibidem*, f. 28-31.
188 *Ibidem*, f. 35-39.

acceptat să numească un asemenea reprezentant consular la Galaţi[189].

Campania publicitară şi epistolară îndreptată împotriva lui Calmanovici nu a rămas fără ecou la Tallinn. Reprezentantul Estoniei la Varşovia, fost ministru de externe şi unul dintre artizanii politicii externe estoniene, Kaarel Pusta, a demarat o anchetă în vederea verificării veridicităţii acuzelor la adresa lui Calmanovici. Însărcinat cu efectuarea cercetărilor în acest caz a fost consulul general al Estoniei în România, Ion D. Mataki. În calitatea acestuia de consul general, Mataki avea în circumscripţia sa teritoriul întregii ţări, având astfel un ascendent şi asupra celorlalte circumscripţii consulare existente în România. Pe data de 24 aprilie 1934, şefului oficiului consular din Bucureşti expedia pe adresa Legaţiei Estoniei din Varşovia rezultatele preliminare ale cercetărilor sale, care acreditau ideea că reputaţia lui Calmanovici părea a fi excelentă. Numeroase mărturii fuseseră primite în acest sens[190]. Dintr-o scrisoare trimisă lui Pusta pe data de 17 aprilie, care rezuma concluziile finale ale anchetei, rezultă că proprietarii şi redactorii ziarului „Noutatea", polul de unde emanau acuzele împotriva lui Calmanovici, erau doi ziarişti tineri care lucraseră cu acesta la „Vocea Galaţilor" şi erau nemulţumiţi de faptul că-şi pierduseră locurile de muncă. În concluzie, consulul general al Estoniei opina că colegul său de la Galaţi era „victimă a unei calomnii". În sprijinul acestei idei, Mataki trimitea scrisori de la cele mai importante oficialităţi gălăţene, începând cu cea semnată de primarul Galaţilor, care-l descria pe Calmanovici ca având o „reputaţie excelentă" şi ca fiind „o persoană serioasă, onorabilă şi perfect corectă" şi continuând cu cele ale prefectului Covurluiului, Serviciului de Siguranţă, Parchetului Tribunalului Covurlui etc[191].

De asemenea, consulul Letoniei la Galaţi a jucat un rol important în îndepărtarea acuzelor la care fusese expus Calmanovici. După ce arăta că îl cunoştea bine pe consulul Estoniei, omologul său leton scria că acesta era una dintre cele mai serioase persoane din Galaţi, era un „om stimat, de o excelentă reputaţie, foarte corect şi foarte serios"[192]. Dar poate cea mai importantă referinţă de care s-a bucurat Calmanovici a fost aceea a fostului ministru Grigore Trancu-Iaşi. Într-o scrisoare adresată ministrului Estoniei de la Varşovia, Trancu-Iaşi arăta că Devy Calmanovici îi era un bun prieten şi unul dintre cei mai buni foşti elevi ai săi cu 15 ani înainte la cursul superior al Şcolii de Comerţ. Calmanovici era, ca şi în celelalte cazuri, descris ca fiind o persoană „foarte onorabilă, având relaţii excelente în înalta societate, corect"[193]. Misiva fostului ministru român s-a bucurat de aprecierea diplomatului estonian, Pusta adresându-i mulţumiri pe data de 6 aprilie lui Trancu-Iaşi şi exprimându-şi speranţa că, în felul acesta, acţiunea denigratoare îndreptată împotriva lui Calmanovici va înceta[194].

189 *Ibidem*, f. 43.
190 *Ibidem*, f. 73.
191 *Ibidem*, f. 76-103.
192 *Ibidem*, f. 104.
193 *Ibidem*, f. 70.
194 *Ibidem*, f. 68.

www.cetateadescaun.ro

Într-adevăr, curând după aceea, acţiunea caragialească care a însoţit o răfuială între gazetarii gălăţeni şi-a epuizat valenţele destructive la adresa imaginii statului estonian. Calmanovici a putut astfel să-şi continue misiunea sa consulară, după cum rezultă din rapoartele trimise la Varşovia în perioada următoare şi care au, în special, conotaţii economice.

Nu este deloc surprinzătoare nici acceptarea de către Tallinn, pe data de 29 iunie 1936, a lui Sterie Dalla în funcţia de consul onorific al Estoniei la Constanţa, oraş-port cu un rol special în derularea circuitului economic româno-estonian. Aromân, născut la Monastir (Macedonia), Sterie Dalla era absolvent de liceu cu bacalaureat. Cunoştea limba franceză. Era agent maritim şi importator[195]. În vederea obţinerii funcţiei de consul onorific, Dalla se bucurase de referinţe, între alţii, de la consulul Letoniei Philip Kaljat. Consulatul onorific al Estoniei va avea ca circumscripţie de exercitare a atribuţiilor Dobrogea, cu Constanţa, Durostorul, Caliacra şi Tulcea. Potrivit documentului oficial emis cu prilejul înfiinţării sale, rosturile acestui consulat erau acelea de a menţine şi dezvolta relaţiile de amiciţie şi comerţ dintre Estonia şi România[196].

195 Idem, dosar 607.
196 *Ibidem*.

www.cetateadescaun.ro

Nom et Prenom STERIE DALLA
Age 51 ans
Lieu de naissance MONASTIR (Macédoine).
Nationalité ROUMAINE
Adresse CONSTANTZA rue Lascar Catargiu No 28
Nom de la Maison de Commerce STERIE DALLA & Co
Spécialité AGENT MARITIME et EXPONTATEUR
Année de fondation 1919
Instruction BACALAURIATE
Situation Economique Tout à fait independant, referances par toutes les BANQUES PRINCIPALES.
Emplois ou charges de confiance privés ou publiques aussi bien actuels que passés.....
Activité consulaire AUCUNE
Quelles langues le postulant parle-t-il Le ROUMAIN et le FRANCAIS.
Recomendations Capitaine LUHT I. du navire CITE' d'ATHENES, PHILIP KALJOT Consul D'ESTONIE.
Références AUTORITÉS et BANQUES.
Photographie

Printre aspiranţii obţinerii unei funcţii consulare onorifice în aparatul consular estonian din România s-a numărat şi clujeanul Henry S. Braunfeld. Într-o scrisoare adresată pe data de 27 noiembrie 1937[197] Ministerului de Externe estonian, Braunfeld propunea înfiinţarea în oraşul său a unui consulat al Estoniei. Printre avantajele înfiinţării unui oficiu consular estonian la Cluj, Braunfeld amintea faptul că oraşul era un centru economic, financiar şi cultural important unde rezidau numeroase consulate de carieră şi onorifice ale diverselor state europene[198].

Dintr-un Curriculum Vitae expediat la Tallinn, aflăm că Braunfeld era născut la Brăila (13 iunie 1894), absolvise Şcoala Superioară din Bucureşti, era vorbitor al limbilor franceză şi germană. Era importator de bijuterii şi preşedinte al comer-

197 Idem, dosar 291, f. 6-7.
198 *Ibidem*.

www.cetateadescaun.ro

cianţilor de bijuterii. Locotenent în rezervă în cadrul Regimentului 7 de Cavalerie, decorat cu Crucea comemorativă de război Ardeal în 1919 şi cu ordinul Victoria, Braunfeld era, de asemenea, purtător al medaliilor Coroana României şi Merit Comercial clasa I[199]. Henry Braunfeld etala un număr important de referinţe, între care cea a unui important importator de bijuterii din Viena, Sigmund Engelhardt, a directorului Băncii Naţionale a României - sucursala Cluj, a conducerii Băncii Româneşti - sucursala Cluj şi a Camerei de Comerţ şi Industrie[200].

Henry Braunfeld, aspirant la statutul de consul onorific al Estoniei la Cluj

Directorul Afacerilor Administrative răspundea însă pe data de 1 decembrie 1937 că stabilirea unui consulat la Cluj nu figura pe agenda ministerului său[201]. Aşadar, argumentele lui Braunfeld nu au reuşit să sensibilizeze autorităţile estoniene, iar oferta sa a fost, în consecinţă, respinsă.

199 *Ibidem*, f. 9.
200 *Ibidem*, f. 8.
201 *Ibidem*, f. 10.

www.cetateadescaun.ro

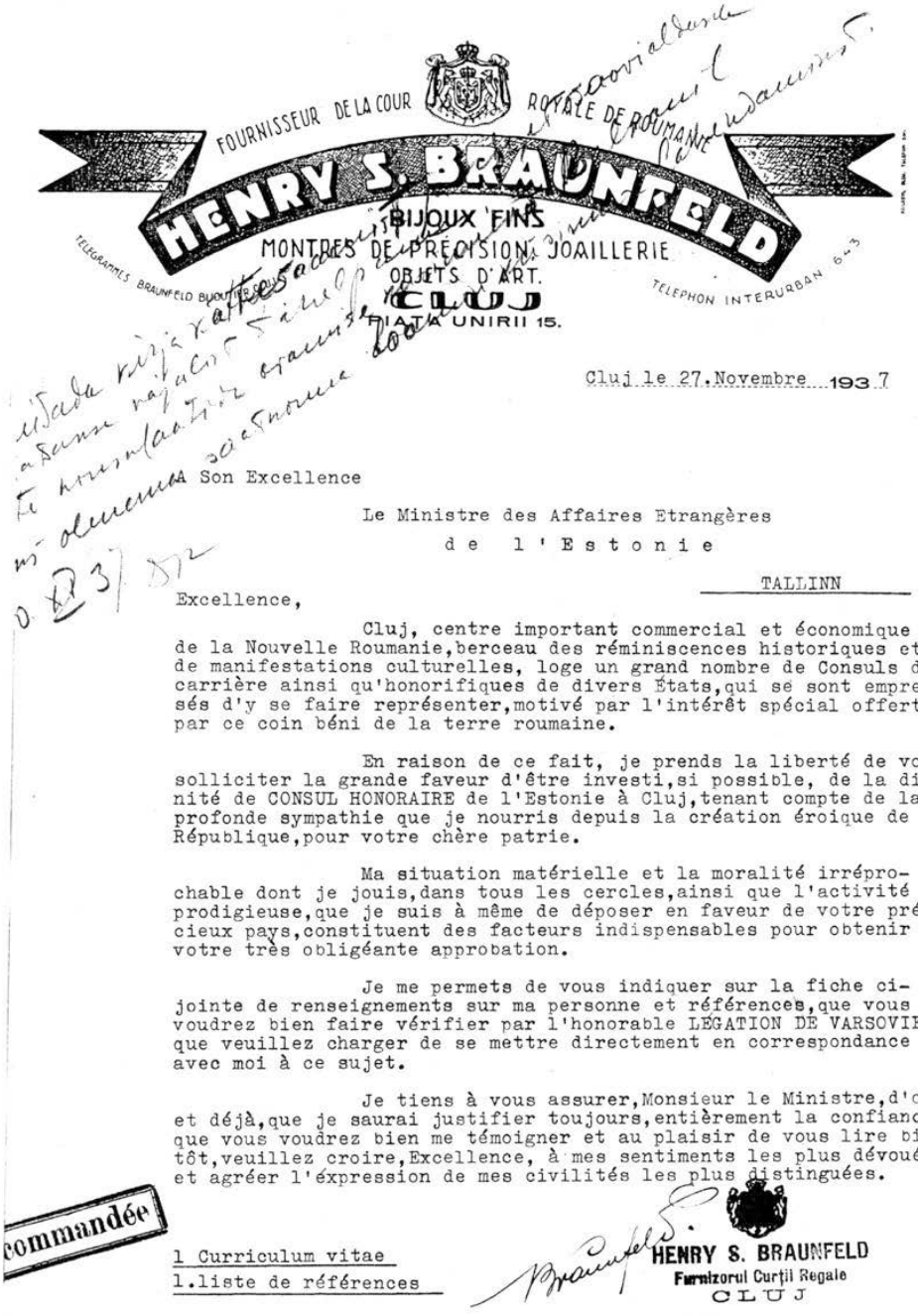

FOURNISSEUR DE LA COUR ROYALE DE ROUMANIE

HENRY S. BRAUNFELD

BIJOUX FINS
MONTRES DE PRÉCISION, JOAILLERIE
OBJETS D'ART.

TELEGRAMMES BRAUNFELD BIJOUTIER CLUJ

TELEPHON INTERURBAN 6-3

CLUJ
PIAȚA UNIRII 15.

Cluj le 27.Novembre 1937

A Son Excellence

Le Ministre des Affaires Etrangères
de l'Estonie

TALLINN

Excellence,

Cluj, centre important commercial et économique de la Nouvelle Roumanie, berceau des réminiscences historiques et de manifestations culturelles, loge un grand nombre de Consuls de carrière ainsi qu'honorifiques de divers États, qui se sont empressés d'y se faire représenter, motivé par l'intérêt spécial offert par ce coin béni de la terre roumaine.

En raison de ce fait, je prends la liberté de vous solliciter la grande faveur d'être investi, si possible, de la dignité de CONSUL HONORAIRE de l'Estonie à Cluj, tenant compte de la profonde sympathie que je nourris depuis la création éroique de la République, pour votre chère patrie.

Ma situation matérielle et la moralité irréprochable dont je jouis, dans tous les cercles, ainsi que l'activité prodigieuse, que je suis à même de déposer en faveur de votre précieux pays, constituent des facteurs indispensables pour obtenir votre très obligéante approbation.

Je me permets de vous indiquer sur la fiche ci-jointe de renseignements sur ma personne et références, que vous voudrez bien faire vérifier par l'honorable LÉGATION DE VARSOVIE que veuillez charger de se mettre directement en correspondance avec moi à ce sujet.

Je tiens à vous assurer, Monsieur le Ministre, d'ores et déjà, que je saurai justifier toujours, entièrement la confiance que vous voudrez bien me témoigner et au plaisir de vous lire bientôt, veuillez croire, Excellence, à mes sentiments les plus dévoués et agréer l'éxpression de mes civilités les plus distinguées.

HENRY S. BRAUNFELD
Furnizorul Curții Regale
CLUJ

recommandée

1 Curriculum vitae
1.liste de références

Scrisoarea lui Henry Braunfeld adresată Ministerului Afacerilor Externe estonian, în care solicită acreditarea în funcţia de consul al Estoniei

www.cetateadescaun.ro

Obţinerea unei funcţii consulare este, desigur, motivată în mod special de prestigiul pe care aceasta îl conferă deţinătorului ei. Apare evident astfel că personalităţi politice, economice, culturale, ale vieţii ştiinţifice şi-au manifestat interesul pentru a face parte din corpul consular al diverselor state reprezentate la Bucureşti. Cu atât mai interesant este că şi intrarea în serviciul consular al unei ţări mici, îndepărtate, puţin cunoscute în România, aşa cum era Estonia, a putut trezi interesul unor cetăţeni români, ba chiar a putut declanşa dispute vii în jurul unor persoane, precum s-a întâmplat în cazul consulului român de la Galaţi. Este o dovadă limpede a faptului că o nouă generaţie de intelectuali şi oameni de afaceri, aflaţi încă la o vârstă relativ tânără, aproximativ 40 de ani, îşi pregătea intrarea în viaţa politică şi economică a României. Într-un fel, această generaţie, care atunci căuta să atingă maturitatea şi prestigiul politic, folosind uneori alte mijloace decât cele clasice (obţinerea unui fotoliu parlamentar sau intrarea în serviciul diplomatic românesc, poate inaccesibile încă lor) a fost una sacrificată, deoarece naţionalismul sfârşitul anilor '30, războiul mondial şi apoi comunismul nu le-a acordat prea multe şanse de afirmare[202].

De notat este şi prezenţa, prin acei cetăţeni români care-şi ofereau serviciile în vederea reprezentării intereselor statului estonian, a unor membri ai minorităţii evreieşti din România. Aceştia erau obişnuiţi să convieţuiască în mijlocul unor culturi străine şi aveau exerciţiul învăţării unor limbi străine mai pronunţat decât în cazul românilor majoritari. Prin urmare, reprezentarea intereselor unei alte ţări în România era mult facilitată de aceste condiţii obiective. S-ar putea însă specula, în acelaşi timp, asupra şanselor ceva mai reduse ale acestor minoritari de a ocupa poziţii influente în societatea românească. Ocuparea unei poziţii consulare ar putea să fi fost văzută, în acest caz, ca pe un fel de consolare în faţa uşilor închise sau doar semideschise ale unor instituţii româneşti de prestigiu. Evident, acestea sunt doar speculaţii, în lipsa unor probe elocvente în cazul celor menţionaţi în această lucrare. Mult mai clar apare însă, din conţinutul documentelor cercetate, că minoritarii evrei, la fel ca şi Mataki sau aromânul Dalla, erau oameni de afaceri, interesaţi în primul rând să-şi poată dezvolta legăturile comerciale prin adăugarea unui prestigiu consular poziţiei lor sociale şi care poate că nu doreau să ocupe un loc în maşinăria statului, ce le-ar fi abătut atenţia de la interesele lor de afaceri. Privită din această lumină, ocuparea unei demnităţi consulare onorifice nu putea să fie decât binevenită, iar încadrarea în, să spunem, serviciul diplomatic sau consular românesc, o povară.

În privinţa intereselor Estoniei în România apare clar că acestea erau predominant de natură comercială. Înfiinţarea unor oficii consulare la Bucureşti (cu rangul de consulat general) în 1928, a unuia având circumscripţia Galaţi şi Brăila (1933) şi a unuia la Constanţa, având în vizor zona Dobrogei, aşadar litoralul Mării Negre şi

202 Silviu Miloiu, *Consuli şi candidaţi onorifici ai Estoniei în România interbelică. Informaţii inedite din arhivele estoniene*, în *„Studii şi materiale de istorie contemporană. Serie nouă”*, vol. I, Editura Mica Valahie, 2002, p. 55.

gurile Dunării (1936), constituie o dovadă elocventă a preeminenţei intereselor comerciale asupra tuturor celorlalte interese estoniene în România. Evident, un oficiu consular are ca sarcină esenţială apărarea intereselor statului trimiţător şi a cetăţenilor acestuia pe teritoriul altui stat sau a altor state. Estonia, fiind legată de Marea Baltică, nu a încetat să fie interesată de zonele portuare româneşti, unde şi cetăţenii săi aveau mai multe şanse de a ajunge. Chestiunile comerciale sau cele de apărare a intereselor cetăţenilor estonieni ajunşi în România nu epuizează însă în întregime rosturile existenţei consulatelor estoniene pe teritoriul acestei ţări. Urmărirea documentelor expediate sau primite la şi de la Consulatul General al Estoniei din Bucureşti dezvăluie interesul mai larg, vizând dezvoltarea relaţiilor politice sau culturale dintre cele două state, ca şi dorinţa comună de informare şi contact între cele două părţi.

Implicarea unor personalităţi ale vieţii politice şi diplomatice româneşti şi estoniene, precum I.G. Duca, generalul Constantin Coandă, Grigore Trancu-Iaşi sau Kaarel Pusta, în dezvoltarea acestor relaţii este, de asemenea, un aspect demn de a fi subliniat. Kaarel Pusta, care urmărea dezvoltările din România şi controla activitatea consulatelor româneşti în timpul misiunii sale de la Varşovia, manifesta un interes mai vechi de creare a unor organisme regionale de cooperare în Europa dintre Germania şi Rusia şi, în consecinţă, atenţia acordată de el Europei Centrale, sud-estului Europei şi, implicit, României nu era de neglijat. Postul diplomatic de la Varşovia constituia, de altfel, elementul cel mai important de contact între diplomaţiile celor două state, Estonia şi România, până la înfiinţarea legaţiilor lor de la Tallinn, respectiv Bucureşti. Consulatele din România erau, între altele, un instrument de receptare a unor informaţii pentru legaţia din Varşovia, interpretate apoi pentru Tallinn.

III.c. Istoria relaţiilor diplomatice şi consulare ale României cu Estonia

România a dorit, la rândul ei, să iniţieze relaţii diplomatice cu statul estonian. În acest context, este demn de amintit faptul că şi diplomaţia română a optat, în anul 1924, pentru acreditarea ministrului ei de la Varşovia şi în Estonia. Deşi primul titular al Legaţiei din Varşovia care a primit noua însărcinare a fost Alexandru Florescu[203], totuşi cel care s-a implicat efectiv în îndeplinirea acestei sarcini a fost Alexandru N. Iacovaky, numit pe data de 1 ianuarie 1925 ca trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României pe lângă guvernele republicilor Polonia, Letonia şi Estonia[204]. Această nouă numire diplomatică nu scăpat vizorului atent pe care presa românească îl avea aţintit asupra misiunilor diplomatice ale României, ziarul "Adevărul"[205] înregistrând-o în coloanele sale. Acelaşi cotidian remarca primirea "dintre cele mai cordiale" făcută de către oamenii politici estonieni lui Alexandru Iacovaky la Tallinn la jumătatea lunii februarie, acelaşi an, cu prilejul

203 Arh.M.A.E., fond 71, Lituania , 1927-1939, Relaţii cu alte state, vol. 4, f. 255-256 (telegrama nr. 3358 din 3 august 1924, de la Legaţia din Varşovia, Florescu, pentru M.A.S.).
204 *Ibidem*.
205 "Adevărul", anul 38, nr. 12578, 1 ianuarie 1925.

www.cetateadescaun.ro

depunerii scrisorilor sale de acreditare. Diplomatul român avusese mai întâi convorbiri cu ministrul de externe Kaarel Pusta, iar a doua zi se prezentase în audienţă oficială la preşedintele Estoniei, Jüri Jaakson. Diplomatul român a avut astfel prilejul să rostească un discurs în faţa preşedintelui în care subliniase ideea că "unite prin interese identice, ţările noastre aspiră spre un ideal comun: acela de a colabora la menţinerea păcii şi de a-i asigura binefacerile". Arătându-se onorat de a-şi reprezenta ţara în Estonia, Iacovaky declara că îşi va consacra eforturile "scopului înalt de a menţine şi de a consolida bunele relaţiuni care există în mod aşa de fericit între ţările noastre"[206]. Se observa, aşadar, faptul că deşi relaţiile bilaterale aveau o istorie încă scurtă, totuşi ele erau deja văzute ca nişte relaţii în plină dezvoltare, care uneau două naţiuni cu multe interese şi aspiraţii convergente, legate în primul rând de crearea unui climat de pace, securitate şi prosperitate în Europa de la est de Germania.

Datorită faptului că legaţia din Varşovia avea multiple atribuţii, odată cu delegarea sa ca supervizor al situaţiei din nu mai puţin de trei state, s-a simţit nevoia înfiinţării unui Consulat onorar al României la Tallinn. Acest consulat, creat pe data de 1 mai 1925, şi care reprezenta interesele consulare ale României, a fost ridicat pe data de 1 februarie 1938 la rangul de Consulat general onorar[207]. Mai mult, pe data de 16 februarie 1930 a fost înfiinţat şi un viceconsulat la Pärnu, capitala de vară a Estoniei[208].

Aceste oficii consulare nu reuşeau totuşi să exprime dorinţa de apropiere între cele două state resimţită de Bucureşti, menţinând contacte politice, diplomatice, economice nesubstanţiale. E foarte adevărat că cele două state aveau o structură a producţiei şi a comerţului exterior asemănătoare şi, prin urmare, din punct de vedere economic erau mai degrabă state competitoare decât partenere. De asemenea, relaţiile consulare nu reuşeau să suplinească lipsa informaţiilor din spaţiul rusesc, de care România era atât de avidă. De aceea, în anul 1927 s-a trecut la înfiinţarea primei legaţii permanente în Letonia şi Estonia, al cărei prim conducător a fost, după cum am arătat mai sus, începând din 1929, însărcinatul cu afaceri Mihail Sturdza. În primul raport deja citat trimis din Riga, noul ministru român punea problema scrisorilor sale de acreditare în Estonia, care nu-i parveniseră până în acel moment. Diplomatul român se arăta extrem de interesat de grăbirea vizitei sale de prezentare la Tallinn (Reval), unde urma a se întâlni şi cu ataşatul militar al Legaţiei din Varşovia, acreditat şi pentru Ţările Baltice, colonelul Nicolaescu, deoarece, după cum arăta el, "colegii mei trag cel mai mare folos din posibilitatea de a completa şi controla informaţiunile lor în Reval". De aceea, completa Mihail Sturdza, multe dintre state care nu aveau un reprezentant stabil la Tallinn extindeau, cel puţin, competenţa reprezentantului lor de la Riga. De asemenea, diplomatul Sturdza sesiza şi "caracterul mai comunicativ al oamenilor

206 Idem, nr. 12636, 3 martie 1925.
207 Arh.M.A.E., fond 82, Estonia, 1925-1940, vol. 88 bis, f. 9.
208 *Ibidem*.

politici estonieni", ce fusese remarcat de către toţi diplomaţii străini[209].

Întărirea relaţiilor de bună înţelegere dintre România şi Estonia, interesele comune care le uneau, au lăsat calea deschisă diplomaţiei de la Bucureşti pentru stabilirea unei misiuni diplomatice permanente la Tallinn. Cel care a fost nominalizat, în anul 1935, pentru a înfiinţa această nouă misiune diplomatică în capitala Estoniei a fost succesorul lui Sturdza în fruntea legaţiei rigane, Constantin Văllimărescu. În audienţa de prezentare a scrisorilor de acreditare în faţa preşedintelui Estoniei, trimisul extraordinar şi ministrul plenipotenţiar al României îi exprima demnitarului estonian sentimentele de "vie amiciţie pe care M.S. Regele şi poporul român le nutresc pentru nobila şi viteaza naţiune estoniană" şi se arăta "flatat de onoarea ce-mi revine de a stabili prima Legaţie permanentă a României în Estonia". Aceasta îi dădea, de altfel, şi prilejul de a cunoaşte mai bine o ţară pe care o mai vizitase în 1928, pentru care avea cea mai mare admiraţie, mai ales în privinţa muncii tenace pe care o întreprindea naţiunea ce-o locuia pentru asigurarea progresului său. Mai cu seamă, Constantin Văllimărescu era convins că cele două ţări urmau a desfăşura un efort concertat în slujba cauzei menţinerii păcii europene. Cel mai mare câştig pe care îl aducea însă noua misiune diplomatică românească de la Tallinn era, după cum arăta Văllimărescu, în cursul aceleiaşi audienţe, "contactul permanent şi direct", ce constituia "un mijloc în plus pentru menţinerea şi consolidarea relaţiilor de amiciţie şi de bună înţelegere existente între cele două ţări"[210].

La rândul său, preşedintele Estoniei, Konstantin Päts, a afirmat în discursul său de primire a noului ministru plenipotenţiar că aprecia crearea primei legaţii permanente a României în Estonia şi că "această măsură, prin care a fost stabilit un contact permanent şi direct, constituie un nou mijloc de dezvoltare şi consolidare a relaţiilor de amiciţie şi de bună înţelegere existente între cele două ţări ale noastre". Demnitarul estonian îi promitea diplomatului român tot sprijinul pentru îndeplinirea misiunii cu care fusese însărcinat de guvernul său[211]. De asemenea, Konstantin Päts făcea aluzie la eforturile Estoniei „de consolidare politică şi economică în interior, şi de organizare concertată a păcii în cadrul principiilor Societăţii Naţiunilor". În acest context, „Estonia urmăreşte cu cel mai mare interes acţiunea internaţională întreprinsă de oamenii de stat români în scopul de a dezvolta spiritul de colaborare între popoare şi de a asigura pacea"[212].

De altfel, crearea Legaţiei permanente a României la Tallinn a determinat reacţii favorabile şi în celelalte state baltice, aliate ale Estoniei, ca de exemplu la Riga, unde ministrul de externe al Letoniei îi exprima ministrului român mulţumirea ţării sale pentru importanţa pe care România o acorda Ţărilor Baltice. Şeful diplomaţiei

209 Idem, fond 71, Letonia, 1921-1940, Relaţii cu alte state, vol. 8, f. 76-79 (telegrama f.n., de la Legaţia România din Riga (Mihail Sturdza), pentru M.A.S., Bucureşti).
210 A.N.I.C., fond Casa Regală-Regele Carol al II-lea, f. 11-14, dosar 145/1930 (telegrama nr. 1206 din 1935, de la Constantin Văllimărescu, pentru M.A.S.).
211 *Ibidem*.
212 *Ibidem.*

letone releva, în acelaşi timp, ecoul favorabil pe care l-ar fi avut înfiinţarea unei legaţii româneşti şi la Kaunas, cel puţin sub forma acreditării reprezentantului român la Riga şi în Lituania, ceea ce ar fi procurat României o sursă importantă de informaţii şi i-ar fi făcut pe lituanieni să nu se mai simtă neglijaţi[213]. Desigur, interesul pe care România l-a acordat Estoniei a fost unul notabil. Situaţia era datorată poziţiei internaţionale a Estoniei şi politicii ei externe de pace, similară cu a României.

În schimb, legăturile economice şi relaţiile comerciale dintre România şi Estonia s-au menţinut la un nivel scăzut, chiar dacă au existat proiecte de dinamizare a acestora. La data de 30 august 1930 s-a încheiat aranjamentul comercial provizoriu de la Varşovia dintre România şi Estonia[214]. Pentru estonieni a fost delegat să negocieze acest acord Constantin Schmidt, însărcinat cu afaceri *ad interim* al Estoniei la Varşovia, care primise depline puteri de a semna o asemenea înţelegere la 14 septembrie 1929[215]. Acest acord prevederea acordarea regimului clauzei naţiunii celei mai favorizate mărfurilor schimbate între cele două state: „resortisanţii şi întreprinderile cu persoană juridică aparţinând oricărei Părţi contractante, beneficiază pe teritoriul celeilalte Părţi, pentru persoana şi bunurile lor, de tratamentul naţiunii celei mai favorizate"; se bucurau de acelaşi tratament „produsele naturale sau fabricate care provin din una din cele două ţări, pentru toate operaţiunile de import, export, tranzit şi, în general, pentru toate operaţiunile comerciale". Clauza se extindea şi asupra vaselor care navigau în apele teritoriale sau porturile celeilalte părţi[216]. Faptul că acest aranjament s-a încheiat în perioada crizei economice, când exista un interes special, vital chiar, pentru exportul unei cantităţi mai mare de produse, de găsire a unor noi pieţe de desfacere pentru produsele fiecărei ţări arată ca un proiect de apropiere dintre România şi zona Mării Negre, pe de o parte, Estonia şi Baltica, pe de alta.

În primă instanţă, punctul central al interesului Bucureştilor în Ţările Baltice a rămas Riga. O dovadă in acest sens o constituie şi faptul că, deşi din toamna anului 1935 s-a stabilit o legaţie permanentă română în Estonia, sediul ministrului plenipotenţiar român s-a menţinut în capitala Letoniei, de unde ministrul efectua vizite în capitala statului vecin. Însă numirea ca trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Tallinn a lui Gheorghe Davidescu, viitor ministru al României la Moscova[217], a dus la sporirea importanţei postului diplomatic din

213 Arh.M.A.E., fond 71, Lituania, 1927-1939, Relaţii cu alte state, vol. 4, f. 263-264 (telegrama nr. 450 din 25 noiembrie 1935 de la Vălimărescu, Legaţia română din Tallinn, pentru M.A.S.).

214 Ion Calafeteanu, Cristian Popişteanu (coordonatori), *op.cit.*, p. 130.

215 A.N.E., fond 957, dosar 13, f. 148.

216 Gheorghe Gheorghe, *Tratatele internaţionale ale României: 1921-1939*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980, p. 298-299.

217 Născut la 18 martie 1892 la Braşov, Gheorghe Davidescu îşi luase doctoratul în drept la Universitatea din Budapesta şi participase la campania din Ungaria din aprilie până în decembrie 1919. Intrase în serviciul diplomatic la 1 decembrie 1920, dată simbolică pentru un ardelean, marcând împlinirea a 2 ani de la realizarea Marii Uniri. A parcurs toate treptele diplomatice începând cu cea de secretar de legaţie clasa a III-a până la ministru plenipotenţiar clasa I la 1 mai 1941 şi secretar general

Tallinn şi, în acelaşi timp, a fost un indicator al interesului crescând pe care Bucureştii îl acordau regiunii baltice. Gheorghe Davidescu a ocupat această poziţie între 1 octombrie 1935 şi 1 martie 1939, când a fost rechemat în administraţie centrală[218]. Ultimul ministru plenipotenţiar al României în Estonia şi Letonia a fost Gheorghe Lecca[219], numit pe data de 1 mai 1939, dar având reşedinţa la Helsinki[220].

Aşadar, relaţiile României cu Estonia au fost şi mai sărace în proiecte de anvergură. Conştientizarea unor anumite interese comune, precum cele comercial-economice sau politice, nu au dus, chiar în mai mică măsură decât legăturile cu Letonia, la realizarea unor politici vizând depăşirea distanţei ce separa cele două state, aflate, totuşi, în aceeaşi regiune, parte a statelor limitrofe care înconjurau Uniunea Sovietică.

IV. Istoria relaţiilor diplomatice ale României cu Lituania

Dacă Evul Mediu fusese martorul unor relaţii româno-lituaniene bogate, după primul război mondial aceste legături au fost stânjenite de disputele polono-lituaniene pentru regiunea Vilna şi oraşul Vilnius. România, ca aliată a Poloniei, a fost nevoită să manifeste circumspecţie faţă de propunerile Lituaniei de stabilire a relaţiilor diplomatice, pentru a nu supăra Varşovia. Primele contacte româno-lituaniene de după colaborarea comitetelor lor naţionale din Statele Unite ale Americii au fost stabilite în anul 1923 la Praga. În acel an, ministrul Lituaniei îl vizitase pe omologul său român şi-i solicitase o audienţă la ministrul de externe român, căruia avea a-i remite o scrisoare şi cu care dorea să pună la punct stabilirea de relaţii diplomatice între cele două ţări. Constantin Hiott arăta că era dificil să-l refuze pe diplomatul lituanian, deoarece ţara sa făcea parte din Societatea Naţiunilor şi era recunoscută pe plan internaţional. Ministrul Afacerilor Străine al României a pus pe acest raport diplomatic o rezoluţie ce chema la o consultare a preşedintelui Consiliului de Miniştri, Ion I.C. Brătianu, căruia însă trebuia să i se atragă atenţia că, în urmă cu doar câteva zile, Polonia îl rugase să nu stabilească, deocamdată, raporturi diplomatice cu Lituania[221].

Peste un an, contactele au continuat la Varşovia. După cum arăta într-o telegramă adresată Legaţiei României de la Varşovia ministrul de externe I.G. Duca, deşi Lituania ceruse permanent, de un an, stabilirea de relaţii diplomatice cu Bucureştii,

---

al M.A.S. român din 8 august 1941. A lucrat la legaţiile din Budapesta (1921-1925), Varşovia (1927-1933), Tallinn (1935-1939), Moscova (1939-1940) (vezi *Anuar diplomatic…*, p. 123).

218 *Ibidem*.

219 Născut la 23 aprilie 1893 în comuna Letea Veche, judeţul Bacău. Era licenţiat în drept la Paris. Intrase în servicul externelor la data de 1 noiembrie 1918 şi parcursese toate treptele carierei diplomatice, lucrând în administraţia centrală, precum şi la legaţiile din Atena, Stockholm, Paris, Roma. La 1 ianuarie 1936 fusese numit ministru plenipotenţiar în Brazilia, la 15 februarie 1939 la Praga, iar la 1 mai 1939 la Helsinki şi misiunile baltice (vezi *Ibidem*, p. 135).

220 *Ibidem*, p. 177.

221 Arh. M.A.E., fond 71, Lituania, 1927-1939, Relaţii cu alte state, vol. 4, f. 251 (telegrama nr. 1324 din 25 august 1923, de la Constantin Hiott, Praga, pentru M.A.S.).

www.cetateadescaun.ro

din cauza dorinţei de a menaja susceptibilităţile Poloniei, România nu dăduse nici un răspuns acestei solicitări. Stăruinţa Lituaniei îl punea pe ministrul de externe într-o situaţie delicată şi, de aceea, şeful diplomaţiei îi solicita trimisului român în capitala Poloniei un sfat în această privinţă. În răspunsul său, Alexandru Florescu îi arăta şefului diplomaţiei române că şi Franţa, care era, ca şi România, aliată a Varşoviei avea relaţii diplomatice normale cu Kaunasul. Faptul însă că Lituania se considera în război cu Polonia constituia partea delicată a problemei. Prudent, Florescu îi cerea lui I.G. Duca să "pipăie" mai întâi poziţia părţii poloneze pentru a vedea dacă stabilirea relaţiilor diplomatice cu Kaunasul ar indispune-o sau ar lăsa-o indiferentă ori dacă Varşovia ar putea fi pusă în faţa faptului împlinit. O rezoluţie pusă de ministrul de externe român pe acest raport diplomatic cerea ca însuşi ministrul României la Varşovia să sondeze guvernul polonez, căruia trebuia să-i arate că era foarte greu pentru partea română să amâne propunerile părţii lituaniene, în condiţiile în care atâtea alte state recunoscuseră *de jure* acel stat şi stabiliseră relaţii diplomatice cu Kaunasul. De altfel, I.G. Duca agrea acea interpretare dată dreptului internaţional care punea semnul de egalitate între recunoaşterea diplomatică şi stabilirea relaţiilor bilaterale[222]. Bineînţeles, arăta şeful diplomaţiei româneşti, dacă Polonia avea obiecţii serioase, România era dispusă să ţină seama de ele[223].

Răspunsul de la legaţia românească a sosit doar peste o jumătate de lună, datorită unei crize ministeriale ce fusese traversată de Varşovia. Într-o primă telegramă, criptic, ministrul Florescu arăta că ministrul de externe al Poloniei era întru totul de acord cu stabilirea de relaţii diplomatice între Bucureşti şi Kaunas[224]. Într-un alt raport diplomatic, din aceeaşi zi, Florescu detalia informaţia cuprinsă în telegrama precedentă. El arăta că profitase de faptul că, pe data de 2 august, ministrul de externe al Poloniei, contele Skrzynski, primise corpul diplomatic şi avusese o conversaţie particulară cu acesta. Firul discuţiilor a fost îndreptat înspre relaţiile româno-lituaniene. Cu acest prilej, folosind un truc diplomatic, Florescu îi arătase lui Skrzynski că el vedea în Lituania factorul primejdios ce putea declanşa un război în nordul Europei. În acest sens, Kaunasul putea fi folosit oricând de Rusia sau de Germania, sau chiar de amândouă împreună, pentru a declanşa un război împotriva Poloniei. El mai arătase că, deşi avea încredere deplină în serviciul de informaţii polonez, nu se putea suplini totuşi absenţa unei legaţii care să completeze informaţiile serviciilor secrete. Era necesară, de asemenea, şi o încercare sistematică de „smulgere" a Lituaniei din „braţele" Rusiei şi Germaniei. În acest scop, credea Florescu, acţiona Legaţia Franţei la Kaunas. România, care avea acelaşi interes ca şi Franţa şi Polonia, de a îndepărta Lituania de Rusia şi Germania, dorea să creeze o legaţie românească în această ţară, care ar fi slujit deopotrivă interesele României, ale Poloniei şi pacea europeană. Surprinzător,

222 Aurel Bonciog, *Drept diplomatic*, Editura Paideia, Bucureşti, 1997, p. 40.
223 Arh.M.A.E., fond 71, Lituania, 1927-1939, Relaţii cu alte state, vol. 4, f. 254 (telegrama nr. 3140 din 23 iulie 1924, de la Legaţia România la Varşovia, Alexandru Florescu, pentru M.A.S.).
224 *Ibidem*, f. 258 (telegrama nr. 3357 din 3 august 1924, de la Florescu, Varşovia, pentru M.A.S.).

contele Skrzynski a acceptat să intre în joc şi a declarat că nu are de făcut nici o obiecţie la iniţiativa României, că se uneşte cu ea şi chiar îşi arăta surprinderea că România nu luase încă contact cu Ţările Baltice, care făceau parte din problema rusească, ce "interesează atât România cât şi Polonia în aşa grad"[225]. Ministrul Lituaniei la Praga, care aştepta de mult timp un răspuns, a fost anunţat de disponibilitatea României de a stabili relaţii diplomatice cu Kaunasul[226]. Ministrul Lituaniei i-a mulţumit omologului său român de la Praga pentru comunicarea ce-i fusese făcută din partea ministrului de externe I.G. Duca şi s-a arătat dispus ca, imediat ce primea scrisorile de acreditare din partea noului ministru al Afacerilor Străine al ţării sale, să meargă la Bucureşti, eveniment ce era necesar să preceadă data de 25 august[227]. Într-adevăr, pe 21 august 1924 a fost înfiinţată Legaţia Lituaniei în România, al cărei sediu era stabilit la Praga[228].

Arhivele româneşti păstrează documentele cu privire la audienţa de depunere a scrisorilor de acreditare la Palatul Regal de către Eduardas Turauskas, în calitate de trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Lituaniei la Bucureşti, şi Martinš Nukša, reprezentând, în aceeaşi calitate, Letonia. Considerăm a nu fi lipsit de interes, pentru scopul lucrării de faţă, să redăm câte ceva din atmosfera ceremoniei de depunere a scrisorilor de acreditare din epocă. Pornim de la ideea că acest moment este unul important în relaţiile dintre două state. Audienţele s-au desfăşurat la data de 29 noiembrie 1935, ora 12.30, respectiv 13, la Palatul Regal. Ele au fost solicitate pe data de 21 noiembrie de către ministrul Lituaniei[229], respectiv 26 noiembrie de către cel al Letoniei[230]. Generalul adjutant Nicolae Condeescu era însărcinat să-i aducă la audienţă de la Hotelul Stănescu, respectiv Athénée Palace, acolo unde locuiau cei doi diplomaţi. Ţinuta obligatorie era cea de ceremonie, uniformă diplomatică sau frac, bicorn, sabie. Obligatorie era şi purtarea decoraţiilor şi a cordonului[231]. La intrarea în Palatul Regal, o companie de onoare urma a intona imnul naţional al Lituaniei, respectiv Letoniei. După audienţă, cei doi trebuiau conduşi la locuinţele lor cu aceleaşi onoruri[232]. Comenduirii Pieţei Bucureşti îi revenea sarcina de a trimite la Palatul Regal din Calea Victoriei o companie de onoare alcătuită din 80 de oameni, cu drapel, muzică, cornişti, care să dea onorul celor doi diplomaţi[233].

225 *Ibidem*, f. 255-256 (telegrama nr. 3358 din 3 august 1924, de la Legaţia din Varşovia, Florescu, pentru M.A.S., Bucureşti - Rezoluţie: se va trimite în copie M. Sale Regelui şi Primului Ministru).
226 vezi rezoluţia lui I.G. Duca pe raportul nr. 3357.
227 *Ibidem*, f. 257 (telegrama nr. 1822 din 6 august 1924, de la Praga, Hiott, pentru M.A.S.).
228 Idem, fond 82, Lituania, 1924-1940, vol. 93, f. 1 (înfiinţarea Legaţiei Lituaniei în România).
229 A.N.I.C., fond Casa Regală, Regele Carol al II-lea, dosar 140/1935, f. 242-243 (nota nr. 65.991 din 21 noiembrie 1935, de la M.A.S., pentru Mareşalul Casei Regale).
230 *Ibidem*, f. 250 (telegrama nr. 67.347 din 26 noiembrie, de la M.A.S., pentru Mareşalul Casei Regale).
231 *Ibidem* (nota din 26 noiembrie 1935, de la Mareşalul Casei Regale, pentru General adjutant Nicolae Condeescu).
232 *Ibidem*, f. 240 (nota nr. 2564 din 26 noiembrie 1935, de la Mareşalul Curţii Regale, pentru M.A.S.).
233 *Ibidem*, f. 244 (nota nr. 2565 din 26 noiembrie 1935, de la Casa Militară a Regelui, pentru Comenduirea Pieţei Bucureşti).

La ceremonie trebuiau să ia parte şi 14 soldaţi „din cei mai înalţi şi reprezentativi", îmbrăcaţi în ţinută de ceremonie[234]. La audienţa din 29 noiembrie 1935 au fost prezenţi, între alţii, din partea Casei Civile a regelui Carol al II-lea, general adjutant Ernest Balliff, baronul I.V. Stârcea, Anton Mocsonyi, dr. I. Mamulea, general adjutant Condeescu, Ernest Urdăreanu, iar din partea Casei Militare generalii Ilasievici, Grigorescu şi maiorul Teofil Sidorovici[235].

Şi România părea dispusă, în acel moment, să înfiinţeze o reprezentanţă diplomatică la Kaunas, care să fie acoperită de personalul legaţiei din Varşovia. Din acest motiv, Ministerul Afacerilor Străine îl instruise pe însărcinatul cu afaceri român la Paris, N.B. Cantacuzen, să mulţumească guvernului francez pentru modul în care Legaţia Franţei din Riga apărase interesele României şi, în acelaşi timp, să-l anunţe că se crease o legaţie românească în Lituania, care acoperea şi Letonia, şi care prelua apărarea intereselor românilor[236]. Diplomatul român s-a grăbit să îndeplinească instrucţiunile şefului diplomaţiei şi l-a informat în scris pe data de 1 septembrie 1924[237] pe primul ministru francez Edouard Herriot în acest sens[238]. Din motive pe care nu le-am elucidat cu exactitate, dar care pot fi legate de noua fază de conflicte polono-lituaniene de după 1923 sau de economii bugetare, înfiinţarea legaţiei româneşti la Kaunas a fost amânată pe termen nedefinit.

Mihail Sturdza, primul ministru plenipotenţiar român rezident în Riga, constata, imediat după venirea lui Hitler la putere, deplasarea spre vest a centrului de importanţă politică în regiune şi, în consecinţă, solicita o prezenţă românească la Kowno (Kaunas), unde Franţa se afla deja, iar reprezentantul României ar fi fost foarte bine primit[239]. În acelaşi timp, Ministerul Afacerilor Străine condus de Nicolae Titulescu devenise interesat în 1933 de stabilirea unei legaţii la Kaunas şi studia în acel moment dosarul referitor la înfiinţarea acestei agenţii diplomatice. Ministrul de externe era interesat şi de reprezentarea statelor din Mica Înţelegere la Kaunas şi cerea un răspuns în această privinţă. Titulescu, de asemenea, solicita şi telegramele lui Mihail Sturdza cu privire la oportunitatea prezenţei unei legaţii a României în Lituania. Răspunsurile la prima întrebare erau pozitive, în sensul că Cehoslovacia avea de 5 ani o legaţie în Kaunas condusă, de un însărcinat cu afaceri, în timp ce Belgradul îl acreditase în acest stat, pe data de 1 aprilie 1933, pe reprezentantul său de la Varşovia[240]. Într-un referat privitor la înfiinţarea legaţiei

234 *Ibidem*, f. 246 (nota nr. 840 din 26 noiembrie 1936, de la Mareşalul Casei Regale, pentru Regimentul de Gardă călare).

235 *Ibidem*, f. 245.

236 Arh.M.A.E., fond 71, Lituania, 1927-1939, Relaţii cu alte state, vol. 4, f. 259 (telegrama nr. 44558 din 25 august 1924, de la Ministerul Afacerilor Străine, I.G. Duca, pentru N.B. Cantacuzen. ministru plenipotenţiar, însărcinat cu afaceri la Paris).

237 Idem, fond 82, Lituania, 1924-1940, vol. 93, f. 1

238 Idem, fond 71, Lituania, 1927-1939, Relaţii cu alte state, vol. 4 , f. 260 (telegrama nr. 1951/XIV, de la Ministrul Plenipotenţiar, Însărcinat cu afaceri al României, N.B. Cantacuzen, pentru Herriot, prim-ministru al guvernului Franţei).

239 Idem, Letonia, 1933-1940, Relaţii cu Germania, vol. 7, f. 120-121 (telegrama nr. 82 din 26 februarie 1933, de la Legaţia România din Riga, Mihail R. Sturdza, pentru M.A.S.)

240 Idem, Lituania, 1927-1939, Relaţii cu alte state, vol. 4, f. 261.

www.cetateadescaun.ro

din Kowno şi acreditarea ministrului României în Ţările Baltice şi în această din urmă capitală, se arăta că titularul Legaţiei din Riga semnalase, în mai multe rânduri, utilitatea prezenţei unui reprezentant al guvernului român în Lituania. Ca exemplu, era dat un raport diplomatic întocmit şi expediat către Palatul Sturdza de Mihail R. Sturdza pe data de 17 iunie 1931, în care acesta arăta că absenţa României din capitala Lituaniei lipsea Bucureştii de o serie de informaţii utile. În rapoartele diplomatice ale diplomatului român din 26 şi 27 februarie 1933 se sugera extinderea competenţei Legaţiei României din Riga şi asupra Lituaniei. Chiar cercurile politice baltice îi exprimaseră ministrului român insatisfacţia că o asemenea reprezentanţă nu exista, deoarece România ar fi putut culege de acolo informaţii utile şi şi-ar fi putut servi mai bine interesele sale şi ale aliaţilor săi, dat fiind că anumite chestiuni politice de prim ordin s-ar fi putut concentra în viitor în capitala Lituaniei[241].

Numeroasele argumente au acreditat soluţia propusă de Mihail Sturdza, care a fost însă transpusă în practică numai la sfârşitul anului 1935. Pe data de 1 decembrie a acelui an, printr-un decret, trimisul extraordinar şi ministrul plenipotenţiar al României era acreditat în aceeaşi calitate şi la Kaunas[242]. Puţin mai târziu, pe data de 18 decembrie, secretarul de Stat de la Ministerul Afacerilor Străine, Savel Rădulescu, îl informa pe ministrul României la Riga, Constantin Văllimărescu, asupra acestei decizii, sediul principal rămânând însă la Riga. Deja Ministerul Afacerilor Străine român obţinuse agrementul guvernului lituanian, astfel încât rămânea ca decretul corespunzător numirii sale să fie publicat în "Monitorul Oficial", iar scrisorile de acreditare să fie trimise la Varşovia prin curierul ce pleca pe data de 1 ianuarie 1936. Lui Văllimărescu îi revenea, în caz de accept a părţii lituaniene, sarcina de a se înţelege cu guvernul de la Vilnius şi de a fixa data la care trebuia să-şi prezinte scrisorile de acreditare[243]. Se intra astfel, şi în relaţiile României cu Lituania, într-o fază de normalitate, poate tardivă, dar necesară. Absenţa României, timp de atâţia ani, din Kaunas a putut fi oarecum compensată de primirea foarte "cordială" ce i se făcuse lui Văllimărescu de către mediile politice şi diplomatice lituaniene, cu ocazia primei sale călătorii în această ţară, în vederea depunerii scrisorilor sale de acreditare în mâinile preşedintelui Lituaniei. Primul titular al acestei nou înfiinţate agenţii diplomatice transmitea la Palatul Sturdza că "satisfacţiunea provocată de crearea unei Legaţii a României în Lituania era manifestă". Preşedintele Lituaniei, Antanas Smetona, primul ministru, Juozas Tūbelis, precum şi ministrul Afacerilor Străine, Lazoraitis, subliniaseră simpatia lor pentru România şi aprecierea faţă de rolul pe care aceasta îl juca pe arena internaţională, şi s-au interesat de relaţiile României cu Rusia[244].

241 *Ibidem*, f. 262 (referat - stabilirea de relaţiuni diplomatice cu Lituania şi acreditarea la Kowno a ministrului nostru în Ţările Baltice).

242 Idem, fond 82, Lituania, 1924-1940, vol. 93, f. 2.

243 Idem, fond 71, Lituania, 1927-1939, Relaţii cu alte state, vol. 4, f. 265 (telegrama nr. 72087 din 18 decembrie 1935, de la Savel Rădulescu, M.A.S., pentru Legaţia România din Riga).

244 Idem, Letonia, 1921-1940, Relaţii cu alte state, vol. 8, f. 106-109 (telegrama nr. 32 din 20 ianuarie 1936, de la Văllimărescu, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).

Când, la 11 noiembrie 1936, Vasile Stoica a fost numit ca trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar la Riga, diplomatul român a primit sarcina de a reprezenta interesele ţării sale şi la Kaunas[245]. În cadrul audienţei sale de prezentare la preşedintele Lituaniei, Antanas Smetona - omul politic lituanian cel mai influent din perioada interbelică - din data de 9 martie a aceluiaşi an, şeful statului lituanian i-a adresat ministrului român mulţumiri pentru ajutorul acordat în S.U.A. mişcării de independenţă a ţării sale şi şi-a exprimat bucuria că împrejurările îl aduseseră pe acesta la Kaunas[246]. Pentru a sublinia, odată mai mult, importanţa pe care o acordau oamenii politici lituanieni sprijinului pe care mişcarea pentru independenţa Lituaniei îl primise de la Vasile Stoica în Statele Unite, în anul 1918, în aceeaşi zi, după cum subliniau cotidianele româneşti "Universul" şi "Curentul" din 7 aprilie 1937, preluând o ştire de la agenţia de presă "Rador", generalul Nagevicius îi oferise diplomatului român un relief frumos executat de marele sculptor lituanian Petervis[247].

În alocuţiunea rostită cu prilejul depunerii scrisorilor sale de acreditare în mâinile preşedintelui Smetona, Vasile Stoica a amintit bunele relaţii româno-lituaniene din Evul Mediu şi a observat temele comune ale diplomaţiilor celor două state: fidelitatea faţă de Liga Naţiunilor, respect faţă de libertatea naţională a tuturor popoarelor, ataşament faţă de principiile securităţii colective. Toate aceste principii derivau „din înţelegerea obiectivă şi profundă a intereselor lor permanente". În răspunsul său, Smetona a punctat fidelitatea ţării sale faţă de principiile Ligii Naţiunilor şi ale pactului acesteia şi şi-a exprimat speranţele pentru consolidarea şi mai mult a raporturilor lituaniano – române[248]. Vasile Stoica a fost introdus în mediul politic şi diplomatic lituanian, fiind primit „în toate părţile cu căldură"[249].

Vasile Stoica a desfăşurat şi în cadrul Legaţiei României din Kaunas, deşi rezida la Riga, o activitate plină de energie. În lunile ianuarie-februarie 1938 a ţinut la Kaunas patru conferinţe ştiinţifice despre „legenda medievală despre originea românească a lituanienilor şi letonilor", „legăturile Moldovei cu Lituania în secolele XIV-XV", „legăturile comerciale prin Moldova între Marea Baltică şi Marea Neagră în secolele XIV-XVIII", „evoluţiunea istorică a poporului român şi crearea României actuale"[250].

Din punct de vedere economic, legăturile României cu Lituania au fost insignifiante. Este de amintit totuşi semnarea la Berlin, la data de 28 martie 1931, a aranjamentului comercial dintre cele două state, conţinând şi clauza naţiunii celei mai favorizate. Aceasta se acorda resortisanţilor şi întreprinderilor cu persoană

245 Idem, fond 82, Lituania, 1924-1940, vol. 93, f. 4.

246 Idem, fond 71, Lituania, Relaţii cu Germania, Italia, România, Suedia, S.U.A., U.R.S.S., Vatican, vol. 4, 1927-1939, f. 266-269 (telegrama nr. 115 din 16 martie 1937, de la Legaţia română din Riga (Vasile Stoica), pentru M.A.S.).

247 vezi ziarele "Universul" şi "Curentul" din 7 aprilie 1937.

248 A.N.I.C., fond Vasile Stoica, dosar I/69, f. 18-21 (telegrama nr. 115 din 16 martie 1937, de la Vasile Stoica, pentru M.A.S.).

249 *Ibidem.*

250 *Ibidem*, f. 34-35 (telegrama nr. 724 din 22 noiembrie 1937, de la Stoica către M.A.S.).

juridică aparţinând fiecăreia dintre cele două state pe teritoriul celuilalt stat[251].

Aşadar, înfiinţarea legaţiei din Lituania a creat noi punţi de legătură între România şi Ţările Baltice, a completat legăturile diplomatice cu aceste state şi a acordat noi facilităţi de receptare a unor informaţii importante din spaţiile sovietic şi german.

251 Ion Calafeteanu, Cristian Popişteanu (coordonatori), *op.cit.* p. 195.

www.cetateadescaun.ro

V. Concluzii

Relaţiile dintre România şi Ţările Baltice sunt parte a unui proces modern de creare a unor zone de schimb şi comunicaţie din ce în ce mai intense. Ele sunt, de asemenea, un exemplu al potenţialului de interdependenţă şi colaborare al noilor naţiuni-state constituite după Marele Război pe ruinele vechilor imperii. Solidaritatea dintre aceste naţiuni nu a fost întotdeauna implicită. Dar când a existat a fost întotdeauna binevenită. Fie că s-a datorat unui pericol comun sau mai multora, s-au manifestat aproape de fiecare dată suficiente motive de a fi parte a unui proces în care informaţia şi căile de manipulare a acesteia au fost esenţiale. Colaborarea serviciilor secrete de informaţii constituie un exemplu în acest sens, mai ales într-o zonă în care se experimenta, la scară gigantică, prima construcţie comunistă din istorie. Iar istoria obligă la precauţii. Mai ales când ea demonstrează că hainele noi nu înseamnă şi o schimbare de motivaţie şi de scop. Iar dacă vorbim despre imperialismul rus cu o vechime de secole înţelegem cu atât mai bine de ce erau necesare legături strânse între ţările mărginaşe sovieticilor. Iar dacă adăugăm lipsa de factori obiectivi sau subiectivi meniţi să aducă discordie înţelegem, cred, întreaga bază a unor relaţii serioase, între parteneri motivaţi. Asemenea aliaţi fără o alianţă formală erau România şi Ţările Baltice. Din punct de vedere al schimburilor economice, relaţiile lor puteau să nu spună nimic. Nu ştiu dacă ele măcar acopereau costurile totuşi reduse ale reprezentării. Din punct de vedere politic, informaţional, conjunctural, emoţional ele însemnau mult.

Pentru stabilirea relaţiilor diplomatice se acceptă în general trei condiţii: consimţământul mutual al statelor, personalitate juridică internaţională de care trebuie să se bucure aceste state şi recunoaşterea reciprocă[252]. Aceste etape exprimă însă numai partea tehnică pe care o incumbă stabilirea acestor relaţii. Decizia de a porni pe drumul colaborării diplomatice înregistrează mult mai profund nevoile statelor de cooperare pe multiple planuri, dorinţele şi aşteptările reciproce, interesele comune, dorinţa de dialog şi necesitatea de schimburi interculturale, uneori o istorie apropiată sau chiar comună.

Privitor la acest ultim aspect, este de amintit că relaţiile româno-baltice au fost precedate de contacte culturale semnificative desfăşurate în Estonia, la sfârşitul secolului al XIX-lea, şi de cooperarea politică din Statele Unite, care acorda atâtea perspective comune statelor "medio-europene". Faptul că Ion I.C. Brătianu a fost principalul exponent al intereselor naţiunilor mici şi mijlocii la Conferinţa de Pace de la Paris a creat noi apropieri între aceste naţiuni, cărora chiar geografia, care le aşezase în vecinătatea Rusiei, părea a le crea motive de cooperare. Nu trebuie neglijată, de asemenea, nici baza de dialog reprezentată de Liga Naţiunilor, pe care atât România cât şi aceste mici naţiuni îşi rezemau securitatea. O premisă importantă a fost constituită şi de legăturile cu Rusia care, cu unele nuanţe, urmau o linie comună pentru toate cele patru naţiuni. Nu trebuie uitat, de asemenea, că

252 vezi Aurel Bonciog, *op.cit.*, p. 41; vezi şi Ion M. Anghel, *Dreptul diplomatic şi consular*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 1996, p. 23-24.

www.cetateadescaun.ro

Nistrul era o frontieră nu numai a două lumi, ci şi a două concepte de viaţă[253], acelaşi lucru putând fi spus şi despre frontierele balticilor cu sovieticii. Toate aceste aspecte au fost considerente solide pentru a determina iniţierea relaţiilor diplomatice regulate şi au fost avute în vedere cu toată seriozitatea în momentul în care s-a luat hotărârea să se procedeze la schimburile diplomatice şi consulare. Dovada viabilităţii relaţiilor dintre România şi Ţările Baltice este constituită şi de tendinţa generală spre un curs ascendent al lor. Trebuie remarcat, de asemenea, faptul că pentru apropierea dintre aceste naţiuni au pledat personalităţi politice şi diplomatice de primă mărime precum Ion I.C. Brătianu, I.G. Duca, Mihail Sturdza, Vasile Stoica, Zigfrids Meierovicz şi, mai cu seamă, Nicolae Titulescu. Toate aceste motive ne fac să putem afirma că, fără a avea o importanţă vitală pentru statele angrenate în circuitul diplomatic Tallinn, Riga, Kaunas, Bucureşti, mesajul relaţiilor comune a fost unul pozitiv, pacific, productiv şi încurajator.

253 Gheorghe Tătărescu, *Mărturii pentru istorie*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996 (ediţie îngrijită de Sanda Tătărescu-Negropontes), p. 104

Capitolul III

ROMÂNIA, ŢĂRILE BALTICE ŞI SECURITATEA COLECTIVĂ ÎN EUROPA

I. Securitatea colectivă: istoric şi implicaţii interbelice

Întărirea securităţii şi a climatului de pace în Europa a reprezentat una dintre priorităţile perioadei dintre cele două războaie mondiale. Continentul european plătise preţul cel mai greu în cursul războiului. După mai multe secole de supremaţie asupra lumii, Europa îşi pierduse superioritatea economică şi politică. Războiul, început în Europa, desfăşurat în proporţie de 95% pe acest continent, dar extins şi pe alte continente, s-a încheiat cu victoria Statelor Unite şi cu înfrângerea Europei. A fost o victorie a americanilor nu numai prin aportul lor militar, decisiv din ultimul an de război, ci mai cu seamă prin prisma victoriei idealurilor sale exprimate în formula *noua diplomaţie* de către preşedintele Thomas Woodrow Wilson[1]. Şi a fost o înfrângere a Europei, deşi unele state din acest continent au fost victorioase iar altele înfrânte, prin faptul că, din acest moment, este pierdută dominaţia pe care „bătrânul continent" o deţinea asupra lumii, material şi ideologic. În consecinţă, Europa era cea mai interesată ca un asemenea cataclism să nu se mai repete.

Deşi victorioasă în război, şi ajunsă liderul economic mondial în urma acestei conflagraţii, America era şi ea interesată să prevină apariţia unui nou focar de război. O dovadă o constituie şi programul de pace american. Istoricul francez René Albrecht-Carrié, profesor la Columbia University, considera că *cele paisprezece puncte* ale americanilor reprezentau un document de maximă importanţă, o culminare a climatului din secolul al XIX-lea ce tindea spre democraţie şi naţionalism. Acest document sancţiona dreptul popoarelor la independenţă şi autodeterminare[2]. Mai mult, amintind parcă de avertismentul lui Machiavelli că numai profeţii înarmaţi învinge, Wilson considera necesară crearea unei forţe destinate să garanteze permanenţa noilor reglementări[3].

Factorii care au influenţat desfăşurarea Conferinţei de la Paris, chemată să creeze noua arhitectură a lumii postbelice, se pot împărţi în trei mari segmente: *cele*

[1] Articolul 14, cel mai important pentru studiul pe care-l întreprindem, arăta că "o asociaţie generală de naţiuni trebuie să fie formată, cu o cartă specifică, în scopul de a garanta independenţa politică şi integritatea teritorială atât statelor mari cât şi statelor mici", vezi *Woodrow Wilson's Fourteen Points Address to Congress*, în Edward Chester, *The scope and variety of U.S. diplomatic history. Readings since 1900*, vol. 2, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1990, p. 273-276.

[2] René Albrecht-Carrié, *France, Europe and the two World Wars*, Geneve, Paris, 1960, p. 61.

[3] Constantin Buşe, Nicolae Dascălu, *Diplomaţie în vreme de război. De la Carta Atlanticului la Carta O.N.U.*, Editura Universităţii Bucureşti, 1995, p. 5.

paisprezece puncte şi semnificaţia lor internaţională, dispoziţiile armistiţiilor şi balanţa puterilor la sfârşitul războiului[4]. După război au devenit factori marcanţi Liga Naţiunilor şi conceptul balanţei puterilor. În Europa anului 1919, puterea Franţei era considerabilă, chiar precumpănitoare. O pace organizată în jurul puterii Franţei părea astfel o concepţie destul de rezonabilă. Ironia supremă, consideră René Albrecht-Carrié, consistă în faptul că victoria plasase Franţa într-o poziţie falsă, deoarece aceasta a fost obţinută la un preţ mai mare decât cel pe care putea să-l plătească, şi chiar decât cel plătit de statele înfrânte. Iar viitorul nu putea fi organizat pe baza unei recompense acordate pentru trecut. A fost, aşadar, un efort de a capitaliza prezentul, o încercare de a cristaliza avantajele de moment într-un viitor durabil[5]. Parisul, anticipându-şi slăbiciunea viitoare, a dorit o asigurare efectivă împotriva reiterării agresiunii. Dorinţa Franţei părea legitimă, astfel încât Statelor Unite şi Marii Britanii li s-a părut normal să îi acorde garanţii[6]. Politica lui Wilson a fost însă respinsă exact în locul unde se aştepta cel mai puţin: în propria sa ţară. Prin voturile exprimate de Senatul american pe datele de 19 noiembrie 1919 şi 19 martie 1920, Washingtonul şi-a exprimat voinţa de a nu se mai amesteca în complicatele probleme politice europene. Chemarea lui Wilson pentru un referendum solemn nu a găsit suficientă susţinere politică[7]. În acest fel, a devenit caducă şi garanţia acordată de Statele Unite şi de Marea Britanie Franţei. Mai mult, locul cooperării din perioada războiului a fost luat de diversele neînţelegeri, în special între Paris şi Londra[8].

Atitudinea Marii Britanii rămânea conformă cu politica tradiţională a acestei mari puteri: nici o ţară continentală nu trebuie să domine continentul european. Inamicul nu trebuia distrus, deşi era necesar să se ia în considerare o serie de precauţii împotriva unei posibile noi agresiuni a Germaniei. Marea Britanie nu luptase împotriva unei ţări anume în război, ci pentru a menţine balanţa puterilor. Oricum, Marea Britanie era văzută la sfârşitul conflagraţiei ca o apărătoare a naţiunilor mici[9]. Ea avusese un rol proeminent şi în regiunea baltică, unde flota britanică ajutase Ţările Baltice să respingă atacurile bolşevice[10]. Marea Britanie dominase în perioada de după război regiunea baltică, căutând să-şi asigure cea mai bună poziţie posibilă în zonă[11]. Politica ei de expansiune, mai ales economică, s-a lovit însă de interesele franceze similare. S-a iscat astfel o competiţie între cele două state, fiecare interesată să contracareze planurile economice ale celeilalte în regiunea

[4] René Albrecht-Carrié, *op.cit.*, p. 60.
[5] *Ibidem*, p. 69.
[6] *Ibidem*, p. 71-72.
[7] Robert A. Divine, T.H. Breen, George M. Fredrickson, R. Hal Williams, *America. Past and Present*, Scott, Foresman and Company, Glenview, Illinois, London, England, 1987, p. 717.
[8] Savel Rădulescu, *Problema reparaţiilor şi planul Dawes*, Bucureşti, 1927.
[9] *Ibidem*, p. 70.
[10] Hans Kruus, *op.cit.*, p. 258.
[11] Olavi Hovi, *op.cit.*, p. 15.

Balticii Orientale[12]. De această situaţie a profitat Germania, care şi-a restabilit rapid rolul preponderent de investitor de capital şi de partener comercial al Ţărilor Baltice[13]. După o perioadă mai calmă în relaţiile economice din regiune, după 1934, se va simţi o competiţie şi rivalitate în creştere între Germania şi Marea Britanie[14]. Cu toate acestea, regiunea baltică nu a căpătat niciodată o importanţă economică semnificativă în comerţul exterior al Angliei, necontând mai mult de 1% în comerţul exterior britanic[15].

Pactul Ligii Naţiunilor, element fundamental al noii ordini internaţionale, a fost inserat în partea introductivă a tratatelor de la Versailles, Saint-Germain, Neuilly, Trianon şi Sèvres. Cele mai importante articole ale sale statuau necesitatea reducerii armamentelor la un nivel minim compatibil cu menţinerea siguranţei naţionale şi îndeplinirii obligaţiilor internaţionale (art. 8), obligaţia membrilor ligii de a fi solidari în menţinerea integrităţii teritoriale şi independenţei politice a fiecărui stat semnatar (art. 10), ceea ce presupunea că un război îndreptat împotriva unui stat semnatar sau nu al pactului interesa toată Liga Naţiunilor (art. 11). Mai mult, dacă un membru al Ligii recurgea la război contrar angajamentelor din pact, se considera că a întreprins o agresiune împotriva tuturor celorlalţi membri ai societăţii. Membrii acesteia se obligau, într-o asemenea situaţie, să întreprindă următoarele acţiuni: să rupă imediat cu el orice relaţii comerciale sau financiare; să interzică orice raporturi între naţionalii lor şi cei ai statului agresor; să înceteze orice comunicaţii financiare, comerciale sau personale între cetăţenii statului agresor şi aceia ai oricărui alt stat; să-şi acorde sprijin reciproc în implementarea măsurilor economice sau financiare adoptate de ligă împotriva statului agresor; să acorde facilităţi de tranzit forţelor armate chemate de ligă pentru a face să fie respectate angajamentele cuprinse în Pactul Societăţii Naţiunilor.

Organul executiv al Ligii Naţiunilor, Consiliul, avea datoria de a recomanda diverselor guverne interesate efectivele militare terestre, navale sau aeriene cu care urmau să contribuie la forţa multinaţională chemată să apere respectarea pactului. Statele refractare la îndeplinirea angajamentelor asumate prin pact puteau fi excluse din Ligă (art. 16). Articolul 19 postula posibilitatea unei reexaminări a tratatelor devenite inaplicabile sau a situaţiilor internaţionale a căror menţinere puteau pune în pericol pacea lumii. Prin articolul 21, erau recunoscute ca compatibile cu pactul tratatele de arbitraj şi înţelegerile regionale[16].

Astfel, pactul devenea, după expresia secretarului Foreign Office-ului britanic, lordul Curzon, "expresia dorinţei universale pentru o metodă mai sănătoasă în regularea afacerilor între popoare", "o asociaţie a statelor suverane, al cărui ţel este

[12] Kalervo Hovi, *The Baltic States and the French economy in the 1920s*, în Anders Johansson, Aleksander Loit, Kārlis Kangeris, Sven Nordlund (coordonatori), *Emancipation and interdependence. The Baltic States in the international economy, 1918-1940*, „Acta Universitatis Stockholmiensis", Uppsala, 1994, p. 37.
[13] Anders Johansson, Aleksander Loit, Kārlis Kangeris, Sven Nordlund (editori), *op.cit.*, p. 10.
[14] *Ibidem*, p. 11.
[15] I. Grava-Kreituse, I. Feldmanis, D.A. Loeber, J. Goldmanis, A. Stranga (editori), *op.cit.*, p. 6.
[16] Nicolae Titulescu, *op.cit.*, p. 380-386.

de a reconcilia interesele opuse şi pune la cale o cooperare internaţională în chestiunile care privesc întreaga lume”[17].

II.a. Statele Baltice, România şi securitatea colectivă în Europa anilor '20

Teama Statelor Baltice faţă de o reabsorţie de către Rusia, sau de imperialismul german, a definit politica externă a acestor state în perioada interbelică. Capacitatea lor de a se apăra singure era neglijabilă în faţa unor asemenea ameninţări. Letonia, Lituania şi Estonia trebuiau să evite situaţia de a fi percepute ca fiind o apariţie tranzitorie pe harta politică a Europei. Era nevoie ca şi cei mai pesimişti să fie convinşi de viabilitatea acestor state. În fond şi ele, ca şi celelalte ţări apărute sau reîntregite după primul război mondial, se creaseră nu prin simpla voinţă a unor mari puteri, ci prin aplicarea dreptului de autodeterminare şi a dreptului fiecărei naţionalităţi de a-şi decide singură soarta. Aceste principii fuseseră recunoscute ca bază de construire a noii ordini mondiale, inclusiv de către bolşevici. De aceea, comunitatea internaţională aştepta de la aceste state abilitatea de a se guverna, viabilitate economică şi pace socială.

Letonia a fost prima dintre Ţările Baltice care a adresat o cerere de admitere în Liga Naţiunilor la 14 mai 1920. Numai 5 din 42 de membri au votat, pe data de 16 decembrie 1920, în favoarea admiterii Letoniei. Cererile Lituaniei şi Estoniei, alături de cele ale altor cinci state, de a fi admise în acest for internaţional au fost, de asemenea, amânate cu un an. Cei ce s-au opus au citat, cel mai adesea, insuficienţa recunoaşterii *de jure* a Estoniei, Letoniei şi Lituaniei, instabilitatea generală din Europa Orientală şi absenţa motivaţiei respectivelor state de a-şi asuma responsabilitatea colectivă, aşa cum era aceasta definită de articolul 10 al Pactului Societăţii Naţiunilor. Motivul real era însă probabilitatea ca membrele Ligii Naţiunilor să fie implicate într-un conflict prematur pentru apărarea celor 3 state împotriva unei posibile agresiuni externe[18].

Contactele pe care le-au stabilit Ţările Baltice cu marile puteri vestice au contribuit la o mai bună percepere a politicii lor externe, ca şi a viabilităţii instituţiilor lor interne. Chestiunea recunoaşterii lor pe plan internaţional a căpătat o nouă consistenţă. Pentru a nu implica Statele Baltice în conflicte nedorite, luând în calcul şi dimensiunile reduse geografic şi demografic ale lor, omul politic leton Meierovics a propus ca articolul 10 din pact să fie considerat, de la bun început, ca inaplicabil pentru Letonia, Lituania şi Estonia[19].

Pe data de 22 septembrie 1921, când s-a luat în considerare a doua cerere de admitere a Letoniei, mai mult de 20 de state îi acordaseră deja recunoaşterea internaţională. Scrutinul s-a soldat cu 38 de voturi pentru, nici unul împotrivă, 10

[17] “Universul”, 19 ianuarie 1920.
[18] Zigurds L. Zile, *A Baltic presence at the League of Nations*, în Jundzis Talavs (editor), *The Baltic States at Historical Crossroads. Political, economic and legal problems in the context of international cooperation on the doorstep of the 21st Century* , Riga, 1998, p. 405-406.
[19] *Ibidem*, p. 406.

membri neexprimându-şi opţiunea sau fiind absenţi. Lituania a înregistrat, de asemenea, un vot pozitiv[20]. La rândul său, Estonia a fost admisă în forul mondial la aceeaşi dată, în cadrul celei de-a 16-a şedinţe plenare a acestuia, cu 36 de voturi pentru, între care şi votul României, şi nici unul împotrivă[21]. Admiterea Letoniei fusese susţinută, de asemenea, de votul favorabil al României[22].

Admiterea în Liga Naţiunilor reprezenta o importantă recunoaştere internaţională acordată acestor state. Exista, chiar, o interpretare dată pactului şi susţinută de câţiva importanţi jurişti şi publicişti, prin care admiterea unui stat în acest for internaţional, echivala cu recunoaşterea sa de către toate statele componente ale Ligii. Această accepţiune este întărită de faptul că Consiliul Suprem Aliat a amânat recunoaşterea internaţională a Lituaniei până la admiterea sa în Societatea Naţiunilor. Exista, de altfel, şi cererea membrilor Ligii de a amâna admiterea oricărui alt stat până la acordarea de drepturi egale cu cele avute de majoritate minorităţilor rasiale sau naţionale[23].

Dar ce se schimbase, între timp, în politicile Ţărilor Baltice de au fost admise în Liga Naţiunilor? În momentul adresării primei cereri de admitere a Letoniei, Lituaniei şi Estoniei, o serie de state, precum România, Cehoslovacia, Polonia sau Regatul Sârbo-Croato-Sloven, semnaseră tratate de protecţie a minorităţilor. Clauze speciale de garantare a drepturilor minorităţilor fuseseră inserate în toate tratatele din reţeaua versailleză. De aceea, Liga Naţiunilor a încercat să impună şi acestor state un tratament similar cu privire la minorităţi. S-au pierdut doi ani în negocierile şi pledoariile cu delegaţii letoni, de pildă, pentru a-i convinge de necesitatea unor garanţii de această natură. Pe data de 15 decembrie 1920, premergător respingerii cererii Letoniei, Adunarea Societăţii Naţiunilor a adoptat o rezoluţie în care se arăta că, în eventualitatea în care Albania, Statele Baltice şi statele caucaziene ar fi dorit să intre în Liga Naţiunilor, Adunarea Generală va cere ca aceste state "să ia măsurile necesare pentru a introduce principiile Tratatelor Minorităţilor", detaliile urmând a fi aranjate cu Consiliul[24].

În anul următor, când Statele Baltice şi-au reiterat cererile de admitere, reprezentanţii letoni de pe lângă acest for internaţional au prezentat garanţia pe care le-o oferea minorităţilor naţionale partea a II-a din Constituţia Letoniei. De asemenea, s-a arătat că Adunarea Constituantă a Letoniei elaborase o serie de dispoziţii legislative, prin care se asigurase minorităţilor o largă autonomie educaţională şi religioasă; legile letone erau, astfel, puse în deplină armonie cu prevederile tratatelor minorităţilor, iar guvernul de la Riga se angajase a le respecta cu scrupulozitate[25].

---

[20] *Ibidem.*

[21] Edgar Mattisen, *op.cit.*, p. 123-124 (admission of Estonia to the League of Nations. Excerpt of the 16th Plenary Meeting of the League of Nations, 22 September 1921).

[22] Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, General, 1924-1934, vol. I, f. 2-4 (telegrama nr. 12 din 11 iulie 1924, de la Legaţia România din Riga (Florescu), pentru M.A.S).

[23] Zigurds L. Zile, *op.cit.*, p. 406.

[24] *Ibidem*, p. 406-407.

[25] *Ibidem*, p. 407.

Chiar înaintea acestui vot important pentru destinul de mai târziu al Statelor Baltice, a continuat lobby-ul reprezentanţilor lor pentru a-şi atinge obiectivele. Delegatul leton Salnais, de exemplu, l-a informat pe secretarul general al Societăţii că Letonia executase, încă din anul precedent, dispoziţiile rezoluţiei din 15 decembrie. De asemenea, delegatul Valters a remarcat că "Letonia garantează intenţia sa sinceră de a îndeplini obligaţiile sale internaţionale"; că acest stat era gata să aducă la îndeplinire toate articolele din Pactul Ligii Naţiunilor; că era "gata de a colabora din toate puterile sale cu Liga"[26].

Ca şi primul delegat român la Conferinţa de Pace de la Paris, preşedintele Consiliului de Miniştri Ion I.C. Brătianu[27], Valters considera că protecţia minorităţilor trebuia realizată în cadrul statului naţional, nu supranaţional sau internaţional. Valters, la fel cum procedase şi delegatul român în Comisia pentru Liga Naţiunilor, Constantin Diamandi[28], a lansat o campanie diplomatică pentru generalizarea şi universalizarea drepturilor minorităţilor la a treia Adunare Generală din 1922. Statele mari s-au opus însă, nedorind să fie supuse unui regim internaţional de protecţie a drepturilor minorităţilor[29].

Pe data de 21 septembrie 1922, însă, acelaşi forum reprezentativ al Ligii Naţiunilor, a adoptat o rezoluţie în care se exprima recomandarea ca toate statele, ce nu aveau un tratat formal de protejare a minorităţilor, să observe cel puţin acelaşi grad de justiţie şi toleranţă faţă de minorităţi ca cel impus statelor semnatare ale tratatului minorităţilor. La un an de la elaborarea rezoluţiei, Letonia a promulgat o declaraţie vizând drepturile minorităţilor, pentru care a primit felicitările Ligii Naţiunilor. Guvernul de la Riga a cerut o analiză atentă a petiţiilor expediate de minorităţi. Letonia a solicitat asumarea de către fiecare stat membru a sarcinii de a furniza informaţii Consiliului, la cererea acestui organism, asupra tratamentului aplicat minorităţilor. Statul baltic a mai propus ca diferenţele de opinie asupra unor chestiuni legislative sau de fapt ţinând de implementarea statutului minorităţilor să fie aduse în faţa Curţii Internaţionale de Justiţie[30].

Treptat, interesul Ligii Naţiunilor faţă de garantarea drepturilor minorităţilor din Letonia a scăzut, date fiind garanţiile primite de minorităţi. Au mai fost adresate petiţii acestui for internaţional, dar ele nu au vizat elemente de substanţă, care să aducă o atingere gravă drepturilor minorităţilor. Semnificativă este reforma agrară radicală din Letonia, care a lovit puternic minoritatea germană, ce deţinea cea mai mare parte a fondului funciar al acestei ţări. Reforma agrară a putut astfel fi privită, ca şi în România, de pildă, ca o naţionalizare a pământului. Germanii baltici au acuzat Letonia că a promulgat o reformă agrară discriminatorie. Reprezentanţii

[26] *Ibidem*.
[27] Sherman David Spector, *op.cit.*, p. 177 şi următoarele; C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *op.cit.*, p. 345 şi următoarele.
[28] Diplomatul român Constantin Diamandy a propus introducerea unei clauze care să ceară statelor membre ale Societăţii să garanteze drepturile minorităţilor din ţările lor; vezi Sherman David Spector, *op.cit*., p. 177.
[29] Zigurds L. Zile, *op.cit.*, p. 408.
[30] *Ibidem*, p. 408.

acestei minorităţi au cerut compensaţii adecvate în schimbul proprietăţii ce le fusese luată de stat, aşa cum au cerut şi marii proprietari maghiari României. Chestiunea a ajuns în dezbaterea Ligii Naţiunilor. Letonia a încercat să-şi constituie o apărare axată pe caracterul general şi nediscriminatoriu al legii. Acest mod de argumentare a fost considerat însă ca fiind nesubstanţial. Delegatul permanent leton la Geneva, Ducmanis, a cerut şi a obţinut, în cele din urmă, încetarea activităţii comisiei de investigare[31]. De altfel, un studiu al Ligii Naţiunilor arăta că Letonia şi Estonia, alături de Austria şi Bulgaria, erau "statele a căror acţiune nu a produs în fapt nici o nemulţumire"[32].

Intrarea Estoniei în Liga Naţiunilor a însemnat pentru această ţară integrarea într-un sistem de valori mondiale, care însemnau cooperare şi securitate colectivă, participarea la viaţa internaţională şi, folosind un termen modern, globalizarea politicii sale. Pentru Estonia, Liga Naţiunilor a însemnat mai ales o sursă de informare asupra politicilor internaţionale şi un loc unde se puteau stabili contacte cu diplomaţi din alte ţări. Ca şi în cazul vecinei sale de la sud, Letonia, Estoniei i s-a impus din partea Ligii Naţiunilor semnarea unui tratat de protecţie a drepturilor minorităţilor, mai cu seamă că şi Tallinnul promulgase o lege de reformă agrară, contestată mai cu seamă de germanii baltici, în mod tradiţional proprietari aproape exclusivi ai unor largi suprafeţe funciare. După un proces de negociere de doi ani, Estonia a dat publicităţii o declaraţie privind minorităţile în 1923, ataşându-se astfel sistemului Ligii Naţiunilor de protejare a drepturilor minorităţilor[33].

Una dintre acţiunile cele mai importante încredinţate unui reprezentant al Estoniei de către Liga Naţiunilor a fost misiunea generalului Johan Laidoner, trimis în 1925 să medieze conflictul din Mossul, regiune situată în nordul Irakului. Din această misiune, a rezultat o răcire a relaţiilor turco-estoniene, Laidoner fiind acuzat de atitudine probritanică[34]. Laidoner a fost, de altfel, una dintre figurile cele mai proeminente ale Estoniei la Liga Naţiunilor. El a reprezentat ţara sa la Ligă în 1920 şi între 1922-1929. De asemenea, Laidoner a fost reprezentantul Estoniei la Conferinţa Internaţională asupra dezarmării între 1932 şi 1934. Laidoner a fost implicat şi în stabilirea Legaţiei permanente a Estoniei la Geneva, în 1931. Principalul concurent al generalului estonian la gloria oferită (încă) de participarea la sesiunile Ligii Naţiunilor a fost K. Pusta, cu care, de altfel, s-a aflat în permanent conflict[35]. La începutul anilor '30, Estonia a fost reprezentată la Liga Naţiunilor de August Schmidt-Torma şi Johannes Kõdar. În 1939 Karl Selter a fost cel care a devenit reprezentant permanent al Estoniei la Liga Naţiunilor. El a deţinut din punct de vedere formal această poziţie până la dizolvarea Ligii în 1946[36].

Estonia se alăturase Ligii Naţiunilor în scopul de a-şi spori securitatea şi, prin

[31] *Ibidem*, p. 409.
[32] *Ibidem*.
[33] Vahur Made, *Estonia and the League of Nations*, în *Les états Baltes dans la Societé des Nations/Baltic States in the League of Nations*, Geneva, 1999, p. 5-6.
[34] *Ibidem*, p. 7.
[35] *Ibidem.*
[36] *Ibidem*, p. 7-8.

urmare, ca şi alte state mici şi mijlocii din Europa, precum Letonia, Lituania şi România, Tallinnul a urmărit cu atenţie dezbaterile privind dezarmarea şi securitatea desfăşurate sub egida Ligii Naţiunilor. Discuţiile din jurul protocolului de la Geneva au creat o atmosferă de optimism în Estonia. Eşecul ratificării acestui document a fost privit la Tallinn cu deosebită dezamăgire[37].

Participarea Lituaniei la activitatea Ligii Naţiunilor a fost marcată de intense discuţii. Lituania era implicată în două dispute cu privire la statutul său politico-teritorial. Una dintre acestea era chestiunea capitalei proclamate de Lituania, Vilnius, şi a regiunii înconjurătoare, cunoscută sub numele de Vilna. Cea de-a doua chestiune a fost cea privitoare la statutul regiunii şi oraşului Memel (Klaipeda).

Chestiunea Vilniusului şi a regiunii care înconjura acest oraş a fost un factor de o deosebită importanţă pentru relaţiile internaţionale şi stabilitatea Europei interbelice. În momentul în care a fost proclamat statul lituanian, capitala aleasă de reprezentanţii naţiunii lituaniene a fost vechea capitală a Lituaniei, Vilnius. Opţiunea lituaniană a primit şi aprobarea poloneză prin acordul Ronikier-Voldemaras semnat la Berlin pe data de 30 iunie 1918[38]. Această înţelegere asigura recunoaşterea statalităţii şi independenţei Lituaniei în condiţiile în care noul stat ar fi acordat libertăţi politice, religioase şi etnice largi minorităţii poloneze[39]. Problema Vilniusului, ca şi mai târziu, a apărut în contextul războiului polono-sovietic şi a derivat din dorinţa Poloniei de a îngloba Lituania într-o federaţie polono-lituaniană dominată de Varşovia, după modelul statului polono-lituanian medieval. Polonia a capturat Vilniusul de la Gărzile Roşii bolşevice în aprilie 1919[40] şi a transformat capitala proclamată a statului lituanian în Calul Troian cu care Pilsudski dorea să atragă Lituania într-o formulă de unificare cu Polonia. Nici Conferinţa de Pace de la Versailles şi nici convorbirile polono-lituaniene nu au reuşit să tranşeze chestiunea statutului final al acestui oraş, a cărei populaţie majoritară era evreiască[41]. Linia de demarcaţie stabilită în iulie 1919 nu a fost respectată, iar ciocnirile armate de la frontieră nu s-au liniştit până în primăvara anului 1920. Atunci, în contextul războiului polono-sovietic, lituanienii s-au abţinut de a desfăşura acţiuni militare împotriva Poloniei[42]. Între timp, la 14 iulie, sovieticii şi-au deschis drum din nou până la Vilnius, pe care l-au ocupat din punct de vedere militar. Sovieticii au reuşit ca prin tratatul cu Lituania, semnat la Moscova la 12 iulie 1920, să dea o lovitură puternică cooperării dintre statele limitrofe, prin

[37] *Ibidem*, p. 8.

[38] Raimundas Lopata, *Lithuanian-Polish cooperation in 1918: the Ronikier-Voldemaras Treaty*, *în „Journal of Baltic States”*, vol. XXIV, No. 4, Winter 1993, p. 349.

[39] vezi textul înţelegerii din 30 iunie (*Ibidem*, p. 356).

[40] Sovieticii ocupaseră Vilniusul la data de 5 ianuarie 1919, vezi Alfonsas Eidintas, Vytautas Žalys, Alfred Erich Senn, *op.cit.*, p. 34.

[41] Vilniusul era cunoscut şi sub numele de Ierusalimul Lituaniei, existând aici un mare cartier evreiesc, sinagogi vechi, edituri şi biblioteci, un institut evreiesc şi un muzeu. Conform censului din 1897 40% dintre locuitori erau evrei, 30,9 polonezi, 20,1 ruşi, 4,2 bieloruşi şi doar 2,1% lituanieni, vezi Saulius Žucas (editor), *op.cit.*, p.88-90 şi 142.

[42] Ursula Vent, Indrek Kiverik (editori), *op.cit.*, p. 141.

recunoaşterea Vilniusului ca parte componentă a statului lituanian şi retragerea trupelor roşii din oraş[43]. Sovieticii au reuşit astfel să ţină Lituania în cele două decenii ce vor urma aproape de Moscova şi, adesea, să aibă o influenţă importantă la Kaunas, fără a face nici un sacrificiu în schimb. Este unul dintre momentele fundamentale în care obiectivele politicii externe sovietice ies cel mai clar la lumină. Lituanienii s-au grăbit să ocupe Vilniusul şi să-şi mute, la sfârşitul lui august, principalele instituţii politice în capitala desemnată a statului lor[44]. Pentru a evita izbucnirea unui război între Polonia şi Lituania, Liga Naţiunilor s-a implicat în soluţionarea disputei şi, la data de 7 octombrie 1920, între cele două state s-a încheiat la Suwalkis o înţelegere care a lăsat Vilniusul Lituaniei[45]. Doar două zile mai târziu însă generalul polonez Lucjan Żeligowski, aparent executând un act rebel, dar în realitate având asentimentul guvernului polonez, a ocupat Vilniusul şi a proclamat crearea statului Lituaniei Centrale. Generalul a încercat apoi să ocupe toată Lituania, dar a fost oprit în noiembrie 1920 de trupele lituaniene. Comisia de control militar a Ligii Naţiunilor a intervenit cerând încetarea ostilităţilor. Pe data de 29 noiembrie a fost semnat un armistiţiu sub egida acestui comitet. Ostilităţile nu au mai fost reluate, dar nici nu s-a mai semnat vreun tratat de pace[46]. Cele două state au rămas într-o stare de „război rece" până la ultimatumul polonez din 1938. Vilniusul a devenit un Ierusalim al Lituaniei nu numai prin importanţa minorităţii evreieşte ce locuia acest oraş, dar şi prin prisma situaţiei sale politice: un oraş capitală proclamată a unui stat, dar extrem de important din punct de vedere cultural pentru alte două naţiuni.

Delegaţia lituaniană la Conferinţa de pace de la Versailles a cerut ca Memelul să fie recunoscut ca parte componentă a sa. Până în 1442, arătau delegaţii lituanieni, teritoriul Memel făcuse parte din patrimoniul vechiului stat lituanian. Ignace Paderewski însuşi, consultat de preşedintele Wilson, admisese că regiune respectivă şi portul erau de o importanţă deosebită pentru Lituania. Totul pleda în favoarea restituirii: principiul naţionalităţilor, factorii economici (regiunea constituia un debuşeu maritim pentru Lituania), strategici (Niemenul era o frontieră excelentă pentru statul lituanian). Tratatul de la Versailles, prin articolul 99, a detaşat Klaipeda de Germania, şi a oferit acest teritoriu, spre administrare, Puterilor Aliate şi Asociate, ce urma a-l restitui Germaniei. La protestele germanilor, Georges Clemenceau a scris Berlinului că Puterile Aliate şi Asociate refuzau să admită că desprinderea temporară a regiunii Memel din statul german era contrară principiul naţionalităţilor: regiunea cu pricina avea majoritatea populaţiei de origine şi limbă lituaniană, deşi în oraşul Memel populaţia era, în mare parte, germană. Aceasta nu justifica, arăta Clemenceau, menţinerea întregii regiuni sub suveranitate germană, mai ales că portul Memel reprezenta un debuşeu natural al

[43] Robertas Žiugžda, *Lithuania in international relations in the 1920's*, în John Hiden, Aleksander Loit (editori), *The Baltic in…*, p. 61.
[44] Saulius Žucas (editor), *op.cit.*, p. 161.
[45] Ursula Vent, Indrek Kiverik (editori), *op.cit.*, p. 141.
[46] Saulius Žucas (editor), *op.cit.*, p. 161.

Lituaniei". Pe data de 10 ianuarie 1920, Franţa, Marea Britanie, Italia şi Japonia au preluat sub administrare Klaipeda. Conferinţa Ambasadorilor a recunoscut *de jure* statul lituanian la 20 decembrie 1922, iar pe data de 16 februarie 1923 a transferat Lituaniei dreptul de suveranitate asupra teritoriului Klaipedei[47], după ce cu şase zile înainte trupele lituaniene ocupaseră, printr-o lovitură de forţă, dar acceptată sau chiar încurajată pe plan internaţional, regiunea. La 8 mai 1924 a fost semnat Statutul Klaipedei, legalizând situaţia provinciei şi acordându-i o largă autonomie. Relaţiile Lituaniei cu Germania vor fi grevate pe termen lung de această situaţie[48].

Aceste dispute cu ţările vecine au reţinut atenţia aproape exclusivă a politicii externe lituaniene şi au făcut ca această ţară să nu ia parte, în egală măsură cu celelalte state baltice, la opera de pacificare întreprinsă de Liga Naţiunilor[49]. Totuşi, în anul 1939 Lituania a fost invitată să devină membru nepermanent în Consiliul Ligii Naţiunilor. Izbucnirea războiului mondial şi ocupaţia sovietică au făcut însă acest lucru imposibil[50].

Reprezentantul permanent al Letoniei la Societatea Naţiunilor, în cea mai mare parte a perioadei interbelice, a fost Feldmans. Letonia şi-a trimis delegaţi la toate adunările ligii, cu excepţia ultimei, cea din 1946. În anul 1923, la cea de-a patra Adunare a Societăţii Naţiunilor, delegatul leton Meierovics a prezentat raportul Comitetului al 6-lea de admitere a Etiopiei în acest for internaţional. Ministrul de externe leton s-a abţinut la votul asupra unei propuneri canadiene ce dorea să slăbească dispoziţiile articolului 10 din pact[51]. Doi ani mai târziu însă marele diplomat leton Zigfrids Meierovics a decedat. A 6-a Adunare Generală a deplâns moartea acestui remarcabil susţinător al principiilor Ligii Naţiunilor.

În cadrul celei de-a 7-a Adunări Generale, ce a urmat semnării tratatului de neutralitate dintre Germania şi Uniunea Sovietică, Letonia a acordat totuşi, deşi era foarte îngrijorată de continuarea cooperării germano-sovietice, votul său favorabil admiterii Republicii de la Weimar în cadrul acestui forum internaţional[52].

Întrunirile anuale ale Adunării Ligii Naţiunilor atrăgeau, mai ales la începuturile acestui for internaţional, atenţia mediilor politice, de informaţii, ca şi interesul opiniei publice internaţionale. Chiar un discurs de numai douăzeci de minute ţinut la una din sesiunile plenare ale adunării reprezenta pentru orator, dar şi pentru ţara pe care o reprezenta acesta, o ocazie deosebită şi ieftină de imagine şi publicitate, cu un impact benefic şi asupra ansamblului relaţiilor internaţionale. Un astfel de moment aducea recunoaştere internaţională. Pentru a ajunge la ministrul de externe al unei mari puteri, remarcă istoricul american Zigurds Zile, trebuia parcurs un traseu complicat. Conferinţele de presă şi discursurile nu cereau însă bani[53].

---

[47] A.F. Frangulis (editor), *Dictionaire Diplomatique, vol. I*, articolul despre Memel (Klaipeda).
[48] Georg von Rauch, *The Baltic States: the years of independence. Estonia, Latvia, Lithuania 1917-1940*, Hurst, Londra, 1995, p. 105.
[49] *Les états Baltes…*, p. 19.
[50] *Ibidem.*
[51] Zigurds Zile, *op.cit.*, p. 410.
[52] *Ibidem*, p. 410-411.
[53] *Ibidem*.

O chestiune importantă a democratizării relaţiilor internaţionale a fost legată de elaborarea proiectul protocolului de la Geneva privind rezolvarea paşnică a disputelor internaţionale. Ideea care a stat la baza acestui proiect a fost cosubstanţială însăşi menirii acestui for internaţional, potrivit opiniei lui Leon Bourgeois, exprimată la Consiliul Ligii Naţiunilor din ianuarie 1920 şi citată de cotidianul „Universul". Proiectul viza executarea clauzelor tratatelor semnate, conlucrarea pentru a face respectată integritatea teritorială şi independenţa politică a tuturor statelor împotriva agresiunii[54]. Proiectul a început să fie discutat din 1923. Acesta, în plus faţă de Pactul Ligii Naţiunilor[55], declara războiul ca fiind o crimă internaţională[56]. De asemenea, clauzele sale dădeau un impuls încheierii tratatelor de asistenţă regională, ca bază pentru formarea unui mecanism general de securitate. În favoarea pactului s-au pronunţat o serie de state precum Franţa, Belgia, Cehoslovacia, Lituania şi Letonia[57]. În toamna anului 1924 fusese deja elaborată, de către celebrii jurişti şi oameni politici Nicolas Politis şi Eduard Beneş, o schiţă a *Protocolului pentru rezolvarea paşnică a disputelor internaţionale*[58]. Printre prevederile protocolului amintim şi acceptul dat creării alianţelor regionale, a căror funcţionalitate era însă subordonată unei hotărâri a Consiliului Societăţii Naţiunilor; protocolul instituia obligativitatea arbitrajului ca mijloc de reglementare pe cale paşnică a diferendelor internaţionale; obliga statele semnatare să participe la o conferinţă internaţională pentru reducerea armamentelor; stabilea o legătură indisolubilă între trei noţiuni: arbitraj, securitate şi dezarmare[59]. Având în vedere poziţia ostilă a Angliei, în cele din urmă s-a renunţat la semnarea acestui protocol[60]. A fost semnat doar, sub auspiciile Ligii Naţiunilor, pe data de 17 iunie 1925, de către 41 de state, între care şi România, Finlanda, Letonia, Estonia şi Lituania, *Protocolul cu privire la prohibirea întrebuinţării în caz de război a gazelor asfixiante, toxice şi a substanţelor bacteriologice*[61].

Rusia bolşevică a constituit, încă de la începutul activităţii Societăţii Naţiunilor, o ameninţare profundă la adresa păcii. După cum se arăta într-un editorial din cotidianul "Universul" din 15 ianuarie 1920, "pacea reală nu poate să domnească în lume, atâta vreme cât Rusia va fi în agitaţie (...)Statele europene, îndeosebi acelea care mărginesc Rusia, vor fi nevoite să supravegheze cu încordare evenimentele din ţinuturile slavo-tătare, ca nu cumva opera gingaşă a păcii şi însăşi civilizaţia să fie compromise prin pătrunderea bolşevismului şi în alte părţi"[62]. Politica Rusiei,

[54] „Universul", 19 ianuarie 1920.
[55] Vasile Creţu, *Nerecurgerea la forţă în relaţiile internaţionale*, Editura Politică, Bucureşti, 1978, p. 40.
[56] Frederic C. Nanu, *op.cit.*, p. 95.
[57] *Ibidem*, p. 96.
[58] *Ibidem*, p. 98.
[59] Gheorghe Matei, *Dezarmarea în contextul problemelor internaţionale şi atitudinea României (1919-1934)*, Editura Academiei, Bucureşti, 1971, p. 29-30.
[60] Frederic C. Nanu, *op.cit.*, p. 99-100.
[61] Gh. Matei, *op.cit.*, p. 33.
[62] "Universul", 15 ianuarie 1920.

cel puţin până în 1933, avea în vedere cooperarea strategică cu Germania (politica de la Rapallo), ce putea duce la împărţirea Europei Orientale în sfere de influenţă. Uniunea Sovietică spera, de asemenea, să neutralizeze şi să izoleze una de cealaltă ţările din Europa Orientală, să slăbească alianţele Franţei în regiune şi să diminueze încrederea în Liga Naţiunilor ca organ de securitate colectivă[63].

Politica Rusiei Sovietice de desolidarizare a statelor limitrofe a ieşit la iveală şi cu prilejul diverselor propuneri de dezarmare făcute de Moscova acestora. O asemenea propunere a fost şi aceea de reducere a forţelor armate adresată pe data de 12 iunie 1922. Aceasta a dus la întrunirea la Riga, mai întâi, între 1 şi 3 august, la Varşovia, mai apoi, în septembrie 1922, a delegaţilor militari ai statelor limitrofe Rusiei. La întrunirea de la Varşovia, încheiată prin semnarea unui protocol, adoptat în unanimitate, pe 23 septembrie, a luat parte, alături de delegaţii din Estonia (P. Lill), Finlanda (O. Enckell), Letonia (E. Penikis), Polonia (S. Haller), şi reprezentantul României, generalul de divizie N. Petala.

[63] I. Grava-Kreituse, I. Feldmanis, D.A. Loeber, J. Goldmanis, A. Stranga (editori), *op.cit.*, p. 5.

www.cetateadescaun.ro

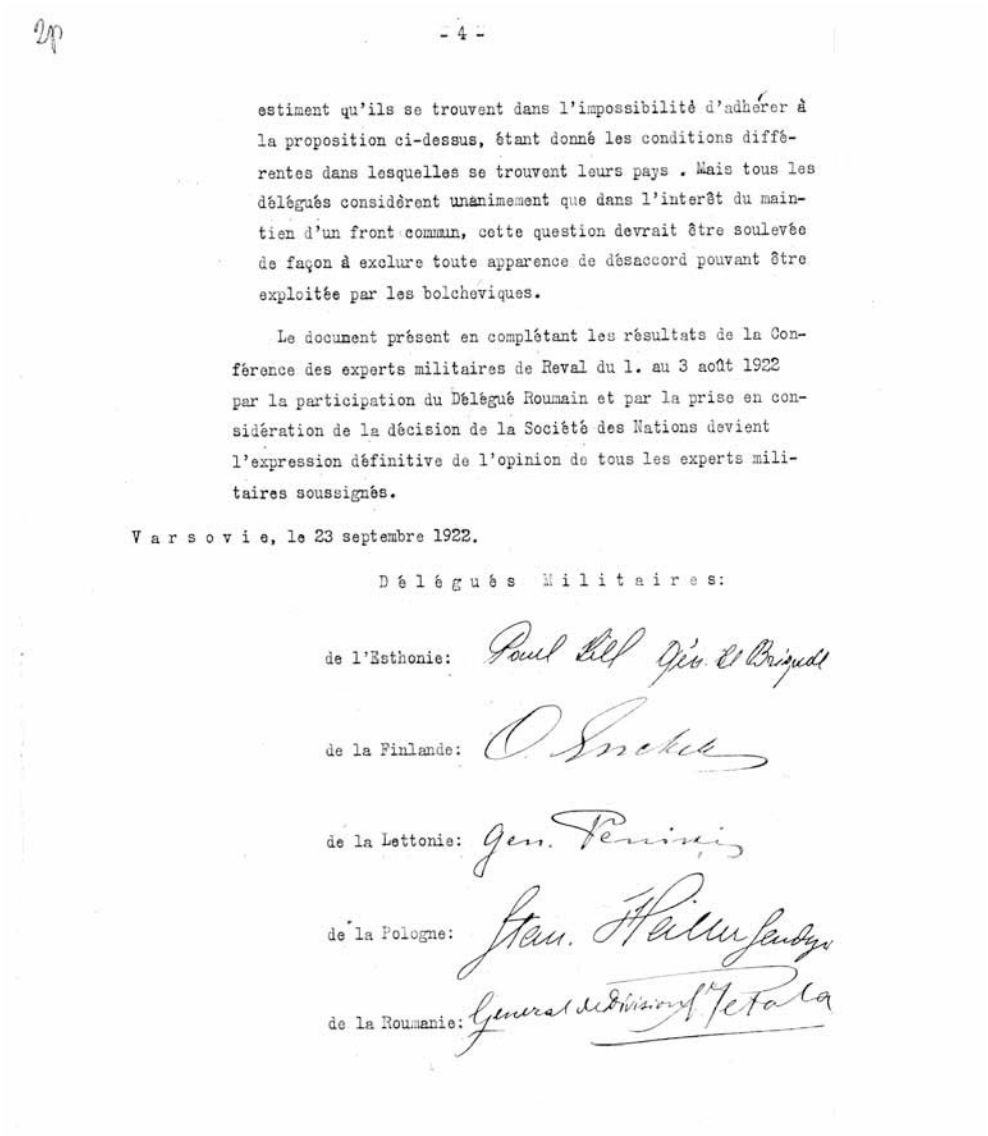

- 4 -

estiment qu'ils se trouvent dans l'impossibilité d'adhérer à la proposition ci-dessus, étant donné les conditions différentes dans lesquelles se trouvent leurs pays . Mais tous les délégués considèrent unanimement que dans l'interêt du maintien d'un front commun, cette question devrait être soulevée de façon à exclure toute apparence de désaccord pouvant être exploitée par les bolcheviques.

Le document présent en complétant les résultats de la Conférence des experts militaires de Reval du 1. au 3 août 1922 par la participation du Délégué Roumain et par la prise en considération de la décision de la Société des Nations devient l'expression définitive de l'opinion de tous les experts militaires soussignés.

V a r s o v i e, le 23 septembre 1922.

D é l é g u é s M i l i t a i r e s:

de l'Esthonie: Gén. Bd Brigade

de la Finlande: O. Enckell

de la Lettonie: Gen. Peniņš

de la Pologne: Gen. Haller Jadwigin

de la Roumanie: Général de Division Petala

Ultima pagină a documentului semnat la Varşovia, conţinând semnăturile autografe ale participanţilor

În document, Rusia Sovietică era acuzată că făcuse propunerea reducerii forţelor armate în scopuri propagandistice. Motivele reale erau, în fapt, legate de dificultăţile economice prin care trecea statul comunist şi de dorinţa acestuia de a reface, în favoarea sa, proporţia anterioară dintre armata rusă şi forţele armate ale statelor limitrofe (pct. 1). În fapt, forţele armate ale statelor limitrofe fuseseră deja reduse la minimum a ceea ce aceste state considerau „a fi absolut necesar pentru a

www.cetateadescaun.ro

asigura apărarea teritoriului lor împotriva Rusiei". O reducere în continuare a forţelor lor armate putea expune la pericole grave însăşi existenţa lor independentă" (pct. 2). Dată fiind imposibilitatea statelor semnatare de a continua reducerea forţelor armate până la realizarea unui acord internaţional global, sub egida Ligii Naţiunilor, reprezentanţii Estoniei, Finlandei, Letoniei, Poloniei şi României propuneau schimburi reciproce de declaraţii de neagresiune cu Uniunea Sovietică, adoptarea angajamentului de a proceda la participarea la acordurile de dezarmare realizate de către Liga Naţiunilor, reducerea forţelor maritime ale Rusiei la mările Baltică şi Neagră la strictul necesar pentru securitatea sa[64]. Un acord particular de reducere a forţelor grănicereşti, până la limita menţinerii securităţii şi ordinii, s-a încheiat între Finlanda, Estonia şi Letonia. Cele cinci state participante la conferinţă s-au angajat, de asemenea, să menţină frontul comun stabilit la Varşovia şi să nu lase loc nici unui dezacord care să poată fi exploatat de Rusia[65]. Nu insistăm asupra importanţei europene a acestei conferinţe, foarte bine subliniată, între alţii, de istoricul Viorica Moisuc[66]. Vom reliefa doar importanţa pe care, în lumina obiectivelor politicii externe sovietice, aşa cum sunt ele cunoscute astăzi, a avut-o conferinţa de la Varşovia în menţinerea unităţii de acţiune a statelor limitrofe. Prin participarea la conferinţă şi prin concluziile la care au ajuns în urma acesteia, statele semnatare s-au recunoscut, implicit, ca o „regiune" în relaţiile internaţionale, având obiective de securitate comune, pe care îşi luau angajamentul să le găsească o rezolvare împreună. Este unul dintre momentele semnificative, aşadar, care relevă interesul comun al Ţărilor Baltice, Finlandei şi alianţei româno-poloneze, ca şi conştientizarea acestor scopuri comune.

În luna noiembrie a anului 1923, ministrul plenipotenţiar al României de la Londra, Nicolae Titulescu, a convorbit cu omologul său leton, Skirmunt, despre ştirea apărută în presa engleză referitoare la un ultimatum adresat de Rusia bolşevică Letoniei. Diplomatul leton considera exagerată o asemenea interpretare a acţiunii sovietice[67]. Se dovedea astfel interesul şi emoţia pe care orice atingere a securităţii colective o declanşa pe întregul continent. Diplomaţi din toate statele se interesau de situaţia reală, utilizând toate sursele de informaţii pe care le aveau la dispoziţie. Ei aveau tot interesul de a-şi informa ministerul tutelar asupra tuturor schimbărilor intervenite pe continent, deoarece orice conflict atrăgea după sine o atingere a intereselor tuturor părţilor implicate în practicarea securităţii colective. Demersul lui Titulescu, astfel, nu este unul izolat în epocă.

O lună mai târziu noi informaţii despre Statele Baltice ajungeau la Palatul Sturdza, de data aceasta sursa lor provenind de la Varşovia. Ministrul român din capitala Poloniei deţinea o informaţie de la subsecretarul de Stat de la externele poloneze,

[64] vezi textul original al protocolului în A.N.E., fond 957, pachet 12, dosar 965, f. 1-4..
[65] *Ibidem.*
[66] Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României 1919-1940*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, p. 135-136.
[67] Arh.M.A.E., fond 71/1920-1944, Letonia, Relaţii cu U.R.S.S., vol. 9, 1923-1940, f. 8 (telegrama nr. 2767 din 2 noiembrie 1923, de la Legaţia din Londra, Nicolae Titulescu, pentru I.G. Duca, M.A.S.).

conform căreia Moscova propusese Letoniei, Estoniei şi Lituaniei încheierea unui pact de neagresiune. Riga şi Revalul declinaseră oferta. Ele au propus să se revină la un proiect de neagresiune mai larg, ca acela expus în 1922 la Moscova, cu prilejul Conferinţei de dezarmare. La Varşovia se anticipa însă un accept din partea Lituaniei[68].

Subsecretarul de stat polonez îi dădea, câteva zile mai târziu, şi alte detalii lui Florescu. El arăta că informaţiile sale se verificau şi că, într-adevăr, Letonia urma a răspunde Moscovei cu contrapropunerea de a se menţine discuţiile pe linia începută la Moscova în decembrie 1922. Aceasta însemna că la tratat trebuiau să ia parte Finlanda, Letonia, Estonia şi Polonia, alături, bineînţeles, de Rusia. Era propus oraşul Riga ca loc de desfăşurare a tratativelor. În nota de răspuns nu se pomenea despre vreo participare a României şi Lituaniei, şi ele state mărginaşe Uniunii Sovietice[69].

În vara anului 1924, într-o telegramă expediată de ministrul României de la Varşovia, Alexandru Florescu, era observată atitudinea concertată a Ţărilor Baltice la Societatea Naţiunilor, îndeosebi în privinţa reducerii armamentelor, manifestată şi în cadrul Conferinţei Statelor Baltice de la Kowno. Letonia şi Estonia erau interesate, de asemenea, de atragerea Lituaniei într-o politică strict regională, concentrată asupra situaţiei de pe ţărmurile Balticii. Guvernele de la Riga şi Tallinn îşi asumau astfel riscul de a fi privite cu inamiciţie de Polonia. Miniştrii plenipotenţiari polonezi în cele două capitale nu omiseseră, de altfel, să atragă atenţia asupra acestui aspect[70].

Anul 1926 a adus în prim-plan declaraţiile făcute de preşedintele Republicii letone, Jānis Čakste. Ministrul român Alexandru Iacovaky făcea comentarii la adresa declaraţiilor şefului statului leton. Acesta încerca să acrediteze ideea că Uniunea Sovietică privise - şi continua să privească - cu ochi buni constituirea pe malurile Balticii a unei reţele de state limitrofe. Datorită existenţei acestor state, conchidea preşedintele leton, citând declaraţii ale oficialilor ruşi, Rusia avea certitudinea că Anglia şi alte state nu o vor ataca. Prin urmare existenţa lor era o necesitate pentru Uniunea Sovietică. Cicerin îi spusese preşedintelui leton cam acelaşi lucru, astfel încât se părea că "principiul respectării independenţei noastre nu este o simplă formulă, ci o convingere politică pe care o împărtăşesc mai toţi politicienii ruşi". Preşedintele considera greşită convingerea răspândită în Occident că Letonia se temea de Rusia: "suntem decişi...a rezista Rusiei şi Rusia de astăzi este incapabilă de a ne ataca, căci pentru a înfrânge armata noastră de 100.000 de oameni, i-ar trebui un milion de soldaţi". În concluzie, preşedintele considera că "guvernul sovietic este incapabil de o politică agresivă", deoarece se temea de urmările unui asemenea act. Letonia era mulţumită că Rusia sovietică era favorabilă intereselor sale. Abordând problema pactului de neagresiune sovieto-

[68] *Ibidem*, f. 9 (telegrama nr. 5885 din 3 decembrie 1923, de la Florescu, Varşovia, pentru M.A.S.)
[69] *Ibidem*, f. 10 (telegrama nr. 6086 din 14 decembrie 1923, de la Florescu, Varşovia, pentru M.A.S.)
[70] Idem, vol. 1, 1924-1934, f. 6-9 (telegrama numărul 17 din 16 iulie 1924, de la Legaţia română în Letonia (Varşovia), pentru Ministerul Afacerilor Străine, Bucureşti).

www.cetateadescaun.ro

baltic, preşedintele a afirmat că "sovietele doresc semnarea unui pact de neagresiune cu statele baltice, pentru a arăta opiniei publice mondiale că doresc pacea şi că ţin să garanteze existenţa statelor mărginaşe". În acest scop fusese acreditat în Letonia Aralof, membru al Poliburo-ului. Acesta acţiona însă pentru a diviza Ţările Baltice pe tema intereselor lor particulare. Riga nu grăbea negocierea tocmai din acest motiv. Letonia era convinsă că principiul arbitrajului obligatoriu nu putea fi primit de sovietici, deoarece, dacă Moscova ar fi acceptat arbitrajul unei instituţii europene şi i-ar fi recunoscut competenţa, alte state ar fi putut apela la aceasta pentru a aduce în discuţie chestiunea datoriilor. Definind coordonatele politicii externe letone, preşedintele a afirmat: "politica noastră externă este bazată pe relaţiuni de zilnică colaborare cu Estonia, aliata noastră şi de neîncetat contact cu Finlanda, de care ne apropie aceleaşi interese. Înţeleg să păstrăm independenţa noastră cu orice preţ. Nu înţelegem să fim clienţii Rusiei, dar nici să ne punem în dependenţa Marilor Puteri...Pivotul politicii noastre externe este Societatea Naţiunilor". Letonia înţelegea să fie credincioasă acestei asociaţii atâta timp cât articolul 10 al pactului era o realitate, adică atâta timp cât Geneva va garanta existenţa micilor state. Când nu va mai exista acea garanţie, "*vom căuta-o aiurea"*(subliniere în original – n.n.)[71]. Preşedintele leton era, aşadar, un politician mult mai dornic de o colaborare cu Uniunea Sovietică şi ideologic mai convins de argumentele diplomaţiei sovietice. Moscova era departe de a accepta existenţa statelor limitrofe desprinse din Rusia la 1917-1918 şi folosea politica pactelor de neagresiune tocmai în scopul de a separa ţările mărginaşe unul de celălalt.

În luna aprilie 1927 ministrul de externe al Letoniei acordase un interviu ziarului polonez "Robotnik" din Varşovia, interviu ce reţinuse atenţia diplomaţilor români din acest oraş. Referindu-se la politica externă a Letoniei, şeful diplomaţiei letone arăta că scopul acesteia era "de a duce în măsura posibilului o politică deschisă, definită şi limpede, o politică de pace". Riga nu dorea să fie atrasă într-un război împotriva U.R.S.S.: "Letonia trebuie să rămână neutră în conflictele şi lupta de interese a Marilor Puteri". Singura preocupare specială a Letoniei, în politica sa externă, era "aceea a păcii, căci în această politică ea găseşte cea mai serioasă garanţie a independenţei sale". Cielēns considera că Liga Naţiunilor acorda un sprijin insuficient statelor mici. Şeful diplomaţiei letone a subliniat necesitatea ca şi Uniunea Sovietică să fie atrasă într-o politică de pace – ceea ce ar fi jucat un rol important şi pentru refacerea economică a zonei limitrofe. Diplomatul mai arăta că Riga considera că statele din Europa Occidentală, şi toţi membrii Societăţii Naţiunilor, trebuiau să considere cu seriozitate chestiunea unei adevărate stabilizări a păcii şi a garanţiilor de securitate, prin mijloace mai generale şi mai concrete. Cielēns considera că unul dintre acele mijloace ar fi fost încheierea unui pact „între statele de pe litoralul de nord-est al Mării Baltice, pe de o parte, şi Uniunea Sovietică, Germania, Franţa şi Anglia, pe de alta". Cielēns considera că, în fapt,

[71] *Ibidem*, f. 11-13 (telegrama nr. 96 din 19 noiembrie 1926, de la Riga (Alexandru Iacovaky), pentru M.A.S., Bucureşti).

pivotul politicii europene era Baltica[72].

În 1927, a 8-a sesiune a Adunării Generale a făcut remarcat un nou diplomat leton – Fēlikss Cielēns. Acest politician social-democrat, de o mare capacitate intelectuală, era un vorbitor fluent de limba franceză şi un foarte bun orator. Mai târziu, între 1928 şi 1935, Letonia a fost reprezentată la Adunarea Generală de Jānis Balodis.

Extrapolând asupra diferitelor aspecte ale vieţii politice interne din Letonia, ministrul român în Polonia, Vasile Grigorcea, observa în mod just deplinul acord dintre Moscova şi Berlin în privinţa politicii orientale, mai ales asupra chestiunilor baltice. Scopul urmărit de Rusia şi Germania era de a împiedica formarea unui bloc al statelor baltice, cu tendinţa de a se apropia de Polonia[73].

Abordând chestiunea relaţiilor externe ale Marii Britanii, Legaţia din Londra transmitea la Bucureşti că Foreign Office-ul a căutat să convingă Kaunasul de amiciţia poporului britanic faţă de statul lituanian şi de necesitatea unei înţelegeri rapide cu Polonia, care ar fi fost în interesul păcii europene şi care ar fi consolidat situaţia Lituaniei în concertul european. Volderamas, ministrul Afacerilor Străine lituanian, aflat în vizită la Londra, dăduse asigurări că nutrea dorinţa de a ajunge la o înţelegere cu Polonia, dar că ţara sa nu renunţa la regiunea Vilna. Ministrul de externe lituanian era chiar optimist în privinţa realizării, cândva, a unei federaţii polono-lituaniene, generate de pericolul sovietic, deşi el nu considera Polonia ca fiind destul de puternică pentru a da Lituaniei un ajutor eficace în cazul unei agresiuni bolşevice. Volderamas era foarte suspicios faţă de toate statele vecine, abordând mina unei victime a relei credinţe a acestora. Atitudinea sa nu era prietenoasă nici măcar faţă de Italia, care susţinuse teza lituaniană în disputa legată de Vilna[74].

Raportului diplomatic expediat la Bucureşti îi era anexat şi un articol publicat în ziarul "The Times" din 26 mai 1928. În acesta se arăta că, având în vedere solicitarea Consiliului Ligii Naţiunilor de a normaliza relaţiile cu Polonia, şeful diplomaţiei lituaniene acceptase să pună capăt "stării de război", declarată împotriva Varşoviei. Polonia se angajase, în contrapartidă, să respecte independenţa şi integritatea Lituaniei. Se putea, în acest fel, trece la stabilirea relaţiilor diplomatice normale între cele două state. La sfârşitul lunii aprilie se desfăşurase la Königsberg o conferinţă între Polonia şi Lituania. Se formaseră chiar comisii care să studieze probleme de fond precum comunicaţiile şi securitatea, dar acestea realizaseră un progres extrem de lent datorită anxietăţii Kaunasului. Dialectica chestiunii Vilna avea, pe de o parte, în vedere faptul că lituanienii nu se puteau în mod serios aştepta să recucerească provincia. Pe de altă parte, ei puteau

[72] *Ibidem*, f. 15-17 (telegrama nr. 1528 din 5 aprilie 1927, de la Varşovia (Alexandru Iacovaky), pentru M.A.S.).

[73] Idem, vol. 9, f. 83-84 (telegrama nr. 4544 din 7 noiembrie 1927, de la Vasile Grigorcea, Varşovia, pentru M.A.S., Bucureşti).

[74] Idem, Lituania, vol. 3, Relaţii cu Anglia, f. 215-216 (telegrama nr. 1368/A-2, din 30 mai 1928, de la Legaţia din Londra, pentru M.A.S.).

folosi această chestiune ca pe un ecran de protecţie împotriva oricărei posibilităţi de a fi absorbiţi de Polonia. Era totuşi în interesul Lituaniei să consolideze pacea în regiune, iar Europa aştepta un asemenea curs al lucrurilor fără întârziere[75].

Deşi departe de a însuma întreaga încărcătură a intereselor comune româno-baltice, putem defini totuşi, în această perioadă, câteva evenimente importante în cooperarea în domeniul securităţii colective între reprezentanţii români şi cei baltici. Însă conlucrarea reală româno-baltică era abia în fază de proiect.

II.b. Pactul Briand-Kellogg şi Protocolul de la Moscova: atitudini româneşti şi baltice

Unul dintre cele mai importante momente din perspective întăririi climatului de securitate colectivă în Europa a fost cel definit de încheierea, pe data de 27 august 1928, la Paris, a Pactului Briand-Kellogg de renunţare la război ca instrument al politicii naţionale. Prin acest act, pentru prima dată în istorie, războiul era scos în afara sferei normale de desfăşurare a relaţiilor internaţionale. În articolul 1 se stipula că "Înaltele Părţi contractante declară solemn în numele popoarelor lor că ele condamnă recurgerea la război ca soluţie în controversele internaţionale, şi renunţă la acesta ca instrument al politicii lor naţionale în relaţiile cu alte state". Prin articolul 2 se exprima decizia statelor semnatare de a găsi disputelor dintre ele soluţii paşnice[76]. Acest pact, expresie înaltă a idealismului politicii americane şi a dorinţei Franţei de a păstra *statu-quo*-ul european, prin atragerea Statelor Unite în politica europeană, a fost un moment de mare interes atât pentru România, cât şi pentru Statele Baltice. România a aderat la pact pe data de 4 septembrie 1928. În nota adresată cu acest prilej secretarului de Stat american se sublinia că, în accepţiunea Bucureştilor, pactul nu modifica întru nimic Pactul Ligii Naţiunilor şi nu era în opoziţie nici cu tratatele de neutralitate, nici cu angajamentele şi înţelegerile pe care România le semnase. De asemenea, se exprima încrederea Ministerului Afacerilor Străine român în faptul că pactul nu limita defel dreptul statelor la autoapărare[77]. Adeziunea României a fost depusă la States Departament de însărcinatul cu afaceri al României de la Washington, Mihail R. Sturdza[78]. Ministrul Afacerilor Străine, G.G. Mironescu remarca, la rândul său, într-un discurs din 22 decembrie 1928, că "politica externă a României este dominată de dragostea poporului pentru pace(...)România, soldat însufleţit al păcii, va da întotdeauna concursul ei întreg nobilelor străduinţi ale Societăţii Naţiunilor, precum a fost fericită de a adera la Pactul Kellogg"[79].

Un factor şi mai important a fost însă, pentru statele din zona orientală a Europei, încheierea Protocolului de la Moscova pentru punerea în aplicare anticipată a

[75] "The Times", 26 mai 1928.
[76] Edward W. Chester, *op.cit.*, p. 294-295.
[77] Ion Calafeteanu, *Politică şi* …, p. 202.
[78] Eliza Campus, *Din politica externă a României: 1913-1947*, Editura Politică, Bucureşti, 1980, p. 305.
[79] Gheorghe Tătărescu, *op.cit.*, p. 228.

pactului. Iniţial, Moscova propusese doar Poloniei şi Lituaniei încheierea unui asemenea protocol, după cum remarca celebrul ziarist Pamfil Şeicaru în cotidianul "Curentul" din 4 ianuarie 1929[80]. În ziua următoare, acelaşi cotidian remarca insistenţa pe care o depuneau sovieticii pentru punerea în aplicare anticipată a pactului Briand-Kellogg[81]. Într-un articol din data de 7 ianuarie, se arăta că propunerea Moscovei vădea "dorinţa de reclamă umanitaristă a conducătorilor guvernului de la Moscova"[82]. Chiar în sânul opiniei publice poloneze, şi nu mai puţin în mediile politice, se exprima dorinţa de a se ajunge la încheierea unui protocol pe baze mai largi. După cum arăta un ziar polonez "problema păcii în Europa orientală nu e nicidecum o problemă polono-rusă. Problema interesează în aceeaşi măsură Polonia, Rusia, Finlanda, Estonia, Lituania şi România". Ziarul "Le Temps" arăta că propunerea lui Litvinov avea acceaşi valoare din punct de vedere practic "ca şi propunerea de dezarmare imediată şi integrală, făcută de...Litvinov la Geneva". Aceasta era considerată o manevră de diversiune ce avea scopul de a ascunde eforturile sovieticilor de a-şi dezvolta înarmările. Cotidianul francez remarca, în acest sens, valoarea alianţei polono-române pentru întreaga Europă, iar propunerea sovietică era văzută tocmai ca un mod de a desface această alianţă, folosind vechiul principiu *divide et impera*. Ziarul "Oeuvre" considera că "propunerea sovietică constituia o manevră pentru a obţine, în caz de conflict cu România sau cu Statele Baltice, neutralitatea Poloniei. Alta ar fi fost situaţia dacă Rusia ar fi făcut asemenea propuneri Ţărilor Baltice, şi dacă accepta pactul de neagresiune propus de România"[83].

Pe data de 10 ianuarie, "Curentul" prelua un articol din ziarul "Izvestia". Cotidianul sovietic protesta la adresa atitudinii presei şi opiniei publice poloneze, care, în opinia sa, demonstra lipsa dorinţei Sanaţiei de a da un răspuns limpede propunerii sovietice. În privinţa acuzelor poloneze că Rusia nu lua în seamă România, "Izvestia" atrăgea atenţia că în nota lui Litvinov, la paragraful 4, se dădea oricărui stat posibilitatea de a adera la protocol. Se exprima ideea că "nu există o teză sovietică, prin care România să fie exclusă de la acest protocol". Se arăta, apoi, că semnarea protocolului propus de sovietici nu aducea o soluţie pretenţiilor reciproce, teritoriale sau financiare, precum ar fi fost problema Basarabiei. Ziarul oficios polonez "Epoca", comentând acest articol, arăta faptul că, dacă Uniunea Sovietică n-a exclus România din rândul statelor ce puteau semna protocolul, Varşovia nu putea decât să fie fericită. Cotidianul amintit considera că graba sovieticilor de a semna protocolul era dictată de Berlin şi avea ca obiectiv realizarea formală a unui Locarno oriental, ce ar fi putut îngădui o evacuare promptă a zonei renane. La rândul lor, ziarele franceze comentau articolul din "Izvestia". Ele observau că era posibil ca Ţările Baltice să primească o propunere

[80] „Curentul", 4 ianuarie 1929.
[81] Idem, 5 ianuarie 1929.
[82] Idem, 7 ianuarie 1929.
[83] *Ibidem,* articolul *Duplicitatea politicii sovietice. Rusia nu a respectat nici o obligaţiune faţă de Polonia.*

asemănătoare, iar România să nu fie nici ea exclusă din proiect[84]. Între timp, guvernul lituanian primise, la rândul său, proiectul de protocol şi copia scrisorii de intenţie adresate de sovietici Varşoviei. Kaunasul decisese să-şi dea acordul, dar după ce protocolul va fi fost semnat de Polonia şi de Rusia, şi ar fi intrat în vigoare. Lituania le ceruse şi celorlalte state baltice să adopte o atitudine identică. Cotidianul "Curentul" sublinia că "guvernul polon a comunicat guvernului nostru că nu va lua nici o hotărâre decât de comun acord cu România"[85]. La rândul său, "L'Independence Roumaine" considera că Rusia urmărea "să întoarcă frontul defensiv polono-român"[86]. "Le Temps" credea însă că manevrele Moscovei nu vor putea reuşi să despartă România şi Polonia, care erau ameninţate de aceeaşi primejdie. Ziarul adăuga că nu trebuiau, prin încheierea protocolului, aduse atingeri drepturilor României asupra Basarabiei[87]. A doua zi, "Curentul" prelua dilema din "Le Temps" cu privire la motivaţia pentru care Kremlinul făcuse o propunere similară Poloniei numai Lituaniei, nu şi Estoniei, Letoniei sau României[88]. Pe data de 13 ianuarie, acelaşi ziar, condus de Pamfil Şeicaru, arăta că Polonia era gata să accepte protocolul numai dacă la acest document aderau România şi Ţările Baltice[89]. Un alt ziar francez, "Le Journal", observa intenţia vădită a Moscovei de a izola Polonia de România, Ţările Baltice şi Occident[90]. Pe data de 16 ianuarie, "Curentul" comenta răspunsul adresat de sovietici Poloniei despre motivul pentru care nu se adresase Estoniei, Letoniei şi României o invitaţie de a participa la protocolul propus. Moscova declara că, în cazul în care România a aderat formal la Pactul de la Paris, "guvernul (sovietic -n.a.) e gata de a participa la protocolul propus". U.R.S.S., comenta ziarul bucureştean, era gata să renunţe la război pentru aplanarea diferendelor cu România[91]. Bucureştii doreau însă, mai înainte de a lua în calcul o aderare la protocolul amintit, să cunoască rezervele guvernului sovietic faţă de semnarea Pactului Briand-Kellogg. Parlamentul român era gata să ratifice cât mai repede pactul de renunţare la război[92]. De altfel, Parlamentul a şi luat în discuţie şi şi-a dat consimţământul asupra Pactului Briand-Kellogg[93]. Ziarul românesc aprecia în mod deosebit perfecta solidaritate dintre Bucureşti şi Varşovia în chestiunea protocolului propus de Moscova Poloniei[94].

Pe data de 3 februarie, se anticipa semnarea, pe data de 7 februarie, la Moscova, a pactului polono-sovietic, urmând ca ulterior să fie invitate şi alte state[95]. Protocolul

[84] Idem, 10 ianuarie 1929.
[85] *Ibidem*.
[86] "L'Independence Roumaine", 11 ianuarie 1929.
[87] "Curentul", 11 ianuarie 1929.
[88] Idem, 12 ianuarie 1929.
[89] Idem, 13 ianuarie 1929.
[90] *Ibidem*.
[91] Idem, 15 ianuarie 1929.
[92] Idem, 23 ianuarie 1929.
[93] Ion Calafeteanu, *Politică şi…*, p. 204.
[94] "Curentul", 28 ianuarie 1929.
[95] Idem, 3 februarie 1929.

era definit însă de "Curentul" ca fiind "pur platonic"[96]. La 8 februarie deja datele problemei se schimbaseră şi se decisese semnarea concomitentă a pactului de către toate statele interesate. România urma să fie reprezentată la semnarea acestui document de către titratul diplomat Carol Davilla. "Curentul" aprecia că "Rusia bolşevică, constrânsă de Anglia şi Statele Unite, evoluează în chip firesc spre o normalizare burgheză"[97]. În fine, la 9 februarie a fost semnat Protocolul Litvinov, deşi comisarul poporului pentru Afaceri Străine subliniase că semnarea acestui document nu semnifica depăşirea diferendelor existente cu România[98]. Semnarea concomitentă de către Estonia, Letonia, Polonia şi Uniunea Sovietică a pactului (Lituania a evitat să se aşeze la aceeaşi masă cu Polonia şi a rămas să adere mai târziu la acest document) reprezenta, în concepţia Partidului Naţional Liberal, prima manifestare a solidarităţii defensive a vecinilor Uniunii Sovietice[99]. Litvinov, la rândul său, subliniase că fiecare semnatar al protocolului se obliga, în faţa lumii întregi, să apere pacea pe un sector geografic anume[100].

Semnarea Protocolului de la Moscova a fost discutată şi în cadrul unei şedinţe a Parlamentului român desfăşurată la 14 februarie 1929. Ministrul de externe G.G. Mironescu a subliniat, cu acel prilej, că „obţinând solidarizarea tuturor ţărilor de la Marea Baltică până la Marea Neagră, am dat Pactului Kellogg o eficacitate locală specială, care sperăm se va dezvolta, spre a deveni un adevărat Locarno al Orientului Europei"[101].

În anul 1929 se manifestau în cadrul diplomaţiilor Statelor Baltice nu numai preocupări pentru stabilirea unei reţete de securitate colectivă sau mic regională, ci şi de solidarizare a acelor state care aveau a se teme de primejdia bolşevică. Într-un buletin al Direcţiei Politice Orientale a Ministerului Afacerilor Străine român intitulat "Solidaritatea defensivă a vecinilor europeni ai Rusiei", se exprima interesul Bucureştilor pentru un proiect al primului ministru leton. Demnitarul leton îşi exprimase credinţa sa intimă - dar şi speranţa - că ţările din Europa de Est se vor uni spontan şi solidar pentru a-şi apăra independenţa, dacă ar fi vreodată victime ale unui vecin comun hrăpăreţ. Celmins recunoştea însă că, în acel moment, o asemenea ameninţare era îndepărtată[102]. Desigur, dorinţa premierului leton putea fi privită ca o fiind o himeră. Ea era însă expresia unei stări de spirit optimiste ce guverna relaţiile internaţionale la sfârşitul primului deceniu interbelic. Modelul era definit de colaborarea statelor mici şi mijlocii din Societatea Naţiunilor, dar şi de aparent reuşita reconciliere franco-germană şi de slăbiciunea

[96] Idem, 4 februarie 1929.
[97] Idem, 8 februarie 1929.
[98] Ion Calafeteanu, *Politică şi…*, p. 218 şi următoarele.
[99] *Ibidem*, p. 221.
[100] Eliza Campus, *Din politica…*, p. 307.
[101] Gheorghe Sbârnă, *Parlamentul şi politica externă a României 1919-1940*, Editura Sylvi, Bucureşti, 2000, p. 129 (document 12, dezbatere parlamentară cu privire la semnarea Protocolului de la Moscova cu privire la punerea în aplicare imediată a Pactului Briand-Kellogg, 14 februarie 1929)
[102] Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, vol. 1, 1924-1934, f. 37 (buletinul nr. 15 al Direcţiunii Politice Orientale, Secţiunea Orientală nr. 36289, din 1929).

Rusiei.

La jumătatea anului 1929 era tot mai adesea discutată chestiunea realizării unei uniuni vamale letono-estoniene. Cu prilejul vizitei întreprinse la Riga şi Tallinn, Holuwko, şeful Secţiunii Orientale din Ministerul Afacerilor Străine polonez, a transmis cercurilor competente cu care a convorbit un mesaj de sprijin pentru acest proiect. Diplomatul polon a reliefat impresia excelentă pe care ar fi lăsat-o asupra Europei progresul semnalat de apropierea economică letono-estoniană. Ministrul României în Ţările Baltice, Mihail Sturdza, adăuga că partizanii uniunii vamale îşi puneau o deosebită nădejde în vizita ce urma a fi întreprinsă la Tallinn de experţii Ligii Naţiunilor şi, în general, în influenţa binefăcătoare a organizaţiei mondiale asupra oamenilor de stat din Riga şi Reval. Uniunea, considera Sturdza, "ar însemna pentru noi şi Polonia un punct câştigat faţă de Rusia"[103].

Putem defini participarea comună a României şi Ţările Baltice, ca şi cosemnatare ale acestor instrumente juridice de întărire a securităţii în Europa, drept un al doilea moment important în demersul lor comun plasat în sfera conceptului de securitate colectivă. Acesta reprezintă încununarea politicilor comune ale celor mai multe dintre „statele limitrofe" în anii '20 şi un simbol al voinţei lor de a urma un curs similar în politica faţă de Uniunea Sovietică, pe care-l putem defini drept cursul Varşovia, de la numele capitalei Poloniei unde s-a desfăşurat conferinţa delegaţiilor militare din 1922. Cursul Varşovia înseamnă o respingere a diplomaţiei unilaterale vizavi de Moscova şi o conjugare a eforturilor statelor din regiune în vederea întăririi securităţii regionale şi a celei colective.

III.a. Întărirea climatului de cooperare în Europa Răsăriteană: Convenţiile de definire a agresorului în contextul politicii de securitate colectivă urmate de România şi Ţările Baltice

Anul 1933 a adus un plus de cooperare interregională în Europa Orientală. Pe data de 6 februarie a acelui an, comisarul sovietic pentru Afaceri Străine, Maxim Litvinov, a prezentat Conferinţei Ligii Naţiunilor pentru reducerea şi limitarea armamentelor o definiţie a agresorului[104]. Proiectul sovietic a dat naştere la discuţii aprinse, iar pe data de 10 martie Comisia politică a organizat un comitet care avea sarcina de a studia propunerile sovietice şi de a alcătui un raport despre problema definirii agresorului şi agresiunii într-un sistem general de securitate[105]. Iată cum prezenta Nicolae Titulescu, în acel moment ministru al Afacerilor Străine român, momentul prezentării propunerii sovietice: "când, la Geneva, reprezentantul U.R.S.S. - cu care avusesem până atunci numai dueluri... - a propus definirea agresiunii...m-am hotărât să-l sprijin"[106]. Titulescu vedea în termenii definirii

[103] *Ibidem*, f. 50-51 (buletinul nr. 25 al Direcţiunii Politice Orientale, Secţiunea Orientală nr. 69438/1929).
[104] Endell Krepp, *op.cit.*, p. 15-16.
[105] Eliza Campus, *Din politica…*, p. 324-325.
[106] Nicolae Titulescu, *op.cit.*, p. 108.

agresiunii nu numai o soluţie utilă la o chestiune complicată, ci şi o posibilitate pentru normalizarea relaţiilor României cu Moscova[107]. Nicolae Titulescu a avut un rol major în realizarea convenţiei de definire a agresorului, prin introducerea formulei teritoriului: "prin teritoriu trebuie să se înţeleagă teritoriul asupra căruia un stat îşi exercită de fapt autoritatea"[108]. Pe data de 24 mai, celebrul jurist şi om politic grec N. Politis îşi expusese concluziile într-un raport ce a sfârşit prin a nu fi agreat de marile puteri. Convenţia de definire a agresorului s-a semnat la Londra pe datele de 3, 4 şi 5 iulie 1933 (prima a fost semnată de U.R.S.S. şi statele limitrofe acesteia, a doua a fost semnată cu statele Micii Înţelegeri şi a treia de Uniunea Sovietică cu Lituania separat). În numele României documentul purta semnătura lui Nicolae Titulescu, în numele Estoniei pe a lui Oskar Kallas, iar în numele Letoniei pe a lui Valdemaras Salnais. De asemenea, pentru Lituania semnase convenţia din 5 iulie 1933 Vaclovas Sidzikauskas. Ratificările au fost depuse la Moscova pe data de 16 octombrie de către România, Polonia şi Uniunii Sovietică, şi pe 4 decembrie de Letonia şi Estonia. Încă din preambul, se exprima legătura indisolubilă a noului instrument juridic de pace cu Pactul Briand-Kellogg. Potrivit articolului 2 al proiectului "va fi recunoscut ca agresor într-un conflict internaţional...statul care cel dintâi va fi comis una din acţiunile următoare:

1. declaraţie de război unui alt stat;
2. invazie prin forţele sale armate, chiar fără declaraţie de război, a teritoriului unui alt stat;
3. atac prin forţele sale terestre, navale sau aeriene, chiar fără declaraţie de război, a teritoriului, navelor sau aeronavelor unui alt stat;
4. blocus naval al coastelor sau al porturilor unui alt stat;
5. sprijin dat bandelor înarmate care, formate pe teritoriul său, vor fi invadat teritoriul unui alt stat sau refuzul, cu toată cererea statului invadat, de a lua pe propriul său teritoriu toate măsurile în puterea lui pentru a lipsi zisele bande de orice ajutor ori protecţiune;

Agresiunea nu putea fi justificată de vreo împrejurare ca:

A. Situaţia internă a unui stat, structura sa politică sau socială, greşelile atribuite administraţiei sale, tulburările provenind din greve, revoluţii, contrarevoluţii sau război civil.

B. Purtarea internaţională a unui stat[109].

Schimbul instrumentelor de ratificare ale convenţiei a avut loc la Moscova pe data de 14 decembrie 1933, iar înregistrarea la Liga Naţiunilor la 16 aprilie 1934[110].

Semnarea acestor convenţii este o dovadă a îngemănării între „cursul Varşovia" din politica externă a statelor limitrofe şi noua politică sovietică ce a urmat după

[107] Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966, p. 216.
[108] Lucian D. Petrescu, *Concepţia lui Nicolae Titulescu în problemele dezarmării şi definirii agresorului*, în *Mari figuri ale diplomaţiei româneşti: Nicoale Titulescu*, Editura Politică, Bucureşti, 1982, p. 158.
[109] Nicolae Titulescu, *op.cit.*, p. 402-411; Endell Krepp, *op.cit.*, p. 52-59.
[110] *Ibidem*, p. 56.

accederea lui Hitler la putere în Germania şi propaganda antisovietică desfăşurată de acesta. La împletirea celor două politici înregistrăm un nou moment important în cadrul cooperării româno-baltice de întărire a climatului de pace şi securitate colectivă în Europa. Remarcăm, de asemenea, importanţa lui Nicolae Titulescu în elaborarea documentelor ce au stat pe masa diplomaţilor români, baltici etc. spre semnare în 1933.

III.b. Pactul de securitate orientală, România şi Ţările Baltice

Venirea cancelarului german Adolf Hitler la putere în Germania a pus punct, aparent definitiv, politicii de colaborare sovieto-germană începută la Rapallo. Hitler era un anticomunist vehement şi aceasta a făcut ca Uniunea Sovietică, condusă de politicianul cu o viziune realistă în politica externă, Stalin, să se îndrepte spre noi modalităţi de a acţiona în politica externă. Chiar dacă scopurile finale ale politicii externe sovietice nu se schimbaseră, îmbrăţişarea principiilor securităţii colective are un mobil direct în noua ecuaţie a politicii internaţionale. Uniunea Sovietică, ţinută în izolare până atunci de către puterile occidentale, aparent cea mai ameninţată de schimbarea politică din Germania, caută să se integreze circuitului politic european şi să-şi atingă obiectivele în cadrul acestuia. Pe de altă parte, Franţa, obsedată de pericolul german, a găsit în noua politică sovietică ceea ce căutase din 1917: un aliat puternic în răsărit. Din această perspectivă, importanţa Poloniei, Ţărilor Baltice, Cehoslovaciei sau a României în politica externă a Franţei a început să scadă, iar cooperarea franco-sovietică să devină mai interesantă, fără ca una dintre cele două orientări să o dislocuiască totalmente pe cealaltă.

Un prim pas în direcţia cooperării franco-sovietice pe arena internaţională, în perioada interbelică, în cadrul unor proiecte mai largi, dominate de ideea securităţii colective, a fost întreprins la începutul anului 1934 de ambasadorul sovietic la Paris, Dovgalewski, care a prezentat o propunere părţii franceze. Diplomatul sovietic i-a declarat lui Alexis Léger, secretar general la Ministerul de Externe al Franţei, că U.R.S.S. era dispusă să semneze o convenţie de asistenţă mutuală incluzând Uniunea Sovietică, Franţa, Belgia, Cehoslovacia, Letonia, Lituania, Polonia şi Finlanda. Ministrul de externe francez Louis Barthou gândea şi el la o schemă de securitate, care să includă U.R.S.S., Polonia, Cehoslovacia, Germania şi Ţările Baltice. Formula de funcţionare a pactului, inspirată din principiile Pactului de la Locarno, era următoarea: fiecare dintre părţile contractante acorda asistenţă acelor state cu care era vecin şi care ar fi fost victima altei puteri contractante. Franţa putea participa la o asemenea convenţie printr-un acord special cu Moscova, ca putere garantă. Încheierea unui astfel de pact a fost discutată pe data de 18 mai 1934 la Geneva de către Litvinov şi Barthou[111]. În luna iulie, Germania a fost abordată de aceste două puteri cu o propunere de a se alătura pactului, pe care însă

[111] Viorica Moisuc, *Louis Barthou (1862-1934)*, în *Diplomaţi iluştri*, vol. V, Editura Politică, Bucureşti, 1986, p. 342-343.

Berlinul a respins-o[112].

Luate în considerare ca parte a proiectului franco-sovietic, atitudinea Ţărilor Baltice reprezenta pentru cei mai mulţi europeni o necunoscută. Interesele lor de securitate le legau de păstrarea *statu-quo*-ului european, în vreme ce realismul le impunea să nu-şi asume responsabilităţi care le depăşeau posibilităţile. De aceea, alături de atitudinea Germaniei şi a Poloniei, poziţia diplomaţiilor de la Tallinn, Kaunas şi Riga a reţinut în mod deosebit atenţia. Şi diplomaţia română, tradiţional interesată de orice proiect antirevizionist şi mai cu seamă de stabilirea unei baze de securitate în răsăritul Europei, a înregistrat cu mare interes desfăşurările politice legate de negocierea pactului, atât în statele aliate României (Franţa, Cehoslovacia, România), cât şi în statele mai îndepărtate politic (U.R.S.S., Germania) sau în ţările cu care Bucureştii împărtăşeau interese sau teme de securitate comune (Finlanda, Ţările Baltice). Demersul nostru vizează decuparea percepţiei româneşti asupra poziţiei Estoniei, Letoniei şi Lituaniei faţă de proiectul pactului oriental. Din această perspectivă, rapoartele oficiilor diplomatice româneşti din Ţările Baltice, unele cercetate şi publicate de noi pentru prima oară, sunt relevante.

Într-o telegramă trimisă de Mihail Sturdza la Bucureşti era înregistrată nemulţumirea Statelor Baltice faţă de demersul de garantare a independenţei lor întreprins de sovietici la Berlin. Letonia, Lituania şi Estonia se simţiseră simple obiecte de negociere în mâinile acestor mari puteri. Moscova părea a fi scontat pe refuzul Berlinului pentru a agrava atmosfera de suspiciune faţă de politica germană, existentă deja în Ţările Baltice. Şi unele medii de presă letone, remarca Mihail Sturdza, inspirate de U.R.S.S., susţinuseră propunerea. Preşedintele Karlis Ulmanis arăta însă că nu accepta propunerea sovietică[113]. Şi în lucrarea sa, publicată mult mai târziu, "România şi sfârşitul Europei. Amintiri din Ţara pierdută", Mihail Sturdza îşi punea întrebarea firească asupra regiunii prin care ar fi putut trece Armata Roşie spre Europa, dată fiind ferma hotărâre a Poloniei şi Ţărilor Baltice de a se opune, cu orice mijloace, unei asemenea incursiuni sovietice[114].

În luna mai 1934 s-a desfăşurat vizita ministrului Afacerilor Străine al Estoniei la Varşovia. Şeful diplomaţiei estoniene exprimase convingerea Tallinnului că, faţă de primejdia unui război în Europa, Polonia constituia baza politică cea mai adecvată. Politica Varşoviei convinsese Riga şi Tallinnul că Polonia era direct interesată în îndepărtarea posibilităţilor unui conflict în Europa[115].

Deşi aliate, Polonia şi Franţa şi-au descoperit adesea politica lor în zona baltică ca fiind diferită. Varşovia era interesată să-şi creeze propria bază politico-diplomatică de sprijin în zonă şi nu accepta intruziunea Parisului în ceea ce considera a fi sfera

[112] René Albrecht-Carrié, *op.cit.*, p. 260.
[113] Arhiva M.A.E., fond 71/1920-1944, Letonia, vol. 2, General, mai 1934-1935, f. 1-6 (telegrama nr. 274 din 5 mai 1934, de la Riga, pentru M.A.S. (raport lunar).
[114] Mihail Sturdza, *op.cit.*, p. 81.
[115] Arhiva M.A.E., fond 71/1920-1944, Letonia, vol. 2, General, mai 1934-1935, f. 11 (telegrama nr. 307 din 24 mai 1934, de la Mihail Sturdza, pentru M.A.S., Bucureşti).

www.cetateadescaun.ro

sa de interes. Un exemplu în acest sens îl oferă telegrama lui Mihail Sturdza din 31 mai 1934. Şeful Legaţiei române din Riga informa Bucureştii despre iritarea resimţită în cercurile Legaţiei Poloniei la Riga faţă de activitatea Legaţiei Franţei. Diplomaţia franceză era acuzată că încerca să influenţeze Riga în sensul ideilor lui Maxim Litvinov despre ordinea europeană. Ministrul Franţei negase şi afirmase că ţara sa nu acţiona şi nu va acţiona în această direcţie fără cunoştinţa Poloniei. Sturdza a încercat să aprofundeze aceste informaţii într-o discuţie pe care a purtat-o cu secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine. Diplomatul român a avut astfel prilejul să constate interesul Reichului de a contracara pactul de securitate orientală. Germania se arăta gata să semneze pacte de neagresiune pe baze bilaterale cu Statele Baltice. Letonia respinsese semnarea unui asemenea document datorită termenului de valabilitate scurt al proiectului de tratat, dar însăşi propunerea Berlinului părea a da garanţii asupra bunei-credinţe a Reichului. Referitor la pactul de asistenţă mutuală propus de Uniunea Sovietică, Riga lua în considerare riscurile iscălirii unui tratat ce ar fi exclus dintre semnatari Anglia, Germania şi, poate, Polonia. Diplomatul leton considera, de altfel, că Franţa nu dorea să meargă până la capăt cu acest tratat, ci doar să pună Berlinul în situaţia de a-l respinge, pentru a izola Germania. La Tallinn, remarca ministrul român, ideea pactului bilateral cu Germania era considerată cu multă bunăvoinţă[116].

De asemenea, Direcţia Afaceri Politice, Secţia Orientală, remarca într-un buletin din 1 iunie 1934 că regimurile de autoritate din Letonia şi Estonia nu inspirau încredere Moscovei, care îşi exprimase dezacordul cu venirea lor la putere. Litvinov dăduse chiar o serie de avertismente în acest sens în ianuarie 1933. De altfel, preşedintele leton Ulmanis era adeptul unei încadrări a Germaniei în definirea securităţii ţării sale. Şeful statului leton considera că nu exista o ameninţare germană la adresa ţării sale[117]. Într-un raport pe luna mai a anului 1934, întocmit de Mihail Sturdza, era transmisă la Bucureşti teama Parisului că Letonia lui Ulmanis nu va fi dispusă să practice o politică de intimidare a Germaniei. Un pact de asistenţă mutuală între Rusia şi puterile occidentale avea dezavantajul, pentru Statele Baltice, că deschidea Armatei Roşii graniţele lor în cazul unui conflict[118].

În raportul lunar din iunie 1934, trimis la Palatul Sturdza de Legaţia din Riga, se remarca rezerva şi neîncrederea cu care Letonia privea proiectul franco-sovietic al pactului de asistenţă. Şi aceasta mai cu seamă că o serie de state importante, precum erau Polonia şi Germania, se împotriveau proiectului. Cu toate rezervele politicienilor baltici, vizita ministrului de externe francez Barthou în Ţările Baltice se bucurase de o deosebită atenţie, după cum remarca şi diplomatul român Mihail Sturdza. Ministrul român mai observa că, vizând lărgirea cadrului de participare la

[116] *Ibidem*, f. 12-13 (telegrama nr. 330 din 31 mai 1934, de la Legaţia din Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[117] *Ibidem*, f. 17-20 (buletinul nr. 10 din 1 iunie 1934 al Direcţiei Afaceri Politice, Secţia Orientală).
[118] *Ibidem*, f. 18-23 (raportul nr. 336 din 5 iunie 1934 (raport pe luna mai 1934), de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).

www.cetateadescaun.ro

un proiect viabil, european, în aceste state se acorda o deosebită importanţă participării României la pactul oriental de asistenţă mutuală, chestiune abordată în conversaţiile franco-române şi ale Micii Înţelegeri de la Bucureşti[119].

Numai două zile mai târziu, Mihail Sturdza revenea cu analiza unui interviu acordat de preşedintele Ulmanis ziarului "Briva Zeme". Preşedintele insistase asupra securităţii regionale şi asupra necesităţii de a fi întărită securitatea colectivă sub egida Ligii Naţiunilor, mai cu seamă că, până în acel moment, această organizaţie internaţională înregistrase eşecuri în această direcţie. Preşedintele considera că era necesară întărirea principiului egalităţii drepturilor pentru toate statele interesate, şi nu doar pentru acelea care au iniţiat crearea Ligii. Riga dorea, aşadar, ca „haina" securităţii colective să îmbrace mai adecvat totalitatea statele care aderau la principiile Ligii Naţiunilor[120]. Câteva zile mai târziu, Mihail Sturdza revenea asupra negocierilor referitoare la pactul nord-estic de asistenţă mutuală, în care Franţa intenţiona să intre ca garant.

Ştirile cu privire la asocierea Rusiei la pactul renan, în schimbul garantării de către Franţa a pactului oriental, au fost privite cu atenţie, dar şi cu nelinişte. Poziţia Tallinnului şi a Rigăi, după cum era informat Palatul Sturdza de la Riga, urma să se precizeze după definirea atitudinii Marii Britanii sau schimbarea celei a Italiei. Se considera că un pact nord-estic ar fi fost doar un simplu tratat de alianţă, în cazul în care la acesta nu ar fi luat parte toate puterile interesate, sau dacă agresiunea unei puteri neparticipante ar fi constituit un *casus foederis*. Letonia şi Estonia considerau că atitudinea Berlinului era legată de cea a Varşoviei. Prin urmare, remarca ministrul român, aceste două ţări priveau spre Polonia şi aşteptau sugestii de la Varşovia. Principiul asocierii Rusiei la pactul renan, evocat de Brodovski, ministrul sovietic la Riga, a întărit solidaritatea politicienilor baltici. Obligaţia de a interveni în cazul unei agresiuni germane pe Rin se putea realiza fie cu colaborarea militară a statelor geografic interpuse, fie peste voinţa şi teritoriul lor. Aceste perspective creaseră două atitudini opuse: o apropiere mai mare între Statele Baltice, o apropiere mai pronunţată între Polonia, Estonia şi Letonia. Cele două direcţii, pentru a coincide, era necesară normalizarea relaţiilor polono-lituaniene. Mihail Sturdza considera, prin urmare, că apariţia unui bloc baltic şi a unuia polono-baltic, în perspectivă, nu erau defel excluse[121].

Într-o telegramă din iulie 1934, Mihail Sturdza revenea cu noi analize şi comentarii asupra poziţiei Ţărilor Baltice faţă de pactul de securitate orientală. Diplomatul român considera că pactul de asistenţă Franţa - Germania - Rusia sau Franţa - Rusia, izolat sau complementar unui pact general nord-estic, era privit cu nelinişte la Tallinn, Riga şi Kaunas. Asistenţa sovietică pentru Franţa, pe teritoriul Statelor

[119] *Ibidem*, f. 33-37 (raport lunar pe luna iunie nr. 384, din 3 iulie 1934, de la Mihail Sturdza, pentru M.A.S.).
[120] *Ibidem*, f. 44-45 (telegrama nr. 385, din 5 iulie 1934, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[121] *Ibidem*, f. 46-48 (telegrama nr. 403, din 13 iulie 1934, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).

Baltice, implica pericolul dispariţiei acestor ţări de pe harta politică a lumii în cazul unui conflict în Europa. De aceea, Estonia şi Letonia erau atrase de ideea unei neutralităţi absolute, cu mult mai mult decât de garantarea independenţei lor de către marile puteri. Statele Baltice întreprinseseră, de altfel, o amplă consultare cu Polonia. Propunerea, făcută de Uniunea Sovietică, de a fi convocaţi *in corpore* toţi miniştrii de externe baltici la Moscova, fusese, de altfel, declinată de preşedintele leton Karlis Ulmanis. Cauza: lipsa de încredere în politicile U.R.S.S.[122].

În raportul pe luna iulie 1934, diplomaţii români din Riga remarcau vizita efectuată de ministrul de externe polonez, colonelul Beck, la Riga. Această călătorie exprimase dorinţa Poloniei de a atrage Statele Baltice în sfera sa politică, după opinia ministrului român. Declaraţiile făcute cu prilejul vizitei demonstrau comuniunea de vederi dintre Riga şi Varşovia faţă de proiectul pactului nord-estic de asistenţă mutuală. Guvernul leton declarase că pactul nu era util intereselor păcii europene, decât dacă se obţinea participarea tuturor statelor prevăzute în proiect. Atâta timp cât Berlinul şi Varşovia rămâneau în expectativă, Riga nu intenţiona să cedeze presiunilor sovietice. Participarea Letoniei la pact nu putea avea loc decât numai în urma unei clarificări tehnice a executării "asistenţei mutuale"[123]. Pentru a ralia Statele Baltice poziţiei Moscovei, comisarul poporului pentru Afaceri Străine al Uniunii Sovietice, Maxim Litvinov, îşi anunţase, la jumătatea lunii august, intenţia de a vizita capitalele baltice Kaunas şi Tallinn. Titularul externelor letone, Wilhelm Munters, îşi exprimase chiar temerea că nu va putea preveni o vizită a lui Litvinov şi la Riga. La rândul său, preşedintele Ulmanis declinase, pentru a doua oară, invitaţia de a vizita Moscova[124].

Într-un raport referitor la politica externă a Letoniei şi Estoniei, aşa cum se prezenta aceasta în august 1934, Mihail R. Sturdza opina că:

1. politicile externe ale acestor ţări erau indisolubil legate şi nici una dintre ele nu adopta nici o hotărâre fără o concertare prealabilă;
2. chiar dacă Tallinnul şi Riga intenţionau să-şi întărească prestigiul şi influenţa politică la Geneva prin constituirea unui bloc baltic integral (cu participarea Lituaniei), ele nu doreau să contracareze politica Varşoviei în zona baltică;
3. chestiunea pactului de asistenţă mutuală oriental, aşa cum fusese elaborată de Rusia şi Franţa, era profund antipatică guvernelor leton şi estonian, care doreau dispariţia acestei probleme, pe o perioadă cât mai lungă, de pe tapetul discuţiilor internaţionale;
4. absenţa Germaniei putea conduce Statele Baltice într-o alianţă în care Rusia Sovietică ar fi jucat rolul principal, iar statele geografic interpuse (mici şi mari) ar fi fost dinainte complet sacrificate;

[122] *Ibidem*, f. 50-51 (telegrama nr. 412, din 19 iulie 1934, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[123] *Ibidem*, f. 52-55 (raport lunar pe iunie nr. 429, din 5 august 1934, de la Scortzescu, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[124] *Ibidem*, f. 56 (telegrama nr. 451, din 19 august 1934, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).

www.cetateadescaun.ro

5. la Riga şi la Tallinn nu se ştia dacă Franţa chiar dorea să întrebuinţeze Armata Roşie în mecanismele sale de securitate. Riscul era declanşarea unei revoluţii mondiale şi răsturnarea tuturor graniţelor. Exista însă şi posibilitatea de a fi numai o manevră a Franţei în scopul de a forţa Berlinul şi Londra să accepte soluţiile sale în privinţa securităţii colective;
6. în Ţările Baltice nu exista nici o încredere în intenţiile sovietice;
7. eventualitatea trecerii Armatei Roşii prin Statele Baltice echivala, în concepţia politicienilor baltici, cu dispariţia ţărilor lor de pe harta Europei;
8. probabilitatea unui conflict european era, în concepţia Tallinnului şi Rigăi, primejdios înmulţită în momentul în care Rusia s-ar fi instalat în „câmpul politicii burgheze";
9. Riga şi Tallinnul ar fi preferat ca chestiunea intrării Uniunii Sovietice în Liga Naţiunilor să nu fi fost niciodată pusă. Ţările Baltice doreau să evite orice provocare faţă de Moscova, dar doreau în acelaşi timp să întârzie sau să evite dezlegarea acestei chestiuni;
10. militarii baltici, ca şi Mareşalul Mannerheim, credeau că Armata Roşie, dincolo de afirmaţiile bolşevicilor, nu fusese creată pentru apărarea Uniunii Sovietice în Extremul Orient, ci pentru a fi un factor activ în Europa[125].

Se poate considera, aşadar, că politica Quai d'Orsay-ului, departe de a fi dat roade în Ţările Baltice, nu făcuse decât să accentueze şi să agraveze preocuparea acestora pentru întărirea propriei securităţi, mai ameninţată din est, mai mult decât din orice altă direcţie. Desigur, ralierea atât a Germaniei cât şi Uniunii Sovietice nu putea displace Ţărilor Baltice; dar absenţa unei dintre marile puteri, absenţa Poloniei, sau chiar participarea *pro forma* a acestora nu puteau să aducă un spor real de securitate regiunii. Cele trei republici, la fel ca şi Polonia, nu doreau însă să apară în ochii opiniei publice ca „gropare" ale proiectului şi, în consecinţă, au adoptat tactica amânării exprimării unei poziţii politice clare.

Într-o altă telegramă expediată de Mihail Sturdza la Bucureşti era remarcată influenţa pe care secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine al Letoniei, Munters, şeful delegaţiei letone la sesiunea Adunării Ligii Naţiunilor, o avea asupra Estoniei, în privinţa pactului de asistenţă mutuală. Cele două state mergeau pe calea abţinerii de la discuţiile prilejuite de dezbaterea acestei chestiuni[126]. În raportul său pe luna august, ministrul român analiza vizita întreprinsă la Reval şi Riga de către ministrul de externe polonez, colonelul Beck. Şeful diplomaţiei poloneze urmărise, în cursul vizitei sale, să influenţeze atitudinea Statelor Baltice în privinţa pactului de asistenţă mutuală. Scopul său a fost atins uşor deoarece Statele Baltice vedeau în pact dorinţa Franţei sau a Rusiei de a încheia o alianţă eficace împotriva primejdiei germane. De asemenea, în cele două state baltice se considera, după cum am mai subliniat, că pactul nu era altceva decât un artificiu

[125] *Ibidem*, f. 59-62 (telegrama nr. 460, din 27 august 1934, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti - cu menţiunea "strict confidenţial").
[126] *Ibidem*, f. 63 (telegrama nr. 465, din 27 august 1934, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).

www.cetateadescaun.ro

menit să oblige Ţările Baltice şi Polonia să autorizeze trecerea trupelor ruse pe teritoriul lor. Textul propus de ministrul de externe Louis Barthou produsese „enervare", restricţia pentru acţiune numai în cazurile defensive neaducând o atenuare reală a temerilor acestor state. Politicienii baltici considerau că cele trei mari izvoare de conflict din Europa (Memel, Austria şi regiunea Saar) erau foarte periculoase prin ambiguitatea situaţiei lor juridice. Prin urmare, se putea ajunge foarte uşor la un conflict european, iar Estonia şi Letonia nu doreau să subscrie anticipat la un astfel de război. De aceea, cele două statele baltice au subscris la politica poloneză şi au preferat să-şi menţină expectativa. Ministrul plenipotenţiar român discernea şi o cezură între poziţia publică a oamenilor politici estonieni şi letoni, de susţinere de principiu a pactului de asistenţă mutuală, în condiţiile participării Germaniei şi Poloniei, oferirii unor garanţii împotriva unei eventuale invazii a Armatei Roşii şi împotriva antrenării obligatorii a acestor ţări în conflicte ce nu le priveau şi cea neoficială, care era cu mult mai sceptică. Abordând chestiunea legăturilor Ţărilor Baltice cu Societatea Naţiunilor, Mihail Sturdza remarca îngrijorarea cu care era privită la Tallinn şi Riga perspectiva intrării Uniunii Sovietice în Societatea Naţiunilor şi în Consiliul acestui forum internaţional. Noua poziţie internaţională a Moscovei provoca temeri, care nu erau însă expuse public. Se evita, sub toate formele, o acţiune de provocare împotriva statului comunist. Politicienii baltici, remarca diplomatul român, considerau că Rusia nu dorea să-şi atace vecinii în acel moment. Politica sa viza însă crearea perspectivei unui conflict între puterile "burgheze", de unde, pentru a supravieţui, urmărea să tragă toate consecinţele benefice. O dovadă în acest sens, se afirma în mediile politice baltice, era şi pregătirea militară gigantică pe care o făcuseră sovieticii în anii '20, când nu se simţeau încă germenii vreunui conflict internaţional[127].

Sesiunea Adunării Societăţii Naţiunilor din toamna anului 1934 îi reţinuse atenţia lui Mihail Sturdza. Diplomatul român îl abordase pe delegatul Letoniei Munters, la întoarcerea acestuia de la Geneva, pentru a discuta despre impresiile culese de diplomatul leton de la sesiune. Munters îi făcuse o serie de confidenţe lui Sturdza în legătură cu discuţiile pe care le avusese cu ministrul de externe polonez. Beck îi arătase că Polonia era dispusă să întreţină relaţii de bună vecinătate cu U.R.S.S., dar că Varşovia desconsidera orice încercare de a introduce Moscova în politica europeană, pe picior de egalitate cu celelalte mari puteri, ca fiind un atentat la adresa intereselor sale vitale. Wilhelm Munters era satisfăcut de poziţia Poloniei, ce lovea în alianţa franco-sovietică. Şeful diplomaţiei letone anticipa, în cazul concretizării alianţei franco-sovietice, formarea unui bloc germano-polon. Opinia generală a politicienilor baltici părea, în acel moment, să fie aceea că era necesară o dezvoltare a spiritului de colaborare baltic şi scandinavo-baltic[128].

[127] *Ibidem*, f. 66-72 (raport nr. 474 pe luna august 1934, din 6 septembrie 1934, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[128] *Ibidem*, f. 77-79 (telegrama nr. 516, din 9 octombrie 1934, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).

www.cetateadescaun.ro

În raportul pe luna octombrie 1934, Mihail Sturdza remarca satisfacţia guvernului leton care considera că proiectul pactului de asistenţă mutuală, cel puţin în forma lui iniţială, fusese definitiv eliminat de pe agenda diplomatică. Aparent favorabil pactului, guvernul leton considera semnarea acestuia ca fiind o sinucidere politică. Guvernul de la Riga evita însă să acţioneze în dauna intereselor vreunei mari puteri europene. Astfel se explica faptul că Riga a evitat să dea un răspuns cererii Ligii Naţiunilor de a trimite trupe pentru a garanta imparţialitatea plebiscitului din Saar. Sturdza considera posibil ca Estonia şi Letonia, similar cu Elveţia, să decline invitaţia Ligii[129].

Raportul diplomatic redactat de Legaţia română din Riga o lună mai târziu analiza poziţia Ţărilor Baltice faţă de posibilitatea reînvierii alianţei militare franco-ruse. Se considera că discursul pronunţat de deputatul francez Archimbaud, ameninţarea acestuia cu alianţa sovietică, nu constituia decât un simplu mijloc de presiune asupra Poloniei, Statelor Baltice şi Germaniei în privinţa pactului oriental, ca şi asupra Angliei în privinţa asigurărilor suplimentare. Pactul franco-sovietic era oricum mai puţin prost privit decât pactul de alianţă mutuală, datorită absenţei semnăturii naţiunilor limitrofe Uniunii Sovietice de pe un asemenea document. Dacă însă, remarca ministrul României în Statele Baltice, propunerile făcute de ministrul de externe francez Pierre Laval de a se stabili o nouă formulare a angajamentelor, ce ar fi exclus obligaţia de a lăsa liberă trecerea trupelor sovietice, în schimbul garanţiei acordate de Lituania, Letonia şi Estonia graniţelor franceze, se putea ajunge la un compromis în privinţa pactului de garanţie estic. Mai întâi, însă, oamenii politici baltici doreau să vadă cum se soluţiona chestiunea Saarului. Mulţi dintre aceştia credeau că sprijinul pe care Parisul îl căuta în Orient avea drept scop o acţiune intransigentă în Saar şi în problema dezarmării. Orice concesie făcută Quai d'Orsay-ului înainte de ianuarie 1935 era considerată de politicienii din Lituania, Estonia şi Letonia ca un factor de risc în întărirea posibilităţilor unui conflict în Europa capitalistă. De la un asemenea conflict, Statele Baltice nu puteau aştepta decât o catastrofă naţională. Dacă, însă, procesul de destindere dintre Franţa şi Germania continua, Statele Baltice erau în măsură să aprobe proiectul[130].

Pentru a completa informaţiile pe care deja le transmisese la Palatul Sturdza, ministrul român a conferit şi cu omologul său francez de la Riga. Acesta din urmă avusese o convorbire cu preşedintele Ulmanis, cu prilejul prezentării textului angajamentului Litvinov-Laval. Înaltul demnitar leton îi declarase diplomatului framcez că, în momentul în care se obţinea participarea tuturor statelor interesate, Letonia şi Estonia vor contribui la elaborarea unui text satisfăcător, şi că Riga nu luase la cunoştinţă în mod oficial de textul proiectului Litvinov-Barthou. Ulmanis şi Munters se arătaseră dispuşi să opereze o schimbare favorabilă în politica lor faţă de proiectul pactului oriental. Ministrul francez le arătase factorilor decizionali

[129] *Ibidem*, f. 81-84 (raport nr. 556 pe luna octombrie, din 8 noiembrie 1934, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[130] *Ibidem*, f. 85-88 (raport pe luna noiembrie, nr. 583, din 3 decembrie 1934, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).

www.cetateadescaun.ro

baltici că, şi fără acest pact, Rusia îşi putea deplasa trupele pe teritoriul lor, în împrejurări determinate de Societatea Naţiunilor. Riga şi Tallinnul se arătaseră însă grăbite să facă o deosebire între angajamentele generale din Pactul Societăţii Naţiunilor şi cele speciale exprimate într-un tratat separat. Diplomaţia franceză, remarca Sturdza, a prezentat balticilor trecerea Armatei Roşii pe teritoriul lor ca pe o acţiune pur teoretică căreia, în realitate, nu vor avea niciodată a-i face faţă. Schimbarea vizibilă de atitudine a Parisului era determinată de anticiparea unui răspuns nefavorabil din partea Sanaţiei, ceea ce nu ar fi lăsat alt spaţiu de trecere Armatei Roşii în afara celui baltic[131].

În luna decembrie 1934 se desfăşurase Conferinţa de la Tallinn a Uniunii Baltice. Cu acel prilej, se adoptase o declaraţie de principiu favorabilă pactului de asistenţă mutuală. În continuare, însă, se condiţiona participarea Estoniei, Letoniei şi Lituaniei de asocierea Poloniei şi Germaniei la pact. Numai Lituania, mult mai expusă unei ameninţări germane, era favorabilă pactului estic, chiar şi fără participarea Berlinului şi Varşoviei. Kaunasul făcea eforturi pentru a realiza adeziunea Letoniei la pact şi pentru a încheia o înţelegere militară cu vecina sa nordică. Riga şi Revalul însă se opuneau, deoarece întrevedeau, după rezolvarea chestiunii Saarului, pericolul Memelului. Teama că regimul de la Kowno va urma sfaturile Moscovei într-un asemenea caz era mare, considera diplomatul român. Urmând pilda Micii Înţelegeri, la Conferinţa de la Tallinn se anunţase intenţia de a stabili la Geneva o reprezentanţă comună a Estoniei, Letoniei şi Lituaniei. Se exprimase, de asemenea, nemulţumirea că în diferitele comisii ale Ligii Naţiunilor nu figura nici un reprezentant baltic[132].

Rezultatul plebiscitului din regiunea Saar, care dăduse câştig de cauză Reichului, a constituit pentru Lituania o mare dezamăgire. Kaunasul tocmai era implicat într-un conflict cu minoritatea germană din Memel. Lituania primise, de altfel, sfaturi de moderaţie din partea Parisului. Letonia, la rândul ei, acuza Lituania de lipsă de măsură în atitudinea faţă de minoritatea germană. Munters considera chiar că politica Berlinului era de a ţine Rusia departe de jocul puterilor occidentale. Sturdza mai remarca şi ofensiva propagandistică a Moscovei, care lansase ştirea falsă că Estonia şi Letonia ar fi fost impresionate de ameninţările germane, şi, în consecinţă, ar fi acceptat principiul trecerii Armatei Roşii, în scopul de a ajuta Lituania. Aceasta, potrivit opiniei politicienilor estonieni şi letoni, ar fi echivalat cu dispariţia Ţărilor Baltice de pe harta politică a lumii. Între timp, atitudinea dual a acestor două state faţă de pactul estic încetase. Acum se vorbea fără perdea de necesitatea de a nu provoca Germania. De asemenea, se stabilise un contact foarte intens între statele majore leton, estonian şi polonez, datorită nevoii resimţite de baltici de a introduce în sistemul lor de securitate şi factorul polonez. De puţin timp, remarca ministrul României, oamenii politici baltici îşi exprimau convingerea

[131] *Ibidem*, f. 91-93 (telegrama nr. 630, din 21 decembrie 1934, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[132] *Ibidem*, f. 94-97 (raport nr. 3, din 4 ianuarie 1934, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).

că, după refacerea politică a Germaniei, va urma reîntoarcerea acestui stat în Liga Naţiunilor şi destinderea franco-germană. Abia atunci putea fi vorba despre o aderare a Berlinului la pactul oriental, revăzut după propunerile de la Roma. În acest context, expectativa Ţărilor Baltice în privinţa pactului nu putea fi decât întărită[133].

Luând în discuţie influenţa Poloniei asupra politicii externe a Statelor Baltice, Mihail Sturdza observa reuşita Sanaţiei în antrenarea Rigăi şi Revalului în sensul direcţiei şi atitudinii sale faţă de pactul oriental de asistenţă mutuală. Letonia şi Estonia declaraseră franc că nu vor semna acest pact fără Polonia. Polonia influenţa puternic şi factorii militari baltici. Estonia şi Letonia nu aveau încredere în pacifismul rus şi în calmarea propagandei externe comuniste. Era numai, rezuma ministrul român opinia politicienilor baltici, o "fază de care este cuminte a profita (pacte de neagresiune, acorduri economice etc.) şi faţă de care ar fi poate nedibaci a te arăta prea incredul, dar pe care ar fi fatal de a clădi"[134].

Franţa, la rândul său, dorea să atragă Statele Baltice în sfera politicii sale. De aceea, Quai d'Orsay-ul trimisese la Riga şi Tallinn textul notei de răspuns la obiecţiile aduse de Germania pactului oriental. Răspunsul Franţei, observa ministrul român, deschidea noi posibilităţi de compromis pentru Adolf Hitler. Berlinul obiectase că nu putea lua parte la pact, deoarece nu obţinuse egalitatea cu celelalte puteri în privinţa înarmărilor. Răspunsul francez înlăturase obiecţia automatismului asistenţei militare, prin acordarea unei importanţe majore consultărilor prealabile şi prin garanţia că nimic nu va fi întreprins în materie de asistenţă, fără o hotărâre prealabilă, adoptată în unanimitate, de Consiliul Ligii Naţiunilor. Fraza lui Laval privind rolul acordat Consiliului şi posibilitatea de a evita, în unele cazuri, prin anumite acorduri, trecerea armatelor asistente pe teritoriul naţional al altor state, reţinuse atenţia Ministerului Afacerilor Străine leton[135].

Kaunasul avea interesul, observa ministrul român, să dea de înţeles că i se putea acorda sprijin militar sovietic prin Letonia. Însă nici vizita şefului Marelui Stat Major lituanian la Riga nu clintise Letonia din atitudinea sa prudentă. Rezultatul plebiscitului din Saar, şi reîntoarcerea Germaniei pe teatrul politic general, îi confirmase guvernului leton justeţea atitudinii sale faţă de proiectul pactului oriental de asistenţă mutuală.

Fiind în discuţie, în acel moment, un pact bilateral Franţa - Rusia, guvernele de la Tallinn şi Riga şi-au definit poziţia faţă de acesta. Cele două ţări considerau încheierea unui asemenea pact ca fiind îndreptată împotriva lor: o cooperare militară franco-sovietică nu putea fi concepută decât pe teritoriul naţiunilor vecine

[133] *Ibidem*, f. 85-88 (telegrama nr. 30, din 23 ianuarie 1935, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[134] *Ibidem*, f. 126-129 (telegrama nr. 38, din 25 ianuarie 1935, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[135] *Ibidem*, f. 134-135 (telegrama nr. 46, din 31 ianuarie 1934, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).

www.cetateadescaun.ro

Rusiei. Preşedintele Karlis Ulmanis a pronunţat în februarie 1935 un discurs edificator asupra poziţiei Letoniei şi Estoniei. Înaltul oficial leton arătase în acest discurs, potrivit informaţiilor expediate de Mihail Sturdza la Bucureşti, că cele două state nu vor consimţi să participe la un aranjament restrâns de securitate orientală. Dacă lua naştere un asemenea aranjament, Riga şi Tallinnul ar fi considerat că ar fi fost violată hotărârea lor de a rămâne neutre şi ar căuta protectori împotriva primejdiei sovietice percepută în Finlanda, Estonia şi Lituania ca fiind cea mai evidentă ameninţare potenţială de securitate[136]. " Päevaleht" , unul dintre ziarele estoniene de mare tiraj, opina că forma cea mai avantajoasă a pactului de asistenţă mutuală era garantarea de către marile puteri a neutralităţii Statelor Baltice[137].

Semnarea în 1935 a tratatului naval germano-britanic, care închidea practic Marea Baltică flotei britanice, a fost privit la Tallinn ca o catastrofă. Estonia se bazase mult timp pe susţinerea britanică în cazul unei agresiuni externe. În acest moment, practic, Estonia se simţea lăsată la mâna a două puteri: Germania nazistă şi Rusia comunistă. În plus, politica externă a Moscovei se schimbase: sistemul de securitate postulat de ea însemna controlul regiunilor învecinate[138].

Ministrul plenipotenţiar francez a conferit din nou, în martie 1935, cu preşedintele Ulmanis. Scopul urmărit era acela de a afla care era părerea Rigăi despre înarmarea Reichului, şi dacă, în noile condiţii, cele trei state baltice vor adera la pactul de asistenţă mutuală. Şeful statului leton fusese extrem de rezervat. El declarase că Statele Baltice îşi puteau modifica atitudinea numai în acord cu situaţia generală europeană. Ulmanis mai arătase că, de pildă, chestiunea Memelului nu privea Letonia şi Estonia, ci puterile garante ale statutului[139]. Aceeaşi poziţie fusese exprimată şi de ministrul de externe estonian, Seljamaa, care declara, în aprilie 1935, că Estonia nu-şi modificase punctul de vedere. Nu putea avea loc o reală înţelegere şi un pact de garanţie viabil fără participarea Germaniei şi Poloniei[140].

Semnarea pactului franco-sovietic[141] a generat apariţia unui sentiment acut de insecuritate în Ţările Baltice, după cum remarca însărcinatul cu afaceri român Theodor Scortzescu. Aceasta era cauzată de posibilitatea creată trupelor Armatei Roşii de a avansa spre vest utilizând teritoriul baltic. Parisul şi Kremlinul încercau să convingă Statele Baltice că o asemenea eventualitate nu se întrevedea decât în cazul unei dispoziţii exprese a Ligii Naţiunilor şi pe baza consimţământului liber

[136] *Ibidem*, f. 156-159 (telegrama nr. 81, din 19 februarie 1935, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[137] *Ibidem*, f. 170 (telegrama nr. 115, din 10 martie 1935, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[138] Peeter Vares (editor), *op.cit.*, p. 6.
[139] Arhiva M.A.E., fond 71/1920-1944, Letonia, vol. 2, General, 1934-1935, f. 171-173 (telegrama nr. 129, din 19 martie 1935, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[140] *Ibidem*, f. 180-191 (raport lunar nr. 81, din 5 aprilie 1935, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[141] vezi pentru amănunte Henri Azeau, *Le pacte franco-sovietique. 2 mai 1935*, Presses de la Cite, Paris, 1969.

www.cetateadescaun.ro

exprimat de ele însele. În caz contrar, afirma Moscova, Uniunea Sovietică va ajuta Franţa exclusiv pe calea aerului[142]. Titularul externelor letone, Munters, tot mai filoenglez în acţiunile sale, era, la rândul său, de părere că trupele Armatei Roşii nu vor putea intra în Letonia sau Estonia, decât pe baza articolului 16 al Pactului Societăţii Naţiunilor[143].

Evoluţiile din Statele Baltice erau analizate şi de secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine, Savel Rădulescu. Într-o adresă expediată legaţiilor României din Riga, Tallinn, Moscova şi Helsinki, colaboratorul cel mai apropiat al lui Nicolae Titulescu remarca faptul că Conferinţa Statelor Baltice menţinuse solidaritatea dintre aceste state, exprimase fidelitatea faţă de Liga Naţiunilor şi faţă de principiul securităţii colective. Această atitudine nemulţumise Varşovia, care urmărea un tutelaj asupra Ţărilor Baltice. La fel de dezamăgitoare se dovedea pentru diplomaţia poloneză şi vizita şefilor baltici ai Marilor State Majore la Moscova[144].

Ministrul român în Ţările Baltice observa că importanţa pe care Franţa o acorda Lituaniei era mai veche, dar devenise şi mai evidentă după ajungerea la o concluzie în privinţa pactului de asistenţă franco-sovietic[145]. Lituania se temea de o încercare a Berlinului de a ocupa regiunea Memel. De aceea, chiar şi propunerea făcută de Hitler de a se încheia un pact bilateral de neagresiune fusese privită cu neîncredere şi rezervă de către forurile diriguitoare lituaniene. Guvernul de la Kaunas era neîncrezător în sinceritatea intenţiilor Berlinului şi-şi dădea seama de inconvenientele încheierii unui asemenea tratat cu un vecin al cărui dinamism se împăca greu cu respectul angajamentelor luate, după cum remarca ministrul român Vălimărescu. Lituania fusese însă, spre deosebire de vecinele ei, favorabilă, încă de la început, pactului de securitate oriental[146].

Atitudinea Ţărilor Baltice faţă de proiectul pactului de securitate orientală vine, pe undeva, să dărâme un mit: acela al spiritului progresist, dedicat principiului menţinerii păcii cu toate mijloacele, ataşat exclusiv securităţii colective al statelor mici nerevizioniste în perioada interbelică. Credem că se poate vorbi mai degrabă de sfere de interes diferite între marile şi micile puteri, şi de comportament individual, al fiecărui stat în parte, care scapă oricărei generalizări apriorice. Marile puteri au interese de securitate, strategice de anvergură mondială şi pot acţiona sau reacţiona, provoca sau răspunde la provocări, comportamentul aberant pe care politicile lor îl pot îmbrăca fiind imperialismul, la o extremă, sau izolaţionismul, la

[142] Arhiva M.A.E., fond 71/1920-1944, Letonia, vol. 2, General, mai 1934-1935, f. 204 (telegrama nr. 203, din 8 mai 1935, de la Legaţia din Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[143] *Ibidem*, f. 207-209 (telegrama nr. 223, din 25 mai 1935, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[144] Idem, vol. 8, f. 118 (telegrama cifrată nr. 26934, din 15 mai 1936, de la Savel Rădulescu pentru Legaţiile din Riga, Tallinn, Moscova şi Helsinki).
[145] Idem, Lituania, vol. 3, f. 84-85 (telegrama nr. 47 din 8 februarie 1937, de la Riga, Theodor Scortzescu, pentru M.A.S., Bucureşti).
[146] *Ibidem*, f. 60-61 (raport lunar martie-aprilie 1936 nr. 217, din 2 mai 1936, de la Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).

www.cetateadescaun.ro

cealaltă. Prima atitudine creează tensiune, a doua vacuum de putere pe arena internaţională. Puterile mai mici au influenţă limitată la scara regiunii în care se găsesc, rolul lor fiind, de asemenea, de a veghea că politicile pe care le desfăşoară sunt în acord cu posibilităţile pe care le au şi nu primejduiesc propria lor securitate. De aceea, oamenii politici baltici, care cunoşteau politica expansionistă tradiţională a Rusiei, ca şi interesele ei de securitate, şi aveau informaţii pertinente despre politicile interne şi externe sovietice, au fost extrem de precaute în integrarea în sistemul franco-sovietic şi au privit cu maximă îngrijorare, după venirea lui Hitler la putere, mai cu seamă, perspectivele create de noua politică franceză. Ţările Baltice doreau cu orice preţ, ca şi România sau Polonia, de altfel, să evite trecerea trupelor Armatei Roşii pe teritoriul lor naţional şi politica lor externă din anii 1934-1935 dovedeşte acest fapt.

III.c. Diplomaţia românească, Ţările Baltice şi Liga Naţiunilor după eşecul proiectului pactului oriental

Lipsa de reprezentare a Statelor Baltice în cadrul organismelor de conducere ale Societăţii Naţiunilor era de mult timp blamată de diplomaţia baltică. În luna februarie 1935, însă, Ţările Baltice au trimis Secretariatului acestui for internaţional o notă comună în care au expus situaţia lor ingrată. Statele Baltice nu aveau în organismele ligii decât un singur reprezentant în Comisia de tranzit. Se nutrea chiar speranţa într-un loc baltic în Consiliul Ligii Naţiunilor, după cum aveau, de pildă, statele din Mica Înţelegere. Ideea unui loc comun scandinavo-baltic fusese respinsă, deoarece statele scandinave nu agreau politica externă a Lituaniei[147].

În legătură cu reprezentarea Letoniei în diferitele foruri de conducere ale Ligii Naţiunilor, trebuie remarcată observaţia lui Cielens, care considera prezenţa delegaţilor letoni la sesiunile plenare mult mai importantă decât activitatea depusă în cadrul diferitelor comisii constitutive ale Ligii[148].

Mai mult, Letonia avea interesul să nu cheltuiască prea mulţi bani pentru bugetul Ligii. Cu toate acestea, Letonia a luptat mult, încă din anii ’20, pentru a obţine un loc în Consiliul Societăţii Naţiunilor. În anii ’30 i-a revenit lui Feldmans dificila sarcină de a-i convinge pe membrii Ligii de necesitatea ca Statele Baltice să aibă un reprezentant în forul conducător al ligii. Activitatea sa s-a intensificat după crearea Uniunii Baltice, la 12 septembrie 1934. Lituania sprijinea, la rândul ei, eforturile de a se asigura un loc baltic în consiliu, însă Estonia avea o atitudine rece faţă de propunerea letonă[149].

Feldmans a primit un sprijin lipsit de entuziasm din partea preşedintelui Karlis Ulmanis şi din partea lui Munters, şeful diplomaţiei letone. Totuşi, pe data de 16 iunie 1936, eforturile delegatului permanent leton au dat roade. Adunarea Ligii

[147] Idem, Letonia, vol. 2, General, mai 1934-1935, f. 148 (telegrama nr. 63, din 11 februarie 1935, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[148] Zigurds Zile, *op.cit.*, p. 411.
[149] *Ibidem*, p. 412.

Naţiunilor a ales Letonia ca membru nepermanent al Consiliului, cu 49 de voturi favorabile din 51 de votanţi. Revista letonă „Sejejs", organ de presă al puterii de la Riga, a ignorat însă rolul lui Feldmans în realizarea diplomatică letonă. Ea caracteriza alegerea ca "o mare reuşită a guvernului autoritar". Publicaţia amintită considera că Munters era cel mai de dorit să participe la lucrările Consiliului[150].

La 10 octombrie 1936, Letonia şi-a ocupat locul ce i se cuvenea la a 94-a sesiune a Consiliului. Wilhelm Munters şi-a făcut însă apariţia la Consiliul Ligii Naţiunilor doar la a 96-a sesiune din ianuarie 1937. El a şi prezidat, de altfel, lucrările celei de-a 101-a sesiuni (9-14 mai 1938). Munters şi-a folosit poziţia, în mod surprinzător pentru delegatul unui stat mic, ameninţat permanent de intervenţia trupelor unor mari puteri, pentru a elimina discuţia apelului guvernului republican spaniol de retragere a trupelor străine din Spania; de asemenea, el a acţionat pentru a tergiversa problema discutării agresiunii Japoniei asupra Chinei. Însă cea mai neplăcută sarcină pe care şi-a asumat-o secretarul general al externelor letone a fost aceea de a determina recunoaşterea formală a anexării Etiopiei de către Italia; Munters aducea astfel la îndeplinire un proiect de mare interes pentru lordul Halifax, secretarul Foreign Office-ului. Pe data de 10 octombrie 1938 a expirat mandatul Letoniei în cadrul Consiliului Ligii Naţiunilor[151].

Între timp, colaborarea româno-baltică, cel puţin în privinţa politicii din răsăritul Europei, devenise tot mai apropiată. Cu câteva zile înainte de a fi înlocuit din fruntea diplomaţiei româneşti, la 19 august 1936, Nicolae Titulescu a telegrafiat legaţiilor din Riga, Tallinn şi Helsinki asigurând cele trei guverne de susţinerea pe care politica lor o găsea în România[152]. Istoricul Florin Anghel sublinia, de altfel, faptul interesant că Letonia şi Estonia, reticente la o politică de apropiere de Moscova, susţineau totuşi politica lui Nicolae Titulescu, adept al unei înţelegeri cu sovieticii[153].

În 1935, în cadrul celei de-a 16-a Adunări Generale, delegatul leton Wilhelm Munters s-a găsit în faţa discuţiilor legate de problema sancţiunilor generate de agresiunea Italiei asupra Abisiniei. Titularul externelor de la Riga a adoptat o atitudine evazivă în această chestiune, căutând o cale de mijloc între o poziţie fermă de susţinere a securităţii colective şi a Ligii Naţiunilor şi menajarea relaţiilor Letoniei cu Italia. Munters arăta că trebuia găsită o soluţie "care să reconcilieze interesele legitime ale poporului italian", pentru care-şi exprima o mare admiraţie, "cu acelea ale obligaţiilor fundamentale", izvorâte din Pact Societăţii Naţiunilor[154]. Delegatul leton a devenit în anul 1937 conducător al Comitetului Consultativ pentru Orientul Îndepărtat, care a luat în dezbatere problema atacului Japoniei asupra Chinei, în cadrul celei de-a 18-a Adunări Generale a Ligii Naţiunilor. Cu un an înainte, Munters exprimase, în cadrul celei de-a 17-a Adunări Generale, opoziţia

[150] *Ibidem*, p. 412-413.
[151] *Ibidem*, p. 413.
[152] Florin Anghel, *op.cit.*, p. 444..
[153] *Ibidem.*
[154] Zigurds Zile, *op.cit.*, p. 410-411.

www.cetateadescaun.ro

Letoniei faţă de o reformă a pactului. El considera că structura legală a Ligii Naţiunilor era suficientă, doar circumstanţele o făceau ineficientă[155].

A 19-a Adunare Generală a Societăţii Naţiunilor s-a desfăşurat în contextul în care omenirea tocmai depăşise criza cehoslovacă, evitând în ultimul moment un război mondial, dar sacrificând pentru aceasta una dintre ţările europene cele mai ataşate principiului securităţii colective şi democraţiei internaţionale care guvernaseră geneza şi evoluţia Ligii Naţiunilor. O serie de state europene, cu Marea Britanie în frunte, doreau să se elibereze de povara articolului 16 din pact, pentru a nu fi târâte, împotriva voinţei lor, într-o nouă conflagraţie de proporţii. Munters a anunţat, în acest context, că Letonia îşi însuşea punctul de vedere al Londrei, cerea eliberarea de obligaţiile ce le implica rezistenţa la agresiune şi îşi proclama neutralitatea[156].

În toamna anului 1939 a avut loc agresiunea Uniunii Sovietice asupra Finlandei. Delegatul permanent al Letoniei pe lângă Liga Naţiunilor, Feldmans, a anunţat la a 20-a Adunare Generală că Statele Baltice se abţinuseră să ia parte la discuţii şi la rezoluţia elaborată cu acest prilej. Letonia, Estonia şi Lituania declarau că se vor abţine şi de la procedura de vot implicată de supunerea spre aprobare a rezoluţiei, deoarece se opuneau articolului 16 din pact[157].

Deşi anii '30 au fost mai generoşi în privinţa acceptării venite din partea Ligii Naţiunilor de a acorda un spaţiu de reprezentare mai larg Ţărilor Baltice în cadrul instituţiilor sale, din păcate, aceasta a coincis şi cu perioada de declin a acestei instituţii internaţionale. Ţările Baltice înseşi au trebuit să constate cu mâhnire neputinţa organizaţiei de a rezolva diversele dispute internaţionale şi au decis să adopte măsuri, deşi nu foarte reuşite, pentru a-şi întări securitatea prin mijloace ale diplomaţiei tradiţionale.

IV. Diplomaţia României şi preocupările de securitate ale Ţărilor Baltice în anii 1938-1939

Sfârşitul anilor '30 a găsit Ţările Baltice într-un plin proces de reajustare a unora dintre direcţiile tradiţionale de acţiune ale politicii lor externe. Mutaţiile survenite la nivel european, în a doua jumătate a deceniului al IV-lea, s-au imprimat, treptat, şi în politicile acestor mici naţiuni nord-est europene.

Încă din 1936, oamenii politici şi militarii din Ţările Baltice au început să sesizeze mărirea pericolului căruia le erau expuse ţările lor. Ameninţările potenţiale la adresa securităţii lor veneau atât din vest, din partea Germaniei, cât şi din est, dinspre Uniunea Sovietică. Aceasta din urmă dădea vizibil semne că era pe cale să renunţe la conceptul de coexistenţă paşnică care guvernase încheierea tratatelor ei cu vecinii din vest în anii 1920-1921, şi apoi politica sa din prima jumătate a anilor '30. Stalin ordonase, de altfel, începând din 1930, fortificarea masivă a frontierei sale cu Ţările Baltice. De-a lungul secţiunii de graniţă ruso-estoniană, aproape toate satele şi colhozurile fuseseră eliminate, iar locuitorii lor deportaţi în interiorul

[155] *Ibidem*, p. 411.
[156] *Ibidem*, p. 411.
[157] *Ibidem*.

Rusiei. Fuseseră construite turnuri de observaţie, echipate cu linii telefonice şi iluminate cu reflectoare[158].

Ca o ilustrare a noii politici sovietice în zona Baltică, mai precaută şi mai agresivă în acelaşi timp, sunt de menţionat incidentele de graniţă care au devenit, începând din 1937, tot mai frecvente. Astfel, în ianuarie 1937 un vameş şi zece pescari estonieni au fost duşi cu forţa în partea sovietică a frontierei, iar în februarie au urmat incidente similare. Cu toate protestele oficiale ale Estoniei, metodele brutale ale grănicerilor sovietici nu au încetat ci, dimpotrivă, s-au acutizat. În anii 1938-1939 încălcările frontierei cu peste 3 kilometri în adâncime, urmate de uciderea unor militari şi civili estonieni, deveniseră cotidiene[159].

În acest context, politica pentru care au optat Ţările Baltice a fost cea de neutralitate şi, în special, de neangajare în cazul unui conflict deschis, sau numai ideologic, ruso-german. Aşa explica, cel puţin, ministrul de externe leton Wilhelm Munters politica acestor state, într-o convorbire cu ministrul plenipotenţiar român Vasile Stoica. Cunoscutul om politic leton insistase chiar asupra antagonismului dintre Germania şi Rusia şi a neutralităţii absolute a Înţelegerii Baltice[160].

Poziţia politică exprimată de Munters, aparent paradoxală datorită apartenenţei statelor baltice la structurile Societăţii Naţiunilor, care promovau securitatea colectivă, şi a vechii sale politici de prietenie cu Anglia şi Franţa, era în fapt corelată strâns politicii pe care o desfăşura Londra în această regiune. Se dovedea astfel că registrul politicii profranceze şi probritanice îşi menţinea viabilitatea, nu căzuse în desuetudine, ci acestuia i se adăugaseră încă două registre ce vizau practicarea unei politici mai prudente faţă de Germania şi Uniunea Sovietică şi promovarea principiilor neutralităţii faţă de conflictele ce măcinau în acel moment Europa. Politica antirevizionistă desfăşurată până atunci deschis de Lituania, Letonia şi Estonia devenise doar mai puţin evidentă. De altfel, chiar conţinutul noţiunii de revizionism avea o accepţiune parţial diferită în cele trei state baltice. Pentru Lituania, de exemplu, cel mai periculos se vădea a fi pe termen scurt revizionismul Germaniei, care ameninţa să schimbe statutul oraşului Memel. De asemenea, regimul de la Kowno nutrea sentimente polonofobe şi urmărea reluarea vechii capitale a Lituaniei, Vilnius. Pentru Letonia şi Estonia, în schimb, cel mai ameninţător pericol potenţial părea a fi cel rusesc. Aceste percepţii parţial diferite, parţial conexe asupra ameninţărilor previzibile la adresa securităţii lor, au determinat, în diferitele momente complicate din istoria anilor 1938-1939, adoptarea de către aceste state a unei atitudini mai mult sau mai puţin concertate.

IV.a. Factorul militar german în Ţările Baltice în anii 1938-1939

Emergenţa factorilor de stres rus şi german în spaţiul baltic este subliniată şi de apariţia, în număr din ce în ce mai mare, a vaselor purtând pavilioanele acestor

[158] Edgar Mattisen, *op.cit.*, p. 61.
[159] *Ibidem*, p. 60-61.
[160] Arh. M.A.E., fond 71, Letonia, Relaţii cu alte state, 1920-1940, vol. 8, f. 127-132 (telegrama nr. 86 din 27 februarie 1937, de la Legaţia din Riga, pentru M.A..S., Bucureşti).

mari puteri în Marea Baltică. Vizitele oficiale sau neoficiale, care s-au succedat din ce în ce mai des în regiune în anii 1937-1939, au impus, de altfel, pe termen scurt, şi o redefinire a strategiilor de apărare a ţărilor din zonă şi reajustarea politicii lor externe în raport cu aceşti noi factori de putere regionali.

Un exemplu în acest sens îl reprezintă vizita oficială de patru zile, desfăşurată în noiembrie 1937, de crucişătorul german *Leipzig*. După cum remarca însă însărcinatul cu afaceri român la Tallinn, Gheorghe Davidescu, în acelaşi timp, în faţa portului Paldiski, în afara apelor teritoriale estoniene, se găsea crucişătorul sovietic *Marat*. Din ştirile ce circulau în cercurile oficiale, diplomatul român desprinsese ideea că ambele nave de război aveau misiunea reală de a observă traficul cu arme ce se desfăşura prin portul Paldiski şi avea ca terminal portul polonez Gdynia[161].

Portul Riga a început şi el să fie obiect al atenţiei germane din 1938. Pentru ziua de 28 mai era anunţată, ca un mare eveniment, vizita oficială a navei *Admiral Graf von Spee*, aflată sub comanda unui amiral, în capitala Letoniei. Comandantului navei germane, ce urma să acosteze în faţa palatului prezidenţial, fostă reşedinţă a cavalerilor teutoni, i se pregătise un program foarte dens, incluzând audienţe la ministrul de război, generalul Balodis, la comandantul flotei letone, comandorul Spadë, la primarul capitalei, Liepins şi, în final, chiar la ministrul de externe, Wilhelm Munters. După cum arăta ministrul român de la Riga, Stoica, observator atent al situaţiei interne şi internaţionale a Ţărilor Baltice, această vizită stârnise un entuziasm deosebit în rândul minoritarilor germani, care o considerau ca un început de nouă afirmare a Germaniei şi a germanismului în porturile baltice[162]. Deşi în cele din urmă această navă nu a mai reuşit să ajungă, în locul vasului-amiral a acostat la Riga crucişătorul *Köln*, ai cărui ofiţeri au avut parte de acelaşi generos program şi au suplinit lipsa colegilor lor[163].

Dacă aşa a început să se scrie istoria reafirmării factorului naval german în regiunea Balticii, în anul 1939 povestea a continuat cu o intensitate sporită, începând cu vizita vasului-şcoală *Brümmer* în portul Libau în luna mai[164]. Aceasta a determinat şi opoziţia mai fermă a sovieticilor, care deveniseră extrem de suspicioşi faţă de politicile balticilor. Astfel, însărcinatul cu afaceri rus la Riga, Vetroff, cunoscut agent G.P.U., acuza guvernul estonian că ar fi fortificat cu sprijin german insulele Dagö şi Osel. De altfel, însărcinatul cu afaceri român de la Riga, Romanescu, remarca, la rândul său, vizita în iunie a doi înalţi oficiali din ministerul de externe german, colaboratori apropiaţi ai lui von Ribbentrop: Kreist, şeful Secţiei Orientale, şi Bondt, şeful Secţiei Culturale din Wilhelmstrasse la Kowno, Riga şi Tallinn. Prezenţa celor doi diplomaţi germani, cu atât mai suspectă cu cât ea

[161] *Ibidem*, f. 138 (telegrama nr. 636 din 19 noiembrie 1937, de la Legaţia din Tallinn, pentru M.A..S.).
[162] Idem, vol. 7, f. 213 (telegrama nr. 532 din 20 mai 1938, de la Legaţia din Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[163] *Ibidem*, f. 214 (telegrama nr. 549 din 25 mai 1938, de la Legaţia din Riga, pentru M.A.S.).
[164] *Ibidem*, f. 226 (telegrama nr. 638 din 11 mai 1939, de la E. C. Teodorescu (Riga), pentru M.A.S.).

www.cetateadescaun.ro

fusese învăluită în tăcere, avusese ca principal scop informarea cu privire la posibilităţile ce se deschideau expansiunii Germaniei în această zonă[165].

Peste nici o lună, noi prezenţe navale germane au fost înregistrate în capitala Estoniei. Crucişătorul german greu de 10.000 t. *Admiral Hipper* a efectuat o vizită neoficială la Tallinn, în timp ce nava de pasageri *Stuttgart* de 15.000 t. adusese 900 de muncitori germani aparţinând organizaţiei *Kraft durch Freude* în concediu în Ţările Baltice[166]. Însărcinatul cu afaceri român, dornic de amănunte suplimentare asupra navelor germane, transmitea la Bucureşti câteva date tehnice ale crucişătorului german, comandat de căpitanul de vas Heye, fiu al fostului şef al Reichswehr-ului, care aducea la bord şi şase tineri din *Hitlerjungen*[167].

Concomitent, în oraşul Riga sosise o flotilă germană alcătuită din patru torpiloare *T 107*, *T 108*, *T 110*, *T 111*, sub conducerea căpitanului de corvetă Thilo. Ca şi precedentele vizite ale navelor germane, şi aceasta s-a bucurat de atenţia specială a minoritarilor germani, dar şi a autorităţilor letone, fiind prevăzut un dejun oficial acordat de amiralul Spadë ofiţerilor germani. De asemenea, vizita a prilejuit discuţii cu ministrul german la Riga şi cu ataşatul naval german, căpitanul Reimar von Bonin, sosit special în acest scop de la Helsinki. Vizita avea, ca şi precedentele, şi un scop de propagandă abia mascat[168].

Aceasta a fost, de altfel, şi ultima vizită mai importantă a unui vas de război german în porturile baltice. Ulterior, singurele nave care vor mai acosta în aceste porturi în anii 1939-1940 vor fi vasele de pasageri venite să-i ridice pe germanii baltici care s-au decis, după secole de la aşezarea lor pe pământurile baltice, şi sub puternica presiune conjugată letono-germană, să părăsească această zonă hărăzită, de acum, dominaţiei sovietice. Era, în fond, şi acesta un simptom al târgului sovieto-german de la Moscova, care împărţise şi nord-estul Europei în zone de influenţă. În acest fel, plecarea germanilor baltici, deşi dorită din multe puncte de vedere de letoni, avusese darul de a îngrijora opinia publică deoarece era un indiciu clar al dezinteresului Reichului faţă de această regiune şi al existenţei unei înţelegeri între Stalin şi Hitler în legătură cu destinul ei[169].

---

[165] *Ibidem*, f. 231 (telegrama nr. 889 din 12 iulie 1939, de la Romanescu, Riga, pentru M.A.S.).

[166] *Ibidem*, f. 232 (telegrama nr. 914 din 13 iulie 1939, de la Romanescu, Riga, pentru M.A.S.).

[167] Crucişătorul greu german a început să fie construit în anul 1935 în şantierul Kiel şi a fost lansat la apă cu numai două luni înainte de această călătorie. Alături de cuirasatele de 26.000 de t. precum *Scharnhorst* şi *Gneisenau*, crucişătoarele grele germane de 10.000 de t. *Admiral Hipper*, *Blücher*, *Prinz Eugen*, *Seydlitz*, *Lützow* erau privite ca marile realizări navale ale Reichului. *Admiral Hipper* era prevăzut cu o turelă masivă, coş scurt şi îndesat, catapulta din spate, hangar pentru trei avioane, bărci, marfă, iar în partea din spate un catarg de trei picioare. Câte două turele, la pupă şi la pupă, cuprindeau artileria grea: 8 tunuri de 20,3 cm., grupate în câte două cupole. Artileria mijlocie includea câte trei perechi de tunuri de 10,5 cm. de fiecare partea vasului. Nava mai era dotată cu artilerie antiaeriană, 12 tunuri de 3,7 cm. şi aruncătoare de torpile (*Ibidem*, f. 234 (telegrama nr. 936 din 17 iulie 1939, de la Legaţia din Riga, pentru M.A.S.).

[168] *Ibidem*, f. 233 (telegrama nr. 934 din 15 iulie 1939, de la Romanescu, Riga, pentru M.A.S.).

[169] *Ibidem*, f. 238-239 (telegrama nr. 1273 din 8 octombrie 1939, de la Riga, Grigore Niculescu-Buzeşti, pentru M.A.S., Bucureşti).

IV.b. Rolul factorului britanic în politica Ţărilor Baltice în viziunea diplomaţiei româneşti

Datorită scăderii importanţei rolului Franţei în politica Ţărilor Baltice, semnificaţia politicii active a Marii Britanii în bazinul baltic a ajuns să exprime, pentru planificatorii politici din zonă, speranţa într-o revigorare a democraţiilor şi a rolului jucat de acestea în politica internaţională. În anul 1937, diplomaţii români de la Riga constatau politica anglofilă a Letoniei, Estoniei şi Lituaniei. În luna iunie, agenţia oficioasă „Correspondance Baltique" transmitea ştirea că la o recepţie a presei letone şi străine din Londra ministrul de externe leton Munters declarase că "Letonia se va întoarce întotdeauna spre Marea Britanie, atât în cele politice cât şi în cele economice". Şeful diplomaţiei letone explicase că punctul de vedere al celorlalte state baltice era similar. Diplomatul leton definea, în cadrul aceleiaşi conferinţe de presă, relaţiile cu Germania drept "...corecte, fără a fi foarte amicale...", iar relaţiile cu U.R.S.S. "corecte"[170].

Acordul de la München a fost larg mediatizat şi mult comentat în regiunea baltică. Reprezentantul plenipotenţiar român în Ţările Baltice, Vasile Stoica, observa reacţiile oficiale faţă de acest eveniment. Era remarcată, încă de la început, îngrijorarea politicienilor, care percepeau destructurarea vechiului echilibru baltic, ce se transforma într-o preponderenţă germană, politică şi militară. Prestigiul Franţei continua să scadă în urma Münchenului, în timp ce influenţa Angliei se menţinea încă graţie schimbului economic intens pe care-l desfăşura în zonă. Datorită faptului că Uniunea Sovietică nu conta ca factor activ în bazinul oriental al Balticii, iar Chamberlain înclina spre un *modus vivendi* cu Germania, statele riverane acestei mări se vedeau nevoite să-şi amelioreze raporturile cu Reichul. Estonia şi Letonia căutau, concomitent, ca printr-o cultivare a relaţiilor cu Polonia, să-şi păstreze o oarecare libertate de mişcare. Germania, care deţinea 40 % din exportul leton şi egalase pe acest plan Marea Britanie, era dinamică şi, fără a fi simpatizată, era temută şi respectată[171].

Într-o încercare de a atrage atenţia Londrei asupra situaţiei primejdioase în care se găseau Ţările Baltice, în decembrie 1938 Munters a efectuat o vizită oficială la Londra. Ministrul de externe leton, care a conferit cu înalte oficialităţi britanice, inclusiv cu premierul Neville Chamberlain, a fost convins că, dincolo de interesele economice ale Angliei în regiune, pe plan politic nu trebuia să se aştepte la o susţinere solidă din partea guvernului Majestăţii Sale[172]. Corespondenţa cu vizita întreprinsă de regele României Carol al II-lea la Londra în noiembrie 1938 şi absenţa unor rezultate politice imediate este evidentă[173].

---

[170] *Ibidem*, f. 208 (telegrama nr. 358 din 15 iunie 1937 de la Legaţia din Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).

[171] *Ibidem*, f. 215-217 (telegrama nr. 1173 din 25 octombrie 1938, de la Vasile Stoica, pentru M.A.S.).

[172] *Ibidem*, f. 220-222 (telegrama nr. 859 din 23 decembrie 1938, de la Gheorghe Davidescu, Tallinn, pentru M.A.S.).

[173] Paul Quinlan, *Ciocnire deasupra României. Politica anglo-americană faţă de România, 1938-1947*, Centrul de Studii Româneşti, Fundaţia Culturală Română, Iaşi, 1995, p. 36; David Britton

Primăvara-vara anului 1939 a cunoscut o schimbare importantă în politica externă britanică, care s-a repercutat şi asupra politicii Statelor Baltice, în special prin acutizarea eforturilor de a se opune planurilor agresive ale lui Hitler. Cu toate acestea, încercările Londrei şi Parisului de a atrage U.R.S.S. într-o alianţă militară nu a găsit susţinerea aşteptată în aceste mici state. Estonia şi Letonia se temeau că riscau a se expune acuzaţiilor Germaniei că se alăturaseră politicii de încercuire a Reichului, fără a avea, în fapt, nici o garanţie mai serioasă că vor fi apărate de democraţiile occidentale în cazul unui atac îndreptat asupra lor. Înţelegeau, de altfel, foarte bine că, în cazul în care ar fi fost victima unei agresiuni, sarcina principală a susţinerii apărării lor ar fi revenit Moscovei, ceea ce semnifica, folosind o expresie mai plastică, a se arunca din lac în puţ.

După cum remarca diplomatul român Teodorescu, aceste state căutau să-şi asigure o garanţie formală a Berlinului, mai preţioasă pe moment, pentru ca, ulterior, să adauge constelaţiei de tratate care le garantau suveranitatea garanţiile Angliei[174]. Munters îi declarase diplomatului român de la Riga, G. Lecca, că ţara sa refuza orice fel de garanţii şi dorea să menţină o neutralitate perfectă. Omul politic leton era de părere că pactul anglo-franco-sovietic nu se va încheia datorită unui complex de factori, între care cei mai importanţi erau situaţia internă din Uniunea Sovietică, ce nu-i permitea lui Stalin să ia iniţiative mai ferme pe plan extern şi inconsecvenţa Angliei, care nu dorea atât să ajungă la o concluzie materializată într-un contract internaţional cu Rusia, cât mai ales să prevină posibilitatea unei alianţe de tip Rapallo între Reich şi Soviete. Munters avea chiar informaţii cu privire la presiunile pe care Berlinul le făcea la Moscova pentru ca aceasta din urmă să nu se alăture democraţiilor occidentale şi să provoace Germania căci, într-un asemenea situaţie, Hitler ar fi fost nevoit să spargă încercuirea ce i se pregătea[175].

IV.c. Inserţia factorului polonez în politica Baltică: percepţii româneşti

Polonia a fost, în toată perioada interbelică, un factor influent în arealul ocupat de Ţările Baltice. Ingerinţele sale în zonă au fost privite favorabil de Letonia şi mai ales de Estonia. Cu Lituania, în schimb, situaţia a fost diferită datorită diferendului cu privire la Vilna. Preşedintele Lituaniei, Antanas Smetona, îşi exprimase faţă de ministrul Vasile Stoica indignarea sa şi a naţiunii pe care o conducea faţă de acţiunea Poloniei, care preluase prin forţă capitala istorică a ţării, centrul de unde se purtase lupta pentru renaşterea statului modern lituanian. Smetona insistase chiar că

Funderburk, *Politica Marii Britanii faţă de România (1938-1940). Studiu asupra strategiei economice şi politice*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 82 şi următoarele.

[174] Arh. M.A.E.,fond 71, Letonia, Relaţii cu alte state, 1920-1940, vol. 7, f. 228-229 (raport descifrat de la Legaţia Regatului României din Riga nr. 656 din 16 mai 1939, inregistrat la numărul 32091-21 mai 1939, de la Teodorescu, pentru M.A.S.)

[175] Idem, vol. 8, f. 161 (telegrama nr. 813 din 28 iunie 1939, de la George Lecca, Riga, pentru M.A.S.).

www.cetateadescaun.ro

"Vilna este scrisă cu litere de foc în inimile noastre"[176].

Pentru a obliga Lituania să renunţe la politica ostilă Varşoviei şi să reia legăturile diplomatice normale cu Polonia, colonelul Beck a remis pe data de 17 martie 1938, orele 21, o notă ultimativă, ce expira după scurgerea unui interval de 48 de ore. Lituaniei i se cerea ca, fără nici o întârziere, să reia relaţiile diplomatice cu Polonia, fără nici o condiţie prealabilă, astfel fiind respinsă propunerea anterioară a guvernului de la Kaunas de a se numi mai întâi o comisie pentru aplanarea incidentele de frontieră. Guvernul estonian, pus în faţa acestei situaţii, şi dornic de a se depăşi impasul din relaţiile polono-lituaniene, îşi oferise mediaţia şi a sfătuit amical Kaunasul să accepte propunerea lui Beck[177]. Însărcinatul cu afaceri român, Gheorghe Davidescu, observator atent al evenimentelor, telegrafia pe 19 martie la Palatul Sturdza, informând că Lituania acceptase fără rezerve cererea cuprinsă în ultimatumul polonez[178] .

Faptul că Lituania cedase modului original ales de Varşovia pentru a relua legăturile diplomatice nu însemna, după cum arăta preşedintele A. Smetona, că guvernul şi opinia publică renunţaseră efectiv la revendicările lor, pe care le considerau în continuare juste[179]. Deşi existau numeroase dificultăţi, se dorea totuşi, după cum au dovedit discursurile rostite cu prilejul depunerii scrisorilor de acreditare de către noii miniştri plenipotenţiari, "stabilirea raporturilor de bună vecinătate pătrunse de încredere şi sinceritate" (Antanas Smetona) sau "dezvoltarea raporturilor de bună vecinătate" (Ignace Moscicki), existând aşadar doar o diferenţă de nuanţă între afirmaţiile celor doi demnitari[180] .

În continuarea politicii de strânsă amiciţie cu Estonia, în vara anului 1938 colonelul Beck a efectuat o vizită oficială la Tallinn. Diplomatul român Gheorghe Davidescu era de părere că această călătorie nu depăşea cadrul de manifestare a intimităţii colaborării dintre Polonia şi Estonia. Ea nu marca, în nici un caz, după opinia sa, începutul colaborării Poloniei cu Blocul Baltic, după cum ar fi sperat liderii estonieni. De altfel, la Conferinţa Înţelegerii Baltice de la Riga, Letonia şi Lituania îşi exprimaseră rezervele lor faţă de avantajele vreunui aranjament special cu Polonia şi insistaseră asupra utilităţii unei politici strict baltice[181] .

Politica polonofilă a Estoniei a ieşit încă o dată la suprafaţă odată cu vizita a doi ofiţeri ai Marelui Stat Major polonez la Tallinn, unde au conferit cu delegaţi ai statelor majore din ţara-gazdă, Suedia şi Finlanda despre acţiunile comune ce urmau a fi desfăşurate în cazul unei încercări a Armatei Roşii de a sprijini

[176] A.N.I.C., fond Vasile Stoica, dosar I/69, f. 47-56 (telegrama nr. 339 din 24 martie 1938, de la Vasile Stoica, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[177] Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, vol. 8, f. 145 (telegrama nr. 169 din 18 martie 1938, de la Davidescu, Tallinn, pentru M.A.S.).
[178] *Ibidem*, f. 146 (telegrama nr. 171 din 19 martie 1938, de la Davidescu pentru M.A.S.).
[179] A.N.I.C., fond Vasile Stoica, dosar I/69, f. 47-56 (telegrama nr. 339 din 24 martie 1938, de la Legaţia regală română din Riga, pentru M.A.S.).
[180] *Ibidem*, f. 57-68 (telegrama f.n. din 1 aprilie 1938, de la Riga, Vasile Stoica, pentru M.A.S.).
[181] Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, vol. 8, f. 148-149 (telegrama nr. 420 din 17 iunie 1938, de la Davidescu, pentru M.A.S.).

www.cetateadescaun.ro

Cehoslovacia. Întâlnirea s-a desfăşurat în contextul în care ministrul de externe polonez Beck spera să întărească poziţiile deţinute de ţara sa în regiune cu sprijinul Germaniei sau, în orice caz, fără opoziţia acesteia. Pentru a evita orice surpriză din partea Moscovei, două nave de război poloneze se aflau deja în apele teritoriale estoniene. Şi Letonia dorea să-şi întărească relaţiile cu Polonia. Artizanii politicii externe letone, ca şi opinia publică, în general, erau tot mai interesaţi de o apropiere cât mai strânsă a Uniunii Baltice şi a alianţei româno-polonă, pentru ca, împreună, cele cinci ţări să aibă o poziţie mai solidă în relaţiile internaţionale, după cum constata Vasile Stoica[182] .

Drama pe care a traversat-o Cehoslovacia în urma acordului de la München, a ultimatumului polonez şi a Dictatului de la Viena nu i-a lăsat insensibili pe politicienii din Ţările Baltice. Bineînţeles, cel mai puternic s-au resimţit aceste evenimente asupra Lituaniei, ţară vecină cu două dintre statele care-şi măriseră teritoriul prin amputarea statului cehoslovac, şi cu care regimul de la Kaunas avea diferende serioase. Invocarea de către Berlin şi Varşovia a principiului naţionalităţilor au determinat imediat presa şi societăţile naţionaliste lituaniene să ceară Poloniei să aplice acelaşi principiu şi în Vilnius, ceea ce echivala cu revendicarea, din nou, a acestui teritoriu. Manifestaţiile de protest ce urmaseră pe această temă degeneraseră în câteva cazuri în ciocniri violente între tinerii lituanieni şi cei polonezi. Ministrul Poloniei la Kaunas, Charwat, întreprinsese, pe data de 19 octombrie, un demers pe lângă ministrul de externe Lazoraitis pentru a se pune capăt manifestărilor polonofobe. Ca o consecinţă, reţinem aprecierile ministrului plenipotenţiar român Vasile Stoica, care remarca că eforturile întreprinse pentru o reconciliere în precedentele şase luni fuseseră risipite în zadar[183].

Chestiunea Memelului (Klaipedei) era chiar mai delicată pentru guvernul lituanian. Succesul deplin al celui de-al III-lea Reich, protectorul germanilor de pretutindeni, amplificase lupta germanilor din această regiune pentru a împiedica lituanizarea oraşului lor şi înglobarea completă a acestuia în statul lituanian. Germanii din Memel protestau vehement faţă de starea de asediu introdusă de guvernul de la Kowno în 1926 şi, în consecinţă, cereau grabnica înlăturare a acesteia. Pus în faţa dublului diferend, cu Polonia şi Germania, pe de o parte, şi a deziluziei provocate de atitudinea avută în cadrul conferinţei din Bavaria de către Franţa şi Anglia, pe de alta, guvernul lituanian îi convocase pe data de 20 octombrie pe miniştrii săi plenipotenţiari din Moscova, Londra, Paris, Berlin, Roma, Varşovia (acesta din urmă era acreditat şi la Bucureşti), Stockholm, Riga, Tallinn şi Praga. După discuţiile avute, ministrul de externe Lazoraitis a conchis că Polonia n-ar fi ezitat, după experimentul cehoslovac, să-i aplice acelaşi tratament şi Lituaniei, dacă i s-ar fi oferit ocazia, iar Germania nu mai admitea, în noile condiţii, politica de

[182] *Ibidem*, f. 154 (telegrama nr. 581 din 9 iunie 1938, de la Vasile Stoica, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[183] A.N.I.C., fond Vasile Stoica, dosar I/68, f. 37-69 (telegrama nr. 1226 din 7 noiembrie 1938, de la Vasile Stoica, Riga, pentru M.A.S.).

www.cetateadescaun.ro

lituanizare şi de discriminare promovată de guvernul lituanian în Memel[184]

Temerile Lituaniei faţă de poziţia Germaniei în privinţa Memelului s-au adeverit întru totul în primăvara anului 1939. Ca o ironie, începutul revizionismului german faţă de Polonia, a coincis cu acţiunea Reichului faţă de Lituania. Pe data de 22 martie, Hitler a dat un ultimatum guvernului de la Kaunas, cerând reintegrarea Memelului în Reichul german, ultimatum acceptat de mica ţară baltică a doua zi[185] . Ulterior, dispariţia statului polonez, va determina şi destrămarea vechiului echilibru baltic, ţările din această zonă rămânând practic la cheremul celor două mari puteri dictatoriale, Germania şi Rusia. Lituania va avea, în acel moment, şansa de a profita de a patra împărţire a Poloniei şi de a relua Vilniusul, cu sprijinul deloc dezinteresat al sovieticilor[186] .

V. Neutralitatea şi rolul acesteia ca factor de interes în politica Ţărilor Baltice

Încă din 1920 au existat şi state care au dorit slăbirea mecanismului de securitate colectivă. Astfel, Canada a propus eliminarea articolului 10 din pact. Anglia, la rândul său, a propus ca funcţionalitatea acelui articol să fie legată de cea a articolelor 16 şi 17. Orice stat era astfel liber să aplice sau nu prevederile tratatelor. La a patra sesiune a Adunării Ligii Naţiunilor, Proiectul de rezoluţie privind noul mod de funcţionare a articolului 10 a fost votat de 29 membri, inclusiv Franţa. A existat un singur vot împotrivă, cel al Persiei, dar şi 13 abţineri ale statelor mici şi mijlocii: Polonia, România, Iugoslavia, Cehoslovacia, Estonia, Finlanda, Letonia şi Lituania. Aceste state erau conştiente că Pactul Societăţii Naţiunilor cunoscuse o substanţială modificare de fond, care putea avea consecinţe imprevizibile[187]. Polonia, Estonia şi Letonia nu susţineau, în anii ’30, revizuirea Pactului Ligii Naţiunilor, în sensul unei măriri a obligaţiilor lor[188].

În vara anului 1938 s-a resimţit o şi mai accentuată tendinţă spre neutralitate în politica Ţărilor Baltice. În raportul său din 17 iunie, Gheorghe Davidescu insista asupra voinţei Estoniei de a-şi impune punctul de vedere în cadrul Uniunii Baltice cu privire la adoptarea unei politici de neutralitate şi la caracterul facultativ al sancţiunilor prevăzute în Pactul Ligii Naţiunilor. Ministrul afacerilor străine al Estoniei a obţinut, în cele din urmă, sarcina de a redacta textul declaraţiei de neutralitate a Statelor Baltice. Aceste mici naţiuni doreau să se dezlege mai ales de obligaţiile fixate de articolul 16 din pact. Estonia era campioana acestei orientări, iar presa estoniană discuta mai intens ca oricând chestiunea neutralizării. Revalul era chiar

[184] *Ibidem*.
[185] Petre Bărbulescu, Ionel Cloşcă, *Repere de cronologie internaţională 1914-1945*, Editura Ştiinţifică şI Enciclopedică, Bucureşti, 1982, p.287.
[186] Vezi pentru amănunte Silviu Miloiu, *Anexarea Ţărilor Baltice…*, p. 320.
[187] Eliza Campus, *Statele mici şi mijlocii din centrul şi sud-estul Europei în relaţiile internaţionale. Prima jumătate a secolului al XX-lea*, Editura Politică, Bucureşti, 1988 p. 126.
[188] *Ibidem*, p. 246.

www.cetateadescaun.ro

hotărât să facă aceşti paşi singur, în cazul în care Riga şi Kaunasul nu-l susţineau[189]
Eforturile ţărilor riverane bazinului Balticii au fost încununate de succes. Ele au reuşit, în cursul aceluiaşi an, să se elibereze de obligaţiile avute în cadrul mecanismului de securitate colectivă promovat de Liga Naţiunilor, şi să propună concertului european o politică de neutralitate, neangajată în disputele ce măcinau Europa[190]
.

VI. Consecinţele asupra poziţiei strategice a Ţărilor Baltice a diferiţilor factori de influenţă regională şi mondială

Dacă pe plan politic angrenajul de factori acţionali în bazinul oriental al Mării Baltice au impus statelor din zonă să coopereze în cadrul unei structuri de securitate regională, să caute să atragă statele antirevizioniste în politica din zonă, să încerce să depăşească diferitele divergenţe ce le despărţeau de vecinii lor şi să nu provoace marile puteri, către ce opţiuni s-au îndreptat planificatorii militari letoni, estonieni şi lituanieni? Un prim răspuns ar avea în vedere faptul că, date fiind posibilităţile reduse, umane şi bugetare, pe care se puteau baza Ţările Baltice, s-au făcut eforturi serioase pentru a suplini aceste handicapuri printr-o mai bună mobilizare şi mai justă repartizare a armamentului şi trupelor, în funcţie de pericolul potenţial cel mai apropiat. De asemenea, s-a cumpărat armament nou cu ajutorul creditelor, nu prea mari, pe care aceste state le-au primit. La toate acestea s-a adăugat multă muncă şi un efort continuu de a elimina orice provocare susceptibilă de a genera tensiuni.

Din nefericire pentru aceste ţări, dorinţa lor de neutralitate a fost încălcată cu brutalitate, deoarece în urma articolului 1 al pactului Ribbentrop-Molotov din 23 august şi a protocolului suplimentar secret din 28 septembrie 1939, ele fuseseră, fără a fi nicicum consultate, încadrate în sfera de influenţă rusă. Politica lor, încadrată conceptului de neutralitate, a eşuat brusc în urma ultimatumurilor înaintate de Uniunea Sovietică pe data de 28 septembrie Estoniei, pe 5 octombrie Letoniei şi pe data de 10 octombrie Lituaniei[191], prin care acestor ţări li se cerea să accepte intrarea Armatei Roşii pe teritoriul lor[192]. Deşi politica oficială a Kremlinului a mers iniţial pe linia nedepăşirii cadrului tratatului încheiat, cerându-i-se chiar comandantului armatei sovietice din fiecare din Ţările Baltice să explice personal politica de prietenie şi respect a Uniunii Sovietice faţă de aceste state[193], treptat s-a trecut la presiuni din ce în ce mai mari până ce noi ultimatumuri şi fraude vor duce la anexarea micilor naţiuni în colosul rusesc.

Eşecul final în menţinerea statutului de independenţă şi suveranitate al Statelor

[189] Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, vol. 8, f. 150-151 (telegrama nr. 533 din 6 august 1938, de la Teodorescu, Tallinn, pentru M.A.S.).
[190] Idem, vol. 7 (telegrama nr. 859 din 23 decembrie 1938, de la Gh. Danidescu, Tallinn, pentru M.A.S.).
[191] vezi Endel Krepp, *op.cit.*, p. 22.
[192] vezi pentru detalii Silviu Miloiu, *Anexarea Ţărilor Baltice…*
[193] vezi Decretul Comisarului Poporului pentru Apărare al U.R.S.S. asupra staţionării Armatei Roşii şi a forţelor navale ale U.R.S.S. in Estonia, din 25 octombrie 1939 (cu menţiunea strict secret), în Edgar Mattisen, *op.cit.*, p. 130 (anexa nr. 12).

www.cetateadescaun.ro

Baltice pe plan internaţional nu poate fi disociat de eşecul politicii de securitate colectivă în Europa. România şi Ţările Baltice, alături de Polonia, au încercat să guverneze un sistem de securitate în Orientul Europei, axat pe principiile Ligii Naţiunilor şi ale securităţii colective, fără ca eforturile lor conjugate, eficiente timp de 20 de ani, să le scutească de preţul plătit ca urmare a destrămării echilibrului geopolitic european în 1939. Aceste state nu pot, evident, arunca întreaga vinovăţie asupra situaţiei internaţionale. Ele nu au reuşit, în cele din urmă, datorită disputelor, naţionalismului îngust şi lipsei viziunii şi curajului politic să umple vacuumul de putere din Europa răsăriteană cu un „actor" capabil să joace un rol politic şi militar important în distribuţia de forţe din Europa în momentele cruciale ale anilor 1939-1940. Sunt de reţinut totuşi perioade importante de colaborare în demersul vizând întărirea cooperării dintre state şi a securităţii colective în Europa, precum cele din 1922, 1929 şi 1933, în care România şi Ţările Baltice au jucat un rol extrem de important.

Capitolul IV

POZIŢIA ROMÂNIEI FAŢĂ DE CONSTITUIREA ŞI CONSOLIDAREA ÎNŢELEGERII BALTICE

I. Introducere

În lumina eşecului păstrării statutului de independenţă al Ţărilor Baltice, se poate adresa întrebarea legitimă dacă cooperarea dintre naţiunile baltice a dat vreun rod în perioada interbelică, dacă nu cumva abordările naţionaliste ale politicienilor baltici nu au contribuit şi ele la pierderea statutului de independenţă al statelor ale căror interese le reprezentau; şi dacă aruncarea întregii vinovăţii asupra situaţiei internaţionale nu este un fel de panaceu al scăpării de responsabilitate în faţa unei istorii făcute de Alţii, într-un mod contrar voinţei naţiunilor mici şi iubitoare de pace. Dacă, cel puţin în anumite situaţii, chiar politica acestor naţiuni mici nu ar fi putut fi mai constructivă, dacă proiectele lor politice nu au fost mult prea puţin imaginative. Acestor întrebări va încerca să le ofere un răspuns acest capitol.

Sfârşitul Marelui Război, care a adus cu sine destrămarea a patru mari imperii, ce dominaseră Europa în secolul al XIX-lea, a reprezentat o schimbare geopolitică marcantă şi pentru regiunea baltică prin colapsul Rusiei ţariste şi Germaniei imperiale. Această prefacere politică şi strategică a zonei Mării Baltice a creat un vacuum de putere. Pentru umplerea acestui vacuum au fost elaborate diverse planuri, mergând de la crearea unei confederaţii democratice ruse, o soluţie preconizată de către guvernul francez ca o cale de restabilire a alianţei ruseşti cu scopul de a preveni renaşterea puterii germane[1], până la recunoaşterea dreptului de autodeterminare a naţiunilor baltice. În final, eşecul câtorva iniţiative franceze de îndepărtare a guvernului bolşevic a creat pentru noile state baltice ce-şi declaraseră independenţa cadrul favorabil obţinerii recunoaşterii internaţionale.

Conceptul aliat de barieră a complicat discuţiile pe care politicieni din Ţările Baltice au început să le desfăşoare între ei şi cu vecinii lor pentru a pune la punct un sistem de alianţă regională[2]. Scopul proiectului a fost acela de a realiza o securitate cât mai mare pentru micile naţiuni est-europene. Ideea era ca aceste naţiuni că creeze un nou Înăuntru, care să depăşească cadrul îngust al frontierelor lor, şi care să le protejeze de toate pericolele Dinafară.

II. Chestiunea securităţii în regiunea baltică după sfârşitul Primului Război Mondial

Nevoia de identitate a fost pregnantă în politicile celor patru state baltice. Rusofobia şi neîncrederea în politica Germaniei, prea adesea imperială, au fost cele două constante ale gândirii politicienilor baltici. Ei se simţeau, după expresia fostului ministru român de la Riga şi Tallinn, Vasile Stoica, "prinşi între ciocan şi

[1] Kalervo Hovi, *Cordon Sanitaire...*, p. 72 şi următoarele.
[2] John Hiden, Patrick Salmon, *The Baltic Nations...*, p. 62.

nicovală". Nu era exclusă, după cum avertizau politicienii francezi încă din 1917, nici o alianţă între Germania şi Rusia pentru a redefini politic această zonă[3]. Lituania avea o situaţie mai complicată, datorită conflictului cu Germania pentru Memel (Klaipeda) şi cu Polonia pentru Vilna (Vilnius). Finlanda solicita estul Kareliei de la ruşi, iar Letonia şi Lituania erau expuse unei agresiuni din est. Rusia era cu atât mai ameninţătoare, cu cât accesul ei la Marea Baltică fusese diminuat[4]. Finlanda era însă într-o situaţie mai bună, deoarece a fost aproape de la bun început recunoscută ca un membru deplin pe arena internaţională, datorită tradiţiilor sale de autonomie, democraţie şi poziţiei geografice mai periferice în raport cu interesele de securitate ale Rusiei.

Regiunea baltică este situată în zona de interferenţă dintre est şi vest. Poziţia strategică a regiunii i-a creat un profil internaţional distinct. Dar, în acelaşi timp, a aşezat-o în sfera marii politici, ceea ce nu a fost întotdeauna de bun augur[5]. De altfel, încă din timpul Conferinţei de Pace de la Versailles, premierul francez Georges Clemenceau declarase, pe data de 23 decembrie 1919, că pentru a preveni năvălirea bolşevicilor peste lumea civilizată, aceştia vor fi înconjuraţi „cu un gard de sârmă ghimpată"[6]. Nu se poate susţine însă, în nici un caz, că, dacă apariţia pe arena mondială a acestor noi state din centrul, nord-estul şi sud-estul Europei a favorizat planurile unor mari puteri de a menţine stabilitatea acestei zone, ele au fost creaţii ale unor mari puteri. După cum remarca Frederic Nanu, aceste state erau pur şi simplu situate pe frontiera de vest a Rusiei. Ele ar fi încetat să mai fie o barieră în calea expansiunii sovietice numai sinucigându-se. Politica privind cordonul sanitar, observa diplomatul român, însemna că Franţa nu putea furniza trupe pentru a stopa avansul bolşevic şi că această sarcină trebuiau să o îndeplinească statele est-europene[7]. Şi cotidianul american de mare tiraj *"The Washington Post"* remarca în vara anului 1922 că Finlanda, Ţările Baltice şi Polonia creau "un canal complet de separare a Rusiei bolşevice de restul Europei", neacreditând însă în nici un fel ideea că această situaţie se datora amestecului marilor puteri[8]. Era vorba de o reaşezare a Europei, în special a părţii ei orientale, pe baze etnico-statale noi.

Aderarea la principiile Ligii Naţiunilor, politica de colaborare cu marile puteri democratice şi de întrajutorare în spaţiul baltic au fost permanenţe ale orientării politice a Statelor Baltice. În spiritul Genevei, politicienii baltici au căutat cu obstinaţie o consolidare a relaţiilor de cooperare dintre Riga, Tallinn, Kaunas şi Helsinki. Această abordare modernă a relaţiilor intrazonale era în deplină consonanţă cu articolul 21 din Pactul Ligii Naţiunilor, care considera înţelegerile

[3] Kalervo Hovi, *Alliance de revers…*, p. 19.
[4] Sumner Welles, *The Time for Decision*, Harper&Brothers Publisher, New York&London, 1944, p. 311.
[5] Endel Krepp, *op.cit.*
[6] Frederic C. Nanu, *op.cit.*, p. 86.
[7] *Ibidem*.
[8] "The Washington Post", 28 iulie 1922.

www.cetateadescaun.ro

regionale ca fiind pe deplin compatibile cu noua diplomaţie[9].

Trebuie spus însă că politica de cooperare într-un spaţiu strict delimitat şi cu nişte obiective bine conturate şi circumscrise avea deja o istorie. Naţiunile baltice îşi demonstraseră solidaritatea în perioada în care făcuseră parte din Imperiul Rus. Intelectuali şi oameni politici de marcă făcuseră parte din asociaţii culturale sau politice care vizau emanciparea întregii zone de sub dominaţia uriaşului imperiu. Universitatea din Dorpat, de pildă, fusese un centru intelectual nu numai pentru estonieni, ci şi pentru celelalte naţiuni baltice, şi nu numai[10].

Un proiect interesant vizând crearea unei alianţe regionale largi a fost cel gândit în Statele Unite de către *„The Democratic Mid-European Union”*. Alianţa ar fi inclus toate statele din răsăritul Europei, de la Marea Baltică până la Marea Egee[11]. Vasile Stoica a jucat un rol important la Washington în cadrul activităţii Uniunii Medio-Europene; Take Ionescu un rol de o şi mai mare suprafaţă în cadrul planurilor de constituire a unor alianţe est-europene mai largi. După cum remarca diplomatul Frederic Nanu, Take Ionescu sprijinise, în 1918, “crearea unei alianţe mai largi a puterilor învingătoare, cuprinzând teritoriul de la Marea Egee la Marea Baltică”. Alianţa astfel constituită era văzută ca “cel mai eficient cordon sanitar” care se putea institui pentru a separa puterile perdante în urma războiului mondial. În cele din urmă, concepţia supradimensionată a lui Take Ionescu, va lăsa loc unei entităţi federale mai restrânse, Mica Înţelegere[12].

Chiar marile puteri tindeau, în această perioadă, să trateze această regiune ca pe un întreg, ca o zonă distinctă în relaţiile lor internaţionale. Această atitudine era împărtăşită şi de Statele Unite, care avansaseră în 1919 credite mai multor state din “Europa Centrală”, printre care se numărau Cehoslovacia, Letonia, Lituania, Polonia, România şi Regatul sârbo-croato-sloven[13].

Proiectul alianţei de la Baltică la Marea Neagră s-a putut dezvolta mai ales ca urmare a ameninţării expansiunii comuniste. Moscova trăia, în primii ani ai regimului comunist, febra internaţionalistă, nefiind de loc dispusă să ajungă la un compromis cu statele aflate în vecinătatea graniţelor sale vestice, pe care ar fi dorit să le vadă înglobate într-o mare uniune comunistă mondială. Cu atât mai puţin dorea Rusia să se înţeleagă cu naţiunile care până în ajunul revoluţiei bolşevice făcuseră parte din Rusia ţarilor, cu cât Lenin şi tovarăşii săi preluaseră de la Romanovi ambiţiile imperiale cu care altoiseră mondialismul doctrinei comuniste. Sau, după cum se exprima filosoful Nicolai Berdiaev, bolşevismul reprezenta „o sinteză între Marx şi Ivan cel Groaznic”[14]. Cu deosebire Troţki, care a pus bazele Armatei Roşii, omul numărul 2 al regimului, susţinea ideea că revoluţia din Rusia

[9] Vezi articolul 21 din Pactul Societăţii Naţiunilor, în Nicolae Titulescu, *op.cit.*, p. 386.
[10] vezi *“Viaţa Basarabiei”*, anul V, nr. 7-8, iulie-august 1936.
[11] A.N.I.C., fond Vasile Stoica, dosar I/137, f. 1-137.
[12] Frederic C. Nanu, *op.cit*, p. 30 şi următoarele.
[13] Valeriu Florin Dobrinescu, Ioan Giurgea, *Un izvor american despre situaţia financiar-economică a României şi raporturile ei comerciale internaţionale*, în *Românii în istoria universală*, vol. III 3, Universitatea “Al. I. Cuza”, Iaşi, 1998, p. 434.
[14] Nicolai Berdiaev, *Originile şi sensul comunismului rus*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 150.

era începutul revoluţiei sociale mondiale, ceea ce plasa, în primul rând statele vecine, sub spectrul unei ameninţări evidente[15]. Mai mult, Internaţionala Comunistă, formal mandatara mişcării comuniste mondiale, era de fapt strict subordonată Biroului Politic al partidului, problemele sale fiind tratate în acest for în strânsă corelaţie cu celelalte aspecte ale politicii externe[16]. Aşadar, unul dintre primii factori care crea solidarităţi larg regionale, era unul mai degrabă extrinsec: un pericol comun.

Aceste perspective au creat un potenţial de cooperare între statele din regiunea baltică situate între Germania şi Rusia. Desigur, erau multe alte modalităţi, unele complementare, de păstrare a *statu-quo*-ului în regiune. Primul dintre acestea era acela legat de păstrarea solidarităţii între naţiunile care câştigaseră Primul Război Mondial. Apoi, principalul aliat al Franţei în regiune, Polonia, putea să-şi asume sarcina de a apăra ordinea politică din regiune, cu ajutorul naţiunilor baltice înseşi. În fine, se putea crea o alianţă cât mai solidară a naţiunilor din regiunea baltică, interesate şi dornice să-şi asume sarcina de a organiza pacea zonală, de a crea o nouă casă a securităţii baltice.

II.a. Ideologia politică a Baltoscandiei, ca o nouă regiune în Europa

Una dintre ideile interesante cu privire la o nouă arhitectură politică a acestei regiuni a fost cea a Baltoscandiei. Termenul a fost folosit pentru prima dată, având conotaţii politice, în perioada interbelică. Rădăcinile sale pot fi însă găsite în discuţiile geografilor baltici de la sfârşitul secolului al XIX-lea. În 1898 geologul finlandez Wilhelm Ramsay a creat termenul de Fenoscandia. Acesta trebuia să îmbrăţişeze Scandinavia şi Finlanda, inclusiv Karelia orientală şi Peninsula Kola. Ca argument care încerca să motiveze o asemenea creaţie politică, Ramsay a adus similitudinea caracteristicilor geologice ale zonei. Semnificativ este însă faptul că termenul a fost folosit în premieră într-o perioadă de rusificare şi opresiune. Practic, bătălia împotriva rusificării s-a transferat în arhitectură, artă, muzică, geografie[17].

Baltoscandia poate fi văzută ca pe o versiune mai largă a Fenoscandiei. Termenul a fost introdus de către geograful suedez Sten de Geer în 1928, pe bazele teoriei lui Ramsay. Dezvoltând argumentele savantului finlandez, noua teorie distingea 9 trăsături comune în interiorul Fenoscandiei. Constituind o legătură între Fenoscandia şi Ţările Baltice, de Geer a evidenţiat doar trăsăturile geologice. El a recunoscut însă şi alte caracteristici comune, precum erau religia, rasa nordică şi conceptul statului nordic. Cu toate acestea, Fenoscandia a fost privită ca miezul Baltoscandiei, deşi 7 dintre trăsăturile sale puteau fi regăsite şi în Estonia, iar

[15] Boris Bajanov, *Kremlinul anilor ´20*, Editura Cogito, Oradea, 1991, p. 99.
[16] Dmitri Volkogonov, *op.cit.*, p. 345.
[17] Marko, Lehti, *Baltoscandia as a national construction*, în Kalervo Hovi (editor), *Relations between the Nordic countries and the Baltic nations in the XXth Century*, Turku, 1998, p. 23.

câteva în Letonia. Lituania a fost exclusă complet din proiect lui de Geer[18].

Baltoscandia a căpătat un înţeles mai larg atunci când conceptul a fost preluat de estonieni şi de lituanieni. Profesorul Edgar Kant, care a predat geografia la Universitatea din Tartu, a publicat în 1934 o lucrare în care a dezvoltat ideile lui de Geer şi a multiplicat conexiunea dintre naţiunile Baltoscandiei. De Geer folosise termenul de peninsulă doar pentru a defini Scandinavia şi Finlanda. Kant a considerat că şi regiunea geografică în care se aflau Estonia şi Letonia forma o peninsulă. Lituania era însă percepută ca fiind o parte a Europei continentale. O altă probă folosită de Edgar Kant a fost demografia relativ redusă a naţiunilor Baltoscandiei. Spre deosebire de suedezul de Geer, Kant a reliefat mai mult cadrul cultural comun al acestor popoare. În viziunea lui Kant, de altfel, Europa, ca şi continent, se termina la frontierele orientale ale Finlandei, Estoniei şi Letoniei. Imediat după această limită, începea ceea ce el denumea „Marea Siberie”[19].

După cum se poate constata, până aici, Lituania a fost exclusă din toate proiectele privind crearea unei regiuni cu statut special în Europa. Acest lucru a încetat odată ce Kazys Pakstas, un profesor de geografie lituanian, a început să susţină un ciclu de conferinţe în regiunea Mării Baltice. El a insistat mai ales asupra chestiunilor culturale şi politice. Pakstas a găsit ceea ce a căutat, anume 6 trăsături comune în Baltoscandia, toate integrând şi Lituania. Argumentele sale – Baltoscandia era:

- o regiune cu trăsături geografice distincte;
- o arie locuită de naţiuni de caracter nordic;
- o regiune cu 7 limbi mici;
- o regiune asociată creştinătăţii occidentale;
- o regiune ce trebuia unificată de naţiunile ce o locuiau;
- o regiune cu interese culturale comune şi afecţiune reciprocă, depozitară a unor valori importante precum respectul, colaborarea şi pacea[20].

Tezele sale, a căror argumentaţie ştiinţifică lăsa de dorit, urmăreau să inducă ideea unei unităţi politice a Baltoscandiei[21].

Ideea unităţii popoarelor de pe ţărmurile vestice şi estice ale Mării Baltice nu a fost inventată de către Kant sau Pakstas. Această perspectivă a fost reliefată, pentru prima dată, de către politicianul estonian cu vederi liberale, purtător al spiritului universitar dorpatian, Jaan Tõnnison la 25 august 1917. Rafinatul şi inteligentul politician estonian a vorbit atunci în Dieta provincială a Estoniei în faţa elitei acestei provincii ţariste. Tõnnison a argumentat, cu acel prilej, în favoarea unificării Lituaniei, Letoniei, Estoniei, Finlandei şi Scandinaviei într-o federaţie de

[18] Silviu Miloiu, *The Baltic Unity: between project and failure*, în *Annales d'Université “Valahia”, Section d'Archéologie et d'Histoire*, Tome II-III, Târgovişte, 2000/2001, p. 224.
[19] Marko Lehti, *Baltoscandia.…*, p. 24.
[20] *Ibidem*, p. 24.
[21] Silviu Miloiu, *The Baltic Unity.…*, p. 225.

state cu 30 de milioane de locuitori (cifra exactă era de numai 20 de milioane)[22]. Numai crearea unei asemenea federaţii a Baltoscandiei, considera Jaan Tõnnison, putea face posibilă independenţa Estoniei. Reprezentând o respingere a dominaţiei sovietice, conceptul lansat de politicianul estonian putea însemna crearea unui nou Noi, opus Celorlalţi, unde Estonia se putea integra şi construi propriul său loc sigur[23]. Ideea lui Tõnnison, vizionară în contextul în care majoritatea reprezentanţilor estonieni erau promotori ai ideii autonomiei ţării în cadrul Imperiului Rus, sau, în cazul celor câţiva mai radicali, al independenţei statului estonian, nu a fost înţeleasă de contemporani şi nu s-a materializat în perioada interbelică[24]. Ideea naţională era încă prea puternică pentru a face loc ideii federale în planurile politicienilor estonieni. Chiar şi autorul acestei idei a trebuit, mai târziu, să se încline în faţa realităţilor şi să gândească un plan de creare a unei uniuni regionale cu ambiţii mai modeste, care să grupeze Ţările Baltice, Polonia şi Finlanda[25]. Nici avansurile făcute mai târziu de politicienii baltici statelor scandinave nu au întrunit adeziunea scandinavilor, care, din 1923, au început să fie trataţi pe arena internaţională ca un grup omogen, căruia i se atribuia, prin rotaţie, unul dintre locurile nepermanente din Consiliul Ligii Naţiunilor[26].

II.b. Proiectul Ligii Diagonale (1919-1920) mergând de la Marea Neagră la Marea Baltică, ca o zonă de separare a Rusiei de Germania

După cele dintâi eşecuri ale ideii unei Ligi Baltice, s-a născut o nouă perspectivă de integrare regională. Realizatorii proiectului au fost, în regiunea baltică, ministrul de externe al Letoniei, Zigfrids Meierovics, iar în regiunea sud-est europeană Take Ionescu. Acesta din urmă, după cum am mai arătat, nu gândea prelungirea uniunii regionale până pe coasta orientală a Balticii, acolo unde locuiau naţiunile baltice. Proiectul a fost susţinut puternic în Finlanda de către ministrul de externe finlandez Rudolf Holsti. Liga, în concepţia lui Meierovics, urma să fie alcătuită din Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, România, Ucraina şi Bielorusia. Ţările Antantei au dat de înţeles că susţin crearea unei asemenea ligi. Era avută în vedere perspectiva favorabilă creată de faptul că o asemenea ligă va constitui un puternic stăvilar atât la adresa răspândirii bolşevismului înspre Europa Occidentală, cât şi pentru a preveni expansiunea politică şi economică a Germaniei în estul Europei[27]. Crearea unei ligi „diagonale” s-a dovedit a fi o imposibilitate, mai cu seamă după

[22] vezi proiectul şi argumentaţia politicianului estonian în lucrarea editată de Jaan Tõnnisoni Instituut, *Jaan Tõnnison. Eesti välispoliitikas 1917-1920*, Jaan Tõnnisoni Instituudi Kirjastus, Tallinn, 1993, p. 9-12.
[23] Marko Lehti, *Baltoscandia…*, p. 25.
[24] Silviu Miloiu, *The Baltic Unity…*, p. 225.
[25] vezi articolele din ziarul *„Postimees”*, ziar al cărui editor era politicianul şi viitorul ministru de externe estonian, în *Jaan Tõnnison…*, p. 24 şi următoarele.
[26] T. K. Derry, *A History of Scandinavia. Norway, Sweden, Denmark, Finland and Iceland*, London, 1979, p. 315.
[27] Heikki Roiko-Jokega, *In Light and Shadow. Turning points in Finnish-Estonian relations between the years 1860-1991*, în Kalervo Hovi (editor), *Relations between…*, p. 92.

anexarea Ucrainei şi Bielorusiei de către Rusia sovietică[28].

Aceleiaşi atmosfere favorabile proiectelor mari, de organizare a Europei dintre Germania şi blocul slavic răsăritean, i-a slujit şi viziunea ministrului de externe estonian Jaan Poska. Acesta accentua faptul că în regiune locuiau circa 100 de milioane de oameni. Această cifră arăta prin ea însăşi, continua diplomatul estonian, modul în care micile puteri puteau deveni mari[29].

Cu toate motivaţiile structurale de ordin politic, militar sau moral care păreau a impune realizarea unei asocieri mai largi a statelor din răsăritul continentului, reuşitele nu s-au situat la nivelul aşteptărilor. Nici poziţiile marilor puteri faţă de Rusia sovietică nu erau încă foarte clar stabilite în vara anului 1920. Pe de o parte, la Foreign Office se insista asupra soluţionării pe calea negocierilor a disputelor dintre Rusia şi statele limitrofe, pe de alta Franţa nu era dispusă încă la un dialog, în timp ce Statele Unite se pronunţau pentru menţinerea integrităţii teritoriale a Rusiei şi pentru dialog în chestiunile controversate[30]. Un stat precum erau S.UA. îşi putea permite, aşa precum a şi făcut-o prin vocea secretarului de Stat, Bainbridge Colby, să refuze să acorde recunoaşterea diplomatică Moscovei[31]. Un stat mic, ce avea frontieră comună cu Rusia, putea numai cu greu să adopte o politică similară.

Politica strict naţională a statelor mici, care au primit oferte tentante din partea guvernului bolşevic de a încheia tratate de pace şi de recunoaştere a frontierelor, este de înţeles. Toate acestea se întâmplau într-un context internaţional confuz, în care, după cum se arăta într-un raport întocmit de şeful legaţiei române de la Stockholm, nici primăvara anului 1920 nu adusese o clarificare a poziţiei ţărilor aflate în nordul Europei, limitrofe Rusiei, faţă de mijloacele de combatere a bolşevismului. Deşi se dorea, în principiu, realizarea unei unităţi de acţiune, conferinţa de la Helsingfors (Helsinki)[32] înregistrase un eşec în această privinţă. Ministrul de externe suedez îi declarase diplomatului român Arion că avea impresia că exemplul Estoniei, care încheiase un tratat de pace cu Rusia, va fi urmat de Finlanda, Letonia şi Polonia[33].

Cu toate acestea, în anul 1921 s-au păstrat elementele de solidaritate pe plan regional, care păreau a îngădui formarea unei alianţe mai largi la graniţa de vest a Rusiei sovietice. Într-o discuţie pe care ministrul plenipotenţiar român de la Helsinki a avut-o cu omologul său leton, acesta din urmă îi declarase că ţara sa îşi va apăra cu toate forţele independenţa şi-i solicita României să-şi pună în joc toată influenţa pe care o deţinea pe lângă aliata sa, Polonia, pentru a obţine un acord amiabil cu Lituania, care ar fi reţinut Kaunasul de la o alianţă cu Rusia sau cu

[28] Silviu Miloiu, *The Baltic Unity…*, p. 226.
[29] Marko Lehti, *A Baltic League as a construct of the new Europe. Envisioning a Baltic region and small state sovereignty in the aftermath of the First World War*, Editura Peter Lang, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien, 1999, p. 189.
[30] Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia pentru…*, p. 87.
[31] Edward W. Chester, *op.cit.*, p. 259-261.
[32] vezi prezentarea obiectivelor acestei conferinţe în „Helsingin Sanomat", nr. 13, 15 ianuarie 1920.
[33] Arhiva M.A.E., fond 71/1920-1944, Dosare speciale, vol. 42 R 1, România. Relaţii cu U.R.S.S., f. 1 (telegrama nr. 124 din 1 aprilie 1920, de la Legaţia din Stockholm, Arion, pentru M.A.S., Bucureşti).

Germania[34].

II.c. Proiecte de constituire a unei ligi baltice: 1917 - 1934

Organizarea păcii pe ţărmurile estice ale Mării Baltice părea a fi o chestiune de bun-simţ şi realism pentru popoarele baltice. După cum sublinia Hugo Vitolds, deşi naţiunile baltice reuşiseră în idealul lor naţional după Marele Război, viaţa nu este o perpetuă devenire. Şi, pentru a evita o repetare a istoriei, naţiunile baltice era necesar să găsească o formulă de colaborare între ele. Mai cu seamă că posibilii lor adversari se numeau Germania şi Rusia, adică două dintre marile puteri ale Europei[35].

Primele proiecte politice de creare a unei ligi baltice au apărut în 1918, sub ocupaţie germană. Ants Piip, unul dintre membrii delegaţiei estoniene trimise în Occident pentru a câştiga simpatia opiniei publice şi a cercurilor politice de acolo pentru cauza naţiunii sale, a declarat că libertatea Estoniei însemna libertatea Mării Baltice. Acest discurs era prezentat ca fiind un principal argument în favoarea obţinerii independenţei de către estonieni. Piip admitea lipsa de potenţial politic a naţiunilor baltice singure, dar adăuga că această slăbiciune va putea fi compensată prin crearea de alianţe cu alte state[36]. Deocamdată, conceptul estonian era departe de deviza letonă: *o Letonie liberă, într-o Rusie liberă*.

În toamna anului 1918, în Estonia, discuţiile cu privire la formarea unei ligi baltice au atins apogeul. Cei doi membri ai delegaţiei estoniene trimise în Occident, Ants Piip şi Kaarel Pusta, au redactat un memoriu lung şi detaliat. În cadrul acestui memoriu, cei doi au argumentat în favoarea integrării ţării lor într-o grupare mai largă, baltică. Planul de creare a ligii baltice a fost predat Foreign Office-ului şi publicat în câteva reviste şi ziare. Cei doi diplomaţi considerau că naţiunile din această regiune puteau fi împărţite în trei grupuri : naţiunile din regiunea Balticii orientale (finlandezi, estonieni, letoni), naţiunile scandinave şi naţiunile sud-baltice (polonezi, lituanieni, bieloruşi şi populaţia din Prusia Orientală). Liga baltică nu era percepută neapărat ca o alianţă militară, ci mai degrabă ca un organism supranaţional, cu suveranitate proprie[37]. Instituţiile şi acţiunile comune pe care le gândiseră cei doi diplomaţi estonieni aveau în vedere, pe plan politic, întâlnirile regulate între reprezentanţi ai naţiunilor baltice sau ai ministerelor de externe ale acestora, acţiuni diplomatice comune în exterior, o politică comună în chestiuni importante precum Rusia şi bolşevismul, constituirea unei alianţe politice; pe plan militar se urmărea unificarea acţiunilor militare, protejarea comună a frontierelor, uniformizarea organizării armatelor, ajutor militar reciproc; în domeniul economic se dorea realizarea unor tarife poştale şi telegrafice comune, a unor legături de comunicaţie cât mai bune, schimbul reciproc de bunuri, o politică vamală şi de taxe

[34] Idem, Letonia, Relaţii cu alte state, vol. 8, f. 38 (telegrama nr. 24 din 16 aprilie 1921 de la Legaţia din Helsingfors pentru M.A.S.).
[35] Hugo Vitolds, *La Mer Baltique et les Etats Baltes*, Paris, 1935, p. 293-295.
[36] H. Talvar, *The Foreign Policy of Estonia 1920-1939*, Perioodika, Tallinn, 1982, p. 31.
[37] Marko Lehti, , *Baltoscandia.…*, p. 34.

comună[38]. Liga urma să fie bazată pe tratate încheiate între părţi, nu pe o constituţie. Cea mai importantă instituţie a sa, Consiliul, alcătuită din şefii de guverne şi ai diplomaţiilor, urma să se întrunească de 3-4 ori pe an. Consiliul ar fi trebuit să fie asistat în activitatea sa de un secretar general permanent. În felul acesta, s-ar fi realizat unitatea de comandament suprem a armatelor, coordonarea flotelor de război, s-ar fi creat trupe de jandarmerie comune etc[39]. Proiectul, discutat la Londra, Paris şi Stockholm, nu a fost realizat niciodată, dar a constituit baza ideatică tuturor discuţiilor de mai târziu.

Faza activă de cooperare dintre Ţările Baltice datează din anii 1920-1925. Primii paşi în direcţia cooperării multilaterale au fost întreprinşi în toamna anului 1919, când Estonia, Letonia, Lituania şi Finlanda şi-au trimis reprezentanţi la primele conferinţe. În general, discuţiile s-au focalizat asupra necesităţii încheierii unei alianţe militare între cele patru state reprezentate[40]. La conferinţa de la Tartu, din 29 septembrie – 1 octombrie 1919, au luat parte mai mulţi dintre pionierii proiectelor de alianţă baltică: Holsti (ministrul de externe) şi Vennola (prim-ministru) de la finlandezi, Strandman, Poska şi Piip de la estonieni, Ulmanis şi Meierovics de la letoni, Leonas, Zaunius şi Šliūpas de la lituanieni. În contextul discuţiilor cu privire la încheierea păcii între statele succesoare Rusiei şi Moscova, s-a abordat, chiar de la această conferinţă, constituirea unei alianţe între statele limitrofe[41].

După cum remarca deputatul şi fostul ministru francez Gaston Bazile în ziarul *"Le Messager Polonais"*, din 27 decembrie 1929, deja cu nouă ani în urmă o uniune baltică părea a fi fost realizată[42]. Primul pas fusese întreprins de politicianul leton Meierovics. Acţionând precum Take Ionescu în Europa central-sud-estică, după eşecul planului ligii diagonale acesta a imaginat un bloc baltic constituit din Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania şi Polonia. Această alianţă regională extinsă era destinată a fi un instrument de pace în nord-estul Europei[43], un baraj în calea expansiunii comuniste, un dig puternic împotriva tendinţelor previzibile de revanşă ale Germaniei şi un inel important în lanţul de alianţe răsăritene creionate de Franţa[44]. În cele din urmă, încercarea Letoniei, susţinută şi de Estonia, a eşuat. Gaston Bazile distingea în acest eşec impactul intrigilor străine, al rezistenţei

[38] Idem, *A Baltic…*, p. 200.
[39] Ion Popescu-Puţuri, *Îndemn la creaţie*, p. 335-336.
[40] Marko Lehti, *Realized forms of Border-State co-operation*, în *Tundmatu Eesti Vabariik*, 1993, p. 142.
[41] Vezi minutele discuţiilor în A.N.F., fond Rudolf Holsti, vol. 22, f. 1-9 (Suomen, Viron, Latvian ja Liettuan välinen konferenssi Tartossa, Viron Ylioppilasyhdistyksen talolla, syyskuun 29 – lokakuun 1 1919).
[42] Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, 1923-1940, Relaţii cu Anglia, Argentina, Bulgaria..., volumul 7, f. 49-50 (telegrama nr. 3675 din 28 decembrie 1929, de la Legaţia din Varşovia, pentru Ministerul Afacerilor Externe, Bucureşti).
[43] *Ibidem*, f. 101 (articolul din 31 octombrie 1930, publicat de cotidianul *"Le Temps"*, semnat Henri de Montfort).
[44] Silviu Miloiu, *Plans and…*, p. 109-110.

Lituaniei, opoziţiei Poloniei şi indiferenţei Finlandei[45]. Conferinţa de la Helsinki din ianuarie 1920 a fost martora eforturilor estoniene (lipsite de reuşită) de a obţine susţinere pentru încheierea unei alianţe militare între cele cinci state participante, care ar fi putut juca împotriva eforturilor sovietice de a distruge noua ordine politică din partea orientală a Balticii[46].

Din această primă încercare, s-a păstrat o oarecare solidaritate pe plan regional (trebuie să excludem de la această apreciere *da capo* relaţiile dintre Lituania şi Polonia care-şi păstrau încrâncenarea). De altfel, ministrul Estoniei în Franţa, fost ministru de externe al ţării sale, M. Pusta, remarca la o conferinţă de presă susţinută la *Carnegie Foundation* din Londra, că nu se putea vorbi despre un eşec. Diplomatul estonian a explicat auditoriului că "deşi uniunea baltică formal nu fusese realizată, virtual deja exista"[47].

În august 1920 a avut loc Conferinţa Ţărilor Baltice de la Riga - Bulduri. La această conferinţă a fost discutat statutul Mării Baltice şi al părţii estice a Europei nordice. Principiile pe baza cărora urma a fi creată uniunea baltică vizau încheierea unor convenţii economice, organizarea unei agenţii centrale a căilor ferate, protejarea operelor literare şi artistice, lupta împotriva epizootiilor şi crearea unui tribunal de arbitraj permanent[48]. Organul cel mai important al acestei alianţe se dorea a fi un organism permanent numit Consiliul plenipotenţiarilor statelor baltice. Deja în anul 1922 cele mai multe parlamente ratificaseră tratatul din 1920[49]. Din păcate, ca şi în cazul conferinţelor anterioare, reuşitele nu s-au ridicat la nivelul aşteptărilor: Polonia desfăşura acţiuni militare împotriva Rusiei, în timp ce Lituania tocmai încheiase în ajunul conferinţei tratatul cu Moscova, iar Letonia a procedat în mod similar în timpul acesteia. Mai mult, disputele teritoriale ale Poloniei cu Lituania şi Letonia au devenit tot mai serioase, la fel ca şi divergenţele dintre Paris şi Londra cu privire la organizarea păcii în această regiune. Astfel, treptat, discuţiile s-au restrâns numai la proiectele care creau o solidaritate mai strânsă între participanţi. Comisiile conferinţei au elaborat un proiect de uniune monetară şi o convenţie juridică ce rezolva chestiuni de drept internaţional. Numai delegaţiile Estoniei, Letoniei şi Poloniei erau însă dispuse să semneze aceste înţelegeri[50]. Nici un singur parlament nu a ratificat acordurile la care se ajunsese la conferinţă. Încercările de a forma un bloc antisovietic, alcătuit din cinci state din

[45]Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, 1923-1940, Relaţii cu Anglia, Argentina, Bulgaria..., volumul 7, f. 49-50.
[46] Kalevi J. Holsti, *The Origins of the Finnish foreign policy, 1918-1922. Rudolf Hoslti's role in the policy*, Microfilm, Stanford University, Ann Arbor University Microfilms International, 1961, p. 205.
[47] Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, 1923-1940, Relaţii cu Anglia, Argentina, Bulgaria..., volumul 7, f. 49-50.
[48] Silviu Miloiu, *Plans and…*, p. 110.
[49] Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, 1923-1940, Relaţii cu Anglia, Argentina, Bulgaria..., volumul 7, f. 49-50.
[50] Ion Popescu-Puţuri, *op.cit.*, p. 336-337.

regiunea baltică, au eşuat[51]. Singura instituţie care a supravieţuit a fost un Consiliu format din reprezentanţi ai ţărilor participante, a cărui menire era aceea de a se întruni periodic cu sarcina de a găsi căile cele mai aedcvate de realizare a alianţei baltice[52].

Conferinţa de la Helsinki din iulie-august 1921 a guvernelor estonian, finlandez, leton şi polonez a făcut noi paşi înainte în cooperarea baltică. La această conferinţă, în carul căreia s-au abordat probleme ale orientului european, ministrul României, D. Plesnilă, a evitat să se amestece în problemele circumscrise spaţiului baltic. El a făcut în aşa fel încât să lipsească din oraş în perioada conferinţei[53]. Guvernelor statelor participante au adresat, ca urmare a unei decizii adoptate la conferinţă, note de protest la Moscova faţă de modul în care sovieticii înţelegeau să-şi onoreze semnăturile abia puse pe tratatele de pace încheiate cu statele din regiunea baltică[54]. Guvernul finlandez, care se alăturase celorlalte state şi ca urmare a încălcărilor de către sovietici a tratatului în Karelia de est, a acuzat Moscova de a fi încălcat autonomia karelienilor, menţionată special în tratatul de la Tartu[55].

În anul 1922 iniţiativa concentrării statelor care fuseseră parţial sau total subjugate de Rusia a fost preluată de ministrul afacerilor străine finlandez, Holsti[56]. Planurile de grupare a ţărilor din arealul Mării Baltice, (re)iniţiate de acesta, au dus la încheierea Acordului de la Varşovia din 27 martie. Acordul a fost semnat de reprezentanţii Poloniei, Letoniei, Estoniei şi Finlandei. Preambulul acestui acord arăta că statele semnatare erau dornice de a-şi afirma comunitatea intereselor politice şi economice. Semnatarii îşi recunoşteau reciproc tratatele semnate cu Rusia sovietică şi se obligau să nu intre în nici o înţelegere care ar fi afectat direct sau indirect interesele celorlalţi participanţi şi să-şi comunice reciproc textele tratatelor semnate. Articolul 7 al acordului stabilea ca, în cazul în care unul dintre semnatari era atacat fără provocare de către un alt stat, ceilalţi semnatari vor adopta o atitudine amicală faţă de statul atacat şi vor conferi în privinţa măsurilor ce se cuveneau a fi adoptate[57].

Ideile lui Holsti erau în consonanţă cu cele ale lui Meierovics dar, ca şi în cazul diplomatului leton, s-a văzut că piedicile în calea transpunerii lor în practică erau foarte puternice. Imediat după întoarcerea sa la Helsinki, Holsti a participat la o conferinţă de presă, la care a afirmat că Conferinţa de la Varşovia fusese cea mai importantă conferinţă baltică. Celelalte conferinţe slujiseră doar ca suport pentru conferinţa de la Varşovia. Aceasta din urmă, afirmase Holsti în cadrul conferinţei de presă, hotărâse coordonarea politicilor externe ale statelor semnatare, cooperare

[51] A. Varslavāns, *Baltic Alliance and international politics in the first part of the 1920s*, în John Hiden and Aleksander Loit (editori), *The Baltic…*, p. 46.
[52] Ion Popescu-Puţuri, *op.cit.*, p. 336-337.
[53] *Reprezentanţele diplomatice…*, p. 208.
[54] Kalevi Holsti, *op.cit.*, p. 277.
[55] Eino Jutikkala, Kauko Pirinen, *op.cit.*, p. 244.
[56] *Relaţiile româno-sovietice. Documente, 1917-1934*, vol. I, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1999, p. 184-185.
[57] Bronis J. Kaslas, *op.cit.*, p. 142-143.

politică şi economică, precum şi neutralitatea binevoitoare în cazul în care una sau mai multe dintre puterile semnatare ar fi fost atacate[58]. Holsti a fost mai uşor să convingă presa internaţională de dreptatea cauzei lui, decât legislativul din Finlanda, care se temea de o cooperare prea strânsă şi o asociere cu cauza Ţărilor Baltice. Dezavuat de propriul parlament, după cum observau diplomaţii români de la Helsinki, Holsti a demisionat[59]. Finlanda, din acest moment, a părăsit politica zonală axată pe Marea Baltică şi pe ţările riverane acesteia şi a început să se îndrepte spre o colaborare cu statele scandinave, de care se considera mult mai apropiată[60].

Trebuie adăugată la opţiunea Finlandei şi poziţia sa mai bună pe plan internaţional, inclusiv în ceea ce priveşte politica U.R.S.S. faţă de Helsinki. În anul 1923, de pildă, manevrele militare pe care Armata Roşie le efectuase, îndelung trâmbiţate de Troţki, aveau în vedere Polonia şi Ţările Baltice, deoarece se desfăşuraseră la graniţele acestor state, după cum remarca şi ataşatul militar al României de la Londra, colonelul Ion Antonescu, pe data de 27 noiembrie 1923[61].

În continuare, diplomaţia românească avea privirea aţintită asupra demersurilor întreprinse în spaţiul baltic în direcţia constituirii unei alianţe zonale. De altfel, România, care era deja parte a unei astfel de experienţe, urmărea cu mare atenţie orice alţi paşi întreprinşi în Europa pe o asemenea cale. Bucureştii sperau că, în acest mod, securitatea Europei situate între Rusia sovietică şi Republica de la Weimar se va consolida, ceea ce ducea implicit şi la o întărire a propriei securităţi. Pe de altă parte, orice nouă alianţă regională ar fi adus partea ei de originalitate juridică şi politică, ar fi creat un nou model, de unde şi Mica Înţelegere s-ar fi putut inspira.

Un alt pas în direcţia creării unei arii de securitate pe coasta Mării Baltice a fost făcut prin semnarea, pe data de 1 noiembrie 1923, la Riga, a Tratatului de alianţă defensivă dintre Letonia şi Estonia[62]. Diplomaţii români din Varşovia au fost prompt informaţi de însărcinatul cu afaceri al Estoniei de încheierea acestei alianţe politice defensive, dublată de o convenţie militară[63], ei transmiţând informaţia la Palatul Sturdza câteva zile mai târziu. Convenţia militară, remarca diplomatul român Alexandru Florescu, într-un material informativ despre Ţările Baltice, fusese urmată de o "uniune economică şi vamală" între cele două state. Aceasta nu intra însă în vigoare înainte de elaborarea unui tarif vamal comun şi a unei legislaţii

[58] A.N.F., fond Rudolf Holsti, vol. 30 (Press conference from March 23rd, 1922).
[59] Parlamentul finlandez i-a acordat vot de neîncredere ministrului de externe cu o balanţă de 96 la 62, vezi Kalevi Holsti, *op.cit.*, p. 399.
[60] Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, 1923-1940, Relaţii cu Anglia, Argentina, Bulgaria..., volumul 7, f. 82-90 (telegrama nr. 240 din 16 aprilie 1937, de la Legaţia din Helsinki, pentru M.A.S., Bucureşti).
[61] Valeriu Florin Dobrinescu, *Plata şi răsplata istoriei. Titulescu, Antonescu şi relaţiile anglo-române din anii ´20*, Editura Neuron, Focşani, 1996, p. 68.
[62] Arh. M.A.E., fond 71/1920-1944, Letonia, Relaţii cu alte state, vol. 7, f. 49-50.
[63] *Ibidem*, f. 47 (telegrama nr. 5434 din 4 noiembrie 1923 de la Legaţia din Varşovia, pentru M.A.S., Bucureşti).

unificate pentru ambele state[64]. Se anticipa că lucrările vor dura mult timp. Diferenţa de monedă nu făcea altceva decât să complice lucrurile (latul leton era echivalentul francului aur, în timp ce Parlamentul estonian hotărâse ca marca să fie înlocuită cu coroana estoniană, echivalent al coroanei suedeze - o coroană suedeză reprezenta 100 de mărci estoniene). Letonia a propus ca în această înţelegere să intre şi Lituania, dar Kaunsaul a refuzat oferta Rigăi[65].

În aceeaşi sinteză asupra evoluţiilor politice, diplomatice, economice şi sociale din Ţările Baltice, diplomatul român făcea o trecere în revistă a diferitelor formaţiuni politice din Letonia şi a opţiunilor acestora în materie de politică externă. Era remarcată, în primul rând, poziţia Uniunii Agricultorilor, al doilea partid reprezentat în anul 1924 în Saeima, care-i avea în mijlocul său pe doi dintre cei mai importanţi oameni politici din această ţară: Zigfrids Meierovics şi Karlis Ulmanis. Acest partid împărtăşea opiniile liderului său în problemele externe, Meierovics , fiind aşadar partizan al unei înţelegeri nu numai între statele baltice (incluzând aici şi Finlanda), ci şi cu Polonia. Pe de altă parte, Partidul Social-Democrat înclina, în politica de securitate regională, spre o formulă care să includă atât statele baltice cât şi statele scandinave. Germanii baltici, în schimb, înclinau spre o alianţă strict baltică, cu excluderea Poloniei şi a Finlandei[66].

Privind politica externă oficială a Statelor Baltice, ministrul României în Polonia remarca faptul că Estonia şi Letonia promovau o politică baltică. Aceasta presupunea cel puţin o înţelegere de principiu în politica externă, dacă nu o alianţă în sens strict. Apropierea Letoniei de Lituania, remarca diplomatul român, nu era bine văzută la Varşovia. Un indiciu în acest sens fusese dat de Conferinţa Ţărilor Baltice de la Kowno, care fusese văzută ca un gest inamical faţă de Polonia al Letoniei şi Estoniei, după cum miniştrii plenipotenţiari ai Varşoviei se grăbiseră să informeze guvernele pe lângă care erau acreditaţi. Cele două state respinseseră acuzele Sanaţiei. Ele arătaseră că o apropiere de Lituania era necesară, în acest fel regimul de la Kowno fiind sustras influenţelor ruse şi germane. De asemenea, era amintit faptul că acea conferinţă avusese în studiu doar chestiuni economice, vamale, legate de comunicaţii, de paşapoarte, de coordonarea acţiunii Statelor Baltice la Societatea Naţiunilor, îndeosebi în privinţa dezarmărilor[67]. Cu alte cuvinte, această conferinţă nu tratase probleme politice, mai ales de genul celor care să afecteze interesele Poloniei.

În acelaşi timp, la Varşovia s-a desfăşurat o conferinţă a delegaţiilor militare a statelor ce se învecinau cu Rusia. După cum am mai arătat, în cadrul acestei conferinţe a fost discutat proiectul "dezarmării proporţionale" propus de Moscova. Proiectul a fost respins de delegaţiile Poloniei, Estoniei, Finlandei şi României,

[64] *Ibidem*, Letonia, General, vol. 1, f. 2-4 (telegrama nr. 12 din 11 iulie 1924, de la Legaţia României din Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[65] *Ibidem*, f. 6-9 (telegrama nr. 17 din 16 iulie 1924, de la Legaţia României din Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[66] *Ibidem*.
[67] *Ibidem*.

www.cetateadescaun.ro

deoarece forţele lor armate erau situate la nivelul minim necesar pentru a menţine securitatea frontierelor. Semnatarii - generalii P. Lill, O. Eneckell, E. Penikis, S. Haller şi N. Petala - au cerut să se înceapă cu încheierea unui pact mutual de neagresiune pe baza *statu-quo*-ului şi diminuarea flotei ruseşti de la Marea Baltică şi de la Marea Neagră. Condiţiile solicitate, ca parte a acordului, de către partenerii lor de dialog, nu au fost acceptate de sovietici şi, prin urmare, mult doritul compromis s-a lăsat aşteptat[68].

Şi pe plan internaţional, ideea constituirii unor organisme de securitate regională a început să capete tot mai multă consistenţă. Astfel, în toamna anului 1924, Consiliul Ligii Naţiunilor a însărcinat pe celebrii jurişti şi oameni politici Eduard Beneş şi Nicolas Politis să întocmească un "Protocol pentru rezolvarea paşnică a disputelor internaţionale". În cadrul acestui protocol era inserată şi o clauză ce recunoştea utilitatea acordurilor regionale, investite cu un rol important în gestionarea crizelor zonale, însă numai sub rezerva de a-şi subordona reacţia unei decizii sancţionare a Consiliului Ligii Naţiunilor[69].

Cotidianul *"Adevărul"* din 10 ianuarie 1925 informa despre vizita pe care ministrul de externe polonez Skrzynski urma a o efectua la Helsinki pentru a participa la Conferinţa miniştrilor afacerilor străine ai ţărilor din arealul baltic. În drum spre capitala Finlandei, şeful diplomaţiei poloneze urma a onora invitaţiile pe care guvernele leton şi estonian i le adresaseră. Conferinţa urma să aibă loc în perioada 16-17 ianuarie[70]. Cu privire la obiectivele pe care şi le fixase conferinţa, ca şi a cauzelor care determinaseră întrunirea acesteia, acelaşi cotidian prelua aprecierile ziarului *"Rzeczpocspolita"*. Era remarcat astfel impactul pe care agresivitatea politicii sovietice îl avusese asupra Letoniei şi Estoniei, determinându-le să-şi dorească colaborarea Poloniei. Varşovia avea, la rândul ei, un interes major în păstrarea raportului de forţe cu Rusia. Polonia nu putea admite o uniune vamală între Lituania şi Rusia sau o încorporare statului lituanian şi a portului Libau în Uniunea Sovietică. Ministrul de externe polonez declarase, referitor la conferinţa de la Helsinki, că ţara sa urmărea realizarea politicii sale pacifice. *"Adevărul"* amintea şi rezultatele conferinţei de la Helsinki. Printre acestea se număra şi hotărârea Poloniei şi a Statelor Baltice de a rămâne credincioase Ligii Naţiunilor şi protocolului de la Geneva. La aceeaşi întrunire s-a semnat şi o convenţie de arbitraj. Skrzynski afirmase, după cum remarca ziarul amintit, că la Helsinki se realizase "o operă utilă"[71].

Referitor la posibilităţile de acţiune comună ale Poloniei şi Ţărilor Baltice, ministrul de externe polonez declarase, după cum era informat Palatul Sturdza în iunie 1925, că deja se făcuseră paşi în această direcţie. Oficialul polonez dădea exemplu conferinţele continui pe care le susţinuse cu miniştrii Letoniei, Estoniei şi Finlandei. Şeful Sanaţiei remarca şi faptul că "relaţiile...cu statele baltice tind la

[68] Viorica Moisuc, *Premisele izolării…*, p. 135-136.
[69] Frederic C. Nanu, *op.cit.*, p. 98.
[70] "Adevărul", 10 ianuarie 1925.
[71] Idem, 19 ianuarie 1925.

consolidarea intereselor economice comune”[72].

Opoziţia din 1925 a Poloniei faţă de apropierea dintre Lituania şi celelalte state baltice a provocat la Kowno o reacţie foarte fermă. *“Lietuva”*, ziarul oficios al guvernului, a publicat pe data de 1 iunie un articol ce a făcut senzaţie. Semnatarul articolului îndemna nici mai mult, nici mai puţin decât la o apropiere de Germania. Ziarul înregistra în paginile sale o reacţie emoţională a societăţii lituaniene, care se simţea segregată pe plan regional. Mai mult, articolul postula ideea că Germania va înfrânge Franţa într-un viitor previzibil război; prin urmare, Lituania trebuia să-şi schimbe politica sa externă, pentru a o ancora de cea a viitoarei puteri *factotum* a Europei[73].

Diplomaţia românească remarca contactul tot mai strâns dintre Estonia şi Letonia. Preşedintele leton Jānis Čakste a efectuat o vizită la Tallinn pe data de 24 februarie 1925. Ca răspuns, preşedintele Estoniei, Jüri Jaakson, vizitase Riga în luna mai a aceluiaşi an. În raportul diplomaţilor români adresat Bucureştilor, era remarcată cordialitatea cu care a fost întâmpinat şeful statului estonian. Aceasta era o expresie a alianţei militare ce unea cele două ţări şi se dorea a fi un suport al unei uniuni vamale estoniano-letone. Cu toate acestea, ultimul obiectiv nu fusese atins cu prilejul acestor vizite la nivel înalt, după cum informa ministrul plenipotenţiar Alexandru Iacovaky. El implica câteva sacrificii pe care nici una dintre ţări nu era încă dispusă să le facă.

Presa din Statele Baltice urmărise cu atenţie evenimentele şi făcuse comentarii ce anticipau crearea unei uniuni baltice, în care să fie inclusă şi Lituania. Pentru a controla informaţiile ce inundau coloanele ziarelor, Iacovaky a conversat cu ministrul Poloniei la Riga pe marginea acestui subiect. Diplomatul român trăsese concluzia că o astfel de posibilitate era, pe moment, greu de împlinit. Pentru Lituania, ţară săracă din punct de vedere industrial, intrarea în *Zollverein*-ul baltic includea riscul ca ea să devină o piaţă de desfacere a produselor letone şi estoniene, fără a putea echilibra balanţa comercială prin vânzarea altor produse. Lituania putea însă consimţi la aceste sacrificii, dacă i s-ar fi acordat un avantaj politic legat de intrarea în alianţa republicilor baltice, observa ministrul României. Pe de altă parte, Polonia se opunea acestei opţiuni lituaniene până când nu se rezolvau chestiunile pendinte cu Kaunasul (problema Vilnei, cea a navigaţiei poloneze pe Niemen şi a accesului produselor poloneze în portul Memel)[74].

În luna martie 1925 se putea constata însă şi revigorarea interesului pentru o alianţă care să se extindă în tot spaţiul cuprins între Marea Baltică şi Marea Egee. Dintr-o discuţie pe care ministrul român în Polonia şi Letonia a avut-o cu secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine leton, Zigfrids Meierovics, răzbătea

[72] A.N.I.C., fond Casa Regală - Regele Ferdinand I, dosar 28/1925, f. 73-74 (telegrama nr. 2297 din 8 iunie 1925, de la Legaţia din Varşovia, pentru M.A.S., Bucureşti).

[73] *Ibidem*, fond Casa Regală-Regenţa, dosar 22/1930, f. 120 (telegrama nr. 2250 din 4 iunie 1925, de la Alexandru Iacovaky, Varşovia, pentru M.A.S., Bucureşti).

[74] Idem, fond Casa Regală-Ferdinand I, dosar 28/1925, f. 87-88 (telegrama nr. 2082 din 23 mai 1925, de la Varşovia, Iacovaky, pentru M.A.S.).

www.cetateadescaun.ro

tocmai "perfecta concordanţă" a intereselor româno-letone. Meierovics se arăta convins că, atunci când Rusia ar fi atacat unul dintre statele ce constituiau cordonul de apărare antibolşevic, războiul s-ar fi extins pe tot frontul. Diplomatul leton, un adevărat precursor al doctrinei lui George Kennan, a afirmat în cursul acestei întrevederi cu Alexandru Iacovaky că Rusia nu cunoştea decât limbajul forţei. El a adăugat că "nu vom fi în adevăr tari, decât numai dacă vom fi uniţi". Din punct de vedere practic, Meierovics susţinea ideea unei apropieri de Polonia, aliata României. În acest mod, era de părere omul politic leton, republicile baltice ar fi fost legate şi de România şi se putea stabili un front unic, de la Marea Neagră la Marea Baltică, stăvilar menit să apere statele interesate şi care ar putea asigura Europei apusene un sprijin pe care aceasta nu ar fi putut să-l aprecieze niciodată îndeajuns.

Secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine leton considera că amiciţia româno-letonă izvora "din însăşi firea lucrurilor şi nu putea avea decât rezultatele cele mai favorabile pentru apărarea intereselor ambelor noastre ţări"[75]. Aceste idei erau împărtăşite, de altfel, şi de partea română. Iacovaky sublinia, la rândul său, că Letonia şi România erau unite "prin interese identice" şi aspirau către un ideal comun de colaborare şi menţinere a păcii[76].

Interesului statelor din apropierea Mării Baltice de a stabiliza regiunea din punct de vedere politic şi economic nu i se suprapunea un interes identic din partea unor mari puteri. După cum remarca ministrul României de la Varşovia, Vasile Grigorcea, Germania şi U.R.S.S., aliatele de la Rappalo, urmăreau să împiedice formarea unui bloc al statelor baltice, mai ales dacă acesta manifesta tendinţa de a se apropia de Polonia[77]. De altfel, politica Moscovei viza, după cum observa lordul Tirrell, ambasadorul Marii Britanii de la Paris, crearea unui sentiment de insecuritate la toţi vecinii, spre a împiedica consolidarea lor. De aceea, Kremlinul avea aerul de a ataca, pe rând, pe toţi vecinii[78]. Mai mult, Rusia avea chiar, după opinia ministrului plenipotenţiar polonez în Letonia, Arciszewski, împărtăşită şi diplomatului român de la Riga, Th. Scortzescu, tot interesul de a crea un conflict polono-leton[79]. Guvernul polonez, se arăta în buletinul întocmit de Direcţia Orientală din Ministerul Afacerilor Străine român, era iritat de atitudinea Rigăi, adoptată şi ca urmare a intrigilor sovietice, deoarece de ani de zile Sanaţia se ocupa cu mult interes de situaţia din Ţările Baltice din motive de solidaritate şi observa acum descreşterea influenţei sale[80]. Interpretarea Direcţiei Orientale nu credem că este cea mai realistă. Polonia era, într-adevăr, dornică de a atrage Ţările Baltice

[75] Arh. M.A.E., fond 71/1920-1944, Letonia, Relaţii cu alte state, vol. 8, f. 44-47 (telegrama nr. 9 din 9 martie 1925, de la Legaţia României din Letonia, pentru M.A.S.).
[76] *Ibidem*, f. 48-49.
[77] Idem, Letonia, Relaţii cu U.R.S.S., vol. 9, f. 83-84 (telegrama nr. 4544 din 7 noiembrie 1927, de la Varşovia, Vasile Grigorcea, pentru M.A.S.).
[78] *Relaţii româno-sovietice…*, p. 296-301 (documentul nr. 174).
[79] A.N.I.C., fond Casa Regală-Carol al II-lea, dosar 130/1931, f. 15-18 (buletinul numărul 19 din 1 noiembrie 1931 al Direcţiei Politice Orientale, Secţia Orientală).
[80] *Ibidem*.

www.cetateadescaun.ro

într-o alianţă, dar într-o alianţă dominată de Varşovia. O asemenea alianţă era imposibil de realizat atâta timp cât Lituania nu era conciliată în problema Vilnei, iar ceilalţi baltici convinşi de politica pacifică şi solidară a Varşoviei.

Dincolo de neliniştile lituanienilor, apropierea poziţiilor Estoniei şi Letoniei a continuat. Pe data de 5 februarie 1927, după cum observa diplomaţia română, a fost creată o comisie mixtă a delegaţiilor celor două ţări. Rolul acesteia era de a elabora un tarif vamal comun, de a unifica legislaţia vamală şi cea privind accizele şi monopolurile, de a unifica tarifele de transport şi comunicaţii, legislaţia fiscală şi cea a brevetelor de comerţ şi de protecţie a muncii, de a trece la coordonarea politică a scontului băncilor centrale, ca şi de a examina convenţiile de comerţ încheiate de cele două ţări şi de a încerca unificarea sistemului de tratate al părţilor[81]. Energia pe care au depus-o specialiştii estonieni şi letoni timp de trei ani nu a dus la rezultatele aşteptate. Interesele particulare, demografia scăzută şi lipsa unei game variate de produse care să constituie baza unui schimb semnificativ între cele două state explică pe deplin această situaţie[82].

Poziţia internaţională solidă pe care o căpătase Letonia în anul 1929 este marcată şi de activitatea intensă depusă de oamenii politici letoni pentru a strânge legăturile ce uneau Riga de celelalte state baltice. Subsumate acestui scop sunt de amintit vizitele pe care preşedinţii Jānis Čakste şi Zemgals le-au efectuat în Estonia, Finlanda şi Suedia; ca răspuns la aceste vizite, şeful statului estonian, preşedintele Finlandei şi regele Suediei (ultimul, în perioada 29-30 iunie) efectuaseră călătorii diplomatice la Riga[83]. În acest mod, se acorda o expresie mai directă dialogului la vârf, care constituia o permanenţă a politicii acestor state.

Un rol important în încercarea de a constitui o uniune vamală a fost jucat de vizita de o zi, efectuată în octombrie 1929 de ministrul Afacerilor Străine al Estoniei, Lattik, la Riga. Aici demnitarul estonian a conferit cu omologul său leton Balodis (care deţinea în acel moment şi onoranta funcţie de vicepreşedinte al Adunării Generale a Ligii Naţiunilor). Discuţiile s-au focalizat asupra convenţiei de asistenţă fiscală, convenţiei de revizuire a tarifelor în porturi, convenţiei pentru munca şi dreptul de rezidenţă al cetăţenilor celor două state, proiectul de uniune vamală. S-a realizat şi o scurtă trecere în revistă a obiectivelor pe care şi le propunea conferinţa economică a Ţărilor Baltice, ce urma a avea loc la Reval peste o lună[84]. Cu toate că dorinţa de a se ajunge la un acord a fost reală, între cei doi parteneri politici nu s-au putut depăşi totuşi, în această fază, realele impedimente ce stăteau în calea unui acord deplin.

Pe data de 11 februarie 1930 în politica baltică se înregistrează un alt eveniment de mare suprafaţă: vizita preşedintelui estonian Otto Strandmann, însoţit de o numeroasă delegaţie, în Letonia. Această călătorie urma unei vizite a şefului

[81] Silviu Miloiu, *Plans and…*, p. 111.
[82] Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, Relaţii cu Anglia, Argentina, Bulgaria..., 1923-1940, vol. 7, f. 49-50.
[83] Albert Armand, *op.cit.*, p. 88.
[84] Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, Relaţii cu Anglia, Argentina, Bulgaria..., 1923-1940, volumul 7, f. 48 (telegrama nr. 298 din 21 octombrie 1929, de la Legaţia din Riga, pentru M.A.S.).

www.cetateadescaun.ro

statului estonian în Polonia. Oaspeţii estonieni, remarca diplomatul român Mihail Sturdza, aflat în misiune la Riga şi Tallinn, fuseseră foarte bine primiţi. Preşedintele Estoniei a purtat discuţii cu o serie de oameni politici letoni şi, în primul rând, cu omologul său, Gustav Zemgals. În urma acestui dialog s-a decis convocarea unei comisii care să analizeze şi să armonizeze acele puncte ce nu concordau în politica celor două state. Ministrul de externe estonian, remarca Mihail Sturdza, declarase jurnaliştilor că "Estonia este întotdeauna acolo unde se află Letonia"[85].

Anul 1930 a însemnat impunerea a două direcţii în privinţa alianţelor baltice. Potrivit buletinului Direcţiei Afaceri Orientale al Ministerului Afacerilor Străine român, care analiza politicile din Ţările Baltice şi relaţiile acestora cu Polonia, în Riga au câştigat teren tendinţele ce stipulau o apropiere mai mare a Letoniei de Estonia, pe de o parte, şi de Lituania, pe de alta. Aceasta era, de altfel, o prefigurare realistă a micii Înţelegeri Baltice care s-a împlinit în cele din urmă. Partizani ai acestei alianţe erau membrii Partidului Social-Democrat şi anticomuniştii care susţineau relaţii economice mai apropiate cu Germania şi Rusia Sovietică. Aflată la polul opus, Estonia promova o politică de apropiere de Polonia. O asemenea direcţie politică, se remarca în sinteza de politică externă românească, corespundea scopurilor politice ale Varşoviei, care dorea să domine întreaga zonă baltică. Aceste divergenţe de opinii au putut umbri, pentru o scurtă perioadă de timp, bunele relaţii existente între Letonia şi Estonia[86]. Pe de altă parte, se putea remarca politica concordantă a Rusiei Sovietice şi Germaniei de a împiedica formarea unui bloc al Statelor Baltice, şi mai cu seamă de a se ajunge la o apropiere de Polonia[87].

Vizita efectuată în aprilie 1930 la Tallinn de către primul-ministru leton, ce era în acelaşi timp şi ministru de externe al ţării sale, a contribuit la relaxarea atmosferei după divergenţele apărute după eşuarea uniunii vamale. Hugo Celminš, considerat de ministrul Mihail R. Sturdza ca fiind "o personalitate eminamente conciliatoare", era un promotor al creării unei uniuni vamale. El înţelegea că prevalenţa unor interese economice de moment nu înlocuia nevoia unei poziţii comune a celor două state în problemele externe. Un diferend important estoniano-leton - taxele speciale pe bunurile ce tranzitau Riga - s-a hotărât, în urma acestor convorbiri, să fie depăşit prin negocieri cu noul ministru plenipotenţiar leton în Reval, Sarin. Politica lui Celminš era susţinută cu toată vigoarea şi de Parlamentul leton[88]. De altfel, atitudinea favorabilă încheierii negocierilor printr-un rezultat concret s-a menţinut tranşantă la Riga. Au existat însă, după cum observa plenipotenţiarul român Mihail Sturdza, într-o telegramă adresată primului ministru Nicolae Iorga, şi momente de ezitare, aşa cum s-a întâmplat în 1932. Atunci "declaraţiunile energice ale

[85] *Ibidem*, f. 51-53 (telegrama nr. 96 din 12 februarie 1930 de la Legaţia din Riga pentru M.A.S., Bucureşti).
[86] *Ibidem*, f. 54-56 (buletinul numărul 5 al Direcţiunii Politice Orientale, Secţiunea orientală, 1930).
[87] Idem, Letonia, Relaţii cu U.R.S.S., 1923-1940, vol. 9, f. 83-84 (telegrama nr. 4544 din 7 noiembrie 1927, de la Varşovia (Vasile Grigorcea), pentru M.A.S.).
[88] Idem, Letonia, Relaţii cu Anglia, Argentina, Bulgaria..., 1923-1940, volumul 7, f. 57-58 (telegrama nr. 165 din 3 aprilie 1930, de la Mihail R. Sturdza, pentru M.A.S., Bucureşti).

www.cetateadescaun.ro

guvernului polon, noua atitudine a Franţei, ralierea Finlandei la frontul vecinilor burghezi ai Rusiei Sovietice, acţiunea energică şi în urmă încununată de succes a reprezentanţilor polon, român, estonian, finlandez în Riga, pentru a obţine garanţia că Letonia, la un moment dat şovăielnică, nu ne va părăsi..."[89] fuseseră încununate de succes. Era aşadar exprimată, o dată mai mult, în raportul lui Mihail Sturdza, comunitatea de interese dintre statele limitrofe Rusiei, cel puţin în privinţa unei poziţii comune în dialogul lor cu această mare putere ce îmbrăţişase doctrina comunistă.

III. Diplomaţia României şi constituirea Înţelegerii Baltice

Intenţiile politice agresive ale noului cancelar german, Adolf Hitler, au provocat îngrijorare în Ţările Baltice. Pentru Lituania, aceasta implica redeschiderea complicatei chestiuni a statutului oraşului şi provinciei Memel. Discursurile agresive ale lui Hitler ridicau pentru Letonia un nou obstacol în calea prezervării securităţii sale la Marea Baltică. Pentru Estonia se năşteau temeri de securitate similare. Schimbarea de poziţie a Ţărilor Baltice, observa ziarul financiar *"Argus"*, era împărtăşită până şi de Finlanda, în care, până în acel moment, antibolşevismul şi filogermanismul precumpăniseră[90]. Prin urmare, în anul 1933 planurile de creare a unei alianţe zonale largi au reapărut. Deja în februarie 1933 fostul ministru de externe al Letoniei, Cielens, un oponent al politicii pro-poloneze şi un apostol al alianţei ferme letono-lituaniene, a început să se exprime în favoarea unei apropieri între Lituania şi Polonia. Cielens se temea de o înţelegere între Polonia şi Germania privind aşa-numitul coridor polonez ce despărţea Germania de Prusia Orientală, bunăvoinţa Varşoviei în această problemă fiind plătită de Reich cu o porţiune de teritoriu smulsă Letoniei sau Lituaniei[91].

Pentru acest motiv, Cielens, care era lider al Partidului Socialist, a fost numit ministru al Letoniei la Paris. El a exprimat în faţa autorităţilor franceze îngrijorările Letoniei şi ale Uniunii Sovietice cu privire la posibilitatea unei înţelegeri franco-germane sau germano-poloneze. După cum erau informaţi Bucureştii de către ministrul Mihail Sturdza, Cielens fusese un partizan al unei uniuni baltice care să cuprindă Uniunea Sovietică şi Germania, dar care să excludă Polonia. În noile condiţii internaţionale, opţiunile sale de politică regională se modificaseră şi ele. El dorea acum o acţiune comună care să fie întreprinsă de Uniunea Sovietică, Ţările Baltice, Polonia şi Franţa împotriva Germaniei. Cielens vedea ca posibilă o acţiune diplomatică concertată cu Mica Înţelegere, cu condiţia ca România să fie mult mai concesivă în problema Basarabiei, după cum îi declarase el trimisului român în capitala Letoniei[92]. Încercările politicianului baltic, ca şi eforturile întreprinse de

[89] *Relaţii româno-sovietice…*, p. 369-371 (documentul nr. 212).
[90] "Argus", 17 decembrie 1934.
[91] Arh.M.A.E.,, fond 71, Letonia, Relaţii cu Anglia, Argentina, Bulgaria..., 1923-1940, volumul 7, f. 120-121 (telegrama nr. 82 din 26 februarie 1933, de la Legaţia din Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[92] *Ibidem*, f. 103-104 (telegrama f.n. din 5 iunie 1933 de la Mihail Sturdza, Riga, pentru Nicolae Titulescu, M.A.S.).

alţi oameni politici şi diplomaţi de a izola de la bun început Germania, au eşuat datorită capacităţii Germaniei de a încheia un acord cu Polonia, relaţiilor tensionate dintre Varşovia şi Lituania etc. Pe de altă parte, Germania făcea eforturi pentru a suprima în faşă constituirea alianţei baltice. În acest scop, transmitea la Palatul Sturdza ministrul român Mihail R. Sturdza pe data de 3 aprilie 1933, guvernul Reichului reluase negocierile în vederea semnării unei convenţii economice şi pentru reglementarea chestiunilor juridico-administrative cu Lituania. Acestea se constituiau, observa diplomatul român, într-un adevărat bonus faţă de atitudinea negativă a guvernului de la Kowno în privinţa formării uniunii baltice. Reprezentantul României la Kowno observa şi o anumită coincidenţă a poziţiilor U.R.S.S. şi Germaniei în această privinţă[93].

Chiar dacă acurateţea interpretării diplomatului român ridică unele semne de întrebare, dacă luăm în considerare poziţia Lituaniei peste foarte puţin timp, rămâne însă meritul său de a fi remarcat concordanţa, dacă nu convenţa, cel puţin în această chestiune, a poziţiilor Berlinului şi Moscovei. Tocmai Lituania va fi ţara care va reacţiona cel mai violent în faţa entuziasmului răspândit în rândul minoritarilor săi germani după accederea guvernului hitlerist la putere în Germania. Ca o ironie, statele care îndemnau Lituania spre o atitudine mai moderată au fost tocmai Letonia şi Estonia, şi în special acele cercuri ale opiniei publice care militau pentru închegarea unei uniuni baltice, după cum observa acelaşi diplomat român[94]. Lituania înţelegea însă, în acelaşi timp, şi aici ministrul român avea dreptate, că o alianţă cu naţiuni mici precum cea letonă şi cea estoniană putea face puţin pentru rezolvarea marilor probleme ale Kaunasului, care erau acelea ale Vilnei şi Memelului[95].

Finlanda şi-a menţinut atitudinea sa rezervată cu privire la crearea unei uniuni baltice. Călătoria ministrului de externe finlandez Andreas Werner Hackzell la Riga a demonstrat cu prisosinţă această situaţie. Hackzell a declarat că dacă prin statele baltice se înţelege o alianţă cu alte state din Europa, aceasta nu i se pare o iniţiativă cu sorţi de izbândă pe termen lung. O apropiere bazată pe o "muncă serioasă" era însă de dorit. Ministrul de externe finlandez era un promotor al unei înţelegeri între statele riverane Mării Baltice pe baze neutrale, înţelegere la care să adere şi Suedia şi Danemarca[96].

La începutul anului 1934, după călătoria lui Andreas Werner Hackzell, a renăscut ideea unei alianţe politice între Statele Baltice şi cele scandinave. Discutarea acestui proiect a cunoscut un moment important odată cu vizita ministrului

[93] Idem, Lituania, Relaţii cu Germania, Italia, România, Suedia..., 1927-1939, vol. 4, f. 26-27 (telegrama nr. 159 din 3 aprilie 1933, de la Riga, Mihail R. Sturdza, pentru M.A.S., Bucureşti).

[94] *Ibidem*, f. 38-42 (telegrama nr. 30 din 28 ianuarie 1935, de la Mihail Sturdza, pentru M.A.S., Bucureşti).

[95] Inesis Feldmanis, Aivars Stranga, *The Destiny of the Baltic Entente 1934-1940*, LĀI, Riga, 1994, p. 25.

[96] Arh.M.A.E.,, fond 71 , fond 71, Letonia, Relaţii cu Anglia, Argentina, Bulgaria..., 1923-1940, volumul 7, f. 62-64 (telegrama nr. 625 din 12 decembrie 1933 de la Theodor Scortzescu, Riga, Pentru M.A.S., Bucureşti).

Afacerilor Străine leton, Salnais, la Helsingfors şi Stockholm, în ianuarie 1934. Formula statele scandinave - statele baltice, observa ministrul României la Riga şi Tallinn, Mihail R. Sturdza, bazată pe solidaritatea completă şi solidară a Mării Baltice, părea a substitui vechea formulă a unui bloc pur baltic. De altfel, în cadrul întâlnirilor pe care le-a avut la Stockholm cu gazdele sale suedeze, Salnais a punctat comunitatea de interese ce exista între statele scandinave şi Ţările Baltice. Oficialii suedezi s-au arătat de acord cu punctul de vedere al şefului diplomaţiei letone[97].

Propuneri în vederea unei formule asociative între Finlanda, Estonia, Letonia, Polonia şi statele scandinave prinseseră de asemenea contur în 1933. Un asemenea organism federal ar fi avut ca scop imediat găsirea unor soluţii economice viabile în vederea ieşirii mai uşoare din criza economică mondială. De asemenea, se crea posibilitatea de a face presiuni asupra marilor puteri industrializate, care duceau o politică plină de restricţii faţă de micile state preponderent agricole[98]. Însă motivaţiile care determinaseră statele scandinave şi Finlanda să se abţină de la o alianţă baltică, rămâneau încă în picioare. După venirea la putere în Ţările Baltice a unor regimuri autoritare, acestea vor tinde chiar să se adâncească[99].

Alături de pericolul reprezentat de politică revizionistă a Germaniei, pactul încheiat de Pilsudski cu Hitler pe data de 26 ianuarie 1934, care a aşezat pe baze noi relaţiile germano-poloneze, a reprezentat o surpriză neplăcută pentru politicienii baltici şi a creat o situaţie complet nouă în regiunea baltică. Deşi reacţiile cele mai violente au venit din Lituania, reacţia cea mai consistentă a venit din Estonia şi Letonia. Aceste două state au încheiat, la 17 februarie 1934, un tratat bilateral, care constituia atât o reînnoire cât şi o extindere a alianţei defensive estoniano-letone din 1 noiembrie 1923. Clauzele acestui nou tratat impuneau trimiterea de delegaţii comune pentru a le reprezenta interesele la conferinţele internaţionale, convocarea unor întâlniri regulate ale miniştrilor lor de externe, întrunirea unor comisii mixte care să coordoneze afacerile politice, legislative şi economice. Mai mult, Estonia şi Letonia au lăsat uşa deschisă pentru participare la această alianţă şi altor state[100].

Pericolul iminent la care păreau a fi supuse Ţările Baltice şi necesitatea de a-şi prezerva independenţa lor politică şi economică[101], evoluţia lor îndelungată spre federalizare, interesele comune avute în această parte a Europei au făcut ca pe data de 12 septembrie 1934 la Geneva să fie încheiat **Tratatul de colaborare şi bună înţelegere** dintre Estonia, Letonia şi Lituania. Încă din preambulul acestui tratat, cele trei părţi contractante se declarau "dornice să contribuie la menţinerea şi garantarea păcii şi să-şi coordoneze politicile externe în spiritul principiilor Ligii

[97] *Ibidem*, f. 67-69 (telegrama nr. 47 din 24 ianuarie 1934 de la Mihail R. Sturdza, pentru M.A.S., Bucureşti).
[98] Ilie Puia, *op.cit.*, p. 52.
[99] Inesis Feldmanis, Aivars Stranga, *op.cit.*, p. 77.
[100] Georg von Rauch, *op.cit.*, p. 181.
[101] "Argus", 17 decembrie 1934.

Naţiunilor". Prin locul ales pentru semnarea tratatului, Geneva, sediul acestui organism internaţional, ca şi prin scopurile eminamente paşnice pe care şi le propunea, noua alianţă regională se înscria în cadrul statuat de Pactul Ligii Naţiunilor şi se integra în ordinea europeană al cărei principal garant erau Franţa şi Anglia.

Statele semnatare se obligau să-şi acorde mutual întreg sprijinul politic şi diplomatic în relaţiile lor internaţionale (articolul 1);

Cele trei state decideau să instituie o Conferinţă periodică a miniştrilor afacerilor străine, care să se întrunească de două ori pe an şi care să menţină legătura între cele trei state, sub preşedinţia reprezentantului ţării-gazdă (articolul 2);

Era stipulată o înţelegere amiabilă în cazul oricărei chestiuni litigioase ce ar fi putut să apară (articolul 4);

Lituania, Estonia şi Letonia se angajau să se ajute în mod ferm una pe cealaltă pe plan diplomatic (articolele 5-6);

Erau recunoscute, prin tratat, câteva aspecte specifice în politicile acestor state (se făcea o referire directă la relaţiile încordate lituaniano-polone, etc.) (articolul 4).

Tratatul a fost încheiat pe o perioadă de 10 ani, iar în cazul în care nici una din părţile contractante nu-l denunţa, îşi prelungea automat valabilitatea[102].

Profesorul estonian Peeter Vares, luând în discuţie acest tratat, remarca faptul că Antanta Baltică, creată în acest mod, nu a fost o alianţă militară. Alianţa stabilea doar întâlniri regulate ale miniştrilor de externe ai statelor semnatare. Caracterul alianţei era aşadar politic[103].

Alianţa se înscria în continuarea unei serii de iniţiative de întărire a securităţii pe plan zonal, a cărei expresie o regăsim şi în concluziile la care a ajuns cea de-a 30-a Conferinţă interparlamentară, care s-a desfăşurat la Istanbul, în a doua jumătate a lunii octombrie 1934. În rezoluţia finală adoptată la această conferinţă se recomanda tuturor guvernelor extinderea şi dezvoltarea sistemului de pacte regionale, pentru a se preveni folosirea mijloacelor coercitive în relaţiile internaţionale. Acordurile regionale de securitate, se stipula în rezoluţie, era necesar să fie în conformitate cu clauzele marilor acorduri generale, corelate cu acordurile particulare şi să nu fie îndreptate împotriva unei puteri sau a unui grup de puteri[104].

Ea era o continuare a transpunerii pe plan regional ale ideilor federaliste care exprimau, după cum afirma sociologul Dimitrie Gusti, maxima "dau puţin din libertatea mea pentru a crea o autoritate care să-mi garanteze restul libertăţii"[105].

Ideea federală, după cum remarca istoricul Eliza Campus, are la bază în primul rând principiul asocierii unor state suverane şi independente, pe baza liberului

[102] A.N.I.C., fond Vasile Stoica, dosar I/68, f. 1-4 (Tratat de înţelegere şi colaborare între Letonia, Lituania şi Estonia, Geneva, 12 septembrie 1934).
[103] Peeter Vares (editor), *op.cit.*, p. 6.
[104] Viorica Moisuc, *Acte fundamentale…*, p. 49.
[105] Apud Eliza Campus, *Ideea federală în perioada interbelică*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993, p. 17.

consimţământ şi a deplinei lor egalităţi[106]. Acest principiu fusese deja experimentat cu succes în Europa începând din anii 1920-1921 de către statele Micii Înţelegeri. Asocierea politică dintre cele trei state din Europa de sud-est, iniţial limitată, a fost ulterior extinsă, ajungând să îmbogăţească paradigma federalismului cu noi dimensiuni. Nicolae Titulescu a fost, de altfel, unul dintre cei mai activi susţinători ai ideii de unificare generală a politicii statelor ce alcătuiau Mica Înţelegere[107].

Trebuie reliefat, de asemenea, faptul că alianţa, deşi nu lipsită de importanţă, chiar interesantă dacă ea s-ar fi constituit într-un nucleu de grupare a statelor din regiunea baltică într-o federaţie mai largă, a fost percepută de marile puteri ca fiind de o importanţă redusă în termeni de *Realpolitik*[108].

IV. Consolidarea Înţelegerii Baltice în viziunea diplomaţiei româneşti

IV.a. Conferinţele Înţelegerii Baltice

Principala instituţie a noi alianţe era Conferinţa Miniştrilor Afacerilor Străine. Sesiunile acestei conferinţe puteau fi atât ordinare cât şi extraordinare. Sesiunile ordinare trebuiau să fie în număr de două în fiecare an. Ele urmau să se desfăşoare, prin rotaţie, în fiecare ţară. Sesiunile extraordinare puteau fi convocate de o ţară sau, prin înţelegere, de toate. Aceste sesiuni trebuiau să se desfăşoare într-un stat străin. Ministrul de externe al ţării în care se desfăşura conferinţa era şi preşedintele acesteia. El era responsabil cu executarea deciziilor la care se ajungea la conferinţa pe care o prezida, inclusiv a acelora cu privire la relaţiile internaţionale. Principiile pe care urma să se aşeze noua alianţă erau, ca şi în cazul Micii Înţelegeri, acelea ale egalităţii tuturor statelor componente şi ale unanimităţii în luarea deciziilor.

O altă instituţie importantă a Antantei Baltice a fost Comitetul Juriştilor, a cărei instituire s-a realizat ca urmare a unei propuneri a Estoniei la cea de-a 6-a Conferinţă a miniştrilor de externe din iulie 1937. Comitetul a avut sarcina de a uniformiza legislaţia din Ţările Baltice şi a avut succese remarcabile în acest sens[109]. Un rol demn de a fi consemnat l-a jucat şi Comisia de Experţi, care s-a întrunit pentru prima dată la Tallinn pe 15 februarie 1935. Pentru a coordona şi codifica chestiunile ţinând de educaţie şi ştiinţă a luat naştere un Birou al Standardizării. Alte două instituţii care au modelat politica Înţelegerii Baltice au fost Conferinţa Statisticienilor şi Comisia pentru Cooperare Intelectuală[110].

Prima Conferinţă Baltică s-a desfăşurat în septembrie 1934, imediat după ceremonia semnării de la Geneva. Atunci s-a decis şi instituirea unui birou special care să găsească mijloacele de a întări noua alianţă, în special prin planificarea unor proiecte culturale şi economice şi convocarea de congrese şi conferinţe pan-baltice.

[106] *Ibidem*, p. 26.
[107] *Ibidem*, p. 11.
[108] Inesis Feldmanis, Aivars Stranga, *op.cit.*, p. 65.
[109] Bronis J. Kaslas, *op.cit.*, p. 179-180.
[110] *Ibidem*, p. 180-181.

www.cetateadescaun.ro

S-a hotărât, de asemenea, publicarea unei reviste trilingve intitulată *„Revista Baltică”*[111]. Din păcate, primul număr al acestei reviste a apărut abia în februarie 1940, şi a slujit mai degrabă planurilor Uniunii Sovietice decât celor ale Ţărilor Baltice, după cum vom vedea. O altă Conferinţă Baltică s-a desfăşurat în perioada 30 noiembrie – 1 decembrie 1934 la Tallinn. Conferinţa a constatat cu satisfacţie faptul că Ţările Baltice găsiseră o formulă de unificare, mai ales că puterea lor putea sta doar în unitate. Pactul Ligii Naţiunilor era văzut ca fiind principalul mijloc de întărire a securităţii colective în Europa. La această conferinţă s-a hotărât adoptarea unor măsuri de unificare a legislaţiei celor trei state[112]. O altă Conferinţă Baltică, desfăşurată la Kaunas, în perioada 6-8 mai 1935, a analizat noile condiţii izvorâte din eşecul tot mai evident al proiectelor de securitate colectivă. Conferinţa şi-a arătat interesul faţă de situaţia politică din Europa orientală, în contextul noii politici de alianţă a Franţei cu Cehoslovacia şi Uniunea Sovietică şi de tensionare a relaţiilor franco-germane[113].

Începând din decembrie 1934 s-au desfăşurat în mod regulat conferinţe ale miniştrilor de externe ai Ţărilor Baltice, după modelul inaugurat de Mica Înţelegere. În octombrie 1936 această alianţă s-a bucurat de o serioasă recunoaştere internaţională: Letoniei i s-a cerut să reprezinte Ţările Baltice la Geneva, ca membru nepermanent al Consiliului Ligii Naţiunilor. Şi Uniunea Sovietică părea dispusă să ia în serios alianţa baltică, din moment ce, în aprilie 1936, mareşalul Voroşilov îi invitase pe şefii marilor state majore baltice să participe cu o delegaţie la festivităţile de la Moscova prilejuite de aniversarea zilei de 1 mai. Moscova, de altfel, începuse să privească cu satisfacţie alianţele regionale antirevizioniste din Europa, pe care încerca să le folosească în lupta sa împotriva „fascismului”[114]. De altfel, încrederea Moscovei în Antanta Baltică părea a nu avea nici un motiv de a se considera înşelată: a patra Conferinţă a miniştrilor de externe baltici din mai 1936 a accentuat încrederea sa în securitatea colectivă şi pacea indivizibilă, în timp ce a cincia Conferinţă din 9-10 decembrie 1936 a reafirmat încrederea sa în Liga Naţiunilor[115]. E foarte adevărat că această conferinţă, care a decis adoptarea de către Ţările Baltice a unei atitudini neutre în relaţiile internaţionale, după modelul scandinav, a fost şi prima care dezvăluia atitudinea tot mai pesimistă a politicienilor baltici faţă de viitorul alianţei.

Începând din vara anului 1936, alianţa Statelor Baltice s-a confruntat cu o serie de probleme. Mai întâi a fost schimbarea de gardă de la Tallinn: în locul unui ministru de externe favorabil Antantei Baltice (Seljamaa), a venit un ministru favorabil orientării proscandinave (Akel). Apoi, cu trecerea timpului, s-a observat că speranţele mari puse în Înţelegerea Baltică nu se materializau. Din punct de vedere politic, alianţa nu avea forţa necesară pentru a se opune înrăutăţirii climatului

[111] Georg von Rauch, *op.cit.*, p. 182.
[112] Bronis J. Kaslas, *op.cit.*, p . 184-185.
[113] *Ibidem*, p. 187-188.
[114] Georg von Rauch, *op.cit.*, p. 182.
[115] Inesis Feldmanis, Aivars Stranga, *op.cit.*, p. 25.

regional de securitate. Mai era apoi şi factorul polonez care juca un rol important în politicile externe estoniană, mai ales, dar şi letonă, în contrast cu politica antipolonează a lituanienilor. Mai mult, liderii politici autoritari ai celor trei state nu erau neapărat buni amici între ei, ba chiar dimpotrivă. Din punct de vedere economic, Antanta Baltică a fost subminată de structura predominant agrară a statelor componente. Relaţiile dintre estonieni, mult mai calmi şi sobri, letoni, mai volatili şi expuşi emoţiilor puternice, au fost destul de reci. Disputele au ieşit la iveală cu prilejul Congresului Istoricilor Baltici ce s-a desfăşurat la Riga în 1937[116].

Miniştrii de externe baltici au reuşit însă să mai adopte unele atitudini comune, precum aceea asupra neutralităţii. La cea de-a 21-a Adunare a Ligii Naţiunilor, aceste state şi-au rezervat dreptul de a rămâne neutre şi de a nu aplica sancţiunile prevăzute de articolul 16 al Pactului Ligii. În noiembrie 1938, Ţările Baltice au adoptat legi speciale în această direcţie[117]. Deja în 1939 Înţelegerea Baltică era însă mult prea slabă pentru a mai conta în relaţiile internaţionale. Ultima conferinţă a Ţărilor Baltice s-a întrunit între 14-16 martie 1940. Conferinţa a decis intensificarea cooperării economice şi culturale, precum şi menţinerii neutralităţii pe plan internaţional[118], fără a ajunge însă la vreo soluţie în faţa politicilor agresive sovietice.

IV.b. Înţelegerea Baltică în relaţiile internaţionale în anii '30 în viziunea diplomaţiei române

La sfârşitul anului 1934, poate şi ca urmare a tratatului încheiat între cele trei State Baltice, diplomaţia românească sesiza la Helsinki o atitudine mult mai favorabilă faţă de vecinele baltice[119], deşi vizita ministrului Afacerilor Străine lituanian în Finlanda se finalizase fără nici un rezultat pozitiv[120]. O altă cauză a atitudinii pozitive manifestate de Finlanda faţă de Letonia, Lituania şi Estonia era determinată de teama pe care o resimţeau toate aceste state faţă de expansiunea germană în nord-estul Europei, după cum remarca cotidianul economic "Argus" din 17 decembrie 1934. Schimbarea de atitudine era cu atât mai surprinzătoare cu cât Finlanda era recunoscută ca o ţară cu puternice resentimente împotriva bolşevismului şi legată de spaţiul cultural german, se preciza în ziarul condus de Grigore Gafencu. Era remarcată, de asemenea, tendinţa spre federalizare a Ţărilor Baltice, tendinţă corelată cu dorinţa lor de a-şi menţine independenţa politică[121]. Într-un alt articol din acelaşi ziar era remarcat impactul pe care discursurile agresive ale lui Rosenberg, cel ce dirija Oficiul de Politică Externă al N.S.D.A.P.,

[116] Georg von Rauch, *op.cit.*, p. 184.
[117] Inesis Feldmanis, Aivars Stranga, *op.cit.*, p. 58.
[118] Edgar Anderson, *The Baltic Entente 1914-1940 – its strength and weakness*, în John Hiden and Aleksander Loit (editori), *The Baltic…*, 92.
[119] Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, Relaţii cu Anglia, Argentina, Bulgaria..., 1923-1940, volumul 7, f. 72 (telegrama nr. 688 din 15 noiembrie 1934 de la Scrădeanu pentru M.A.S., Bucureşti).
[120] *Ibidem*, f. 73 (telegrama nr. 728 din 8 decembrie 1934 de la Scrădeanu, Legaţia din Helsingfors, pentru M.A.S.).
[121] "Argus", 17 decembrie 1934.

le avusese asupra Ţărilor Baltice. Aceste state se simţiseră ameninţate şi-şi luaseră măsuri de siguranţă. Acestea îşi cuantificaseră eforturile şi ajunseseră "la un front comun în politica externă"[122].

Urmând modelul creat în Europa Centrală şi de Sud-est de Mica Înţelegere şi Înţelegerea Balcanică, la Kowno se desfăşurase conferinţa presei baltice. Se luase în discuţie o colaborare de presă finlandezo-baltică mai strânsă, dar şi o cooperare între presa din statele Înţelegerii Baltice şi cea din Mica Înţelegere[123].

De altfel, după constituirea acestei alianţe au existat diverse proiecte de colaborare cu Mica Înţelegere. După cum sublinia istoricul Florin Anghel, Statele Baltice priveau posibilitatea unei colaborări cu această alianţă central-europeană pentru a găsi o contrapondere la presiunile germano-sovieto-polone. Ministrul de externe leton Vilhelms Munters gândise chiar la formula unui „front moral al păcii" care să cuprindă statele din Mica Înţelegere şi din Înţelegerea Baltică, care să funcţioneze în spiritul întăririi Ligii Naţiunilor şi al securităţii colective[124]. De asemenea, Florin Anghel observa faptul paradoxal că, deşi Ţările Baltice se opuneau unei colaborări prea apropiate cu sovieticii, ele susţineau proiectele politice ale lui Nicolae Titulescu, care era un susţinător al unei politici de colaborare cu Moscova[125]. Ministrul de externe român a promovat, la rândul lui, colaborarea cu balticii, care, cel puţin până în decembrie 1936, au promovat o politică similară cu cea a României şi Micii Înţelegeri, şi anume o politică vizând pacea, securitatea colectivă şi regională, precum şi întărirea rolului Ligii Naţiunilor în politica mondială.

Oricum, eşecul unui alt plan important - acela de creare a Pactului mutual de garanţie orientală, ce urma a se încheia între U.R.S.S., Germania, Finlanda, Lituania, Estonia, Letonia, Polonia şi Cehoslovacia în anii 1934-1935[126] - a produs câteva importante schimbări în politica Marilor Puteri faţă de Ţările Baltice. Letonia susţinuse versiunea Pactului oriental care prevăzuse participarea Germaniei şi a Poloniei, care păruse a corespunde cel mai bine intereselor păcii în Europa Orientală[127]. Practic, încheierea tratatului dintre Franţa şi Uniunea Sovietică, ca şi a aceluia cehoslovaco-sovietic, era văzută ca bază a formării unui nou spaţiu de securitate în Europa Centrală şi de Nord[128]. Aceste tratate nu au putut însă determina o schimbare pozitivă de optică a Germaniei sau Poloniei şi nici nu au liniştit Statele Baltice, care se temeau să nu fie prinse în jocul marilor puteri. Nicolae Petrescu-Comnen, ministrul României la Berlin, care purtase o discuţie cu Rosenberg, remarca în 1936 încercarea Germaniei de a crea şi folosi un cordon de

[122] *Ibidem*.
[123] Arhiva M.A.E., fond 71/1920-1944, Letonia, vol. 2, General, mai 1934-1935, f. 136-138 (raport lunar pe luna ianuarie 1935 nr. 52, din 5 februarie 1935, de la Mihail Sturdza, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[124] Florin Anghel, *op.cit.*, p. 443-444..
[125] *Ibidem*, p. 444.
[126] Petre Bărbulescu, Ionel Cloşcă, *op.cit.*, p. 246.
[127] Jānis Taurēns, *Baltijas virziens Latvijas Republikas ārpolitikā 1934. – 1940. gadā. Promocijas darba kopsavilkums*, Riga, 1999, p. 46-47.
[128] Henri Azeau, *op.cit.*, p. 200-201.

state între Marea Baltică şi Marea Neagră împotriva Uniunii Sovietice[129]. În acelaşi timp, Polonia încerca să manipuleze în propriul său folos Înţelegerea Baltică. Pe de altă parte, Finlanda, după cum remarca diplomatul român Raoul Bossy, continua să pună alianţa sa cu statele scandinave şi neutralitatea deasupra asocierii la politicile baltice[130].

În acest context, şeful diplomaţiei letone, Vilhelms Munters, a lansat în ianuarie 1935 un nou plan care propunea ca Germania (sau Uniunea Sovietică) să acţioneze ca garant al ordinii regionale în caz de atac al Uniunii Sovietice (sau Germaniei) împotriva regiunii. Garanţii urmau, ulterior, să fie acordate şi de Franţa şi Marea Britanie[131].

Dintr-o telegramă expediată de Constantin Văllimărescu în luna ianuarie 1936, aflăm amănunte despre poziţia Lituaniei faţă de cursul de desfăşurare a relaţiilor internaţionale şi despre politica promovată de Kaunas în cadrul Înţelegerii Baltice. Văllimărescu remarca influenţa "simţitoare" a Moscovei în politica externă a Lituaniei, dar şi elementul de moderaţie reprezentat de factorul german şi de necesitatea de a menţine Înţelegerea Baltică, care altminteri se putea destrăma datorită acestei amiciţii[132].

Înţelegerea Baltică a acţionat în anii 1934-1939 pentru pace, cooperare internaţională şi dreptul membrilor săi de a nu se decide nimic cu privire la regiunea baltică fără ca ele să fi consultate. Ideea creării unui mare bloc scandinavo-baltic s-a păstrat însă în planurile multor politicieni. Prin urmare, călătoria întreprinsă de ministrul de externe leton Vilhelms Munters la Helsinki în anul 1937 a fost larg mediatizată şi urmărită cu mult interes şi cu speranţă, inclusiv de către diplomaţia românească. Cu toate acestea, discuţiile lui Munters cu omologul său finlandez, Holsti, nu au produs rezultate palpabile[133]. Holsti, care îşi pierduse poziţia de şef al diplomaţiei finlandeze ca urmare a excesului de zel desfăşurat în favoarea cooperării dintre statele din regiunea Mării Baltice, era mult mai prudent şi încerca să ţină seama de orientarea politică generală a Finlandei spre statele scandinave. Finlanda evita orice identificare politică cu Statele Baltice[134]. Au existat însă şi puncte de vedere convergente, ce au ieşit la lumină în urma acestui dialog, precum necesitatea unei cooperări mai ample între grupul statelor de la Oslo şi cel baltic, şi păstrarea păcii în Europa de Nord[135].

Politica Înţelegerii Baltice urmărea, în tot cazul, să se creeze o solidaritate între

[129] Eliza Campus, *Din politica…*, p. 350.
[130] Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, Relaţii cu Anglia, Argentina, Bulgaria..., 1923-1940, volumul 7, f. 75 (telegrama nr. 722 din 13 august 1935 de la Helsingfors (Bossy), pentru M.A.S., Bucureşti).
[131] Jānis Taurēns, *op.cit.*, p. 47.
[132] Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, Relaţii cu alte state, vol. 8, f. 106-109 (telegrama nr. 32 din 20 ianuarie 1936 de la Constantin Văllimărescu pentru M.A.S.).
[133] Idem, Letonia, Relaţii cu Anglia, Argentina, Bulgaria..., 1923-1940, volumul 7, f. 78-79 (telegrama nr. 107 din 19 martie 1937 de la Legaţia României din Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[134] Kalevi Holsti, *op.cit.*, p. 408.
[135] Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, Relaţii cu Anglia, Argentina, Bulgaria..., 1923-1940, volumul 7, f. 82-90 (telegrama nr. 147 din 9 aprilie 1937 de la Vasile Stoica, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).

www.cetateadescaun.ro

statele mici şi mijlocii din Europa, care să arate că ele reprezentau o forţă morală deloc de neglijat şi că nu acceptau să se decidă nimic cu privire la ele fără a fi consultate şi fără a-şi da avizul[136].

V. Politicile Înţelegerii Baltice de la sfârşitul anilor ´30

Marea Britanie era la sfârşitul anilor ´30 tot mai preocupată în cooperarea ţărilor din bazinul Mării Baltice. Politica britanică încerca să dezvolte relaţiile dintre statele din regiunea Mării Baltice şi Uniunea Sovietică (acestui scop, arăta Vasile Stoica, i-a slujit vizita ministrului de externe finlandez Holsti la Moscova[137]) şi insista la Kaunas şi la Varşovia pentru a tempera spiritele în disputa asupra Vilnei[138]. În mai 1937 Vilhelms Munters, ministrul de externe al Letoniei, un promotor ferm al ideilor Ligii Naţiunilor, a efectuat o vizită la Londra unde a putut constata fără dubii dorinţa Londrei de a se apropia de Letonia şi de celelalte state baltice[139].

Abordând chestiunea atitudinii Marii Britanii faţă de Înţelegerea Baltică, într-un interviu acordat de Vilhelms Munters la Londra şi reprodus de agenţia oficioasă *"Correspondance Baltique"*, se sublinia simpatia politicienilor baltici pentru noua politică desfăşurată de Foreign Office în regiune şi susţinerea de care se bucura acest nou curs în ţara sa[140].

Acelaşi interes profund pentru securitatea regiunii baltice se degajă şi din vizita ministrului britanic, lord Plymouth, în luna iunie 1937, în câteva capitale din această zonă. După cum remarca subtilul analist care se dovedea a fi trimisul extraordinar şi ministrul plenipotenţiar al României în Statele Baltice, Vasile Stoica, vizita ministrului britanic avea scopul de a lansa un mesaj: anume acela că, în faţa antagonismului ruso-german, Ţările Baltice priveau cu încredere spre Marea Britanie şi ţineau "deplină seamă" de orientarea Londrei. În rest practic nimic nou în discursul membrului cabinetului Chamberlain: insistenţa asupra colaborării dintre Ţările Baltice şi cele scandinave, asupra fidelităţii faţă de Liga Naţiunilor, ca şi adresarea chemării la neutralitate în faţa conflictului ideologic germano-sovietic. Într-un comentariu referitor la această vizită, cotidianul *"Rits"* din Riga afirma, pe data de 6 iunie, că Statele Baltice şi statele scandinave erau strâns legate de Marea Britanie, se alăturaseră blocului lirei sterline şi susţineau activ aspiraţiile de pace şi securitate ale Marii Britanii în nord-estul Europei. La rândul său, *"Izvestia"*

[136] Eliza Campus, *Din politica…*, p. 358.

[137] În realitate, vizita ministrului de externe finlandez Rudolf Holsti la Moscova, începută la 7 februarie 1937, a avut ca scop îmbunătăţirea relaţiilor fino-sovietice, întărirea identităţii scandinave a Finlandei, distanţarea Finlandei de Germania şi captarea atenţiei marilor puteri europene asupra politicii finlandeze, vezi Lawrence Backlund, *Rudolf Holsti in Moscow: en episode in Fenno-Soviet relations*, în *„Journal of Baltic Studies"*, Vol. XIX, No. 3 (Fall 1988), p. 260-261.

[138] Arh.M.A.E., fond 71, Letonia, Relaţii cu Anglia, Argentina, Bulgaria..., 1923-1940, volumul 7, f. 10-11 (telegrama nr. 153 din 10 aprilie 1937 de la Vasile Stoica, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).

[139] *Ibidem*, f. 15-16 (telegrama nr. 333 din 7 iunie 1937, de la Vasile Stoica, Riga, pentru M.A.S.).

[140] *Ibidem*, f. 27 (telegrama nr. 358 din 15 iunie 1937, de la Legaţia română din Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).

www.cetateadescaun.ro

remarca faptul că englezii îşi întăreau poziţiile atât în Ţările Baltice, cât şi în Scandinavia şi Europa central-orientală. Această politică, susţinea ziarul sovietic, crea dificultăţi politicii agresive pe care o desfăşurau Germania şi Italia. Ziarul *"Börsenzeitung"* arăta că Ţările Baltice desfăşurau o politică de strictă neutralitate între Germania şi Rusia şi cultivau relaţii strânse cu ţările scandinave, iar în ultima perioadă manifestau tendinţa de a se adăposti sub protecţia *pax britanica*, din momentul în care Londra începuse să arate interes Scandinaviei şi Europei orientale[141].

Aceeaşi impresie era împărtăşită şi de ziarele poloneze, care remarcau atenţia neobişnuită pe care o acorda guvernul Majestăţii Sale afacerilor Ţărilor Baltice şi scandinave. Cotidianul *"Echo de Varsovie"*, de pildă, sublinia importanţa pe care o acorda Marea Britanie evitării aderării acestor state la un bloc ideologic[142].

Într-un raport diplomatic întocmit de Vasile Stoica în aprilie 1937 sunt prezentate eforturile depuse de Marea Britanie pentru menţinerea păcii în regiunea baltică (incluzând aici şi Finlanda), ca şi pentru evitarea înfeudării acestei zone faţă de una dintre marile puteri. De aceea, Londra căuta să determine depăşirea oricăror stări conflictuale între Letonia, Lituania şi Estonia, sau între acestea şi vecinii lor. După cum aflase diplomatul român de la Riga, dintr-o conversaţie cu omologul său englez, Foreign Office-ul insista pentru menţinerea relaţiilor amicale dintre Înţelegerea Baltică şi Uniunea Sovietică, ca şi pentru îmbunătăţirea relaţiilor fino-sovietice, a cărei expresie palpabilă fusese vizita ministrului de externe finlandez Holsti la Moscova. De asemenea, Marea Britanie, care preluase sarcina menţinerii alianţelor estice de la Franţa, era o promotoare a apropierii şi colaborării dintre grupul scandinav (Norvegia, Suedia, Danemarca şi Finlanda) şi Înţelegerea Baltică. O asemenea colaborare era văzută de oamenii politici britanici ca fiind o garanţie în plus a libertăţii bazinului baltic şi navigaţiei pe această mare. De altfel, la Riga, arăta Vasile Stoica, era exprimată certitudinea că Foreign Office-ul exprimase aceste opinii ministrului de externe suedez Sandler şi premierului danez Stauning, cu ocazia vizitei întreprinse de aceştia la Londra[143].

Acţiunii tenace a Londrei în această direcţie i-a fost asociată şi călătoria la Kaunas, Helsinki, Tallinn şi Riga a amiralului britanic în rezervă Sir Herbert Richmond, profesor de istorie navală la Universitatea din Oxford, vizită desfăşurată în cursul aceleiaşi luni. Într-o alocuţiune pe care a susţinut-o la Universitatea din Riga, Sir Herbert Richmond a insistat, după cum arăta ministrul Vasile Stoica, asupra cooperării Statelor Baltice în cadrul Uniunii Baltice şi, de asemenea, asupra acţiunii concertate cu ţările scandinave. De asemenea, amiralul britanic postula necesitatea ca aceste state să nu se încline nici spre stânga, nici spre dreapta[144].

---

[141] *Ibidem*, f. 18-26 (telegrama nr. 354 din 12 iunie 1937, de la Vasile Stoica, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[142] *Ibidem*, f. 28-29 (telegrama nr. 360 din 17 iunie 1937, de la Vasile Stoica, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[143] *Ibidem*, f. 10-11 (telegrama nr. 153 din 10 aprilie 1937, de la Vasile Stoica, Riga, pentru M.A.S.).
[144] *Ibidem*, f. 13-14 (telegrama nr. 176 din 23 aprilie 1937, de la Vasile Stoica, Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).

www.cetateadescaun.ro

Politica britanică, destul de activă în această parte a continentului, s-a făcut simţită, chiar dacă la cote mai modeste, şi în sud-estul Europei, inclusiv în România. În mai-iunie 1938 Londra a formulat, oarecum surprinzător, un plan de angajare politică şi economică în România şi Balcani, luând măsuri pentru a combate influenţa crescândă a Reichului în această zonă a Europei[145]. Angajamentul Marii Britanii în răsăritul Europei nu era însă atât de deplin pe cât ar fi dorit statele din zonă, dar nici atât de insignifiant pe cât ar fi dorit Hitler. Politica aceasta de compromis izvora din încercarea guvernului Chamberlain de a preveni ajungerea la un război cu Germania şi de a negocia o rezolvare paşnică a tensiunilor cu Hitler[146].

Şi după realizarea Anschluss-ului de către Germania, Ţările Baltice au continuat să promoveze o politică activă de pace în Europa nord-estică, nelăsându-se antrenate în disputele ideologice tot mai aprinse din regiune. Ministrul român Vasile Stoica observa în primăvara anului 1938 că Letonia, şi dimpreună cu ea întreaga Înţelegere Baltică, susţinea colaborarea internaţională în scopul menţinerii păcii. În acelaşi timp, diplomaţia de la Riga, la fel ca Estonia şi ţările scandinave, nu mai avea încredere în potenţa Ligii Naţiunilor de a media şi soluţiona conflictele sau de a acorda sprijin militar în caz de necesitate şi căuta alte căi pentru consolidarea securităţii sale.

După ultimatumul adresat Lituaniei de către Polonia şi cedarea Kaunasului, Letonia şi Estonia salutaseră ca pe un fapt pozitiv reluarea legăturilor diplomatice între Lituania şi Polonia şi sperau ca aceasta să deschidă calea unei colaborări politice şi economice între Înţelegerea Baltică şi Polonia şi să mărească grupul de state care doreau să nu încline nici spre partea germană, nici spre cea rusească. Vasile Stoica vedea atitudinea Ţărilor Baltice ca pe un reflex la discursul pronunţat de premierul englez Neville Chamberlain pe 24 martie[147].

De altfel, această perioadă confuză pe plan internaţional, era resimţită ca atare şi în alte state europene, ca, de pildă, de România. În memoriile sale Armand Călinescu, unul dintre personajele cheie ale regimului lui Carol al II-lea, remarca în martie 1938 atmosfera de nemulţumire faţă de cursul de desfăşurare a relaţiilor internaţionale existentă la Londra, luptele sociale ce slăbeau Franţa, ca şi slăbiciunea Rusiei în urma epurărilor staliniste din armată[148].

Colaborarea pe plan economic între statele membre ale Înţelegerii Baltice a stat, la rândul său, în atenţia diplomaţiei române. Un element care a plasat zona baltică în atenţia diplomaţiei europene l-a constituit Conferinţa reprezentanţilor Camerelor de Comerţ ale Letoniei, Lituaniei, Estoniei Finlandei, Danemarcei şi Suediei ce s-a desfăşurat la Riga. La acest eveniment, au ţinut să fie prezenţi Th. Watson şi P. Vasseur, preşedintele şi respectiv secretarul general al Camerei de Comerţ

[145] David Britton Funderburk, *op.cit.*, p. 52-53.
[146] Paul Quinlan, *op.cit.*, p. 33.
[147] Arh.M.A.E., fond 71/1920-1944, Letonia, Relaţii cu alte state, vol. 7, f. 70-73 (telegrama nr. 38, de la Legaţia română din Riga, pentru M.A.S., Bucureşti).
[148] Armand Călinescu, *Însemnări politice, 1916-1939*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1990, p. 384.

internaţionale. Conferinţa, care după opinia lui Vasile Stoica nu a dat rezultatele aşteptate, avusese ca scop crearea unei atmosfere prielnice obţinerii de credite de pe pieţele internaţionale, dar vizase şi o mai mare apropiere pe plan comercial între statele participante[149]. Ca o consecinţă a acestei conferinţe, Palatul Sturdza era informat despre vizita la Riga, un adevărat centru al diplomaţiei baltice în această perioadă, în luna iulie 1938, a ministrului economiei naţionale estonian. Cu acel prilej, s-a hotărât extinderea asupra Finlandei a clauzei baltice, ceea ce reprezenta un triumf al punctului de vedere estonian. S-a decis, de asemenea, mărirea contingentărilor la schimbul de mărfuri, precum şi noile categorii de mărfuri ce urmau a fi contingentate în viitor[150].

Remarcabilă se dovedea a fi, după cum observau diplomaţii români acreditaţi la Riga, Tallinn sau Kaunas, cooperarea politică între statele membre ale Înţelegerii Baltice. Este de amintit, în primul rând, Conferinţa Statelor Baltice care s-a desfăşurat în luna iunie 1938 la Riga. Cu acel prilej Lozoraitis, ministrul de externe lituanian, a făcut o serie de declaraţii cu privire la politica externă pe care înţelegea să o practice ţara sa. În ceea ce priveşte funcţionarea Înţelegerii Baltice, Lozoraitis a afirmat că "factorul principal este buna voinţă a popoarelor noastre şi justa apreciere a intereselor noastre de stat". Acestea, în măsura în care erau pe deplin conştientizate, făceau "mai rodnică şi sigură opera Înţelegerii". După cum remarca Vasile Stoica, nici cu acest prilej chestiunea lărgirii alianţei nu fusese ridicată, deşi fiecare dintre statele participante întreţinea cele mai bune relaţii cu vecinii săi[151].

Atitudinea Înţelegerii Baltice faţă de marile probleme cu care se confrunta Europa în ajunul celei de-a doua conflagraţii mondiale a reţinut atenţia diplomaţiei româneşti. În toamna anului 1938, în perioada anterioară sesiunii Adunării şi Consiliului Ligii Naţiunilor, chestiunea care preocupa guvernele Înţelegerii Baltice era aceea legată de funcţionarea articolul 16 al pactului pe care se rezema politica de securitate colectivă. Acesta fusese subiect de discuţie în cadrul Conferinţei miniştrilor de externe ai Statelor Baltice care se desfăşurase în perioada 10-12 iunie. Aceeaşi chestiune fusese ridicată şi cu prilejul vizitei ministrului de externe polonez, colonelul Beck, la Riga. Opinia publică din Letonia şi cea din Lituania nu manifestau un interes special faţă de această problemă, spre deosebire de acelea din Estonia, Polonia şi de grupul statelor de la Oslo, după cum se arăta într-un raport diplomatic expediat de Vasile Stoica de la Riga. Diplomatul român realiza şi o trecere în revistă a modului în care s-a abordat chestiunea articolului 16, mai întâi în Suedia (declaraţia din ianuarie 1938), apoi în Norvegia, Danemarca şi Finlanda. Modificările sugerate de aceste state în privinţa articolului 16 constau în subsumarea politicii sancţiunilor intereselor fiecărei naţiuni în parte, suveranităţii sale şi nu intrarea automată în vigoare a acestora. La vizita pe care colonelul Beck

[149] Arh.M.A.E., fond 71/1920-1944, Letonia, Relaţii cu alte state, vol. 7, f. 102-103 (telegrama nr. 555 din 30 mai 1938, de la Vasile Stoica, Riga, pentru M.A.S.).
[150] *Ibidem*, f. 125-126 (telegrama nr. 701 din 21 iulie 1938, de la Legaţia din Riga, pentru M.A.S.).
[151] *Ibidem*, f. 112-113 (telegrama nr. 586 din 11 iunie 1938, de la Vasile Stoica, pentru M.A.S., Bucureşti).

www.cetateadescaun.ro

a efectuat-o în Letonia, omul politic polonez îi declarase amfitrionului său, Vilhelms Munters, că-şi însuşea punctul de vedere scandinav şi baltic şi socotea articolul ca fiind facultativ, declaraţie pe care o făcuse şi la Oslo la începutul lunii august. La Conferinţa Înţelegerii Baltice, observa Vasile Stoica, nu se adoptase un punct de vedere comun asupra unei declaraţii oficiale în acest sens. Ministrul de externe leton nu intenţiona să facă un asemenea pas până când nu sonda atitudinea Londrei. Ministrul român de la Riga putuse însă observa reţinerea Foreign Office-ului în această direcţie. Diplomaţia engleză considera dispoziţiile articolului 16 ca fiind obligatorii, deşi nu suficient de precis formulate, iar discutarea lor zgomotoasă ca inoportună. În cele din urmă, ministrul de externe estonian, Selter, a elaborat un text la care urmărea să obţină aderarea aliaţilor săi. Această propunere urma a fi discutată cu prilejul Adunării Societăţii Naţiunilor şi aducea în prim plan experienţa anterioară ce demonstrase că aplicarea sancţiunilor militare era imposibilă, iar a celor financiare şi economice ineficace. Într-o astfel de situaţie, securitatea colectivă nu putea fi decât nerealistă. Din acest motiv, cele trei state ce formau Înţelegerea Baltică, după cum remarca Vasile Stoica, considerau că dată fiind situarea lor geografică - între două mari puteri antagoniste - nu puteau să aplice decât facultativ securitatea colectivă; altfel se puteau expune la mari pericole. În orice caz, îşi continua raportul diplomatul român, Ţările Baltice nu aveau de gând să facă o declaraţie în acest sens la Liga Naţiunilor până când un alt grup de state - grupul de la Oslo, Mica Înţelegere sau Înţelegerea Balcanică - nu vor prelua iniţiativa[152]. Această politică era, după cum remarcase Grigore Gafencu încă din 1935, urmarea evidentă a ciocnirii între curente extreme "care ameninţa să întindă peste întregul continent un uriaş război asemănător războaielor de religie, din trecut"[153].

Politica paşnică promovată de Înţelegerea Baltică în relaţiile internaţionale, ca şi încercarea acesteia de a nu fi implicată în conflictele ce zguduiau Europa, nu a reuşit să ajungă la rezultatul scontat. Deja după semnarea acordului de la München s-a deschis un întreagă reacţie în lanţ revizionistă[154]. Această aserţiune este împărtăşită şi de istoricul german Andreas Hillgruber care arăta că partea germană înclina să vadă noua situaţie ce apăruse în Europa ca urmare a Münchenului ca fiind o confirmare a lipsei de interes politic şi economic a statelor democrate occidentale faţă de estul continentului şi ca pe o recunoaştere a acestor regiuni ca sferă a intereselor germane[155].

---

[152] *Ibidem*, f. 134-137 (telegrama nr. 841 din 2 septembrie 1938, de la Legaţia din Riga, Stoica, pentru M.A.S., Bucureşti).

[153] Grigore Gafencu, *Însemnări politice, 1929-1939*, Editura Humanitas, ediţie Stelian Neagoe, Bucureşti, 1991, p. 334.

[154] Livia Dandara, *România în vâltoarea anului 1939*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, p. 29.

[155] Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol şi Mareşalul Antonescu. Relaţiile germano-române: 1938-1944*, Editura Humanitas, ediţie Stelian Neagoe, Bucureşti, 1994, p. 57-58.

www.cetateadescaun.ro

VI. Sfârşitul Înţelegerii Baltice: percepţii româneşti

Motivaţiile care au determinat crearea Înţelegerii Baltice nu au dispărut, desigur, la sfârşitul anilor '30. Ba chiar dimpotrivă. Dar tocmai jocurile politice tot mai mari şi complicate evidenţiau tot mai clar slăbiciunea Înţelegerii Baltice. Dotată cu prea puţine instrumente juridice apte să se raporteze la exigenţele noii situaţii internaţionale şi lipsite de coeziunea pe care o dă doar existenţa unui singur adversar, recunoscut ca atare de către toate puterile semnatare, în această perioadă Statele Baltice s-au îndreaptat mai degrabă spre egoism naţional decât spre o întărire a cooperării. Letonia, de pildă, considera că adversarul său principal era Germania, pe locul doi apărând Uniunea Sovietică. Lituania se uita la sovietici, prin prisma unei experienţe mai recente, ca spre nişte aliaţi, definindu-şi în Polonia şi Germania inamicii principali. Estonia considera că nu avea a se teme de Germania şi era puterea cea mai convinsă că adversarul său principal era Uniunea Sovietică[156].

Alianţa Statelor Baltice a fost supusă unei prime încercări în momentul în care Germania, după destrămarea Cehoslovaciei, a ridicat chestiunea regiunii Memel (Klaipeda). Lituania a decis să nu se opună cererii germane, peninsula fiind ocupată de către Wehrmacht pe data de 23 martie 1939[157], dar poziţiile Înţelegerii Baltice, ca şi ale celorlalte alianţe regionale (Mica Înţelegere devenise deja istorie), au fost vizibil zdruncinate.

Vara anului 1939 a cumulat eforturi intense pentru a se ajunge la o redresare a situaţiei internaţionale şi pentru a restabili echilibrul european ameninţat de avansul Germaniei în răsărit. Se avea în vedere, în primul rând, constituirea unei alianţe anglo-franco-sovietice, care să fie o alternativă la alianţa germano-italo-japoneză[158]. În cadrul acestei politici se înscriu şi garanţiile pe care Parisul şi Londra le-au acordat Poloniei, României şi Greciei pe 31 martie, respectiv 13 aprilie, o noutate în practica politicii internaţionale[159]. Aceluiaşi scop i-au părut a fi subsumate şi încercările Kremlinului de a obţine un coridor de trecere prin Polonia şi Ţările Baltice, pentru a lupta împotriva unei eventuale agresiuni a Germaniei în răsărit. Insistenţa Uniunii Sovieticii pentru încheierea unui Pact de asistenţă mutuală cu Polonia şi pentru înăsprirea clauzei agresiunii indirecte au indispus Anglia şi Înţelegerea Baltică. Mai târziu s-a luat însă în considerare o formulă generală care viza orice stat limitrof, atât de la vest, cât şi de la est. Ţările Baltice s-au opus însă protecţiei unei mari puteri. În luna iulie a fost ridicată în discuţiile sovieto-occidentale şi chestiunea trecerii trupelor ruse prin Ţările Baltice, Polonia şi România, fără a se găsi însă o formulă convenabilă[160].

---

[156] Inesis Feldmanis, Aivars Stranga, *op.cit.*, p. 25.
[157] Ion Calafeteanu, *Diplomaţia românească în sud-estul Europei (martie 1938-martie 1940)*, Editura Politică, Bucureşti, 1980, p. 124.
[158] pentru amănunte, vezi Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Pătroiu, *Ultimele luni de pace martie-august 1939*, Institutul European, Iaşi, 1992.
[159] *Ibidem*, p. 65.
[160] *Ibidem*.

www.cetateadescaun.ro

Printre motivaţiile pe care Moscova le dădea gestului său de a-şi schimba radical politica externă în luna august se număra şi aceea a atitudinii refractare a Poloniei, României şi Statelor Baltice faţă de Uniunea Sovietică[161]. În acest mod, Kremlinul încerca să se eschiveze de vina ce o purta pentru declanşarea războiului european şi să arunce pe umerii victimelor povara acuzaţiilor sale nefondate.

Pe data de 23 august 1939 s-a încheiat pactul Ribbentrop-Molotov, prin care întreaga Europă orientală era împărţită de Stalin şi Hitler conform intereselor celor doi dictatori[162]. Bineînţeles că acest lucru nu se putea face decât dacă armatele şi diplomaţiile germană şi sovietică reuşeau să tranşeze în favoarea lor disputele cu marile puteri democratice şi cu statele vizate de înţelegerea sovieto-germană. Prin articolul 1 al anexei secrete a pactului se stipula că, în cazul unor reamenajări teritoriale în statele din regiunea baltică (Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania), graniţa de nord a Lituaniei era recunoscută ca linia de demarcaţie a intereselor germane şi sovietice. Era recunoscut, de asemenea, şi interesul Lituaniei faţă de regiunea Vilnei[163]. Aşadar, conform primei înţelegeri dintre viitorii agresori, Înţelegerea Baltică era fragmentată la nivelul zonelor de influenţă, Letonia şi Estonia fiind trecute în spaţiul acoperit de Moscova, iar Lituania în cel subordonat Reichului. Abia ceva mai târziu, pe data de 28 septembrie, conform protocolului suplimentar secret, Lituania cădea şi ea în sfera de influenţă a U.R.S.S., Germaniei revenindu-i în schimb provincia Lublin şi părţi ale provinciei Varşovia[164]. Se realiza, dacă se poate spune astfel, o refacere a Uniunii Baltice, cel puţin sub raportul inamicului comun. Din nou motivele de identificare cu o politică externă comună şi-au spus cuvântul în politicile Lituaniei, Letoniei şi Estoniei, după semnarea alianţei ce a aruncat Europa, pentru a doua oară în secolul XX, într-un mare război. Acum s-a relansat, de altfel, şi ideea unei alianţe mai vaste în Europa centrală şi orientală.

Aceste iniţiative au fost cu atât mai numeroase cu cât la începutul războiului, în septembrie 1939, doar câteva naţiuni europene erau beligerante, celelalte fiind interesate în menţinerea pe termen cât mai lung a independenţei, integrităţii teritoriale şi a neutralităţii. Putem aminti o iniţiativă a Letoniei din chiar prima lună de război, la care era invitat să adere şi Vaticanul. Propunerea letonă postula necesitatea ca Papa să ia iniţiativa grupării statelor neutre într-un bloc capabil a rezista presiunilor exercitate asupra lor. Guvernul leton prefera o grupare doar a statelor mici şi mijlocii (ţările nordice, cele baltice, statele din sud-estul Europei, Olanda, Belgia), excluzând din capul locului o asociere cu Uniunea Sovietică şi Italia. Iniţiativa Rigăi nu a fost acceptată de Sfântul Scaun, care motiva gestul său prin imposibilitatea de a cunoaşte intenţiile acestor state faţă de un asemenea plan[165].

---

[161] Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Pătroiu, *Anglia şi România între anii 1939-1947*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1992, p. 8.

[162] vezi textul pactului în *Pactul Ribbentrop-Molotov şi consecinţele lui pentru Basarabiei. Culegere de documente*, Editura Universitas, Chişinău, 1991, p. 5-7.

[163] Edgar Mattisen, *op.cit.*, p. 125.

[164] *Ibidem*.

[165] Ion Calafeteanu, *Diplomaţia românească…*, p. 191.

Planurile Statelor Baltice de a menţine o zonă de neutralitate cât mai extinsă erau corelate cu iniţiative similare luate de statele din sud-estul continentului. Ele erau însă extrem de prost privite de către unele dintre marile puteri, care nu doreau ca o alianţă mai largă a micilor state, chiar şi cu scopuri limitate, să le încurce aranjamentele.

Între timp, Ţările Baltice erau pe cale, după scoaterea din joc a Poloniei, să-şi piardă independenţa de acţiune. Moscova a iniţiat o campanie de ameninţări la adresa lor, până când a reuşit să le forţeze să încheie aşa-zisele pacte de asistenţă mutuală. Realist, Carol al II-lea nota, în jurnalul său, că Kremlinul pusese "mâna pe Ţările Baltice, păstrându-le o aşa-zisă independenţă...Cea mai sinistră batjocură"[166].

Vara anului 1940 a adus Moscovei premiul pe care-l aştepta ca răsplată pentru susţinerea diplomatică a Reichului în timpul campaniei sale din vest: Basarabia, Bucovina de Nord şi Ţările Baltice. Printre motivaţiile acţiunii Kremlinului, aşa cum le prezenta Viaceslav Molotov, comisarul poporului pentru Afacerile Externe al U.R.S.S., la cea de-a şaptea sesiune a Sovietului Suprem şi a Sovietului Naţionalităţilor, se număra şi opoziţia grupărilor burgheze conducătoare ale acestor state, care desfăşurau activităţi antisovietice, în special prin Înţelegerea Baltică[167].

Şi după absorbirea Statelor Baltice în Uniunea Sovietică, iniţiativele ce vizau reorganizarea Europei centrale - şi nu numai a acesteia - au continuat. S-au desenat noi hărţi politice ale Europei, în care frontierele erau trasate într-un fel sau altul, în funcţie de opţiunile diferiţilor planificatori. O astfel de acţiune a desfăşurat şi maghiarul Tibor Eckhardt, trimis de regentul Horthy în Statele Unite, la Washington, în scopuri de propagandă a viziunii maghiare asupra noii Europe. Într-un plan elaborat de acesta, se viza înfiinţarea a trei confederaţii - balcanică, dunăreană (unde intra şi o Transilvanie independentă) şi baltică. Confederaţia statelor baltice, aşa cum era ea gândită de Eckhardt, era alcătuită conform ideilor lui Zigfrids Anna Meierovics, fostul ministru de externe al Letoniei, ea incluzând Polonia, Finlanda, Estonia, Lituania şi Letonia[168].

VII. Concluzii

Acţiunile pentru crearea unei alianţe a Statelor Baltice în perioada interbelică au reprezentat o politică constantă. Se pot totuşi discerne trei perioade în care eforturile întreprinse în acest scop au fost mai conjugate: 1919-1922, 1927-1930 şi 1933-1934. Prima perioadă a fost legată de căutarea unui statut în relaţiile internaţionale a acestor state nou apărute pe eşichierul politicii internaţionale. A doua perioadă a fost racordată la activitatea intensă depusă de Letonia şi Estonia

[166] Carol al II-lea, *op.cit.*, p. 244.

[167] Silviu Miloiu, *The annexation of the Baltic States: Românian perceptions, 1939-1940*, în *„Muille maille vierahille…". Kalervo Hovi ja yleinen historia*, Julkaisija Turun Historiallinen Yhdistys, Vaasa, 2002, p. 109.

[168] Idem, *Transilvania-obiect de dispută diplomatică româno-maghiară în S.U.A. (1939-1941)*, în Nicolae Ciachir (editor), *Studii de istorie modernă şi contemporană (I)*, Editura Oscar Print, Bucureşti, 1999, p. 148-149.

www.cetateadescaun.ro

pentru crearea unei uniuni vamale, ca bază pentru o viitoare alianţă politică. A treia perioadă ce se poate decela în aceste încercări, perioadă ce a fost şi cea mai fructuoasă, a purtat amprenta evoluţiilor europene posterioare datei de 30 ianuarie 1933. În anul 1934 încercările de a se constitui o alianţă zonală mai largă care să cuprindă statele baltice şi statele scandinave a eşuat, pentru a face loc închegării unui bloc pur baltic alcătuit din Lituania, Estonia şi Letonia.

Poate că cea mai interesantă dintre aceste perioade, anii 1919-1922, au cunoscut elaborarea marilor proiecte, a fost timpul marilor vizionari şi viziuni, gândite într-un moment în care rănile războiului şi conflictelor din regiune erau încă calde şi păreau să solicite cu acuitate o soluţie mai largă decât simpla politică naţională pentru organizarea păcii în regiune. Chiar şi promovarea unei politici naţionale era văzută şi gândită sub spectrul regionalismului şi mondialismului. Mai târziu, calmarea tensiunilor internaţionale şi accentuarea celor regionale a determinat o relaxare prematură a acestor planuri, iar realizările s-au redus, aşa cum arătam, la încheierea unei Înţelegeri Baltice, care era însă departe de a pune la adăpost statele semnatare faţă de presiunile marilor puteri vecine. În 1939 alianţa baltică a fost făcută sandvici de către Germania şi Uniunea Sovietică şi a fost îngurgitată în linişte de către Moscova. Ce-i drept, sandviciul s-a dovedit a fi, pe termen lung, destul de indigest.

Este de subliniat, de asemenea, interesul pe care România l-a acordat diverselor planuri de grupare a statelor din regiunea baltică într-o alianţă antirevizionistă şi promotoare a idealurilor de pace, cooperare şi securitate colectivă aşa cum fuseseră acestea definite în Pactul Ligii Naţiunilor. Deşi au existat proiecte de colaborare între cele două alianţe, Înţelegerea Baltică şi Mica Înţelegere, precum planurile elaborate de Vilhelms Munters, nu a existat însă o preocupare concretă de a elabora un discurs politic pe această temă. În consecinţă, cu excepţia colaborării indirecte de la Liga Naţiunilor între membrii celor două alianţe, nu a fost găsită vreo formulă de cooperare în nici unul dintre domeniile vieţii internaţionale, şi aceste alianţe regionale (Mica Înţelegere şi Înţelegerea Balcanică, pe de o parte, şi Înţelegerea Baltică, pe de alta), au rămas să funcţioneze separat pe scena politică europeană.

www.cetateadescaun.ro

Capitolul V

ANEXAREA ŢĂRILOR BALTICE ÎN VIZIUNE ROMÂNEASCĂ (1939-1940)

Evoluţia evenimentelor din Europa anilor 1939-1940 a suscitat de timpuriu atenţia istoricilor si analiştilor politici din România. S-a putut remarca noua diplomaţie agresivă a unor mari puteri, precum Germania nazistă şi Rusia comunistă. Atenţia istoricilor români s-a îndreptat însă mai puţin spre situaţia internaţională a Ţărilor Baltice care, ca şi România, dezvoltau sensibilităţi deosebite faţă de pericolul comunist şi faţă de tendinţele agresive ale diplomaţiei de la Wilhelmstrasse. Dacă Finlanda, de exemplu, a atras atenţia pe plan internaţional prin atitudinea sa curajoasă avută în faţa pretenţiilor teritoriale sovietice[1], poziţia relativ moderată a diplomaţiilor de la Tallinn, Riga şi Kaunas nu a avut darul de a dezvolta un interes similar. De aceea, demersul nostru se îndreaptă tocmai spre umplerea acestei pagini albe din istoriografia românească.

Atâta timp cât se părea că între Uniunea Sovietică şi cel de-al treilea Reich conflictul ideologic era ireductibil, iar pe plan politico-diplomatic Statele Baltice beneficiau de sprijinul Occidentului democrat, securitatea acestora era asigurată. Chiar şi dorinţa exprimată de U.R.S.S. de a "proteja" statele limitrofe în cazul unui conflict european a stârnit opoziţia diplomaţiilor din Ţările Baltice, susţinute de Foreign Office şi Quai d'Orsay[2].

Ambasadorul american de la Moscova, Joseph Davies, remarca dorinţa premierilor francez şi britanic, Edouard Daladier si Neville Chamberlain, de a preveni absorţia prin agresiune internă a Ţărilor Baltice, respingând astfel propunerile pentru o alianţă *„realistă”* făcute de Stalin[3]. Opoziţia balticilor faţă de orice încercare de garantare a securităţii lor făcută de sovietici era remarcată şi de ministrul României de la Moscova, Dianu, care avusese convorbiri cu omologul său leton. Diplomatul leton, după ce fusese chemat pentru instrucţiuni la Riga, se întorsese montat contra oricărei garanţii a Kremlinului[4].

Nereuşita Moscovei în atragerea diplomaţiilor franceză şi engleză spre o colaborare axată pe susţinerea politicii ei de anexiuni teritoriale[5], contrară voinţei

[1] Max Jakobson, *Finland: myth and reality*, Otava, Helsinki, 1987, p. 29-32.
[2] Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Patroiu, *Ultimele luni…*, p. 109.
[3] Edward W. Chester, *op.cit.*,p. 318-320.
[4] Arh. M.A.E., fond 71/1920-1944, Letonia, vol. 7, Relatii cu România, f. 230 (telegrama nr. 1618 din 15 iunie 1939, de la N. Dianu pentru M.A.S.).
[5] Vezi propunerile lui Molotov, în Aurică Simion, *Agresiunile naziste din Europa, în anii 1938 – 1939*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1983, p. 267 şi următoarele

statelor din Europa central-estică[6], l-a stimulat pe Stalin în direcţia acceptării unei oferte extrem de concrete a Reichului german. Astfel, la 20 august 1939, Adolf Hitler i-a scris o scrisoare personală lui Stalin pentru a-i cere acceptul pentru o vizită a lui Ribbentrop la Moscova[7]. Peste două zile dictatorul sovietic a răspuns exprimându-şi speranţa că pactul de neagresiune dintre Germania şi U.R.S.S. va marca o „turnură decisivă" în relaţiile politice dintre cele două ţări[8].

Aceasta s-a materializat mai ales în protocolul adiţional secret semnat de Viaceslav Molotov şi Joachim von Ribbentrop, delegaţii celor două dictaturi aflate la cei doi poli ideologici adverşi, la finele unei zile de negocieri, pe 23 august 1939[9]. De-a lungul convorbirilor, Stalin s-a arătat puţin interesat de pactul de neagresiune în sine, şi chiar mai puţin de manifestările de prietenie ale lui Ribbentrop. Dictatorul sovietic era interesat numai de chestiunea sferelor de influenţă. Referitor la arealul baltic, Ribbentrop a propus ca Finlanda şi Estonia să cadă în sfera sovietică (cedându-i lui Stalin aria de acoperire a Leningradului pe care acesta şi-o dorea aşa de mult), Lituania să treacă în sfera germană, iar Letonia să fie împărţită între Uniunea Sovietică şi Germania. În momentul în care Stalin a cerut, ca într-o veritabilă târguială, toată Letonia, Ribbentrop i-a telegrafiat lui Hitler, care a acceptat. La fel s-au petrecut lucrurile şi în privinţa Basarabiei[10].

În chiar punctul 1 al acestui document, ce contravenea oricărui principiu de drept internaţional, se prevedea trecerea Finlandei, Estoniei şi Letoniei în sfera de interes a U.R.S.S., în timp ce Lituania era adjudecată de Hitler[11]. Ulterior, în timpul celei de-a doua călătorii a ministrului german von Ribbentrop la Moscova, pe 28 septembrie 1940, Stalin a reuşit să treacă în sfera sa de influenţă şi Lituania, în schimbul a două provincii poloneze[12].

Primele informaţii despre existenţa unei anexe secrete a pactului de neagresiune sovieto-german şi-au făcut loc curând în paginile marilor cotidiane internaţionale. Ziarul "Daily Express" din 25 august deţinea informaţii despre o înţelegere între Molotov şi Ribbentrop ce viza modificări teritoriale în zona est-europeană, între Marea Baltică şi Marea Neagră[13]. La rândul său, după cum transmitea ministrul

---

[6] Gheorghe Barbul, *Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei*, Institutul European, Iaşi, 1992 (ediţie pregătită pentru tipar de Valeriu Florin Dobrinescu), p. 10. Gheorghe Barbul arată că Ion Antonescu, de pildă, considera că rolul ţărilor din Europa dintre Germania şi Rusia era de a împiedica o înţelegere a statelor occidentale cu Rusia.

[7] Henry Kissinger, *op.cit.*, p. 346.

[8] *Ibidem*, p. 347.

[9] W.J.H. Hough, *The annexation of the Baltic States and its effect on the development of law prohibiting forcible seizure of territory*, în *„New York Law School Journal of International and Comparative Law"*, Vol. 6, No. 2, Winter, 1985, p. 346.

[10] H. Kissinger, *op.cit.*, p. 347.

[11] vezi textul complet al protocolului în *Pactul Molotov-Ribbentrop…*, p. 6-7 şi I. Grava-Kreituse, I. Feldmanis, D.A. Loeber, J. Goldmanis, A. Stranga (editori), *op.cit.*, p. 98-99 (documentul nr. 19).

[12] Anatol Petrencu, *Istoria universală. Epoca contemporană, 1939-1995 (Europa, S.U.A., Canada, America latină)*, Editura Museum, Chişinău, 1996, p. 7.

[13] Gheorghe Zaharia, *România în preajma şi la începutul celui de-al doilea război mondial*, în Viorica Moisuc (coordonator), *Probleme…*, p. 400.

României de la Washington, Radu Irimescu, pe data de 25 august "The New York Times" publicase corespondenţa din Berlin. Citând surse oficiale, cotidianul amintit arăta că între Germania şi U.R.S.S. se ajunsese la un acord de împărţire a sferelor de influenţă în Polonia şi restul Europei[14].

Şi diplomaţia română se arăta interesată de sfera de cuprindere a pactului sovieto-german. Secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine român, Alexandru Cretzianu, aflase de la ministrul S.U.A. la Bucureşti, Franklin Mott Gunther, unele informaţii provenind de la colonelul Gerstenberg, în acel moment ataşat militar german al aerului la Varşovia. Acesta recunoscuse existenţa unei înţelegeri precise în problema poloneză între Reich şi Kremlin, dar negase - probabil într-o încercare de intoxicare cu informaţii false a canalelor diplomatice[15] - implicarea României şi a Ţărilor Baltice în înţelegere[16].

Diplomaţia letonă primea şi ea în zilele ce au urmat pactului Ribbentrop-Molotov informaţii cu privire la conţinutul unor anexe secrete ce ar fi avut în vedere împărţirea sferelor de influenţă dintre Germania şi Uniunea Sovietică în regiunea baltică. Ambasadorul leton la Varşovia, L. Ēķis, transmitea de la Varşovia informaţii despre ştirile apărute în presa poloneză despre diviziunea sferelor de influenţă dintre cele două mari puteri pe râul Daugava. Informaţiile fuseseră însă dezminţite atât de diplomaţia poloneză, cât şi de către ambasadorul sovietic la Varşovia, care le declarase ca fiind „absurde”[17]. La rândul său, ambasadorul leton în Franţa O. Grosvalds percepea confuzia existentă în mediile diplomatice din Paris cu privire la natura înţelegerii sovieto-germane. Grosvalds a avertizat în discuţiile cu diplomaţii francezi asupra „tacticilor cinice şi absolut imorale” practicate de sovietici. Diplomatul leton evidenţia faptul că noua mişcare diplomatică a germanilor se situa pe linia politicilor bismarckiene de cooperare cu ruşii pe socoteala altor naţiuni. Grosvalds era convins că acordul germano-sovietic deschisese răsăritul Europei germanilor şi se întreba, date fiind şi informaţiile din presa franceză despre înţelegerea de împărţire a Poloniei şi Ţărilor Baltice încheiată între Berlin şi Moscova, cât de departe merseseră, în realitate, delegaţii celor două mari puteri[18].

Armonizarea poziţiilor celor două mari puteri a surprins prin neprevăzutul ei. Ea însemna o negare totală a politicii de promovare a autodeterminării naţionale trâmbiţată de regimul comunist imediat după ce a acces la putere, a politicii de securitate colectivă îmbrăţişată după 1928 şi o reîntoarcere la politica de

[14] Arh. M.A.E., fond 71/1920-1944, S.U.A., vol. 7, Telegrame, f. 57-58 (telegrama 3028 din 25 august 1939 de la Legaţia de la Washington (Radu Irimescu), pentru Grigore Gafencu (M.A.S.).

[15] Silviu Miloiu, *Relaţii româno-americane (1939-1941)*, teză de licenţă susţinută la Facultatea de Istorie-Arheologie, *Univ. "Valahia" Târgovişte*, 1997, p. 10.

[16] Arh. M.A.E., fond 71/1920-1944, S.U.A., vol. 38, Relaţii cu România, f. 71 (nota de convorbire din 23 septembrie 1939 dintre secretarul general al M.A.S., Alexandru Cretzianu, şi ministrul S.U.A. la Bucureşti, Franklin Mott Gunther).

[17] I. Grava-Kreituse, I. Feldmanis, D.A. Loeber, J. Goldmanis, A. Stranga (editori), *op.cit.*, p. 96-98 (documentul 18, raportul ambasadorului leton la Varşovia către V. Munters, din 23 august 1939).

[18] *Ibidem*, p. 99-101 (documentul 20, Grosvals către Munters, 25 august 1939).

expansiune ţaristă şi la politica de export de revoluţie de la începutul anilor '20.

Încă din perioada guvernului provizoriu, primul ministru Lvov declarase la 10 aprilie 1917 că Rusia repudiază dominaţia sa asupra altor naţiuni şi adresase chemarea pentru „o pace stabilă pe bazele autodeterminării popoarelor”[19]. Ideea fusese reluată la 21 iunie 1917 în cadrul primului Congres al Sovietelor. Guvernul bolşevic, la rândul său, după lovitura de stat, a dat „Decretul asupra păcii”, în care se pronunţa pentru „pacea imediată fără anexare”. În proclamaţia dată cu acest prilej se arăta că „prin anexarea sau încorporarea unui teritoriu străin, guvernul, potrivit conceptului legal de democraţie, în general, şi cel al clasei muncitoare, în particular, înţelege orice încorporare a unei naţionalităţi mici şi slabe de către un stat mare şi puternic, fără o exprimare clară, definită şi voluntară a acordului şi dorinţei naţionalităţii respective, indiferent de momentul în care o asemenea încorporare forţată a avut loc”. Mai departe, în acest document, se arăta că în cazul în care o naţiune este deţinută prin mijloace de forţă în cadrul frontierelor altui stat – voinţa acelei naţiuni putea fi făcută cunoscută prin presă, adunări naţionale sau rezoluţii ale partidelor politice – şi nu i se dă dreptul de a-şi determina forma vieţii sale statale prin vot liber, fără prezenţa trupelor statului anexionist sau străin şi fără a se exercita vreo presiune asupra cetăţenilor, atunci adjudecarea acelei naţiuni de către un stat străin este anexare[20].

Principiile astfel exprimate au fost completate de o serie de documente internaţionale precum Pactul de renunţare la război Briand-Kellogg, Protocolul de la Moscova de punere în aplicare anticipată a pactului, Doctrina Stimson din 7 ianuarie 1932 ce angaja Statele Unite, conţinând practic o dezvoltare a principiilor wilsoniene, rezoluţia Ligii Naţiunilor din 11 martie 1932 sau Convenţia de definire a agresorului din 3-5 iulie 1933 etc. sau chiar în declaraţiile de politică externă făcute de lideri importanţi ai Uniunii Sovietice.

Existau, de asemenea, tratate foarte clare încheiate între Rusia şi cele trei State Baltice care reglementau recunoaşterea independenţei şi integrităţii teritoriale a fiecărei părţi contractante. Astfel, la 28 septembrie 1926 se încheiase la Moscova tratatul de neagresiune între Republica Lituania şi U.R.S.S. Documentul încheiat vorbea încă din preambul de cooperare, de încredere mutuală, de menţinere a păcii universale. Articolul 2 al acestui tratat arăta că „Republica Lituania şi Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice înţeleg să-şi respecte reciproc în toate circumstanţele suveranitatea, integritatea şi inviolabilitatea teritorială”[21]. Tratatul a fost reînnoit prin Protocoalele din 6 mai 1931 şi 4 aprilie 1934. Valabilitatea sa se întindea astfel până pe data de 31 decembrie 1945[22].

La rândul său, Letonia semnase un astfel de tratat cu U.R.S.S. la Riga la 5 februarie 1932. Prin articolul 1 „fiecare dintre Înaltele Părţi Contractante înţelege să se abţină de la orice act de agresiune îndreptat împotriva celeilalte şi de la orice

[19] W.J.H. Hough, *op.cit.*, p. 322.
[20] *Ibidem.*
[21] Endel Krepp, *op.cit.*, p. 34-40.
[22] *Ibidem*, p. 40-43.

www.cetateadescaun.ro

acte de violenţă îndreptate împotriva integrităţii teritoriale şi inviolabilităţii sau independenţei politice a celeilalte Părţi Contractante, indiferent dacă o asemenea agresiune sau asemenea acte sunt comise separat sau împreună cu alte puteri, cu sau fără o declaraţie de război". Prin articolul 2 „fiecare dintre Înaltele Părţi Contractante înţelege să nu fie parte la nici un tratat militar sau politic, convenţii sau înţelegeri îndreptate împotriva independenţei, integrităţii teritoriale sau securităţii politice a celeilalte părţi…".

Tratatul, care făcea referire la Pactul de la Paris, a fost confirmat de un Protocol semnat la 4 aprilie 1934 de Alfred Bilmanis şi Maxim Litvinov la Moscova. Prin acest protocol tratatul era prelungit până la 31 decembrie 1945[23].

La 4 mai 1932 s-a semnat la Moscova Tratatul de neagresiune dintre Estonia şi Uniunea Sovietică. Făcând amintire de tratatul din 2 februarie 1920 şi de Pactul de la Paris, tratatul în cauză garanta „inviolabilitatea frontierelor existente ale celor două Părţi Contractante. Părţile înţelegeau să se abţină „de la orice act de agresiune şi de la orice măsuri violente îndreptate împotriva integrităţii şi inviolabilităţii teritoriului său, împotriva independenţei politice a celeilalte Părţi Contractante" (art. 1). Articolul 2 este formulat identic cu articolul similar din Pactul letono-sovietic, iar data până la care urma să fie în vigoare era aceeaşi: 31 decembrie 1945[24].

Spre sfârşitul anilor '30 comisarul poporului pentru Afaceri Străine al U.R.S.S. Maxim Maximovici Litvinov, unul dintre promotorii securităţii colective în Europa, făcea o declaraţie categorică: „trebuie să fie clar că Liga Naţiunilor nu intenţionează să-şi schimbe atitudinea atât în privinţa acaparării directe şi anexării teritoriului unui alt popor, cât şi în cazurile în care asemenea anexări sunt camuflate prin aşezarea unor guverne ‹‹naţionale›› marionetă…"[25]. Sunt, iată, tot atâtea motive pentru care pactul cu Germania a surprins şi a revoltat, pe bună dreptate, opinia publică de pe mapamond şi a îngrijorat ţările aflate în vecinătatea celor două mari puteri.

Mai cu seamă Ţările Baltice aveau motive de circumspecţie datorită poziţiei geografice care le situa la marginea de vest a Imperiului roşu[26]. Cu toate că relaţiile U.R.S.S. cu Ţările Baltice se menţinuseră relativ bune până în acel moment – în iunie 1937 Litvinov pomenea în faţa ministrului de externe al Letoniei de cei 17 ani de relaţii bune între cele două ţări şi afirma că, datorită poziţiei geografice a acestei ţări, Moscova „era interesată în menţinerea independenţei ei complete"[27] – la Riga, Tallinn şi Kaunas nu se puteau trece cu vederea posibilităţile ca înţelegerea cu Germania, care prin ea însăşi demonstra o schimbare în politica externă sovietică, să vizeze teritoriul lor naţional.

[23] *Ibidem*, p. 44-47 (anexa 2).
[24] *Ibidem*, p. 48-51 (anexa 3).
[25] Apud W.J.H. Hough, *op.cit.*, p. 335.
[26] Vezi D.M. Snow, *National security. Enduring problems in a changing defense environment*, Martin's Press, New York, 1991, p. 111.
[27] Apud W.J.H. Hough, *op.cit.*, p. 369.

Ministrul de externe român, în exerciţiu în august 1939, Grigore Gafencu, remarca într-o carte publicată în 1944 că Stalin le-a cerut la Moscova germanilor ceea ce Alexandru I le-a solicitat la Tilsit (1807) francezilor: Finlanda, Ţările Baltice şi Basarabia[28]. Acesta era preţul plătit de germani pentru declanşarea războiul cu Polonia. Marele diplomat român atrăgea atenţia că acordul a bulversat ordinea europeană şi a produs o mare ruptură a echilibrului atât în Occident, cât şi în Est[29].

La rândul său, istoricul estonian Eero Medijainen subliniază faptul că, din mai 1939, balanţa puterii în relaţiile internaţionale se afla în mâinile sovieticilor, mai exact, ale lui Stalin. Dictatorul sovietic era gata să facă un târg cu oricine îi oferea preţul cerut, fără nici o consideraţie de natură ideologică, etică sau contractuală[30]. Considerăm că, astfel pusă, problematica ce vizează bazele politice ale anexării Ţărilor Baltice este mai aproape de spiritul şi sensul celor petrecute în anii 1939-1940 decât încercarea de reevaluare a orientării politicii sovietice încercată de Geoffrey Roberts. Acesta din urmă consideră că Moscova a acţionat normal, realist, ca orice putere care-şi urmăreşte interesele naţionale şi că, mai degrabă, vina pentru ceea ce a urmat revine puterilor occidentale sau Germaniei decât lui Stalin[31]. E foarte adevărat că nici Marea Britanie sau Franţa nu şi-au îndeplinit misiunea de mari puteri şi şi-au concentrat eforturile doar în direcţia stopării lui Hitler, iar nu salvării statelor mici din răsărit la a căror apariţie pe scena politică contribuiseră din plin[32]. În acest mod, acţiunile agresive sovietice vor fi tratate cu o altă balanţă decât cele germane.

Nu se cuvine ocultat faptul că, în acelaşi mod cu Uniunea Sovietică, Germania a acţionat în direcţia deciderii sorţii unor popoare, fără ca acestea să fi fost, vreodată, consultate. Berlinul, ca şi Moscova, semnase nu cu mult timp înainte, la 7 iunie 1939, tratate de neagresiune cu Estonia şi Letonia, care îi interziceau orice amestec în treburile interne ale acestor state[33].

Transpunerea în practică a acordului de la Moscova a fost realizată treptat de Stalin, fie că a existat elementul intenţional în recurgerea la politica paşilor mărunţi în vederea creării în prealabil a clientelei politice şi a realizării preponderenţei militare sovietice asupra Statele Baltice, fie că politica sovietică a urmat evoluţia evenimentelor din Europa. Nu poate fi exclusă - ba chiar trebuie presupusă - o combinaţie a acestor două abordări.

Pentru a-şi realiza obiectivele, Moscova a declanşat o criză în relaţiile cu Estonia,

---

[28] Grégoire Gafenco, *Préliminaires de la Guerre a l'est. De l'accord de Moscou (23 Âout 1939) aux hostilités en Russie (22 Juin 1941)*, Egloff, Friburg, 1944, p. 45.

[29] *Ibidem*, p. 54-56.

[30] Eero Medijainen, *1939: võimalused ja valikud*, Tartu, 2000, p. 101.

[31] Geoffrey Roberts, *The alliance that failed: Moscow and the Triple Alliance negociations, 1939*, în *„European History Quaterly”*, vol. 26, no. 3, July 1996, p. 384 şi următoarele

[32] M. Duhanovs, I. Feldmanis, A. Stranga, *1939. Latvia and the year of fateful decisions*, Riga, 1994, p. 98.

[33] Rolf Ahmann, *The German Treaties with Estonia and Latvia of 7 June 1939 – bargaining ploy or an alternative for German-Soviet understanding*, în *„Journal of Baltic Studies”*, Vol. XX, No. 4 (Winter 1989), p. 337 şi următoarele

Letonia şi Lituania. La 18 septembrie, Uniunea Sovietică şi-a început ofensiva diplomatică împotriva Estoniei. Agenţia sovietică oficială de ştiri *„Tass”* a anunţat că un submarin polonez s-a refugiat într-o bază estoniană „cu acordul cercurilor conducătoare” estoniene. Tallinnul a dezminţit imediat această informaţie[34]. La 25 septembrie Stalin l-a informat pe Hitler că, având asentimentul german, va proceda la „rezolvarea problemei Ţărilor Baltice”. De altfel, încă din 23 septembrie, numeroase detaşamente ale Armatei Roşii fuseseră concentrate de-a lungul frontierei estoniene. Patru zile mai târziu, ministrul de externe estonian Karl Selter a sosit la Moscova, unde a fost pus în faţa cererilor ultimative sovietice de încheiere a unui pact de asistenţă mutuală cu U.R.S.S. În cadrul unei întâlniri avute cu Comisarul Poporului pentru Afaceri Străine, lui Selter i s-a spus: „Nu vor fi conversaţii preliminare. Aveţi propunerile sovietice şi nu poate exista decât un singur răspuns: da sau nu. Molotov vă va primi în seara aceasta şi trebuie să fiţi gata cu răspunsul”. Evenimentele s-au derulat întocmai, iar Selter a fost nevoit în acea seară să iscălească[35].

Astfel, Estonia a fost forţată pe 28 septembrie să semneze tratatul de ajutor mutual cu Uniunea Sovietică[36]. Prin tratat, Estonia era obligată să accepte pe teritoriul său baze aeriene şi navale sovietice precum şi o garnizoană de 25.000 de soldaţi ai Armatei Roşii. Prin articolul 5, Moscova se obliga să nu compromită suveranitatea Estoniei: „aplicarea acestui pact nu va aduce atingere drepturilor suverane ale Părţilor Contractante şi nici, mai ales, sistemului lor economic sau structurii lor politice”[37].

Presa sovietică a reliefat acest articol ca pe o dovadă a crezului sovietic în principiile independenţei şi autodeterminării naţionale. Jurnalul partidului sovietic „Bolşevic” comenta pactul cu Estonia astfel: „agresiunea şi dorinţa de a oprima naţiunile mai mici sunt departe de spiritul U.R.S.S. Poporul sovietic este interesat într-o pace durabilă şi într-o colaborare fraternă. Acestea se pot realiza numai dacă sunt bazate pe încredere mutuală şi pe principiul neintervenţiei în treburile interne ale celuilalt”[38].

Deja pe data de 30 septembrie ministrul României Nicolae Dianu transmitea de la Moscova că pactul fusese ratificat. Ziarul oficial „Pravda” publicase un articol intitulat *"Politica sovietică de pace şi prietenie Intre popoare”* în care motiva încheierea pactului cu Tallinnul[39].

Kremlinul şi-a întors apoi faţa spre Letonia. Ministrul Afacerilor Străine leton Vilhelms Munters a fost nevoit, ca şi omologul său estonian, să întreprindă o vizită

[34] apud W.J.H. Hough, *op.cit.*, p. 370-371.
[35] *Ibidem*, p. 371.
[36] Petre Bărbulescu, Ionel Cloşcă, *op.cit.*, p. 292.
[37] apud W.J.H. Hough, *op.cit.*, p. 371.
[38] *Ibidem.*
[39] A.N.I.C., fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 269/1939, f. 22 (Tel f.n. din 30 septembrie 1939 de la Dianu pentru M.A.S.).

la Moscova[40]. Deşi Munters a fost primit mai cordial decât Selter, ca şi şeful diplomaţiei estoniene a fost nevoit, pe data de 5 octombrie, să încheie un tratat cu Uniunea Sovietică care reproducea aproape punctual termenii tratatului din 28 septembrie. Reprezentantul Rigăi a insistat în convorbirile avute, înainte de a semna, asupra necesităţii păstrării integrităţii teritoriale a Letoniei. Munters le-a spus lui Stalin şi Molotov că era esenţial „…ca acest tratat să nu apară în ochii poporului leton a fi un…jug impus…", care să creeze impresia micşorării independenţei politice şi militare a statului. Şeful diplomaţiei letone a arătat că şi în cazul în care Riga ar fi fost exclusă din calea trupelor sovietice sau ar fi fost redus numărul total de garnizoane, tratatul ar fi putut fi interpretat ca fiind un artificiu juridic de creare a unui protectorat sovietic, ceea ce ar fi creat o situaţie inacceptabilă[41].

Încă de la începutul presiunilor sovietice asupra Statelor Baltice, diplomaţia românească a receptat şi analizat principalele modificări aduse statutului internaţional al acestor state mici. Astfel, însărcinatul cu afaceri român la Riga, Grigore Niculescu-Buzeşti, transmitea la 29 septembrie 1939, la centrala din Bucureşti, o lungă telegramă unde releva "obsesia pericolului rus" existentă în cadrul opiniei publice letone. Astfel, încheierea acordului ruso-estonian apărea la Riga ca fiind un indiciu al faptului că Moscova urma a se mulţumi a face din Ţările Baltice instrumentele sale docile şi nu avea în acel moment intenţia de a le ocupa militar. Mai mult, letonii sperau într-o înţelegere mai amicală cu sovieticii datorită unor relaţii bilaterale mai bune cu Moscova. Diplomatul român constata că, prin concesiile obţinute de la estonieni, sovieticii dominau golful Riga şi coasta letonă. Oficialul român constata că Germania, nemulţumită de prezenţa rusă la Marea Baltică, inspira balticilor speranţe cu privire şa ameliorarea situaţiei lor cu sprijin german[42].

De altfel, tratatul sovieto-estonian, ce acorda U.R.S.S. stăpânirea unui port şi a două insule ce dominau intrarea în Golful Finlandei, produsese o mare îngrijorare şi în cercurile politice finlandeze, după cum transmitea ministrul României de la Helsinki, Lecca[43].

Noi evenimente au intrat în atenţia diplomaţilor români, odată cu formularea pretenţiilor sovietice faţă de celelalte state baltice. Călătoria lui Munters, ministrul de externe leton, la Moscova era analizată într-un raport expediat de Grigore Niculescu-Buzeşti la Palatul Sturdza pe 2 octombrie. Acesta arăta ca opinia publică letonă se acomoda cu ideea unei noi reglementări a relaţiilor cu Uniunea Sovietică. Se spera însă într-o reuşită mai consistentă a diplomaţiei letone. Comunicatul

[40] Efectuarea vizitei a fost aprobată în Cabinetul de Miniştri leton la 1 octombrie, vezi I. Grava-Kreituse, I. Feldmanis, D.A. Loeber, J. Goldmanis, A. Stranga (editori), *op.cit.*, p. 124-125 (documentul 36).

[41] W.J.H. Hough, *op.cit.*, p. 372.

[42] A.N.I.C., fond P.C.M., vol. 269/1939, f. 15-16 (telegrama nr. 1247 din 29 septembrie 1939, de la Legaţia din Riga (Grigore Niculescu-Buzeşti), pentru M.A.S.)

[43] *Ibidem*, f. 18 (telegrama nr. 842 din 30 septembrie 1939 de la Legaţia din Helsşnki (Lecca) pentru M.A.S.).

Consiliului de Miniştri, ce se desfăşurase sub preşedinţia lui Ulmanis, recunoştea, la rândul său, necesitatea ce izvora din acordurile germano-rus şi ruso-estonian de a reglementa într-o manieră nouă relaţiile cu Moscova. În acelaşi timp, diplomatul român percepea o intensificare a propagandei comuniste, deşi partidul comunist era scos în afara legii în această ţară. De aici Niculescu-Buzesti conchidea că activitatea comuniştilor era folosită de Molotov pentru a pregăti întâlnirea sa cu Munters, după cum, în cazul Estoniei, fusese manipulată falsa problemă a submarinelor estoniene[44].

Noul ministru al României de la Moscova, Gheorghe Davidescu, remarca, la rândul său, vizita lui Munters la Moscova din data de 3 octombrie. Davidescu aflase dintr-o sursă indirectă că portul Libau (în letonă, Liepãja, n.n.) şi mai multe aerodromuri erau direct vizate de sovietici[45].

Aceeaşi informaţie a fost culeasă şi de Grigore Niculescu-Buzeşti, care adăuga că sovieticii aveau în vedere încheierea unui pact de asistenţă mutuală şi a unei serii de angajamente economice. De asemenea, sovieticii doreau să preia controlul asupra căii ferate Varşovia-Bialistok-Leningrad ce traversa teritoriul leton, în vederea efectuării unor transporturi militare. Diplomatul român transmitea că şi ministrul de externe al Lituaniei fusese chemat la Moscova. Lituania nu avea însă porturi sau căi ferate strategice. Moscova îşi anunţase însă intenţia de a retroceda oraşul Vilnius statului lituanian pentru a câştiga simpatia opiniei publice din această ţară. Între timp, Statele Baltice, ce-şi axaseră comerţul extern pe relaţiile cu Marea Britanie şi Franţa, deveniseră izolate pe plan economic datorită războiului din Marea Baltică, iar Uniunea Sovietică putea să le servească drept piaţă de desfacere[46].

Informaţiile începeau să capete contur o zi mai târziu. Gheorghe Davidescu a putut afla atunci că şi celorlalţi doi miniştri de externe baltici, Munters şi Urbsys, li se adresaseră cereri asemănătoare acelora deja acceptate de estonieni: cedarea unor baze navale, aeroporturi, asigurarea controlului asupra căilor ferate. Ministrul român adăuga ştirea că o misiune militară sovietică alcătuită din 25 de ofiţeri plecase la Tallinn pentru a negocia aranjamentele speciale prevăzute în acordul sovieto-estonian. Kremlinul accepta să plătească chirie pentru insulele pe care le prelua şi pentru portul Paldiski, ceea ce salva de formă suveranitatea estoniană. Informaţiile culese de diplomatul român aşezau politica U.R.S.S. în această zonă în contextul întăririi frontului defensiv sovietic împotriva unui eventual atac german. De aceea, nu părea probabilă pe moment răsturnarea ordinii sociale din Statele Baltice[47]. Se observa, aşadar, că securitatea regiunii nordice a Uniunii Sovietice, în special a oraşului Leningrad, erau principalele scopuri ale agresivei diplomaţii

[44] *Ibidem*, f. 30 (telegrama nr. 1252 din 2 octombrie 1939 de la Legaţia din Riga pentru M.A.S.).
[45] *Ibidem*, f. 35 (telegrama nr. 2560 din 3 octombrie 1939 de la Legaţia din Moscova (Gh. Davidescu) pentru M.A.S.)
[46] *Ibidem*, f. 38-39 (telegrama nr. 1255 din 3 octombrie 1939, de la Legaţia din Riga, pentru M.A.S.).
[47] *Ibidem*, f. 40-41 (telegrama nr. 2570 din 4 octombrie 1939, de la Legaţia din Moscova, pentru M.A.S.).

www.cetateadescaun.ro

sovietice din toamna anului 1939. Cel puţin în faza preliminară a acestei politici sovieticii nu intenţionau să bolşevizeze Statele Baltice.

Pe data de 6 octombrie, Gheorghe Davidescu şi Grigore Niculescu-Buzeşti analizau în raportele lor diplomatice semnarea tratatului sovieto-leton. Davidescu arăta că pactul urma modelul estonian, comportând dreptul sovieticilor de a-şi constitui baze navale la Libau şi Windau, închirierea unor aeroporturi şi întretinerea unor forţe militare pentru apărare[48].

Niculescu-Buzeşti adăuga că în acordul comercial se stipula sporirea schimburilor reciproce şi a facilităţilor de tranzit către Marea Baltică şi portul Murmansk. Aceasta permitea continuarea relaţiilor comerciale letone cu Anglia. Grigore Niculescu-Buzeşti încerca să discearnă şi atitudinea opiniei publice din Statele Baltice. El constata resemnarea cu care au fost primite aceste acorduri. Ele erau considerate doar ca nişte compromisuri temporare. Valoarea lor - îşi dădeau seama balticii - depindea de evenimentele viitoare din Europa. Timpul urma a hotărî dacă aceste acorduri reprezentau începutul sfârşitului independenţei acestor state sau doar servituţi temporare[49].

La 30 octombrie, 30.000 de soldaţi sovietici au intrat în Letonia şi au ocupat bazele militare de la Liepaja şi Ventspils, facilităţile navale şi câteva aeroporturi[50]. Ceva mai devreme, pe data de 18 octombrie, armata sovietică trecuse graniţa estoniană[51].

Ştirile ce circulau pe canalele diplomatice erau contradictorii. Un personaj bine informat, aşa cum era ambasadorul Turciei de la Moscova, Aktai, considera că acordurile încheiate formau o primă etapă şi că, în curând, Estonia, Letonia şi Lituania urmau a deveni a 12-a, a 13-a şi a 14-a republică federală. Scopul sovieticilor era, în viziunea sa, de a rezolva totul fără război[52]. La rândul său, însărcinatul cu afaceri român de la Riga credea că va urma o fază de relativă stabilitate între Ţările Baltice şi Uniunea Sovietică, neintervenind nici o modificare notabilă a bazei relaţiilor lor câtă vreme erau excluse schimbări politice interne[53].

Tratatul dintre Lituania şi Uniunea Sovietică încheiat pe 10 octombrie 1939 era comentat de ziarele „Pravda” şi „Izvestia”, după cum transmitea Davidescu, ca un mare succes "al politicii de ... bună vecinătate cu toate ţările şi de amiciţie între popoare a U.R.S.S.". În fapt, observa subtil diplomatul român, cedarea unor terenuri pentru forţa armată sovietică echivala cu ocuparea militară a Lituaniei, iar compensaţia iluzorie a restituirii regiunii şi a oraşului Vilnius de către sovietici nu

[48] *Ibidem*, f. 50 (telegrama nr. 2583 din 6 octombrie 1939 de la Legaţia din Moscova pentru M.A.S.).
[49] *Ibidem*, f. 52-53 (telegrama nr. 1268 din 6 octombrie 1939 de la Legaţia din Riga pentru M.A.S.).
[50] W.J.H. Hough, *op.cit.*, p. 372.
[51] Silvia P. Forgus, *Soviet subversive activities in independent Estonia (1918-1940)*, în *„Journal of Baltic Studies”*, Vol. XXIII, No. 1 (Spring 1992), p. 40.
[52] A.N.I.C., fond P.C.M., vol. 269/1939, f. 60-62 (telegrama nr. 2633 din 8 octombrie 1939 de la Legaţia din Moscova pentru MA.S.).
[53] Arh. M.A.E., fond 71/1920-1944, Letonia, vol. 7, Relaţii cu alte state, f. 220-222 (telegrama nr. 859 din 23 decembrie 1938 de la Legaţia din Tallinn (Gh. Davidescu) pentru M.A.S.).

putea ascunde realitatea nici măcar în faţa opiniei publice lituaniene[54].

Aceste opinii contraziceau aserţiunea din ziarul estonian *„Päevaleht”* din decembrie 1939 în care apropierea de U.R.S.S. era văzută ca singura şansă pentru Ţările Baltice de a-şi prezerva suveranitatea, pornind de la considerentul că, dacă ele ar fi fost dominate de Germania, Moscova şi-ar fi simţit securitatea serios ameninţată[55].

Cu siguranţă că expansiunea sovietică la Marea Baltică era resimţită negativ de către germani, deşi, din considerente politico-militare, aceştia erau nevoiţi să o accepte. Acestea erau, de altfel, şi informaţiile pe care Mihail Sturdza le culesese de la Copenhaga[56]. Acelaşi diplomat român observa pe 13 octombrie intransigenţa manifestată de Moscova faţă de micile naţiuni baltice[57].

Perioada interbelică fusese martoră tensiunilor mereu crescânde între elementul leton majoritar şi importanta minoritate germană[58]. Letonii încercaseră să se distanţeze de mediul cultural german, în acest scop desfăşurând o politică naţionalistă, ce a mers până la eliminarea multor cuvinte provenind din limba germană din dicţionare[59]. Totuşi, iniţiativa lui Hitler din toamna anului 1939 de a-i repatria pe germanii baltici din Letonia a avut darul de a stârni îngrijorarea opiniei publice, deoarece se putea produce dezorganizare în economie şi mai ales pentru că acţiunea vădea dezinteresul Reichului faţă de această zonă. Operaţiunea, asupra căreia guvernul leton îşi dăduse acordul, a debutat în octombrie 1939. După cum relata Gr. Niculescu-Buzeşti, mai multe vapoare îi aşteptau pe etnicii germani în porturile letone timp de câteva luni. Deşi mulţi germani erau legaţi de această zonă şi nu vroiau s-o părăsească, remarca însărcinatul cu afaceri român, era posibil ca mulţi să plece totuşi deoarece acesta era un semnal clar ce anticipa noi evenimente nedorite în relaţiile cu Moscova[60].

Ministrul României de la Moscova, Gheorghe Davidescu, urmărind politica sovietică în regiunea baltică avertiza asupra faptului că Moscova era atentă să-şi lase deschise toate posibilităţile. Astfel, după ce diplomaţia sovietică îşi impusese obiectivele în Ţările Baltice şi încheiase acordul cu Turcia, preocuparea sa faţă de

[54] A.N.I.C., fond P.C.M., vol. 269/1939, f, 74 (telegrama nr. 2656 din 11 octombrie 1939 de la Legaţia din Moscova pentru M.A.S.)

[55] Arh. M.A.E., fond 71/1920-1944, Letonia, vol. 7, Relaţii cu alte state, f. 220-222 (telegrama nr. 859 din 23 decembrie 1938 de la Gh. Davidescu (Moscova) pentru M.A.S.).

[56] A.N.I.C., fond P.C.M., dosar 269/1939, f. 72 (telegrama nr. 6126 din 9 octombrie 1939 de la Legaţia din Copenhaga (M. Sturdza) pentru MA.S.)

[57] *Ibidem*, f. 81 (telegrama nr. 6131 din 13 octombrie 1939 de la Legaţia din Copenhaga pentru M.A.S.).

[58] Elemente etnice germane se aşezaseră de peste 7 secole în Ţările Baltice, jucând un rol important în viaţa politică, culturală şi economică a zonei, inclusiv în timpul dominaţiei ţariste, vezi Georg von Rauch, *op.cit.*, p. 83 şi următoarele.

[59] „City Paper, The Baltic States”, no. 36, august-septembrie 1998.

[60] Arh. M.A.E., fond 71/1920-1944, Letonia, vol. 7, Relaţii cu alte state, f. 238-239 (telegrama nr. 1273 din 8 octombrie 1939 de la Legaţia din Riga pentru M.A.S.); Vezi si A.N.I.C., fond P.C.M., dosar 269/1939, f. 67-68.

statele balcanice urma a lua o formă mai consistentă[61].

Aserţiunea ministrului român este prima conexiune cunoscută de noi făcută într-un raport oficial de un diplomat român între situaţia Ţărilor Baltice şi cea a ţărilor balcanice aflate la limita de apus a Imperiului sovietic. O convorbire avută de diplomatul român la jumătatea lunii octombrie cu ambasadorul Italiei de la Moscova îi permitea acestuia să întregească viziunea românească asupra statutului internaţional al Statelor Baltice. Diplomatul italian avusese o discuţie cu ministrul de externe german von Ribbentrop pe 28 septembrie 1939. Şeful de la Wilhelmstrasse fusese tranşant: Statele Baltice urmau să intre definitiv în sfera de influenţă sovietică[62]. Lipsa de interes a germanilor pentru regiunea baltică părea a fi dovedită şi de faptul că Germania, în urma acordului cu Rusia din 28 septembrie 1939, se obligase să distrugă fortificaţiile oraşului Memel[63].

La finele lunii octombrie, negocierile sovieto-lituaniene pentru aplicarea pactului de asistenţă mutuală erau marcate de tensiuni. Moscova cerea ca cei 20.000 de soldaţi ai Armatei Roşii să fie împrăştiaţi în diferite puncte ale ţării. Lituanienii, care se ghidau după litera şi spiritul tratatului parafat, insistau pentru gruparea trupelor sovietice către frontiera germană. Diplomaţia lituaniană a reuşit să-i convingă pe sovietici să treacă, în fine, zona Vilnius (Wilno) în administraţia guvernului de la Kaunas[64]. Iniţial, Kremlinul urmărise să păstreze zona ca o monedă de schimb în tratativele cu lituanienii[65].

După negocieri îndelungate s-a convenit printr-un acord militar ca în Lituania să se stabilească patru garnizoane sovietice şi două aerodromuri. Două dintre garnizoane urmau a fi plasate la vest şi una la sud-est de Kaunas, toate însă în apropierea graniţei germane. O altă garnizoană trebuia încartiruită lângă Vilnius, în timp ce statul major urma a fi stabilit la est de acest oraş, în apropiere de graniţa sovietică[66]

Intrarea trupelor sovietice in Ţările Baltice a produs o proastă impresie observatorilor. Ministrul Germaniei de la Riga, von Kotze, îi vorbise anterior acestui eveniment însărcinatului cu afaceri român despre marea necunoscută reprezentată de puterea Armatei Roşii pentru Reich. După câteva zile, diplomatul german revenea, remarcând cu satisfacţie că, deşi materialul de război sovietic era

---

[61] *Ibidem*, f. 87-88 (telegrama nr. 2668 din 14 octombrie 1939 de la Legaţia regală română din Moscova pentru M.A.S.).

[62] *Ibidem*, f. 94-95 (telegrama nr. 2690 din 16 octombrie 1939 de la Legaţia din Moscova pentru M.A.S.)

[63] *Ibidem*, f. 119 (telegrama nr. 1348 din 27 octombrie 1939 de la Legaţia din Riga pentru M.A.S.).

[64] *British Documents on Foreign Affaires: reports and papers from the Foreign Office confidential print, Part II: From the First to the Second World War, Series F, Europe, 1919-1939, vol. 67, Scandinavia and Baltic States, January-December 1939*, John Hiden and Patrick Salmon (editori), University Publications of America, 1996, p. 256-257 (telegrama lui Sir E. Seeds către Vicontele Halifax din 28 octombrie 1939 - conţine în anexă şi textul transferului oraşului Vilnius către Lituania, semnat între Moscova şi Kaunas la 10 octombrie 1939).

[65] Arh. M.A.E., fond 71/1920-1944, Letonia, vol. 7, Relaţii cu alte state, f. 118 (telegrama nr. 1349 din 27 octombrie 1939 de la Legaţia din Riga pentru M.A.S.).

[66] *Ibidem*, f. 153 (telegrama nr. 1376 din 4 noiembrie 1939 de la Legaţia din Riga pentru M.A.S.)

bun, echipamentul inferior al trupei şi lipsa de pregătire şi cunoştinţe a ofiţerilor şi soldaţilor erau evidente[67].

Punctul de vedere lituanian părea a fi obţinut satisfacţie, deşi trupele sovietice - ce nominal asigurau securitatea U.R.S.S.- puteau oricând acţiona ca un cal troian pentru a ocupa deplin ţara. Deja, în aceeaşi zi, Gr. Niculescu-Buzeşti aflase că, într-o convorbire cu şeful Statului Major al armatei letone, conducătorul delegaţiei sovietice, ce fusese desemnată în vederea încheierii tratatului militar ruso-leton, vicecomisarul pentru Marina de Război, Isakof, afirmase că la terminarea negocierilor cu Finlanda se va produce o acţiune împotriva Basarabiei. În acest scop, se destăinuise Isakof, se concentraseră importante contingente în regiunile militare Harkov şi Odessa[68]. Informaţia, a cărei valoare nu mai trebuie nici măcar demonstrată astăzi, a fost extrem de importantă şi este meritul diplomaţiei letone de a fi pus-o la dispoziţia diplomaţiei române.

Absorţia elementului etnic german a fost atent monitorizată de personalul diplomatic românesc de la Riga. Grigore Niculescu-Buzeşti transmitea la începutul anului 1941 că pe 15 decembrie 1940 expirase termenul în care germanii baltici puteau opta pentru naţionalitatea germană. Deşi se depuseseră eforturi conjugate germano-letone pentru a-i convinge pe germanii baltici să emigreze[69], reuşita a fost de aproximativ 70%. Factorul favorizant al imigrării a fost tocmai teama de dominaţia sovietică. Cei care rămăseseră, legaţi de această regiune, sperau că relaţiile Ţărilor Baltice cu Moscova vor rămâne cel puţin staţionare[70].

Insecuritatea acută a naţiunilor din zona de contact a celor două mari puteri, Germania şi U.R.S.S., era accentuată şi de schimbarea limbajului diplomatic. Astfel, diplomaţia sovietică, care se prevalase la sfârşitul anilor '20 şi în anii '30 de noţiuni precum coexistenţa, dezarmarea, reglementarea sferei de cuprindere a termenilor agresiune, agresor şi teritoriu suveran, îşi modificase registrele de abordare a mesajului politic, devenind excesiv de pragmatică, chiar cinică[71]. Discursul lui Viaceslav Molotov din 1 noiembrie 1939, susţinut în faţa Sovietului Suprem, reprezintă o bună ilustrare a acestei afirmaţii. Proclamând ideea că desfăşurarea unui război împotriva „hitlerismului" era o crimă, comisarul poporului pentru Afaceri Străine considera că noţiunile de agresiune şi agresor au căpătat o semantică diferită de cea clasică[72]. Ele erau pur şi simplu "...inaplicabile în noua

[67] *Ibidem*, f. 195 (telegrama nr. 1426 din 20 noiembrie 1939 de la Legaţia din Riga pentru M.A.S.)
[68] *Ibidem*, f. 154 (telegrama nr. 1375 din 4 noiembrie 1939 de la Legaţia din Riga pentru M.A.S.)
[69] Guvernul german invoca acţiunea de germanizare a anumitor teritorii poloneze, dar şi consideraţii de prestigiu vizând un răspuns masiv al acestor volksdeutche la apelul cancelarului Hitler; guvernul leton avertizase că, în viitor, minoritatea germană nu se mai putea prevala de nici un fel de drepturi minoritare urmând a fi desfiinţate demonstrativ şcolile si bisericile germane, cu acordul, de altfel, al Reichului. Pentru bunurile mobile ale germanilor, Letonia se obliga să plătească o importantă sumă de bani guvernului german, acesta urmând a-i despăgubi el însuşi pe imigranţi.
[70] Arh. MA.E., fond 71/1920-1944, Letonia, vol. 7, Relaţii cu alte state, f. 238-239 (telegrama nr. 24 din 11 ianuarie 1940 de la Legaţia din Riga pentru M.A.S.).
[71] Slviu Miloiu, *The annexation of…*, p. 102.
[72] A.N.I.C., fond P.C.M., dosar 269/1939, f. 139-140 (telegrama nr. 2809 din 1 noiembrie 1939 de la Legaţia din Moscova pentru M.A.S.).

www.cetateadescaun.ro

situaţiune internaţională"[73]. Cuvântarea agresivă al lui Molotov anticipa accentuarea unei situaţii de blocaj la nivelul diplomaţiei europene, atât în conţinutul limbajului, cât şi la nivelul modului de a concepe şi desfăşura acţiunile politico-militare.

Şi presa românească înregistra ecourile evenimentelor petrecute la sute de kilometri în nord. Astfel, marele istoric Nicolae Iorga, în editorialul "Neamului Românesc pentru popor" din noiembrie 1939, observa că "... un Duh rău...trece asupra lumii". Ilustrul savant era nevoit să constate că "...state pentru a căror întemeiere au luptat atâtea rânduri de oameni se dărâmă dintr-o dată...", "...popoare mândre de ele însele ajung într-o umilitoare robie...". Premoniţia lui Iorga îi spunea însă că această situaţie nu va fi eternă[74]. Referindu-se la micile state riverane Mării Baltice, patru luni mai târziu, Nicolae Iorga arăta că asupra acestora "s-a întins o lăcomie care nu se satură..."[75]. Nu credem că mai este cazul să subliniem capacitatea de previziune a unui mare istoric care, prin însăşi formaţia sa universalistă, avea capacitatea de a privi în adâncul „duratei lungi" a istoriei şi de a descifra acolo forţe sociale şi politice care 50 de ani mai târziu vor dărâma Imperiul sovietic şi vor elibera naţiunile baltice.

Istoricul român Florin Constantiniu, mergând pe urmele unui articol publicat în „Internaţionala Comunistă" de către Boris Ştefanov în noiembrie 1939, care anticipa încheierea unor tratate de ajutor reciproc între U.R.S.S. şi România, după modelul celor baltice, consideră că, în faza iniţială, strategia lui Stalin era într-adevăr orientată în această direcţie[76]. Credem că Moscova nu putea, în nici un caz, aborda o strategie cu mai mulţi paşi faţă de România. Pe de o parte, nu avea nici un rost ca Moscova să încheie tratate de asistenţă cu România pentru ca apoi să-i revendice doar regiunile din est, iar pe de altă parte Germania nu ar fi putut accepta ca România – cu zona sa petroliferă vitală pentru Reich – să aibă relaţii privilegiate cu Uniunea Sovietică. Moscova putea însă oricând, în virtutea Pactului Ribbentrop-Molotov, cere Basarabia. Interesul sovieticilor era ca Germania să le fie alături, făcând presiuni la Bucureşti, pentru ca Moscova să nu fie nevoită să poarte război cu România, conflict ce se putea, eventual, extinde în întreaga regiune. Sau, după cum observa Grigore Gafencu, pe când Germania aliată se lupta din greu să cucerească teritorii cu titlu provizoriu în vest, Uniunea Sovietică se extindea în pace şi îşi însuşea pe temeiul unor „înţelegeri definitive" provincii şi teritorii întregi: Finlanda de sud-est, Statele Baltice, Basarabia şi Bucovina de nord[77].

Însărcinatul cu afaceri român de la Riga analiza, în rapoartele sale diplomatice, opţiunea letonilor în faţa contenciosului sovieto-finlandez. Politicienii letoni doreau păstrarea forţelor finlandeze în speranţa de a reconstitui echilibrul distrus

[73] *Ibidem*, f. 143 (telegrama nr. 2821 din 1 noiembrie 1939 de la Legaţia din Moscova pentru M.A.S.).
[74] "Neamul românesc pentru popor", anul XXVII, nr. 22, 15 noiembrie 1939.
[75] Idem, anul XXVIII, 15 martie 1940.
[76] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră…*, p. 369.
[77] Grigore Gafencu, *Misiune la Moscova. 1940-1941. Culegere de documente*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1995(editori Ion Calafeteanu, Nicolae Dinu, Nicolae Nicolescu), p. 24 (raport 1980 din 9 august 1940, de la Grigore Gafencu, Moscova, pentru Mihail Manoilescu, M.A.S.).

prin dispariţia Poloniei. Deşi atitudinea oficială a guvernului leton era de colaborare cu sovieticii, în mod discret se exprima speranţa ca Statele Baltice să-şi aşeze raporturile cu Moscova pe alte baze. La nivel oficial însă se pozau cele mai bune relaţii. Discursurile prilejuite de înmânarea scrisorilor de acreditare de către noul ministru al Uniunii Sovietice la Riga, Derevianski, preşedintelui Ulmanis sunt un exemplu elocvent în acest sens. Ministrul sovietic declara că "popoarele Uniunii Sovietice, fidele principiilor suveranităţii popoarelor proclamate de Marea Revoluţie Socialistă din octombrie ...urmăresc cu o sinceră simpatie consolidarea independenţei Statului Leton"[78]. Ambasadorul Derevianski considera că bazele sigure ale relaţiilor dintre Uniunea Sovietică şi Letonia erau tratatul de pace din 11 august 1920 şi pactul de neagresiune din 5 februarie 1932, la care se adăuga pactul de asistenţă mutuală din 5 octombrie 1939. Preşedintele Ulmanis - la rândul său - constata cu satisfacţie aplicarea corectă a Pactului de asistenţă mutuală şi sporul de securitate adus de acesta Letoniei[79].

Situaţia era similară şi cu conducerea estoniană. Ministrul de externe estonian Ants Piip prezenta în ianuarie 1940 poziţia guvernului estonian astfel: între Finlanda şi Uniunea Sovietică nu se desfăşura un război, ci era vorba doar de măsuri represive ale sovieticilor faţă de Finlanda[80]. Prin urmare, neexistând un război, Estonia nu avea nevoie să adopte o atitudine în această chestiune. Dezamăgitoare pentru finlandezi a fost şi atitudinea de subordonare totală faţă de sovietici adoptată după ce Finlanda a fost bombardată din Estonia[81].

Comisarul poporului pentru Afaceri Străine afirma, la rândul său, într-un discurs ţinut cu ocazia împlinirii a 6 luni de la semnarea pactelor de asistenţă mutuală, că „tratatele au contribuit la întărirea poziţiei internaţionale a U.R.S.S., ca şi a aceleia a Estoniei, Letoniei şi Lituaniei". Ministrul sovietic dezavua avertismentele „cercurilor imperialiste inamice U.R.S.S.". Demnitarul sovietic arăta că „…independenţa politică şi politica independentă ale Estoniei, Letoniei şi Lituaniei nu au suferit şi, pe baza acestor tratate, ne putem aştepta la ameliorarea şi mai pronunţată a relaţiilor dintre U.R.S.S. şi Republicile Baltice"[82].

Între bunele intenţii afişate în discursurile oficiale şi realitate era însă o distanţă uriaşă. Uniunea Sovietică „stătea la pândă" urmărind evoluţia evenimentelor din Europa. Moscova nu avea nici un interes să întreprindă noi paşi pe direcţia politicii de forţă începută în august-septembrie 1939 atâta timp cât Franţa şi Marea Britanie mai stăteau în picioare şi mai puteau încă, cel puţin la nivel teoretic, câştiga războiul. O eventuală victorie anglo-franceză ar fi adus Rusia la vechea stare de izolare pe plan internaţional pe care o mai trăise la începutul anilor '20. Dacă Germania ar fi fost victorioasă însă, Moscova nu avea de gând să menţină *statu-*

[78] Arh.M.A.E., fond 71/1920-1944, Letonia, vol. 9, Relaţii cu U.R.S.S., f. 362-363 (telegrama nr. 303 din 11 mai 1940 de la Legaţia din Riga pentru Grigore Gafencu, M.A.S.)
[79] *Ibidem*, f. 364-365 (urmare a telegramei nr. 303).
[80] Evald Laasi, *Finland's Winter War and Estonian neutrality*, în *„Journal of Baltic Studies"*, Vol. XXIV, No. 3 (Fall 1993), p. 275.
[81] *Ibidem*, p. p. 277-279.
[82] apud W.J.H. Hough, *op.cit.*, p. 373-374.

quo-ul. Tendinţele sale imperialiste, dar şi temerile sale de securitate, intrau atunci în joc ca elemente politice fundamentale.

* * *

Vara anului 1940 avenit să limpezească apele pe frontul european. De aceea, victoria Germaniei în vest, departe de a închide un ciclu, a marcat mari mutaţii pe plan internaţional. În acest context, starea de acalmie ce cuprinsese Statele Baltice a luat sfârşit, cu toate că guvernele baltice au făcut tot ceea ce au putut pentru a evita orice incidente cu sovieticii sau cu trupele Armatei Roşii prezente pe teritoriul lor naţional[83]. A urmat o a doua mare etapă a presiunilor sovietice la Riga, Tallinn şi Vilnius. S-a dovedit astfel că, în disputa cu optimiştii şi cu „realiştii", cei mai avizaţi au fost pesimiştii de genul diplomatului turc Aktay.

Întrepătrunderea dintre desfăşurarea războiului în Vest şi politica Kremlinului a fost conştientizată de secretarul de stat al S.U.A. Cordell Hull. Inteligentul diplomat american remarca în memoriile sale că "politica lui Stalin a plecat de la un război lung şi obositor în vest". Această politică "a căzut o dată cu colapsul Franţei"[84].

De aceea şi *politica de control mascat a Ţărilor Baltice* de către Kremlin s-a schimbat dramatic. Presiunea sovietică asupra Ţărilor Baltice a început să crească. Legaţia sovietică de la Riga a început să distribuie filme de propagandă comunistă. O serie de greve sporadice au fost iniţiate de membrii uniunilor sindicale comuniste din Riga şi Liepaja. Datorită lipsei de aderenţă a majorităţii muncitorilor letoni, aceste acţiuni nu au avut efectul scontat şi nu au reuşit să disturbe viaţa economică şi politică a Letoniei. Incidente şi provocări de genul scufundării unui vas de transport de marfă estonian de către o navă de război sovietică pe 10 decembrie 1939 sau doborârii unui avion estonian la Tallinn de către navele sovietice pe 2 februarie 1940 au început să fie tot mai dese[85].

La 28 mai a apărut în ziarul „Pravda" un articol care incrimina Estonia pentru poziţia sa probritanică şi antigermană, ca şi pentru ocultarea rolului Uniunii Sovietice în regiune. Nici Lituania nu era scutită de acuzaţiile Moscovei. La 16 mai „Izvestia" acuza guvernul lituanian de implicare în dispariţia a trei soldaţi sovietici încartiruiţi în Lituania. Guvernul acestei ţări a prezentat la 19 mai o Notă celui sovietic, în care se arăta că doi dintre militari se întorseseră la bazele lor. Vilniusul se angaja să constituie o comisie care să investigheze unde se afla cel de-al treilea militar dispărut[86]. Sovieticii nici măcar nu au catadicsit să răspunsă acestei note. Pretextul era găsit şi nu trebuia pierdut.

Presa românească înregistra, la rândul său, modificarea poziţiei sovietice faţă de micile state limitrofe. Astfel, ziarul "Timpul" din 1 iunie 1940 insera în paginile

[83] Albert N. Tarulis, *Soviet Policy toward the Baltic States 1918-1940*, University of Notre Dame Press, 1959, p. 164.
[84] Cordell Hull, *The Memoires*, vol. 1, The Macmillan Company, New York, 1948, p. 810.
[85] W.J.H. Hough, *op.cit.*, p. 374.
[86] *Ibidem.*

www.cetateadescaun.ro

sale informaţia că guvernul sovietic îi înmânase celui lituanian pe 25 mai o notă în care protesta la adresa dispariţiei militarilor sovietici. Aceştia, se preciza în notă, fuseseră răpiţi de "anumite persoane care se aflau sub protecţia guvernului lituanian". Guvernul sovietic considera acest act ca o gravă provocare faţă de Uniunea Sovietică, plină de consecinţe grave. Pe 30 mai agenţia sovietică "Tass" transmisese un lung comunicat al Comisariatului Poporului pentru Afaceri Străine privind situaţia soldaţilor sovietici ce fuseseră răpiţi, ţinuţi fără hrană şi ameninţaţi cu împuşcarea[87]. Ziarul "Universul" din aceeaşi zi prelua ştirea de la agenţia "Rador" şi observa că guvernul lituanian îşi exprimase speranţa că şi guvernul sovietic va ajuta la prinderea vinovaţilor, ce urmau a fi aspru pedepsiţi. Guvernul de la Vilnius spera ca incidentele să fie rapid aplanate[88].

A doua zi, ziarul "Timpul" insera ştirea potrivit căreia opinia publică lituaniană se arăta indignată de tulburarea produsă în relaţiile cu Uniunea Sovietică de „elemente străine", dar, în acelaşi timp, se nutrea convingerea unei înţelegeri amicale[89]. De altfel, comisia specială lituaniană, deşi nerecunoscută de Moscova, îşi începuse la Vilnius ancheta, după cum scria ziarul "Universul"[90]. În scopul eliminării cauzelor situaţiei tensionate din relaţiile cu Moscova, ministrul apărării naţionale lituanian, generalul Merkys, fusese trimis la Moscova. Cercurile politice lituaniene erau optimiste şi subliniau că raporturile dintre U.R.S.S. si Ţările Baltice fuseseră întotdeauna de o corectitudine desăvârşită[91]. Se observa însă, transmitea cotidianul "Universul", că demersul sovietic pe lângă guvernul lituanian coincidea cu o critică făcută de ziarul "Pravda" la adresa anglofiliei Estoniei. Mediile oficiale letone calificau vizita generalului Merkys ca una de curtoazie, un răspuns la invitaţia adresată de mareşalul Timoşenko. Importanţa călătoriei fusese subliniată şi de faptul că şeful Statului Major, mai mulţi miniştri, precum şi ministrul sovietic în Estonia merseseră să-l salute la plecare pe Merkys.

Ziarul militar leton "Latvijas Kareivis" sublinia, la rândul său, importanţa pactului de asistenţă mutuală dintre Letonia şi U.R.S.S., ce avea rolul de a da "un preţios sprijin salvgardării păcii pe coastele orientale ale Balticii". Ziarul leton polemiza astfel cu o serie de ziare străine ce comentau, în mod realist, faptul că pactul restrângea independenţa Statelor Baltice[92]. La rubrica "Săptămâna internaţională" din 4 iunie 1940, în ziarul "Timpul" se constata încordarea din relaţiile sovieto-lituaniene[93], iar în "Universul" se remarca posibila rezolvare paşnică a incidentului[94].

---

[87] Guvernul lituanian a răspuns notei sovietice prin desemnarea unei comisii alcătuite din procurorul Brazinskas, consilierul juridic Jakobas si colonelul Korla, ce urmau a ancheta acest caz (vezi "Timpul", anul IV, nr. 1106, din 1 iunie 1940).
[88] "Universul", 1 iunie 1940.
[89] "Timpul", 2 iunie 1940.
[90] "Universul", 2 iunie 1940.
[91] "Timpul", 3 iunie 1940.
[92] "Universul", 3 iunie 1940.
[93] "Timpul", 4 iunie 1940.
[94] "Universul", 4 iunie 1940.

Presiunea sovietică părea a se fi micşorat pe 5 iunie. Astfel, ziarul "Timpul" constata că ministrul de externe al Estoniei anunţase că U.R.S.S. decisese să evacueze toate bazele aeriene estoniene ce-i fuseseră cedate, cu excepţia celei de la Paldiski. De la Kaunas se anunţa publicarea unor ordonanţe privind întărirea controlului poliţiei asupra teritoriilor unde staţionau trupe sovietice[95].

În aceeaşi zi, ziarul "Universul" publica ideile principale ale discursului preşedintelui leton Ulmanis, ce declarase ca forţele armate ale ţării şi bunele relaţii cu statele vecine asigurau pacea Letoniei. Preşedintele enumerase, în acest sens, alianţa defensivă cu Estonia, pactul de neagresiune cu U.R.S.S., tratatul de colaborare al celor trei State Baltice, pactul de neagresiune cu Germania[96] şi pactul de asistenţă mutuala cu U.R.S.S.[97]. Este totuşi limpede că acest discurs nu putea fi scos în afara cadrului noilor tensiuni sovieto-baltice şi că el conţinea în sine un avertisment adresat Moscovei pentru ca aceasta să nu încerce să încalce baza relaţiilor letono-sovietice din acel moment.

"Universul" din 7 iunie remarca primirea ministrului Lituaniei la Moscova de către Molotov. În discuţii se abordase, potrivit cotidianului citat, soluţionarea cât mai rapidă a disputelor[98]. De aceea, probabil, preşedintele Consiliului de Miniştri lituanian, Antanas Merkys, a efectuat pe data de 6 iunie o vizită la Moscova, însoţit de generalul Reklaitis[99]. Cotidianul "Universul" remarca faptul ca Merkys fusese primit de Molotov o zi mai târziu. Între timp, din Tallinn se transmitea că primul ministru estonian pronunţase un discurs în care îşi exprimase satisfacţia faţă de faptul că pactul de asistenţă mutuală adusese Estoniei şi foloase economice, pe lângă un plus de securitate[100]. Discursul politicianului estonian viza, în mod evident, să tempereze acţiunile sovietice faţă de Estonia folosind mijloacele persuasiunii, după principiul inducerii discursive a unei idei sau acţiuni: dacă neg existenţa unui adevăr sau situaţii, atunci acel adevăr sau situaţie chiar nu există.

Molotov i-a cerut lui Merkys demisia ministrului de interne şi a directorului Departamentului de Securitate. Pe data de 9 iunie, în cadrul celei de-a doua întâlniri, Molotov a mers şi mai departe cu acuzaţiile. El a denunţat Lituania pentru participarea sa la acţiunile Înţelegerii Baltice şi a acuzat Vilniusul de a fi format o alianţă militară baltică împotriva U.R.S.S. Primul-ministru a negat că alianţa baltică formată în 1934 ar fi avut un scop antisovietic. După principiul creşterii progresive a presiunii în vederea realizării unui rezultat diplomatic maxim, a doua zi Molotov l-a acuzat chiar pe premierul lituanian de complicitate la răpirea soldaţilor sovietici. Din acel moment, devenise clar că orice viitoare concesii lituaniene vor avea doar rolul de a spori pretenţiile sovietice[101].

„Universul” transmitea pe data de 11 iunie ştirea reîntoarcerii generalului Merkys

[95] "Timpul", 5 iunie 1940.
[96] Semnat în iunie 1939.
[97] "Universul", 5 iunie 1940.
[98] Idem, 7 iunie 1940.
[99] "Timpul", 8 iunie 1940.
[100] "Universul", 10 iunie 1940.
[101] W.J.H. Hough, *op.cit.*, p. 375.

www.cetateadescaun.ro

în Lituania, după vizita de 8 zile de la Moscova[102]. A doua zi, preşedintele Consiliului de Miniştri lituanian s-a întors în ţară şi a abordat în convorbirile sale cu preşedintele republicii conţinutul discuţiilor desfăşurate la Moscova şi esenţa cererilor lui Stalin[103].

Jocul practicat de sovietici se apropia însă de punctul final. Deja ziarul "Timpul" din 15 iunie dezvăluia că, două zile mai devreme, ministrul de interne lituanian, generalul Skucas, ca şi directorul Siguranţei lituaniene, Povilaitis, demisionaseră[104].

Pe data de 14 iunie 1940 Molotov i-a înmânat ministrului Afacerilor Externe lituanian, ce se afla în acel moment la Moscova, un ultimatum. Nota ultimativă pornea de la afirmaţia absolut falsă că poliţia lituaniană răpise trei soldaţi sovietici: „Uniunea Sovietică consideră că situaţia actuală nu mai poate continua. Guvernul sovietic consideră necesar şi urgent:

1. Ca ministrul de interne Skucas şi directorul Departamentului Securităţii Povilaitis să fie imediat puşi la dispoziţia autorităţilor judiciare şi judecaţi ca fiind direct vinovaţi de actele de provocare comise împotriva garnizoanelor Uniunii Sovietice din Lituania.
2. Ca un guvern să fie imediat format în Lituania capabil să asigure şi să determine asigurarea îndeplinirii totale a Tratatului de Asistenţă Mutuală dintre Uniunea Sovietică şi Lituania şi să-i reprime ferm pe inamicii acestui tratat.
3. Ca libera intrare pe teritoriul Lituaniei să fie imediat asigurată unităţilor armatei Uniunii Sovietice care vor fi staţionate în cele mai importante centre din Lituania şi care vor fi suficient de numeroase pentru a asigura îndeplinirea Tratatului de Asistenţă Mutuală dintre Uniunea Sovietică şi Lituania şi pentru a pune capăt actelor de provocare directă împotriva garnizoanelor Uniunii Sovietice din Lituania.

Guvernul sovietic consideră că îndeplinirea acestor cerinţe este o condiţie de bază fără de care Tratatul de Asistenţă Mutuală sovieto-lituanian nu poate fi îndeplinit onest şi cu bună credinţă”.

Ultimatumul sovietic expira în ziua de 15 iunie, la ora 10 A.M.[105].

Aşadar, Lituania era acuzată de a fi încheiat o alianţă militară secretă cu Estonia şi Letonia şi de a fi violat prevederile art. 4 din Pactul de Asistenţă Mutuală iscălit cu sovieticii care interzicea părţilor semnatare să semneze „orice alianţă sau de a lua parte la coaliţii îndreptate împotriva celeilalte Părţi Contractante”[106]. Acuzele erau total nefondate deoarece Înţelegerea Baltică, creată în 1934, nu era o alianţă militară, în primul rând, şi nu era îndreptată împotriva Uniunii Sovietice, în al doilea, ci fusese gândită doar ca o uniune zonală capabilă să gestioneze programe comune.

Un spaţiu important acordau marile cotidiane româneşti "Timpul" si "Universul"

[102] "Universul", 11 iunie 1940.
[103] "Timpul", 14 iunie 1940.
[104] Idem, 15 iunie 1940.
[105] W.J.H. Hough, *op.cit.*, p. 376.
[106] *Ibidem.*

din 17 iunie 1940 evenimentelor din Lituania. Astfel, "Universul" îşi intitula comentariul "Rusia Sovietică ocupă Lituania. Lituania a acceptat ultimatumul sovietic". Ziarul remarca ştirea difuzata de postul de radio Moscova, cu privire la cedarea Lituaniei în faţa ultimatumului lui Stalin[107] de a ocupa teritoriul lituanian cu "forţe suficiente". Lituania era acuzată, în mod eronat, că, printr-un acord militar secret cu Letonia si Estonia, violase pactul de asistenţă. Kremlinul cerea arestarea ministrului de Interne Skucas şi a şefului poliţiei şi formarea unui nou guvern.

Ministrul de externe al Lituaniei, Urbsys, aflat la Moscova, comunicase la 15 iunie, ora 9, acordul guvernului lituanian în faţa pretenţiilor sovietice. Preşedintele ţării, Antanas Smetona, demisionase după aproape 14 ani de la preluarea mandatului. La fel au procedat premierul Merkys şi întregul guvern. Generalul Rastikis fusese însărcinat cu formarea unui nou guvern, dar lista acestuia nu convenea Moscovei. De aceea, unul dintre adjuncţii lui Molotov, Dekanozov, fusese trimis la Vilnius. În aceeaşi zi au fost ocupate Kaunasul si Vilniusul[108].

Ziarul "Timpul", după ce constata că "un eveniment neaşteptat îndreaptă atenţia opiniei publice asupra regiunii baltice", anunţa că fostul guvernator al districtului Vilnius, Kubilius, fusese însărcinat cu conducerea Ministerului de Interne, generalul Vitkauskas preluase portofoliul Ministerului de Război, iar Urbsys rămăsese la externe. Se mai observa ca Urbsys îi trimisese, pe data de 15, orele 14, o telegramă lui Molotov cu privire la intrarea trupelor sovietice In Lituania. De altfel, potrivit ziarului "Timpul", în aceeaşi zi 200 de care blindate trecuseră prin Kaunas, cele mai multe stabilindu-şi cartierul general lângă capitală[109]. Ex-preşedintele Smetona părăsise ţara după ce insistase asupra organizării unei rezistenţe armate împotriva sovieticilor. Majoritatea cabinetului se opusese însă pentru a preveni pierderea zadarnică de vieţi omeneşti şi distrugerea ţării[110].

Evenimentele se succedau cu repeziciune. Ele urmau, de altfel, îndeaproape cursul evenimentelor din Europa Occidentala. Deja o zi mai târziu sovieticii îşi extinseseră pretenţiile la schimbarea guvernelor din Estonia si Letonia. Totul a început prin masarea la frontiera Letoniei a sute de tancuri sovietice, însoţite de artilerie puternică şi de infanterie mecanizată. La ora 14 Molotov l-a convocat pe ministrul de externe leton la Moscova şi i-a înmânat un ultimatum care cerea un răspuns până la ora 20. Dacă nu se primea un răspuns în intervalul de timp indicat în nota ultimativă, ameninţase Molotov, Armata Roşie va pătrunde în Letonia şi va pune capăt oricărei rezistenţe. Împotriva Letoniei erau îndreptate cinci acuzaţii: încheierea unei alianţe militare secrete cu Estonia şi Lituania; nedenunţarea Tratatului de alianţă militară cu Estonia din 1 noiembrie 1923; participarea în anii 1939-1940 la două conferinţe secrete ale miniştrilor de externe ai Statelor Baltice; întărirea relaţiilor dintre statele majore generale ale armatelor Statelor Baltice;

[107] Armata Roşie urma să treacă la orele 15 frontiera lituaniană în localităţile Druskininkai, Eisiskes si Dükstas, apoi urmând a fi ocupate Vilnius, Kaunas etc.
[108] "Universul", 17 iunie 1940.
[109] "Timpul", 17 iunie 1940.
[110] W.J.H. Hough, *op.cit.*, p. 376.

stabilirea unui organ de presă special al „Antantei Militare Baltice” – „La Revue Baltique”[111]. Letoniei i s-a solicitat, în consecinţă, stabilirea unui nou guvern dornic să asigure o „aplicare onestă a pactului de asistenţă mutuală sovieto-leton” şi intrarea Armatei Roşii în Letonia pentru a ocupa punctele cele mai importante ale ţării astfel încât să se poată asigura realizarea îndeplinirii pactului şi evitarea unor acţiuni provocatoare îndreptate împotriva garnizoanelor sovietice[112].

În cadrul unei sesiuni de urgenţă a cabinetului leton, ministrul Afacerilor Străine şi-a sfătuit colegii să accepte ultimatumul[113] datorită ameninţării sovietice de a bombarda toate oraşele letone şi de a face victime importante în rândul populaţiei[114]. Cabinetul a acceptat intrarea unor unităţi sovietice suplimentare în Letonia şi şi-a prezentat demisia preşedintelui statului[115].

Pe data de 15 iunie un avion comercial estonian, care efectua cursa Tallinn – Helsinki, a fost doborât fără nici un avertisment de două avioane de luptă sovietice la nord de capitala Estoniei. Pasagerii au fost ucişi. Atacul s-a desfăşurat în prezenţa unui submarin sovietic care a supervizat toată acţiunea. Submarinul a fost interesat de recuperarea din apele mării a corespondenţei diplomatice[116].

A doua zi, agenţia „Tass” a anunţat că cele 3 naţiuni baltice au încheiat o alianţă militară. La ora 14,30 Molotov i-a înmânat ministrului estonian Rei o cerere de înlocuire a cabinetului estonian şi de admitere a unor trupe sovietice suplimentare în Estonia. Ultimatumul expira după 8 ore şi jumătate. Cabinetul estonian a hotărât în aceeaşi după-amiază că rezistenţa ar fi fost zadarnică. Ministrul plenipotenţiar Rei a transmis seara acceptul Tallinnului în faţa cererilor ultimative sovietice[117]. Militarii estonieni erau în acel moment deja în stare de alertă. Organizaţia militară de voluntari *Kaitseliit* (Liga Apărării) trebuia să joace, în cazul ocupaţiei sovietice, rolul de coordonator al războiului de partizani[118].

La 17 iunie, concomitent cu felicitările trimise Berlinului pentru reuşitele armatei germane în războiul din vest, Molotov l-a informat pe ambasadorul german contele von der Schulenburg că guvernul sovietic – dornic de a pune capăt intrigilor Angliei şi Franţei în Ţările Baltice – urma a constitui aici noi guverne care să desfăşoare o politică prosovietică. Ambasadorul german a răspuns exprimându-şi opinia că aceasta era doar o problemă a Uniunii Sovietice şi a acelor ţări[119].

Şi presa românească avea privirile aţintite asupra regiunii baltice şi înregistra

[111] *Ibidem*, p. 376-377.
[112] vezi textul ultimatumului în I. Grava-Kreituse, I. Feldmanis, D.A. Loeber, J. Goldmanis, A. Stranga (editori), *op.cit.*, p. 204-207 (Documentul No. 83).
[113] *Ibidem*, p. 209-210 (Documentul 85, stenograma şedinţei de cabinet din 16 iunie).
[114] W.J.H. Hough, *op.cit.*, p. 377.
[115] I. Grava-Kreituse, I. Feldmanis, D.A. Loeber, J. Goldmanis, A. Stranga (editori), *op.cit.*, p. 209-210 (Documentul 85).
[116] W.J.H. Hough, *op.cit.*, p. 377.
[117] *Ibidem*, p. 378.
[118] Mart Laar, *War in the woods. Estonia's struggle for survival: 1944-1956*, The Compass Press, Washington D.C., 1992, p. 6.
[119] Florin Constantiniu, *O istorie…*, p. 371.

mutaţiile survenite în raportul de forţe din regiune. Ziarul "Timpul" îşi informa cititorii despre notele ultimative adresate de Kremlin Tallinnului şi Rigăi, asemănătoare celei expediate la Vilnius. Pretextul îl constituia aceeaşi Înţelegere Baltică, în care - acuza Moscova - se căutase a fi inclusă şi Finlanda. Ultimatumul impunea formarea unor noi guverne şi intrarea nestingherită a trupelor sovietice pe teritoriul acestor ţări. Guvernul estonian acceptase ultimatumul şi demisionase. În acelaşi timp, fostul preşedinte al Lituaniei, Smetona, se refugiase în Germania. Cotidianul "Timpul" - care analiza la evenimentele săptămânii desfăşurările din Lituania - transmitea apelul la calm al guvernului şi anticipa că "viitorul guvern nu se va putea constitui decât de acord cu reprezentantul Uniunii Sovietice, d. Dekanozov".

Ziarul "Universul" insera ştiri lapidare despre evenimentele de la jumătatea lunii iunie[120]. Cotidianul de ştiri şi politică externă "Timpul" informa pe 19 iunie că si guvernul leton se supusese ultimatumului sovietic. Care de luptă şi tancuri sovietice pătrunseseră în Riga. Trupe de pază ocupaseră principalele puncte strategice din capitală. Şi în Tallinn trupele sovietice pătrunseseră pe data de 17 iunie, orele 11[121].

Despre netemeinicia argumentaţiei sovietice ne vorbeşte ştirea inserată în cotidianul "Universul" din aceeaşi zi. Ziarul amintit remarca ştirea difuzată de agenţia "Tass", ce se arăta nemulţumită de fondarea "Revistei Baltice" în februarie 1940. Prin înfiinţarea acestei reviste - remarca agenţia sovietică - guvernul leton "a violat flagrant pactul de asistenţă mutuală sovieto-leton", deşi, se preciza în continuare, "sovietele duceau şi continuau să ducă o politică excepţional de binevoitoare şi net proletonă"[122].

Doar o zi mai târziu, Dekanozov părea a se fi hotărât asupra noului "guvern al poporului" lituanian, condus de scriitorul Justes Paleckis, ce anunţase amnistierea persoanelor ce desfăşuraseră o politică de stânga. În Estonia şi Letonia armele erau preluate de noile autorităţi şi se impuneau restricţii de circulaţie persoanelor. Marele cotidian "Universul" remarca ca evreii letoni îşi manifestaseră zgomotos entuziasmul faţă de sosirea trupelor sovietice. Pe de altă parte, o parte a populaţiei Rigăi protestase faţă de politica lui Stalin. Manifestaţia degenerase în ciocniri cu poliţia, înregistrându-se morţi şi răniţi[123].

Ziaristul român N. Batzaria semna pe data de 22 iunie un articol în "Universul" intitulat "Popoarele baltice". Analizând istoria acestor mici naţiuni, jurnalistul conchidea ca "soarta lor comună se continuă şi astăzi". Tot în "Universul" se remarca numirea unui nou premier în Letonia, ca rezultat al "convorbirilor" purtate de Andrei Ianuarievici Vâşinski cu fostul premier Ulmanis[124]. În Lituania noul guvern era aşa de apropiat Moscovei, încât îi oferise un dineu lui Dekanozov şi

[120] "Universul", 18 iunie 1940.
[121] "Timpul", 19 iunie 1940.
[122] "Universul", 19 iunie 1940.
[123] Idem, 20 iunie 1940.
[124] Idem, 22 iunie 1940.

www.cetateadescaun.ro

ordona păstrarea unor relaţii bune cu Moscova. Partidul naţionalist ce condusese timp de 14 ani politica ţării fusese dizolvat, iar o serie de militari cu funcţii înalte declaraţi dezertori[125]. Începea astfel şirul neîntrerupt al arestărilor şi deportărilor ce au marcat istoria de peste o jumătate de veac a naţiunilor baltice. Închisorile, golite de dizidenţii de stânga, erau umplute până la refuz de dizidenţii de dreapta.

Evenimentele din Ţările Baltice au fost analizate şi în cadrul unei convorbiri purtate de secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine român, Alexandru Cretzianu, cu ministrul Letoniei de la Bucureşti, Ekis. Diplomatul leton arăta că, deşi şeful statului leton rămăsese în funcţie, guvernul sovietic urma a-l înlătura curând. Noul guvern, format din ziarişti şi scriitori ce nu aparţineau Partidului Comunist, urma să lase loc unui guvern comunist. Ekis afirmase confidenţial că, în momentul ultimatumului sovietic din toamna lui 1939, guvernul leton primise sugestii de la guvernul german să se supună, deoarece situaţia va fi una temporară. Aceleaşi speranţe fuseseră insuflate letonilor şi în vara anului 1940. Ministrul leton considera că acţiunea guvernului sovietic era determinată de teama de Germania şi de necesitatea de a apăra Leningradul, dar şi de temerea adiacentă că guvernul leton s-ar fi putut apropia de Reich[126]. Oricum, pe data de 24 iunie, ziarul "Timpul" - preluând o ştire a agenţiei "Tass" - îşi informa cititorii că în Statele Baltice se găseau 18-20 divizii sovietice[127].

La 21 iunie a avut loc, potrivit agenţiei sovietice „Tass", o ridicare spontană a poporului muncitor din fiecare oraş mare din Estonia, Letonia şi Lituania. Sloganurile – aceleaşi peste tot – fuseseră distribuite de legaţiile sovietice. Manifestaţiile nu se bucuraseră însă niciunde de un număr prea mare de participanţi. Maşini şi infanterie mecanizată sovietice au asigurat „protecţia" acestor manifestaţii nepopulare. Cu această ocazie, s-a anunţat desfăşurarea de alegeri în Ţările Baltice pentru zilele de 14-15 iulie[128]. Alegerile erau considerate de Grigore Niculescu-Buzeşti ca fiind o simplă reprezentaţie a legaţiilor sovietice (la Riga jocurile erau făcute de Vâşinski)[129]. Niculescu-Buzeşti considera întreg acest spectacol ca fiind cea mai clară condamnare a regimului comunist. El remarca reuşitele pe care, prin muncă, la obţinuseră naţiunile baltice în perioada lor de independenţă şi a pus aceste scoruri pozitive în comparaţie cu ceea ce le putea aştepta după încorporarea în Uniunea Sovietică – mizerie, suferinţe, teroare. De altfel, experienţa sa ca însărcinat cu afaceri al guvernului român în Ţările Baltice, subliniază istoricul Florin Anghel, îl va marca profund pe viitorul ministru de externe român care a avut şi el de-a face, cinci ani mai târziu, cu scene de reprezentaţie similare[130].

În timp ce evenimentele îşi urmau cursul lor în Statele Baltice, Moscova pregătea

[125] "Timpul", 22 iunie 1940.
[126] Arh. M.A.E., fond 71/1920-1944, Letonia, vol. 7, Relaţii cu alte state, f. 247 (nota de convorbire dintre secretarul general al M.A.S., Alexandru Cretzianu, şi ministrul Letoniei, Ekis).
[127] "Timpul", 24 iunie 1940.
[128] W.J.H. Hough, *op.cit.*, p. 377.
[129] Florin Anghel, *op.cit.*, p. 447-448.
[130] *Ibidem*, p. 448

o nouă lovitură de forţă în direcţia României, pentru a culege şi ultimul „fruct" ce-i fusese recunoscut prin pactul Ribbentrop-Molotov. Desfăşurarea de forţă a sovieticilor din Ţările Baltice nu a determinat, în general, o anxietate sporită în cadrul opiniei publice româneşti. În general, sovieticii erau priviţi ca oameni lipsiţi de respect faţă de civilizaţie, cultură, credinţă. Această impresie fusese întărită şi de afişele şi broşurile ce descriau crimele bolşevicilor, existente în Bucureşti. Dar, în afara unor diplomaţi bine informaţi şi pătrunzători, precum Grigore Gafencu, Gheorghe Davidescu sau Grigore Niculescu-Buzeşti, evenimentele din nordul îndepărtat erau privite doar ca noi dovezi ale spiritului păgân al sovieticilor, lipsind o conştientizare largă a spiritului naţional asupra pericolelor legate de reactivarea politicii Moscovei în estul Europei. De aceea, probabil, şi surprinderea multor politicieni manifestată la momentul ales de sovietici pentru a-şi lansa pretenţiile teritoriale la adresa României.

În luna august, Statele Baltice au fost încadrate deplin în Uniunea Sovietică. Presa românească urmărea, în continuare, evenimentele din Ţările Baltice. Astfel, ziarul "România" din 1 august 1940 informa despre declaraţia viceministrului leton al Afacerilor Străine, care le spusese funcţionarilor că instituţia lor urma a se desfiinţa, dar că era posibilă înfiinţarea unei secţii speciale letone pe lângă Comisariatului Afacerilor Străine din Moscova. Guvernele de la Washington şi Londra - remarca ziarul amintit - nu doreau să accepte noua stare de lucruri din Statele Baltice, provocând astfel protestul ambasadorului Maisky la Londra[131]. A doua zi, "România" remarca vizita delegaţiilor letonă şi estonă la Moscova, în scopul de a propune Sovietului Suprem încorporarea în U.R.S.S. Ca o ironie, acestea fuseseră primite ceremonios, cu mari solemnităţi, companii de onoare, discursuri[132]. În aceeaşi zi, armatele Ţărilor Baltice fuseseră încadrate în Armata Roşie, urmând să poarte uniforma sovietică[133].

Şedinţa comună a celei de-a şaptea sesiuni a Sovietului Suprem şi a Sovietului naţionalităţilor din Uniunea Sovietică s-a desfăşurat sub preşedinţia lui Andreev, preşedintele Sovietului Uniunii, începând din 1 august. Ziarul "România" remarca că în lojă luaseră loc Molotov, Kaganovici, Jdanov, Malenkov. La punctele 3, 4 si 5 de pe ordinea de zi figurau declaraţiile dietelor republicilor Lituania, Letonia şi Estonia prin care-şi exprimau dorinţa de a fi încorporate în U.R.S.S. În discursul său, Molotov a vorbit de fericita „soluţionare" a chestiunilor de politică externă care dusese la "mărirea considerabilă a teritoriului nostru şi...creşterea forţelor U.R.S.S.". Abordând chestiunea relaţiilor cu Ţările Baltice, Molotov observa că acestea luaseră o nouă întorsătură în momentul în care Moscova a constat că pactele de asistenţă mutuală nu dăduseră rezultatele scontate. Vina, conform cazuisticii sovietice, revenea "opoziţiei grupărilor burgheze conducătoare" din acele state care desfăşuraseră activităţi secrete antisovietice, în special prin intermediul Înţelegerii Baltice. De aceea, comenta Molotov, fusese necesară

[131] "România", 1 august 1940.
[132] Idem, 2 august 1940.
[133] "Timpul", 2 august 1940.

www.cetateadescaun.ro

schimbarea guvernelor de la Kaunas, Tallinn şi Riga, ca şi suplimentarea efectivelor Armatei Roşii din acele state. Apoi se desfăşuraseră alegeri "universale, egale, secrete" ce au "ales" noile diete, care se exprimaseră în favoarea "restaurării" regimului sovietic şi adeziunii la U.R.S.S. a celor trei ţări. Cinic, demnitarul comunist declara ca Sovietul Suprem va analiza "opţiunea" naţiunilor baltice de a deveni republici sovietice federale. Încadrarea naţiunilor baltice în Uniunea Sovietică, conform lui Molotov, urma a determina o rapidă înflorire economică, o vastă dezvoltare a culturii lor naţionale, o întărire a securităţii lor şi sporirea puterii U.R.S.S.. Populaţia U.R.S.S. - constata ministrul de externe sovietic - sporea cu 2.880.000 locuitori din Lituania, 1.950.000 din Letonia şi 1.120.000 din Estonia. Molotov remarca şi sporul de securitate pe care îl câştigase U.R.S.S., afirmând că frontierele U.R.S.S. fuseseră mutate pe ţărmul Mării Baltice, zonă "de o importanţă primordială pentru ţara noastră". Importanţa regiunii era dată mai ales prin acapararea unor porturi la Marea Baltică care nu îngheţau iarna. Molotov şi-a exprimat şi satisfacţia că aceste schimbări teritoriale fuseseră realizate pe cale paşnică[134]. Extrase din cuvântarea lui Molotov au fost publicate şi în "România"[135]. Pe data de 7 august, ziarul "Timpul" insera ştirea conform căreia Sovietul Suprem adoptase proiectul de lege cu privire la intrarea Lituaniei în U.R.S.S. De asemenea, ziarul constata că o parte din Rusia Albă era trecută în administraţia R.S.S. Lituania[136]. La rândul său, ziarul "România" informa că pe data de 6 august Sovietul Suprem şi Sovietul Naţionalităţilor votaseră în favoarea intrării Letoniei în U.R.S.S.[137] În ziua următoare şi Estonia fusese "admisă" în Imperiul sovietic[138]. Pe data de 10 august la Kremlin s-a desfăşurat o mare recepţie în cinstea înglobării celor trei republici baltice, ce a avut ca invitaţi pe premierul Stalin, preşedintele Kalinin, Molotov, Voroşilov, Kaganovici. Aceasta a pus capăt reprezentaţiei regizate de sovietici[139]. În acest mod, se încheia *de facto* absorţia celor trei ţări baltice în Uniunea Sovietică, în timp ce acei cetăţeni ce s-au putut refugia din faţa Armatei Roşii au suplimentat numărul imigranţilor din S.U.A.[140].

Astfel, după cum sublinia istoricul Florin Constantiniu, graţie înţelegerii cu Hitler, Stalin a putut să anexeze părţi importante din teritoriile polonez, finlandez şi românesc, dar şi Statele Baltice, adică exact teritoriul care reprezentase glacisul Occidentului împortiva comunismului rusesc[141]. Ideologicul nu a fost neglijat în dorinţa Moscovei de a nu pierde simpatia opiniei publice mondiale: ocuparea acestor teritorii sau state străine a fost motivată de dorinţa de a preveni

[134] Idem, 3 august 1940.
[135] "România", 3 august 1940.
[136] "Timpul", 7 august 1940.
[137] "România", 8 august 1940.
[138] Idem, 9 august 1940.
[139] "Timpul", 13 august 1940.
[140] Karl W. Ryavec, *United States - Soviet relations*, Longman, New York, London, 1989.
[141] Florin Constantiniu, *De la războiul fierbinte la războiul rece*, Editura Corint, Bucureşti, 1998, p. 99.

transformarea lor în „colonii" germane[142].

Încercările diplomaţiei de la Moscova de a realiza recunoaşterea oficială a anexării noilor teritorii s-a lovit de opoziţia statelor democrate. Pe data de 5 septembrie 1940, secretarul de Stat Cordell Hull declara - conform cotidianului "România" - că misiunile americane urmau a părăsi Riga, Kaunasul şi Tallinnul[143].Aceasta însă nu semnifica, a subliniat diplomatul american, recunoaşterea oficială acordată anexării acestor state. Washingtonul a interpretat acest caz ca pe un model clasic de aplicare a doctrinei Stimson. De altfel, la 23 iulie 1940, referindu-se la Statele Baltice, subsecretarul de stat american se exprimase clar în privinţa voinţei Statelor Unite de a nu se îndepărta de doctrina Stimson[144]. Timp de 50 de ani Statele Unite au refuzat să recunoască apartenenţa Ţărilor Baltice la Uniunea Sovietică. Emigraţia anticomunistă baltică din America avea legaţii la Washington şi New York. Oficialităţile americane au evitat să viziteze Ţările Baltice, deoarece, într-un asemenea caz, ar fi fost nevoie de acordul Moscovei[145].

Absenţa recunoaşterii anexării acestor republici în U.R.S.S. de către Statele Unite, Marea Britanie, Franţa şi alte state democratice a reprezentat o mare şansă pentru eforturile de renaştere naţională a popoarelor baltice. Preşedintele Seimei lituaniene, Vytautas Landsbergis, recunoştea în anii '90 eforturile internaţionale ale Lituaniei fuseseră bazate pe continuarea politicii de nerecunoaştere a ocupaţiei sovietice de către capitalele vestice. Pornind de la această realitate, arăta „părintele" renaşterii naţionale lituaniene, reprezentanţii baltici au inversat formula şi au privit nerecunoaşterea ca pe o recunoaştere a existenţei independente a naţiunii lituaniene[146]. De altfel, lupta pentru recucerirea statului de independenţă a naţiunilor baltice a început aproape concomitent cu ocupaţia sovietică şi a durat timp de decenii[147].

Şi guvernul român a fost informat oficial despre integrarea noilor republici, "conform cererilor lor", în U.R.S.S.. Reprezentantul sovietic de la Bucureşti atrăgea atenţia că "intrarea persoanelor în acele republici urma a se realiza cu acceptul reprezentanţelor U.R.S.S.[148]. Teritoriile noilor republici sovietice au fost rapid integrate în sistemul economic şi social comunist. Proprietatea privată, după cum remarca ziarul "Timpul", a început să fie naţionalizată[149].

Poziţia României s-a menţinut pe linia tratatului Saavedra-Lamas şi a Tratatului de

---

[142] Constantin I. Kiriţescu, *România în al doilea război mondial*, vol. I, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996 (text stabilit şi îngrijit de Gheorghe Buzatu), p. 104 -105.
[143] "România", 7 septembrie 1940.
[144] W.J.H. Hough, *op.cit.*, p. 393.
[145] M.R. Beschloss, S. Talbott, *La cele mai înalte nivele. Relatare din culisele puterii referitoare la sfârşitul Războiului Rece*, Editura Elit, Bucureşti, 1994, p. 148.
[146] J.V. Paleckis, *Aspects of foreign policy orientation in the Baltic States: experience of Lithuania*, în Jundzis Talavs (editor), *The Baltic State at…*, p. 107.
[147] Valentinas Brandišauskas, *Anti-soviet resistance in 1940 and 1941 and the Revolt of June 1941*, în *The Anti-Soviet resistance in the Baltic States*, Vilnius, 1999, p. 9 şi următoarele
[148] "România", 16 august 1940.
[149] "Timpul", 8 august 1940.

definire a agresorului. În consecinţă, România nu a recunoscut anexarea Ţărilor Baltice. Situaţia s-a schimbat doar după accederea la putere a regimului comunist. În anul 1958, prin intermediul câtorva protocoale bilaterale semnate cu Bulgaria (18 ianuarie), România (7 martie), Ungaria (14 martie) şi Cehoslovacia (30 iunie), Moscova a obligat aceste state să recunoască încorporarea Ţărilor Baltice[150].

Observăm, aşadar, că diplomaţia românească era bine informată - mai ales prin legaţiile româneşti din Riga, Tallinn, Helsinki şi Moscova, dar şi de către reprezentantul diplomatic al Letoniei de la Bucureşti, asupra evenimentele din regiunea baltică. Diplomaţii români au remarcat înrăutăţirea poziţiei internaţionale a Statelor Baltice de-a lungul anului 1939 şi în vara anului 1940. Unii diplomaţi, precum Grigore Niculescu-Buzeşti, au anticipat involuţia stării de suveranitate a acestor mici naţiuni. Mai mult, unele personalităţi ale diplomaţiei româneşti - precum Grigore Gafencu sau Gheorghe Davidescu - au resimţit în politica activă a lui Stalin în nord indicii ale reactivării politicii şi pretenţiilor sovietice faţă de România.

Presa românească a analizat - în general în cadrul unor ştiri de ultima oră, sumar comentate sau necomentate, preluate de la agenţiile internaţionale de presă - desfăşurarea evenimentelor din Statele Baltice. În general, opiniile exprimate în mass-media românească vădeau simpatie şi înţelegere faţă de soarta acestor naţiuni aflate în imposibilitatea de a riposta în faţa puternicilor presiuni ale lui Stalin.

Opinia publică românească a fost mai puţin interesată de evenimentele ce se desfăşurau în nordul îndepărtat, şi care păreau a nu atinge întru nimic interesele României. Totuşi a fost remarcată politica dură a Moscovei, aceasta fiind probabil privită ca fiind încă un indiciu al lipsei de moralitate ce anima politica externa sovietică[151].

Trebuie remarcat, de asemenea, faptul că momentele în care Ţările Baltice au fost anexate de sovietici au coincis, temporal, cu notele ultimative adresate de Molotov României, ceea ce, desigur, a adâncit interesul românilor faţă de evoluţiile politice din nordul Europei. Mai mult, anexarea din punct de vedere juridic a Statelor Baltice şi a Basarabiei a fost realizata în aceeaşi şedinţă a Sovietului Suprem şi a Sovietului Naţionalităţilor.

[150] W.J.H. Hough, *op.cit.*, p. 438.

[151] Silviu Miloiu, *Diplomaţia României şi anexarea Ţărilor Baltice (1939-1940)*, în Gheorghe Buzatu, Valeriu Florin Dobrinescu, Horia Dumitrescu (coordonatori), *Diplomaţie şi diplomaţi români, I*, Editura DMPress, Focşani, 2001, p. 310.

www.cetateadescaun.ro

Concluzii

Am putea spune că, prin prisma eşecului final al Europei de Răsărit de a rezista celor doi inamici ai săi cei mai importanţi, Germania şi Rusia, de a nu fi constituit, din timp, o contrapondere eficientă împotriva acestora, relaţiile României cu Ţările Baltice se încadrează în pasivul istoriei europene interbelice. Legăturile României cu Ţările Baltice, încă firave spre sfârşitul anilor interbelici, reprezintă, într-un fel, un exemplu al nereuşitei umplerii vidului de putere existent în această parte a Europei după sfârşitului Primului Război Mondial. Ar fi fost, poate, mai natural, ca statele succesoare Rusiei, Germaniei şi Austro-Ungariei să caute să găsească o formulă pentru a-şi integra politicile externe, cele militare, comerciale, după modelul planurilor care au fost elaborate la începutul perioadei interbelice.

La fel de bine am putea puncta unele proiecte comune de succes (cooperarea din relaţiile cu Rusia la începutul anilor '20, semnarea în comun a Protocolului Litvinov de punere în aplicare anticipată a Pactului Ribbentrop-Molotov, constituirea Uniunii Agrare, Pactul de definire a agresorului), ale căror principii, odată respectate, ar fi putut constitui veriga de aşezare şi menţinere a relaţiilor internaţionale pe un făgaş paşnic.

Între viziunea unor relaţii care s-au îndreptat, prin lipsa de proiecte de anvergură, spre eşecul suveranităţii şi integrităţii teritoriale a statelor angajate în aceste relaţii, inspirată mai ales de finalul nefericit al acestor raporturi în 1940, şi aceea a unor legături cu reuşite de importanţă europeană şi mondială, care ar fi, totuşi, culorile predominante ale tabloului?

Pentru a răspunde la această întrebare ar trebui, credem, să avem în vedere atât cadrul internaţional în care s-au desfăşurat aceste relaţii, cât şi proiectele comune ale legăturilor româno-baltice şi finalitatea acestora.

Relaţiile României cu Ţările Baltice nu au înregistrat evenimente majore, de genul vizitelor la nivel înalt, al schimburilor culturale de marcă, al traducerilor reciproce ale operelor literare celor mai importante, al schimburilor economice sau al încheierii unor tratate bilaterale care să aibă în vedere dezvoltarea şi aprofundarea legăturilor reciproce. Privite din perspectiva intereselor comune de creare a unei zone neexpuse ameninţărilor revizioniste este, în mod evident, prea puţin. Nu trebuie să uităm însă că statele din regiune şi-au dat mâna în momente esenţiale şi au participat împreună la evenimente care au avut în vedere aşezarea pe o bază mai solidă a relaţiilor internaţionale est-europene. Sunt de subliniat şi proiecte mai interesante, precum cel de creare a unui canal de navigaţie care să unească Marea Baltică cu Marea Neagră, dar care, din nefericire, nu au reuşit să se îndeplinească. România şi-a creat un cadru juridic de desfăşurare a schimburilor sale economice cu fiecare din Ţările Baltice, şi doar asemănarea structurii de

www.cetateadescaun.ro

producţie a acestor state a impietat asupra extinderii volumului schimburilor. O reuşită o constituie şi desfăşurarea unor raporturi diplomatice tot mai variate între România şi Ţările Baltice. Mai mulţi diplomaţi baltici care au fost acreditaţi în România (ce-i drept, majoritatea au avut reşedinţa la Varşovia) au deţinut funcţii importante în fruntea politicii ţărilor lor, mergând până la aceea de şefi ai statului. De asemenea, relaţiile umane şi culturale înregistrau o tendinţă pozitivă în anii '30, mergând până la difuzarea unor programe de radio speciale destinate culturii şi civilizaţiei statelor partenere, contacte umane mai diverse etc. Aş dori să subliniez, de asemenea, faptul că legăturile diplomatice ale României cu Ţările Baltice au beneficiat de aportul unor diplomaţi de bună calitate, precum viitorii miniştrii ai Afacerilor Străine ai României, Mihail R. Sturdza şi Grigore Niculescu-Buzeşti, viitorii secretari generali ai aceluiaşi minister Vasile Stoica şi Gheorghe Davidescu etc. Rapoartele lor diplomatice sunt foarte interesante şi, nu numai în privinţa descrierii stadiului relaţiilor româno-baltice, ne-au slujit ca bază de documentare pentru întocmirea lucrării noastre. Aş dori să subliniez, mai cu seamă, rapoartele diplomatice ale lui Vasile Stoica, documentate, interesante, care rezistă timpului şi publicării unor lucrări şi studii speciale, ca şi a documentelor diplomatice baltice. La fel se poate spune şi despre rapoartele diplomatice semnate de Mihail Sturdza şi Niculescu-Buzeşti.

O menţiune aparte se cuvine a fi acordată relaţiilor României cu Lituania, care au fost grevate de conflictul dintre aliata României, Polonia, şi Kaunas. Aceasta a şi determinat, de altfel, faptul că România a urmat o politică mai reţinută faţă de statul lituanian, astfel încât să menajeze susceptibilităţile aliatei sale. Şi aceasta în ciuda faptului că, spre deosebire de relaţiile României cu Letonia sau Estonia, relaţiile cu Lituania aveau o istorie mult mai bogată.

Toate aceste realizări, precum şi altele, ca schimbul reciproc de informaţii confidenţiale captate din zona politicii, armatei sau serviciilor secrete sovietice, nu au putut totuşi suplini implicarea în proiecte de reală anvergură, generatoare de securitate şi care să aducă o cunoaştere mai bună între România şi naţiunile baltice.

Din punct de vedere al participării românilor şi balticilor la activitatea Ligii Naţiunilor şi a organismelor acestora, pentru întărirea **securităţii colective**, trebuie spus că toate cele patru naţiuni au privit cu încredere apariţia pe scena politică a lumii a acestei organizaţii internaţionale şi i-au acordat sprijinul lor entuziast. România a fost membru fondator al Ligii Naţiunilor şi, în această calitate, a fost chemată să-şi dea girul aderării Estoniei, Letoniei şi Lituaniei la această organizaţie. Este meritul României de a nu fi refuzat acest sprijin şi, mai mult, de a fi susţinut participarea cât mai largă a statelor mici şi mijlocii la activitatea Ligii. Mai multe proiecte internaţionale de calibru au beneficiat de eforturile comune ale românilor şi balticilor în vederea conceperii şi realizării lor. În perioada în care la conducerea diplomaţiei române s-a aflat Nicolae Titulescu s-a înregistrat punctul maxim al cooperării româno-baltice în cadrul instituţiei ce garanta securitatea colectivă. România şi Ţările Baltice au fost, uneori, pe poziţii diferite, ca de pildă în privinţa atragerii Uniunii Sovietice în garantarea *statu-quo*-ului european. De

www.cetateadescaun.ro

asemenea, mult mai pesimiste şi simţindu-se foarte ameninţate, Ţările Baltice au părăsit, treptat, „barca" securităţii colective şi au căutat să-şi găsească securitatea, după modelul scandinav, în declararea neutralităţii lor în faţa tuturor conflictelor care brăzdau Europa la sfârşitul anilor '30. Această atitudine, diferită de aceea mai curajoasă a României, care a ales să mai sprijine încă ideile pe care le patrona Liga Naţiunilor, nu a reuşit însă să scutească aceste state de agresiunea sovietică în 1939-1940, cu atât mai mult cu cât nici una dintre marile puteri care cauzau îngrijorări factorilor politici şi militari baltici nu a recunoscut noul statut de neutralitate al balticilor.

Realizarea **securităţii regionale** a stat în atenţia atât a românilor cât şi a balticilor. Întrebarea care se pune este însă în ce măsură România şi Ţările Baltice erau parte ale aceleaşi regiuni? Credem că unul dintre răspunsuri ar putea avea în vedere faptul că, până şi din punct de vedere subiectiv, sau mai ales din punct de vedere subiectiv, în Europa dintre Germania şi Rusia existau mai multe „regiuni". Numai la începutul perioadei interbelice, sub impresia proaspătă a războiului şi a nesiguranţei, au existat planuri de creare a unor arii de securitate mai vaste, unele mergând de la „Baltică la Egee". În cadrul acestor planuri, românii şi balticii s-au găsit adesea de aceeaşi parte a baricadei, fiind adesea printre artizanii unor planuri de securitate largi. Însă din planurile de securitate regională ale lui Take Ionescu, de pildă, Ţările Baltice erau excluse şi, în general, nici balticii nu au gândit multe proiecte care să includă România. La rigoare, Take Ionescu era dispus să atragă în alianţa imaginată de el Finlanda, nu însă Estonia, Letonia şi Lituania. A existat însă conştiinţa faptului că Rusia constituia o ameninţare de securitate comună a românilor şi balticilor, dar planurile de contracarare a unei posibile ameninţări revizioniste venite din partea Rusiei nu au fost prea consistente şi, în general, naţiunile situate pe graniţa vestică a Rusiei au preferat să aştepte sprijin din partea marilor puteri democratice occidentale fără a conferi prea multă încredere unei formule regionale de apărare. Balticii s-au considerat, cel mai adesea, legaţi de Finlanda şi Polonia, uneori de Scandinavia, şi, prin urmare, au încercat să realizeze împreună cu aceste state un spaţiu comun de securitate. Românii au considerat că interesele lor de securitate la graniţa răsăriteană sunt protejate de alianţa cu Polonia şi Franţa şi s-au orientat, mai cu seamă, înspre conturarea unor alianţe cu statele din Europa Centrală şi Sud-Estică. Polonia, care ar fi putut constitui punctul de convergenţă al alianţelor baltice, central-europene şi occidentale nu şi-a realizat ceea ce noi credem că ar fi fost menirea sa istorică şi a îngropat aceste planuri în conflictele sale cu Lituania şi Cehoslovacia şi în politica contradictorie dusă faţă de Germania.

Având Europa Orientală neorganizată şi plină de conflicte deschise sau latente, politicile marilor puteri revizioniste au găsit cale liberă pentru a-şi realiza aspiraţiile lor politice în regiune. În aceste condiţii, România şi Ţările Baltice au trebuit să facă faţă singure agresiunii sovietice şi politicii de expansiune germane. Din această situaţie, România s-a „ales" cu dezintegrarea regatului ei interbelic, iar Ţările Baltice cu pierderea independenţei şi a organizării lor sociale, fiind înglobate

www.cetateadescaun.ro

în Uniunea Sovietică, la fel ca şi Basarabia, Bucovina şi ţinutul Herţei româneşti. Cum s-a desfăşurat **anexarea Ţărilor Baltice** şi cum au privit românii acest proces este subiectul ultimului nostru capitol.

Faptul că Uniunea Sovietică a moştenit politica imperială a ţarilor şi a dorit refacerea vechiului Imperiu Rus a dovedit, din exterior, din păcate, că România şi Ţările Baltice erau parte ale aceleiaşi regiuni şi că numai cooperarea mai strânsă între ele le putea aducea în situaţia de a preveni agresiunea, de a constitui, în cazul totuşi a desfăşurării acesteia, alături de alte state, precum Polonia, o contraforţă care să poată desfăşura acţiuni militare conjugate îndreptate împotriva inamicului comun sovietic. Mai ales că, din punct de vedere militar, situarea tuturor acestor state pe mii de kilometri de-a lungul frontierei occidentale a Uniunii Sovietice, putea să favorizeze împărţirea forţelor Armatei Roşii. Pentru aceasta însă trebuia să fi fost creat, în prealabil, un cadru instituţionalizat, o cooperare la nivelul planificatorilor militari, o coordonare a liniilor de comunicaţie şi acţiune operativă, precum şi adoptarea *moto*-ului Alianţei Nord-Atlantice de astăzi: „toţi pentru unul, unul pentru toţi". Iar perioada interbelică, confuză, brăzdată de spectrul unui naţionalism egoist, nu părea a fi momentul derulării unor asemenea proiecte. Chiar dacă acestea nu au lipsit cu totul, chiar dacă au existat oameni politici care şi-au depăşit cu mult epoca şi care au acţionat în această direcţie.

În concluzie, relaţiile româno-baltice, dincolo de reuşitele (iniţierea raporturilor diplomatice şi a cunoaşterii reciproce etc.) sau nereuşitele lor (absenţa unui proiect eficient de organizare a Europei Orientale), putem afirma că nu au depăşit plusurile şi minusurile diplomaţiei europene. Raporturile româno-baltice au constituit, pentru toate ţările implicate în schimbul acesta de valori, un fel de legături exotice, date fiind gradul de cunoaştere redus pe care naţiunile baltice îl aveau despre România şi cel pe care românii îl aveau despre baltici. Legăturile dintre România şi Ţările Baltice de astăzi au multe de învăţat din acea perioadă şi au o istorie care s-a făcut atunci şi a fost reluată, la nivelul legăturilor oficiale, abia după 1990.

BIBLIOGRAFIE FINALĂ

A. Izvoare inedite:

1. Arhive

a. Arhivele Naţionale ale Estoniei:

-fond 957: dosar 11; dosar 291; pachet 3 - dosare 47, 57, 605, 606, 607, 608; pachet 8 - dosar 1135; pachet 11 - dosar 732; pachet 12 – dosare 820, 830, 965; pachet 13 – dosare 148, 432; pachet 14 – dosar 707.

b. Muzeul Naţional al Estoniei:

-fond Fotografii istorice, fotografia Regimentului 26 estonian din 1 octombrie 1917.

c. Arhivele Naţionale ale Finlandei:

-fond Rudolf Holsti, volumele: 2, 3, 4, 5, 6, 7, 22, 28, 30

d. Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Finlandei:

-fond Microfilme Bucureşti, grupa 5, secţiunea C14

e. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe:

-fond 71 Letonia: volumele: 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9
-fond 82 Letonia: volumele: 88 bis, 93
-fond 71 Lituania: volumele: 2, 3, 4
-fond 82 Lituania: volumele: 88 bis, 93
-fond 82 Estonia: volumul: 88 bis
-fond 71 Dosare speciale, volumul: 42 R 1, România. Relaţii cu U.R.S.S. 1920-1924
-fond 71 S.U.A.: volumele: 7, 38

f. Arhivele Naţionale ale României; Arhivele Naţionale Istorice Centrale:

-fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri: dosar 269/1939
-fond Vasile Stoica: dosar I/15, I/68, I/69, I/137
-fond Casa Regală, Regele Ferdinand: dosare 28/1925, 54/1925, 55/1925
-fond Casa Regală, Mihai I-Regenţa: dosare 29/1928, 46/1928, 22/1930, 26/1930, 194/1930
-fond Casa Regală, Regele Carol al II-lea: 94/1930, 145/1930, 194/1930, 130/1931, 104/1934, 140/1935, 107/1936, 62/1939, 116/1939, 138/1939

g. Arhivele Naţionale ale României – filiala Dâmboviţa:

-fond familia Iacobson: dosare: 1/1970-1888, 3/1900-1947, 4/1909-1916, 5/1848, 6/1940, 7/1883, 8/1863, 9/1866, 10/1867, 11/1868, 12/1870, 13/1871, 14/1872-1875, 17/1875-1876

B. Izvoare edite:

a)Documente publicate:

1. Cannistraro, Philip V., Edward D. Wynot, Jr., Theodor P. Kovaleff (editori), *Poland and the Coming of the Second World War. The diplomatic papers of A.J. Drexel Biddle, Jr., United States Ambassador to Poland 1937-1939*, Ohio State

University: Columbus, 1976
2. Chester Edward W., *The scope and variety of US diplomatic history, Readings since 1900*, vol. 2, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1990
3. *Codul Hamangiu*, vol. XIX, XXVI
4. Ciobanu, Ştefan, *Documente din Basarabia*, Chişinău, 1928
5. Ciobanu, Ştefan, *Unirea Basarabiei. Studiu şi documente cu privire la mişcarea naţională din Basarabia în anii 1917-1918*, Editura Universitas, Chişinău, 1993
6. Degras, Jean (editor), *Soviet Documents on Foreign Policy*, Vol. I, 1917-1924, issued under the auspices of the Royal Institute of International Affaires Geoffrey Cumberlege, Oxford University Press, London, New York, Toronto, 1951
7. Gafencu, Grigore, *Misiune la Moscova: 1940-1941. Culegere de documente*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1995 (editori Ion Calafeteanu, Nicolae Dinu, Nicolae Nicolescu)
8. Gheorghe, Gheorghe, *Tratatele internaţionale ale României: 1921-1939*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980
9. Grava-Kreituse, I., I. Feldmanis, D.A. Loeber, J. Goldmanis, A. Stranga (editori), *The occupation and Annexation of Latvia: 1939-1940. Documents and materials*, Riga, 1995.
10. Hiden, John, Patrick Salmon (editori), *British Documents on Foreign Affaires: reports and papers from the Foreign Office confidential print, Part II: From the First to the Second World War, Series F, Europe, 1919-1939, Scandinavia and Baltic States*, University Publications of America, 1996
11. Ionaşcu, Ion, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *Relaţiile internaţionale ale României în documente (1368-1900). Culegere selectivă de tratate, acorduri, convenţii şi alte acte cu caracter internaţional*, Editura Politică, Bucureşti, 1971
12. Krepp, Endel, *Security and non-aggression. Baltic States and U.S.S.R.. Treaties of Non-Aggression*, Särmlands Grafiska, Stockholm, 1973
13. *Pactul Ribbentrop-Molotov şi consecinţele lui pentru Basarabiei. Culegere de documente*, Editura Universitas, Chişinău, 1991
14. *Relaţiile româno-sovietice. Documente. Vol. I, 1917-1934*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1999
15. *România şi tratatele internaţionale. Culegere de texte din tratate, convenţii şi acorduri internaţionale privind relaţiile politico-militare dintre state*, Editura Militară, Bucureşti, 1972
16. Sbârnă, Gheorghe, *Parlamentul şi politica externă a României 1919-1940*, Editura Sylvi, Bucureşti, 2000
17. Tătărescu, Gheorghe, *Mărturii pentru istorie*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996 (ediţie Sanda Tătărescu-Negropontes)

b)Memorii:

1. Barbul, Gheorghe, *Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei*, Institutul European, Iaşi, 1992 (ediţie pregătită pentru tipar de Valeriu Florin Dobrinescu)
2. Carol al II-lea, *Însemnări zilnice. 1937-1951, vol. II, 13 martie-15 decembrie 1939*, Editura Scripta, Bucureşti, 1997 (ediţie Nicolae Rauş)
3. Călinescu, Armand, *Însemnări politice, 1916-1939*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1990 (ediţie dr. Al.Gh. Savu)
4. Clemenceau, Georges, *Măreţia şi amărăciunea unei victorii. Memorii*, Editura

„Cartea Românească”, Bucureşti, 1930
5. Gafencu, Grigore, *Însemnări politice, 1929-1939*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991 (ediţie Stelian Neagoe)
6. Hull, Cordell, *The Memoires*, The Macmillan Company, New York, 1948
7. Kennan, George F., *Memoirs 1925-1950*, Little, Brown and Company, Boston, Toronto, 1967
8. Sturdza, Mihail, *România şi sfârşitul Europei. Amintiri din ţara pierdută*, Editura Fronde, Alba Iulia-Paris, 1994
9. Welles, Sumner, *The time for decision*, Harper&Brothers Publisher, New York&London, 1944

c) Periodice:

- “Adevărul”, 1925
- „Argus”, 1934
- “City Paper. The Baltic States”, 1998
- „Curentul”, 1929, 1937
- „Helsingin Sanomat”, 1920
- “L’Independence Roumaine”, 1929
- „Le Journal”, 1929
- “Neamul românesc pentru popor”, 1939-1940
- “România”, 1939-1940
- „Le Temps”, 1929
- “The Times”, 1928
- “Timpul”, 1927-1928, 1939-1940
- “Universul” 1920, 1937, 1939-1940
- ”Viaţa Basarabiei”, 1936
- ”The Washington Post”, 1922

d) Anuare, dicţionare, enciclopedii:

- *80 de ani de relaţii diplomatice între România şi Finlanda, 80 vuotta suomen ja Romanian välisia diplomaatti suhteita*, Helsinki, 2000
- Bărbulescu, Petre, Ionel Cloşcă, *Repere de cronologie internaţională: 1914-1945*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982
- Calafeteanu, Ion, Cristian Popisteanu (coordonatori), *Politica externă a României. Dicţionar cronologic*, Editura Ştiinţifica şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986
- Eelmaa, Epp, Harri Annuka (editori), *Why not via Estonia. An overall guide to transport, logistic, distribution and legislation*, Ministry of Foreign Affairs, 1997
- Fjuk, Ignar (editor), *Estonia.Emerging and dynamic*, Eesti Entsüklopeedia, 1998
- *Istoria României în date*, Editura Crai Nou, Chişinău, 1992
- Ministerul Afacerilor Străine al României, *Anuar diplomatic şi consular*, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1942
- Nuorteva, Jussi, Tuire Raitio (editori), *Ulkoasiainhallinnon Matrikkeli 1918-1993*, vol. 2, Ulkoasiainministeriö, Länsi-Savo Oy, Mikkeli, 1996
- *Reprezentanţele diplomatice ale României, vol. II, 1911-1939*, Editura Politică, Bucureşti, 1971

C. Lucrări şi studii:

a) Lucrări şi studii generale

1. Albrecht-Carrié, René, *France, Europe and the two World Wars*, Geneve, Paris, 1960
2. Anghel, Ion M., *Dreptul diplomatic şi consular*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 1996
3. Armand, Albert, *Nouvelle Europe*, Paris, Editions A. Pedone, 1936
4. Azeau, Henri, *Le pacte franco-sovietique. 2 mai 1935*, Presses de la Cite, Paris, 1969
5. Bajanov, Boris, *Kremlinul anilor ´20*, Editura Cogito, Oradea, 1991
6. Berdiaev, Nicolai, *Originile şi sensul comunismului rus*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994
7. Beschloss, Michael R., Strobe Talbott, *La cele mai înalte nivele. Relatare din culisele puterii referitoare la sfârşitul Războiului Rece*, Editura Elit, Bucureşti, 1994
8. Bonciog, Aurel, *Drept diplomatic*, Editura Paideia, 1997
9. Botoran, Constantin, Ion Calafeteanu, Eliza Campus, Viorica Moisuc, *România şi Conferinţa de Pace de la Paris (1918-1920). Triumful principiului naţionalităţilor*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983
10. Brătianu, Gheorghe I., *Sfatul domnesc şi Adunarea stărilor în Principatele Române*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995
11. Buşe, Constantin, Nicolae Dascălu, *Diplomaţie în vreme de război. De la Carta Atlanticului la Carta O.N.U.*, Editura Universităţii Bucureşti, 1995
12. Buzatu, Gheorghe, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, vol. I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988.
13. Calafeteanu, Ion, *Politică şi interes naţional în România interbelică*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997
14. Calafeteanu, Ion, *Revizionismul ungar şi România*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995.
15. Cernovodeanu, Paul, *Basarabia – drama unei provincii istorice româneşti în context politic internaţional 1806-1920*, Editura Albatros, Bucureşti, 1993
16. Chereji, Christian-Radu, *ONU-65 de ani mai târziu*, în „*Dosarele Istoriei*", anul V, nr. 2(42), 2000
17. Ciachir, Nicolae, *Istoria modernă a Poloniei (1795-1918)*, Bucureşti, 1987
18. Ciachir, Nicolae, *Istoria politică a Europei de la Napoleon la Stalin*, Editura Oscar Print, Bucureşti, 1997
19. Ciachir, Nicolae, *Marile Puteri şi România 1856-1947*, Editura Albatros, Bucureşti, 1996
20. Constantiniu, Florin, *De la războiul fierbinte la războiul rece*, Editura Corint, Bucureşti, 1998
21. Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, ediţia I-a, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1997
22. Creţu, Vasile, *Nerecurgerea la forţă în relaţiile internaţionale*, Editura Politică, Bucureşti, 1978
23. Derry, T. K., *A History of Scandinavia. Norway, Sweden, Denmark, Finland and Iceland*, London, 1979

24. Divine, Robert A., T.H. Breen, George M. Fredrickson, R. Hal Williams, *America. Past and Present*, Scott, Foresman and Company, Glenview, Illinois, London, England, 1987
25. Dobrinescu, Valeriu Florin, *România şi sistemul tratatelor de pace de la Paris (1919-1923)*, Institutul European, Iaşi, 1993
26. Dobrinescu, Valeriu Florin, *Plata şi răsplata istoriei. Titulescu, Antonescu şi relaţiile anglo-române în anii ´20*, ediţia a II-a, Editura Neuron, Focşani, 1996
27. Dobrinescu, Valeriu Florin, Ioan Giurgea, *Un izvor american despre situaţia financiar-economică a României şi raporturile ei comerciale internaţionale*, în *Românii în istoria universală*, vol. III 3, Universitatea "Al. I. Cuza", Iaşi, 1998
28. Dobrinescu, Valeriu Florin, Gheorghe Nicolaescu, *Ion Antonescu şi relaţiile româno-franceze din anii ´20*, Editura"Cultura", Piteşti, 1996
29. Dobrinescu, Valeriu Florin, Ion Pătroiu, *Anglia şi România între anii 1939-1947*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1992
30. Dobrinescu, V.F., D. Tompea, *România la Conferinţele de Pace de la Paris (1919-1920, 1946-1947)*, Editura Neuron, Focşani, 1996
31. Donici, Leon, *Revoluţia rusă. Amintiri, schiţe şi impresii*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1996
32. Farmer, Alan, *Marea Britanie: politica externă şi colonială, 1919-1939*, Editura All, Bucureşti, 1996
33. Gafencu, Grigore, *Politica în exil: 1942-1957*, Editura Oscar Print, Bucureşti, 2002 (studiu introductiv şi selecţia textelor de Nicolae Petrescu şi Gheorghe Zamfir)
34. Iordache, Anastasie, *Take Ionescu*, Editura Mica Valahie, Bucureşti, 2001
35. Iorga, Nicolae, *Istoria lui Ştefan cel Mare pentru poporul român*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1966
36. Iorga, Nicolae, *Istoria Românilor, vol. III, Ctitorii*, ediţia a II-a, Editura Enciclopedica, Bucuresti, 1993
37. Jacobson, Max, *Finland: Myth and reality*, Otava, Helsinki, 1987
38. Jelavich, Charles şi Barbara, *Formarea statelor naţionale balcanice 1804-1920*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001
39. Jutikkala, Eino, Kauko Pirinen, *A History of Finland*, 4th revised edition, Espoo, 1984
40. Kant, Immanuel, *Scrieri moral-politice*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1991
41. Kiriţescu, Constantin I., *România în al doilea război mondial*, vol. I, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996 (text stabilit şi îngrijit de Gheorghe Buzatu)
42. Kissinger, Henry, *Diplomacy*, Simon&Schuster, New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore, 1994 (ediţii româneşti – 1998, 2002)
43. Klinge, Matti, *The Baltic World*, 2nd edition, Otava, Helsinki, 1994
44. Kogălniceanu, Mihail, *Răpirea Bucovinei după documente autentice*, Editura Domino, Galaţi, f.a.
45. Kruus, Hans, *Histoire de l'Estonie*, Payot, Paris, 1935
46. Laar, Mart, *War in the Woods. Estonia's struggle for survival: 1944-1956*, The Compass Press, Washington D.C., 1992
47. Laur, Mati, Tõnis Lukas, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Tõnu Tannberg, *History of Estonia*, Avita, Tallinn, 2000, p. 136

48. Machiavelli, Niccolo, *Principele*, Editura Mondero, Bucureşti, 1998
49. Mamina, Ion, Ioan Scurtu, *Guverne şi guvernanţi (1916-1938)*, Silex, Casa de Editură, Presă şi Impresariat, Bucureşti, 1996
50. Miloiu, Silviu, *Transilvania-obiect de dispută diplomatică româno-maghiară în S.U.A. (1939-1941)*, în Nicolae Ciachir (coordonator), *Studii de istorie modernă şi contemporană (I)*, Editura Oscar Print, Bucureşti, 1999
51. Moisuc, Viorica, *Louis Barthou (1862-1934)*, în *Diplomaţi iluştri*, vol. V, Editura Politică, Bucureşti, 1986
52. Nietzsche, Friedrich, *Aşa grăit-a Zarathustra. O carte pentru toţi şi pentru nimeni*, Edinter, Bucureşti, 1991
53. Oprea, Ion M., *Nicolae Titulescu*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966
54. Oţetea, Andrei (coordonator), *Istoria poporului român*, Biblioteca de Istorie, Bucureşti, 1972
55. Paasivirta, Juhani, *Finland and Europe. The early years of independence 1917-1939*, Helsinki, 1998
56. Panaitescu, P.P., *Interpretări româneşti. Studii de istorie economică şi socială*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994
57. Păcurariu, Mircea, *Basarabia. Aspecte din istoria Bisericii şi a neamului românesc*, Editura Mitropoliei Moldovei şi Bucovinei, Iaşi, 1993
58. Petrencu, Anatol, *Istoria universală. Epoca contemporană, 1939-1995 (Europa, S.U.A., Canada, America Latină)*, Editura Museum, Chişinău, 1996
59. Plakans, Andrejs, *The Latvians. A Short history*, Hoover Institution Press, Stanford, 1995
60. Raun, Toivo U., *Estonia and the Estonians*, 2nd edition, Hoover Press Publications, 1991
61. Ryavec, Karl W., *United States-Soviet relations*, ediţia a II-a, Longman, New York, London, 1989
62. Sarin, Oleg, General, Lev Dvoretsky, Colonel, *Agresiunile Uniunii Sovietice împotriva lumii, 1919-1989*, Editura Antet, Bucureşti, 1997
63. Scurtu, Ioan, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, Editura Paideia, Bucureşti, 1999
64. Scurtu, Ioan, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947), Vol. II, Ferdinand I*, Editura Encicplopedică, Bucureşti, 2001
65. Seişanu, Romulus, *Take Ionescu*, Editura Universul, Bucureşti, 1930
66. Seişanu, Romulus, *Principiul naţionalităţilor. Originile, evoluţia şi elementele constitutive ale naţionalităţii. Tratatele de pace de la Versailles, Saint-Germanin, Trianon, Neuilly-sur-Seine, Sevres, Lausanne*, Editura Albatros, Bucureşti, 1996
67. Siilivask, Karl (editor), *History of Tartu University*, Perioodika, Tartu, 1985
68. Simion, Aurică, *Agresiunile naziste din Europa, în anii 1938 – 1939*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1983
69. Snow, Donald M., *National Security. Enduring problems in a changing defense environment*, 1991 by Martin's Press, New York
70. Spector, Sherman David, *Romania at the Paris Peace Conference: a study of the diplomacy of Ioan I.C. Bratianu*, The Center for Romanian Studies, The Romanian Cultural Foundation, Iasi, 1995
71. Stanciu, Ion, *Aliaţi fără alianţă România şi S.U.A. 1914-1920*, Editura Albatros Bucureşti, 1992

72. Stanciu, Ion, *În umbra Europei. Relaţiile României cu Statele Unite în anii 1919-1939*, Editura Silex, Bucureşti, 1996
73. Uustalu, Esvald (editor), *The History of Estonian Culture*, Hämeen Kirjapaino, 1960
74. Vares, Peeter (editor), *Estonia and Russia, Estonian and Russians: a dialogue*, Tallinn, 1998
75. Vent, Ursula, Indrek Kiverik (editori), *The history of the Baltic Countries* – 2nd, revised edition, Avita, 2000
76. Volkogonov, Dmitri, *Lenin. O nouă biografie*, Editura Orizonturi&Lider, Bucureşti, f.a.
77. Xeni, Constantin, *Take Ionescu*, Editura Universul, 1932
78. Xenopol, A.D., *Istoria românilor din Dacia Traiana, Istoria Modernă (De la Matei Basarab şi Vasile Lupu până la fanarioţi)*, vol. IV, ediţia a IV-a, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993
79. Žucas, Saulius (editor), *Lithuania: past, culture, present*, Baltas Lankos, 1999

b) Lucrari si studii speciale:

1. Ahmann, Rolf, *The German Treaties with Estonia and Latvia of 7 June 1939 – bargaining ploy or an alternative for German-Soviet understanding*, în *„Journal of Baltic Studies”*, Vol. XX, No. 4 (Winter 1989)
2. Anderson, Edgar, *The Baltic Entente 1914-1940 – its strength and weakness*, în John Hiden and Aleksander Loit (editori), *The Baltic in international relations between the two world wars*, Stockholm, 1988
3. Anghel, Florin, *O încercare românească de politică baltică. România şi Letonia în perioada interbelică*, în *Naţional şi universal în istoria românilor. Studii oferite prof. dr. Şerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1998
4. Arens, Olavi, *The Estonian Question at Brest-Litovsk*, în *„Journal of Baltic Studies”*, Vol. XXV, No. 4 (Winter 1994)
5. Backlund, Lawrence, *Rudolf Holsti in Moscow: en episode in Fenno-Soviet relations*, în *„Journal of Baltic Studies”*, Vol. XIX, No. 3 (Fall 1988)
6. Bacon Jr., Walter M., *Nicolae Titulescu şi politica externă a României. 1933-1934*, Institutul European, Iaşi, 1999 (Cuvânt înainte de Valeriu Florin Dobrinescu şi Kurt W. Treptow)
7. Brandišauskas, Valentinas, *Anti-soviet resistance in 1940 and 1941 and the Revolt of June 1941*, în *The Anti-Soviet resistance in the Baltic States*, Vilnius, 1999
8. Buzatu, Gheorghe (coordonator), *Titulescu şi strategia păcii*, Editura Junimea, Iaşi, 1982
9. Calafeteanu, Ion, *Diplomaţia românească în sud-estul Europei (martie 1938-martie 1940)*, Editura Politică, Bucureşti, 1980
10. Campus, Eliza, *Din politica externă a României: 1913-1947*, Editura Politică, Bucureşti, 1980
11. Campus, Eliza, *Ideea federală în perioada interbelică*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993
12. Campus, Eliza, *Statele mici şi mijlocii din centrul şi sud-estul Europei în relaţiile internaţionale. Prima jumătate a secolului al XX-lea*, Editura Politică, Bucureşti, 1988
13. Champonnois, Suzanne, *Colonel Emmanuel du Parquet's mission in Latvia 1919-*

1920, în *„Journal of Baltic Studies”*, Vol. XXIII, No. 4 (Winter 1992)
14. Ciobanu, Ştefan, *Contribuţia Basarabiei la dezvoltarea literaturii naţionale*, Bucureşti, 1941
15. Ciobanu, Ştefan, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chişinău, 1923
16. Ciobanu, Ştefan, *Din istoria mişcării naţionale în Basarabia*, Chişinău, 1933
17. Colesnic, Iurie, *Basarabia necunoscută*, Editura Universitas, Chişinău, 1993
18. Ciorănescu, George, *Românii şi ideea federalistă*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1996
19. Constantin, Ion, *România, Marile Puteri şi problema Basarabiei*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995
20. Dallin, Alexander, *The Baltic States between Nazi Germany and Soviet Russia*, în V. Stanley Vardys, Romuald J. Misiunas (editori), *The Baltic States in Peace and War 1917-1945*, The Pennsylvania State University Press, 1978
21. Dandara, Livia, *România în vâltoarea anului 1939*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985
22. Dobrinescu, Valeriu Florin, *Bătălia pentru Basarabia*, Editura Junimea, Iaşi, 1991
23. Dobrinescu, Valeriu Florin, Ion Pătroiu, *Ultimele luni de pace martie-august 1939*, Institutul European, Iaşi, 1992
24. Duhanovs, M., I. Feldmanis, A. Stranga, *1939. Latvia and the Year of fateful decisions*, Riga, 1994
25. Eidintas, Alfonsas, Vytautas Žalys, Alfred Erich Senn, *Lithuania in European politics. The years of the First Republic, 1918-1940*, St. Martin´s Press, New York, 1999
26. Feldmanis, Inesis, Aivars Stranga, *The destiny of the Baltic Entente 1934-1940*, LĀI, Riga, 1994
27. Foglesong, David S., *The United States, self-determination and the struggle against Bolshevism in the Eastern Baltic region, 1918-1920*, în *„Journal of Baltic Studies”*, Vol. XXVI, No. 2 (Summer 1995)
28. Forgus, Silvia P., *Soviet subversive activities in independent Estonia (1918-1940)*, în *„Journal of Baltic Studies”*, Vol. XXIII, No. 1 (Spring 1992)
29. Funderburk, David Britton, *Politica Marii Britanii faţă de România (1938-1940). Studiu asupra strategiei economice şi politice*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983
30. Gafenco, Grégoire, *Préliminaires de la Guerre a l'est. De l'accord de Moscou (23 Âout 1939) aux hostilités en Russie (22 Juin 1941)*, Egloff, Friburg, 1944
31. Hiden, John, Patrick Salmon, *The Baltic nations and Europe. Estonia, Latvia and Lithuania in the Twentieth Century*, revised edition, Longman, London and New York, 1994
32. Hillgruber, Andreas, *Hitler, Regele Carol şi Mareşalul Antonescu. Relaţiile germano-române: 1938-1944*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994
33. Holsti, Kalevi, *The Origins of the Finnish foreign policy, 1918-1922. Rudolf Hoslti's role in the policy*, Microfilm, Stanford University, Ann Arbor University Microfilms International, 1961
34. Hough, William J.H., *The Annexation of the Baltic States and its effect on the development of law prohibiting forcible seizure of teritory*, în *„New York Law School Journal of International and Comparative Law”*, vol. 6, no. 2, Winter 1985

35. Hovi, Kalervo, *Alliance de revers. Stabilization of France's alliance policies in East-Central Europe 1919-1921*, Annales Universitas Turkuensis, Ser. B, tom 163, Turku, 1984
36. Hovi, Kalervo, *Cordon Sanitaire or barriere de l'est? The Emergence of the new French Eastern European alliance policy 1917-1919*, Turku, 1975
37. Hovi, Kalervo, *Interessensphären im Baltikum. Finnland im Rahmen der Ostpolitik Polens 1919-1922*, Helsinki, 1984
38. Hovi, Kalervo, *The Neutrality of the Baltic States before the Second World War*, în Jukka Nevakivi, *Neutrality in History. Proceedings of the Conference on the History of Neutrality organized in Helsinki 9-12 September 1992 under the auspices of the Commission of History of International Relations*, SHS, Helsinki, 1993
39. Hovi, Olavi, *The Baltic Area in British policy 1918-1921, vol. I: From the Compiègne Armistice to the implementation of the Versailles Treaty, 11.11.1918-10.01.1920*, Helsinki, 1980
40. *Jaan Tõnnison. Eesti välispoliitikas 1917-1920*, Jaan Tõnnisoni Instituudi Kirjastus, Tallinn, 1993
41. Kaslas, Bronis J., *The Baltic Nations – the quest for regional integration and political liberty. Estonia, Latvia, Lithuania, Finland, Poland*, Euramerica Press, Pittston, 1976
42. Killham, Edward L., *The Nordic Way. A path to Baltic equilibrum*, The Compass Press, Washington, 1993
43. Kriaučiūnienė, Živilė, *Contacts politiques et culturels franco-lituaniens en 1918-1920*, în *„Journal of Baltic Studies”*, Vol. XXVI, No. 1 (Spring 1995)
44. Laasi, Evald, *Finland's Winter War and Estonian neutrality*, în *„Journal of Baltic Studies”*, Vol. XXIV, No. 3 (Fall 1993)
45. Lehti, Marko, *A Baltic League as a construct of the new Europe. Envisioning a Baltic region and small state sovereignty in the aftermath of the First World War*, Editura Peter Lang, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien, 1999
46. Lehti, Marko, *Baltoscandia as a National construction*, în Kalervo Hovi (editor), *Relations between the Nordic countries and the Baltic nations in the XXth Century*, Turku, 1998
47. Lehti, Marko, *Realized forms if Border-State co-operation*, în *Tundmatu Eesti Vabariik*, 1993
48. *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krajums*, Riga , 1930
49. Matei, Gheorghe, *Dezarmarea în contextul problemelor internaţionale şi atitudinea României (1919-1934)*, Editura Academiei, Bucureşti, 1971
50. Mattisen, Edgar, *Searching for a dignified compromise. The Estonian-Russian Border. 1000 years*, Publishing House Ilo, Narva, 1996
51. Medijainen, Eero, *„The Riga Group” and the Origins of the Cold War*, în *„Muille maille vierahille…”.Kalervo Hovi ja yleinen historia*, Julkaisija Turun Historiallinen Yhdistys, Vaasa, 2002
52. Medijainen, Eero, *1939: võimalused ja valikud*, Tartu, 2000
53. Miloiu, Silviu, *Anexarea Ţărilor Baltice în viziune românească (1939-1940)*, în *“Ştiinţă militară. Management. Istorie”*, Editura Academiei Trupelor de Uscat “Nicolae Bălcescu”, Sibiu, 1998
54. Miloiu, Silviu, *The Annexation of the Baltic States: Romanian perceptions, 1939-*

1940, în *„Muille maille vierahille…”. Kalervo Hovi ja yleinen historia*, Julkaisija Turun Historiallinen Yhdistys, Vaasa, 2002
55. Miloiu, Silviu, *The Baltic Unity: between project and failure*, în *„Annales d'Université “Valahia”, Section d'Archéologie et d'Histoire”*, Tome II-III, Târgovişte, 2000/2001
56. Miloiu, Silviu, *Consuli şi candidaţi onorifici ai Estoniei în România interbelică. Informaţii inedite din arhivele estoniene*, în *„Studii şi materiale de istorie contemporană. Serie nouă”*, vol. I, Editura Mica Valahie, 2002
57. Miloiu, Silviu, *Diplomaţia României şi anexarea Ţărilor Baltice (1939-1940)*, în Gheorghe Buzatu, Valeriu Florin Dobrinescu, Horia Dumitrescu (coordonatori), *Diplomaţie şi diplomaţi români, I*, Editura DMPress, Focşani, 2001
58. Miloiu, Silviu, *Nicolae Titulescu – diplomaţie şi eficienţă. Cazuistica iniţierii legăturilor diplomatice româneşti cu Ţările Baltice*, în *„Oltenia. Studii şi comunicări”*, vol. XII, Arheologie-Istorie, Craiova, 2000
59. Miloiu, Silviu, *Plans and Actions for the creation of a Baltic Union in the inter-war period*, în *”Annales d'Université “Valahia”, Section d'Archéologie et d'Histoire”*, Tome I, Târgovişte, 6/1999
60. Misiunas, Romuald J., *The role of the Baltic States in Soviet relations with the West during the interwar period*, în John Hiden and Aleksander Loit (editori), *The Baltic in international relations between the two world wars*, Stockholm, 1988
61. Moisuc, Viorica, *Acte fundamentale ale statutului politico-juridic al României în perioada 1918-1940*, în Viorica Moisuc (coordonator), *Probleme de politică externă a României 1918-1940. Culegere de studii*, vol. II, Editura Militară, Bucureşti, 1977
62. Moisuc, Viorica, *Diplomaţia României şi problema apărării suveranităţii şi independenţei naţionale în perioada septembrie 1938 – mai 1940*, Editura Academiei, Bucureşti, 1971
63. Moisuc, Viorica, *Premisele izolării politice a României: 1919-1940*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991
64. Nanu, Frederic C., *Politica externă a României, 1918-1933*, Institutul European, Iaşi, 1993 (ediţie îngrijită de Valeriu Florin Dobrinescu şi Ion Pătroiu)
65. Neamţu, Gelu, *Legiunea românilor americani 1917-1918*, în Gh. I. Florescu (editor), *Relaţii româno-americane în timpurile moderne*, Editura Univ. “Al..I. Cuza”, Iaşi, 1993
66. Page, Stanley W., *The formation of the Baltic States. A study of the effects of Great Power politics upon the emergence of Lithuania, Latvia and Estonia*, Howard Fertig, New York, 1970
67. Paleckis, Justas V., *Aspects of foreign policy orientation in the Baltic States: experience of Lithuania*, în Talavs Jundzis (editor), *The Baltic States at Historical Crossroads. Political, economic and legal problems in the context of international cooperation on the doorstep of the 21 Century*, Riga, 1998
68. Petrescu, Lucian D., *Concepţia lui Nicolae Titulescu în problemele dezarmării şi definirii agresorului*, în *Mari figuri ale diplomaţiei româneşti: Nicolae Titulescu*, Editura Politică, Bucureşti, 1982
69. Popescu-Puţuri, Ion, *Îndemn la creaţie*, Editura Politică, Bucureşti, 1984
70. Puia, Ilie, *Relaţiile economice externe ale României în perioada interbelică*, Editura Academiei, Bucureşti, 1982
71. Quinlan, Paul, *Ciocnire deasupra României. Politica anglo-americană faţă de*

România, 1938-1947, Centrul de Studii Româneşti, Fundaţia Culturală Română, Iaşi, 1995
72. Rauch, Georg von, *The Baltic States: the years of independence. Estonia, Latvia, Lithuania 1917-1940*, Hurst, London, 1995
73. Rădulescu, Savel, *Problema reparaţiilor şi planul Dawes*, Bucureşti, 1927
74. Rei, August, *Have the Small nations a right to freedom and independence?*, London, Boreas Publishing, 1946
75. Roberts, Geoffrey, *The Alliance that failed: Moscow and the Triple Alliance negociations, 1939*, în *„European History Quaterly”*, Vol. 26, No. 3, July 1996
76. Roiko-Jokega, Heikki, *In Light and Shadow. Turning points in Finnish-Estonian relations between the years 1860-1991*, în Kalervo Hovi (editor), *Relations between the Nordic countries and the Baltic nations in the XXth Century*, Turku, 1998
77. Salmon, Patrick, *British Security interests in Scandinavia and the Baltic 1918-1939*, în John Hiden and Aleksander Loit (editori), *The Baltic in international relations between the two world wars*, Stockholm, 1988
78. Stan, Constantin I., *Activitatea lui Vasile Stoica în S.U.A. în sprijinul unirii (1917-1918)*, în *„Acta Musei Napocensis”*, vol. XXI, Cluj, 1984
79. Stan, Constantin I., *Activitatea diplomatică a lui Ion Pelivan*, în Gheorghe Buzatu, Valeriu Florin Dobrinescu, Horia Dumitrescu (coordonatori), *Diplomaţie şi diplomaţi români, I*, Editura DMPress, Focşani, 2001
80. Stoica, Vasile, *În America pentru cauza românească*, Tipografia Societăţii Anonime “Universul”, Bucureşti, 1926
81. Stoica, Vasile, *O lămurire în legătura cu propaganda noastră în America. Scrisoare deschisă către domnul Anton Bibescu, Ministrul României la Washington*, Editura Adevărul, Bucureşti, 1924
82. Talvar, H., *The Foreign policy of Estonia 1920-1939*, Perioodika, Tallinn, 1982
83. Tarulis, Albert N., *Soviet Policy toward the Baltic States 1918-1940*, University of Notre Dame Press, 1959
84. Taurēns, Jānis, *Baltijas virziens Latvijas Republikas ārpolitikā 1934. – 1940. gadā. Promocijas darba kopsavilkums*, Riga, 1999
85. Titulescu, Nicolae, *Politica externă a României (1937)*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994 (ediţie îngrijită de George Potra, Constantin Turcu şi Ion M. Oprea)
86. Tuţu, Dumitru, *Alianţe militare ale României (1921-1939)*, în Viorica Moisuc (coordonator), *Probleme de politică externă a României 1918-1940. Culegere de studii*, vol. II, Editura Militară, Bucureşti, 1977
87. Varslavāns, A., *Baltic Alliance and international politics in the first part of the 1920s*, în John Hiden and Aleksander Loit (editor), *The Baltic in international relations between the two world wars*, Stockholm, 1988
88. Vitolds, Hugo, *La Mer Baltique et les Etats Baltes*, Paris, 1935
89. Wandycz, Piotr S., *France and her Eastern allies 1919-1925. French-Czechoslovac-Polish relations from the Paris Peace Conference to Locarno*, Minneapolis, 1962
90. Wandycz, Piotr S., *Soviet-Polish relations, 1917-1919*, Cambridge, Mass., 1969
91. Watson, Herbert A. Grant, *The Latvian Republic. The Struggle for Freedom*, London, 1965
92. Zaharia, Gheorghe, *România în preajma şi la începutul celui de-al doilea război*

mondial, în *Probleme de politică externă a României (1918-1940)*, Editura Militară, Bucureşti, 1977

93. Zile, Zigurds L., *A Baltic Presence at the League of Nations*, în Talavs Jundzis (editor), *The Baltic States at Historical Crossroads. Political, economic and legal problems in the context of international cooperation on the doorstep of the 21 Century*, Riga, 1998

Indice

Akel, Friedrich, 195
Albat, Germain, 96
Albrecht-Carrié, René, 124, 125, 148, 242
Alexandru al II-lea, 37
Alexandru cel Bun, 21, 22, 23
Alexandru I, 26, 213
Alunas, J., 31
Anghel, Florin, 16, 68, 71, 87, 122, 160, 197, 230, 242, 245
Antonescu, Ion, 9, 56, 66, 91, 183, 203, 209, 240, 243, 246
Arata, monsenior, 92
Arciszewski, Miroslav, 187
Augustin, mitropolit, 94
Austria, 69, 74, 79, 130, 153
Averescu, Alexandru, 58, 59
Avgherinas, consul al Letoniei, 104
Bacău, 103, 115
Balliff, Ernest, 118
Balodis, F., 83, 87, 92, 163, 188
Balodis, Jānis, 140
Bărbuleț, 36
Barons, K., 31
Barthou, Louis, 147, 149, 153, 154, 244
Bartok, Bela, 94
Basanavicius, Jonas, 33
Basarabia, 18, 26, 27, 30, 31, 33, 34, 35, 43, 44, 51, 58, 64, 77, 78, 81, 206, 213, 221, 238, 240, 242, 244, 246
Basel, 101
Bavaria, 168
Bazile, Gaston, 180
Beck, colonel, 151, 152, 153, 167, 168, 202
Belgia, 79, 94, 134, 147, 205
Bender, 27
Beneș, Eduard, 134, 185
Berķis, Krišjānis, 92
Berlin, 10, 18, 47, 69, 78, 101, 120, 131, 140, 142, 148, 168, 178, 197, 210, 247
Bielorusia, 177
Bilmanis, Alfred, 212
Bogdănești, 103
Bohlen, Charles, 86
Bondt, 163
Bonin, Reimar von, 164
Bossy, Raoul, 198
Botoșani, 57
Bourgeois, Leon, 134
Brăila, 103, 107, 110
Brătianu, Ion I.C., 22, 72, 79, 83, 115, 122, 123, 129, 242
Bratislava, 76
Braunfeld, Henry S., 107, 108, 109
Brest-Litovsk, 45, 46, 47, 54, 55, 245
Briand-Kellogg, Pact, 141, 142, 143, 144, 146, 211
Brodovski, Stefan, 150
Bucovina, 27, 45, 52, 206, 221, 238
București, 9, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 26, 27, 30, 36, 41, 42, 45, 47, 51, 55, 56, 57, 58, 59, 63, 64, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 105, 107, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 119, 122, 123, 124, 125, 134, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 178, 180, 182, 183, 184, 186, 189, 190, 191, 192, 193, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 210, 215, 221, 230, 231, 232, 233, 234, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250
Budapesta, 51, 95, 114
Bulduri, 181
Bulgaria, 33, 66, 70, 75, 99, 130, 180, 181, 183, 188, 189, 190, 191, 196, 198, 199, 234
Cahul, 68, 69
Cairo, 15, 84, 94
Čakste, Jānis, 82, 138, 186, 188
Caliacra, 106
Calmanovici, Devy, 103, 104, 105, 106
Campus, Eliza, 72, 129, 141, 144, 145, 169, 193, 198, 199, 242, 245

Canada, 169, 209, 244
Cantacuzen, N.B., 118
Carol al II-lea, 72, 74, 76, 77, 88, 90, 91, 97, 98, 113, 117, 118, 165, 187, 201, 206, 239, 240
Carol I fr Hohenzollern-Sigmaringen, 36
Cazimir al IV-lea, 24
Cehoslovacia, 11, 49, 53, 63, 69, 70, 74, 118, 128, 134, 147, 148, 168, 169, 174, 195, 197, 234, 237
Celmins, Hugo, 144
Cerchez, Ştefan, 103
Cernăuţi, 68, 69, 101
Cetatea Albă, 22, 27
Chamberlain, Neville, 165, 199, 201, 208
Chicago, 32, 85
Chicu, Gheorghe, 30
Chilia, 22, 23, 27
Chişinău, 18, 21, 30, 31, 34, 43, 101, 205, 209, 240, 241, 244, 246
Cicerin, Gh., 54, 57, 58, 59, 60, 138
Cielēns, Fēlikss, 139, 140
Ciobanu, Ştefan, 18, 30, 31, 34, 35, 42, 43, 51, 240, 246
Cioranu, Corneliu, 103
Ciotori, D.N., 58
Clark, Charles Upson, 91
Clemenceau, Georges, 132, 173, 240
Coandă, Constantin, 103, 111
Colby, Bainbridge, 178
Colomeea, 68
Condeescu, Nicolae, 74, 117, 118
Conduraki, I.D., 78
Constanţa, 74, 106, 110
Constantiniu, Florin, 21, 22, 23, 221, 228, 232, 242
Copenhaga, 49, 58, 72, 94, 218
Covurlui, 69, 103, 105
Cracovia, 25, 68
Cristea, Miron, 94
Curlanda, 34, 42, 46, 47, 49
Curzon, Lord, 126
Cuza, Al. I., 36, 51, 174, 243, 248
Dăianu, I., 88, 95, 96
Daladier, Edouard, 208
Dalla, Sterie, 106, 110
Dambilis, Roberts, 92
Dâmboviţa, 19, 35, 36, 239
Danemarca, 74, 191, 200, 202
Daugavpils, 47, 94
Davidescu, Gheorghe, 83, 84, 91, 97, 114, 115, 163, 165, 167, 169, 216, 217, 218, 231, 234, 236
Davies, Joseph, 208
Davilla, Carol, 83, 84
Dekanozov, Vladimir, 227, 229
Derevianski, Vladimir, 222
Diamandi, Constantin, 57
Dobrinescu, Valeriu Florin, 16, 17, 30, 44, 51, 56, 57, 58, 59, 75, 174, 178, 183, 204, 205, 208, 209, 234, 240, 243, 245, 246, 248, 249
Donici, Leon, 41, 243
Dovgalewski, Valerian, 147
Duca, I.G., 102, 111, 115, 116, 117, 118, 123, 137
Ducmanis, Karlis, 130
Dulong, Georges, 92
Dunăre, 27
Eckhardt, Tibor, 206
Egipt, 84
Ekis, Ludvigs, 76, 77, 230
Enckell, O., 57, 135
Enescu, George, 94
Engelhardt, Sigmund, 108
Erfurt, 26
Estonia, 9, 10, 12, 14, 16, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 35, 41, 42, 43, 47, 49, 50, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 63, 66, 67, 68, 70, 71, 78, 79, 80, 83, 84, 88, 92, 95, 96, 97, 100, 101, 103, 106, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 122, 127, 128, 130, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 142, 144, 146, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 165, 166, 167, 169, 170, 175, 176, 177, 179, 180, 183, 184, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 196, 197, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 209, 212, 213, 214, 217, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 236, 237, 239, 241, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249
Federer, Georg, 92
Feldmans,Jules, 133, 159, 160, 161

Ferdinand, rege al României, 20, 58, 68, 72, 74, 97, 186, 239, 244
Finlanda, 10, 15, 27, 34, 41, 53, 54, 56, 63, 66, 67, 93, 95, 98, 134, 135, 137, 138, 139, 142, 147, 148, 157, 167, 169, 173, 175, 176, 177, 178, 180, 183, 184, 188, 190, 191, 192, 196, 197, 198, 200, 202, 205, 206, 208, 209, 213, 220, 221, 222, 229, 237, 241
Flandra, 20
Florescu, Alexandru, 49, 50, 51, 57, 71, 72, 79, 80, 83, 84, 86, 111, 116, 117, 128, 138, 183, 248
Franţa, 10, 11, 14, 49, 59, 60, 66, 77, 79, 81, 116, 118, 125, 133, 134, 139, 147, 148, 150, 151, 152, 154, 156, 158, 162, 168, 169, 173, 178, 180, 181, 186, 190, 193, 197, 198, 200, 201, 210, 213, 216, 222, 233, 237
Frunză, Mihail, 81
Gafencu, Grigore, 9, 18, 74, 95, 96, 196, 203, 210, 213, 221, 222, 231, 234, 240, 241, 243
Galaţi, 26, 68, 74, 103, 104, 105, 110, 243
Gand, 101
Gdansk, 68
Gdynia, 163
Geer, Sten de, 175, 176
Geneva, 15, 70, 84, 130, 131, 134, 139, 142, 145, 147, 151, 153, 155, 185, 192, 193, 194, 195
Georgia, 57
Germania, 9, 11, 13, 14, 20, 42, 47, 50, 63, 67, 77, 79, 87, 111, 112, 116, 118, 120, 126, 132, 133, 135, 139, 140, 147, 148, 149, 150, 154, 155, 156, 157, 162, 165, 166, 168, 169, 173, 175, 177, 178, 179, 186, 187, 189, 190, 191, 197, 198, 199, 200, 201, 204, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 215, 218, 219, 220, 221, 222, 225, 229, 230, 235, 237
Gerstenberg, Alfred, 210
Goldstein, Jacques, 101
Grecia, 75
Grigorcea, Vasile, 140, 187, 189
Grigorescu, general, 118
Grimbergs, G., 73
Grosvald, Olgerd, 74
Grosvalds, O., 210
Grunwald, 22
Gusti, Dimitrie, 193
Hackzell, Andreas Werner, 191
Halifax, Lord, 160, 219
Halippa, Pantelimon, 30
Haller, S., 135, 185
Harkov, 220
Hartmanis, Martin, 92
Heidelberg, 101
Hellat, Aleksander, 100
Helsinki, 15, 18, 27, 41, 48, 49, 52, 55, 57, 66, 67, 68, 75, 78, 94, 97, 98, 115, 158, 160, 164, 173, 178, 181, 182, 183, 185, 196, 198, 200, 208, 215, 228, 234, 241, 243, 244, 247
Henderson, Loy, 86
Herriot, Edouard, 118
Heye, 164
Hillgruber, Andreas, 203, 246
Hinković, Hinko, 52
Hitler, Adolf, 118, 147, 156, 158, 159, 164, 166, 169, 190, 192, 201, 203, 205, 209, 213, 214, 218, 220, 232, 246
Holsti, Rudolf, 48, 55, 57, 59, 177, 180, 181, 182, 183, 198, 199, 200, 239, 245, 246
Horthy, regent, 206
Hovi, Kalervo, 17, 18, 48, 49, 73, 86, 125, 126, 172, 173, 175, 177, 206, 247, 248, 249
Hull, Cordell, 223, 233, 241
Huşi, 68
Iacobson,.familie, 35, 36, 239
Iacovaky, Alexandru, 79, 80, 81, 82, 83, 111, 112, 138, 139, 140, 186, 187
Ianusz Radziwill, 26
Iaroslav, 68
Iaşi, 16, 23, 30, 44, 51, 57, 68, 69, 72, 75, 94, 105, 111, 165, 174, 204, 209, 240, 243, 244, 245, 246, 248, 249
Igenbergs, Gric, 72
Ilasievici, general, 118
Imperiul Habsburgic, 26
Imperiul Otoman, 26
Inculeţ, Ion, 44

Înţelegerea Baltică
Antanta Baltică, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 226
Ionescu, Take, 59, 60, 67, 68, 174, 177, 180, 237, 243, 244, 245
Iorga, Nicolae, 21, 22, 24, 95, 189, 221, 243
Isakof, comisar, 220
Italia, 14, 59, 63, 79, 89, 120, 133, 140, 160, 191, 200, 205
Iugoslavia, 53, 63, 69, 70, 74, 75, 169
Ivangorod, 68
Jaakson, Jüri, 112, 186
Jagello, Vladislav, 20, 21, 23, 24
Jaunākais Ziņas, 32
Jefferson, Thomas, 53
Jijia, 68
Joffe, A., 45, 47
Kaganovici, Lazar, 231, 232
Kalinin, Mihail Ivanovici, 30, 82, 232
Kallas, Oskar, 146
Kant, Edgar, 176, 243
Karelia, 175, 182
Kaunas, 15, 79, 86, 88, 91, 92, 95, 114, 116, 118, 119, 120, 123, 132, 148, 150, 151, 158, 167, 168, 169, 173, 195, 198, 199, 200, 202, 208, 212, 219, 225, 227, 232, 236
Kauschansky, David, 101
Kelley, Robert, 86
Kennan, George, 85, 86, 89, 187, 241
Kiev, 25, 31, 44
Klaipeda
Memel, 131, 132, 133, 173, 204
Kõdar, Johannes, 130
Kola, Peninsula, 175
Konik, K., 50
Krasin, Leonid, 81
Kreist, 163
Kviesis, Albert, 74, 90, 92
Laidoner, Johan, 50, 130
Landsbergis, Vytautas, 233
Lăpuşna, 20
Lattik, Johan, 188
Lazoraitis, Stasys, 92, 119, 168
Lecca, Gheorghe, 76, 98, 115, 166, 215
Léger, Alexis, 147
Lehti, Marko, 18, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 247
Lenin, Vladimir Ilici, 41, 46, 54, 55, 57, 58, 60, 174, 245
Leppik, Johan, 97
Letonia, 9, 10, 12, 16, 31, 33, 34, 35, 47, 49, 50, 53, 54, 56, 57, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 111, 112, 113, 115, 117, 118, 119, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 208, 209, 211, 213, 214, 217, 218, 219, 220, 222, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 236, 237, 239, 245
Libau
Liepāja, 49, 163, 185, 216, 217
Liga Naţiunilor
Societatea Naţiunilor, 10, 57, 60, 69, 71, 75, 77, 120, 122, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 135, 137, 139, 146, 152, 156, 158, 159, 161, 170, 195, 199, 203, 207, 212, 237
Lill, P., 135, 185
Liov, 21, 24
Lisabona, 15
Lituania, 9, 10, 11, 12, 16, 20, 24, 25, 26, 32, 33, 42, 46, 47, 49, 50, 52, 53, 56, 63, 64, 67, 68, 74, 76, 79, 82, 83, 85, 87, 88, 92, 95, 111, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 127, 128, 131, 132, 133, 134, 140, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 154, 155, 157, 158, 159, 161, 162, 166, 167, 169, 173, 174, 176, 177, 178, 180, 181, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 196, 197, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 209, 211, 214, 216, 217, 219, 223, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 236, 237, 239

Litvinov, Maxim, 58, 60, 142, 144, 145, 147, 149, 151, 154, 212, 235
Livonia, 25, 28, 29, 34, 43, 47, 49
Londra, 48, 58, 59, 72, 77, 91, 98, 125, 133, 137, 140, 146, 152, 162, 165, 168, 180, 181, 183, 199, 200, 201, 204, 231
Lozoraitis, Stasys, 202
Lucasiewicz, Eugeniu, 84, 94
Ludovic al IV-lea de Hessa, 36
Lupu, Nicolae, 52
Macedonia, 106
Madgearu, Virgil, 70, 71
Madrid, 15, 94
Mahu, Vasile, 30
Mājas Viesis, 31
Mamulea, I., 118
Mannerheim, Gustaf Emil, 152
Marbé, H. J., 100
Marea Adriatică, 53
Marea Baltică, 9, 10, 12, 20, 21, 52, 53, 68, 93, 111, 120, 144, 157, 163, 173, 174, 177, 183, 185, 186, 190, 198, 209, 215, 216, 217, 218, 232, 235
Marea Britanie
  Anglia, 10, 14, 48, 54, 79, 85, 125, 126, 133, 161, 165, 198, 199, 200, 213, 216, 222, 233, 243
Marea Egee, 12, 52, 53, 93, 174, 186
Marea Neagră, 9, 20, 21, 25, 68, 93, 120, 144, 174, 177, 185, 187, 198, 209, 235
Marian, B., 104
Marienburg, 22
Marinescu, Gheorghe, 103
Markus, Hans, 92, 97
Masaryk, Thomas, 52, 53, 92
Mataki, Ion D., 101, 102, 103, 105, 110
Mavrodin, Constantin D., 60, 66
Medijainen, Eero, 17, 18, 86, 213, 247
Meierovics, Zigfrids, 71, 72, 80, 81, 82, 127, 133, 177, 180, 182, 184, 186, 187, 206
Merkys, Antanas, 224, 225, 227
Metz, Adolf, 92
Mica Înțelegere, 14, 75, 118, 159, 174, 183, 190, 194, 195, 197, 203, 204, 207
Miller, Herbert A., 52, 53
Mircea cel Bătrân, 23, 24
Mironescu, G.G., 83, 141, 144
Mocsonyi, Anton, 118
Moisuc, Viorica, 72, 73, 129, 137, 147, 185, 193, 209, 242, 244, 248, 249
Moldova, 20, 21, 25, 26, 120
Molotov, Viaceslav, 206, 208, 209, 214, 215, 216, 220, 221, 225, 226, 227, 228, 231, 232, 234
Monastir, 106
Moscova, 10, 11, 18, 25, 30, 32, 44, 56, 58, 59, 60, 63, 78, 81, 89, 114, 115, 131, 135, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 151, 152, 153, 158, 160, 164, 166, 168, 174, 180, 181, 182, 184, 195, 197, 199, 200, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212,鮒213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 233, 234, 240
München, 75, 165, 168, 203
Munters, Wilhelm, 75, 76, 92, 151, 152, 153, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 197, 198, 199, 203, 207, 210, 214, 215, 216
Murmansk, 217
Nagevicius, general, 120
Nanu, Frederic, 16, 44, 55, 56, 63, 70, 76, 134, 173, 174, 185, 248
Napoleon, 26, 27, 36, 242
Narva, 29, 33, 42, 43, 47, 78, 247
Nerman, Birger, 31
Neuilly, 42, 126, 244
Nicolae al II-lea, 34
Niculescu-Buzești, Grigore Gheorghe, 77, 93, 164, 215, 216, 217, 218, 220, 230, 231, 234, 236
nigsberg, 140
Nistru, 20, 27, 51, 68
Norvegia, 74, 200, 202
Nukša, Martinš, 72, 73, 74, 76, 117
Odessa, 43, 72, 220
Olanda, 79, 205
Orghidan, Theodor, 73, 74, 96
Orhei, 20
Paderewski, Ignacy Jan, 52, 132
Pakstas, Kazys, 176
Paldiski, 163, 216, 225

Palencia, Ceferino, 92
Panaitescu, P.P., 21, 244
Paris, 18, 26, 48, 51, 52, 54, 57, 58, 59, 60, 64, 66, 72, 75, 89, 98, 115, 118, 122, 124, 129, 141, 143, 147, 157, 168, 178, 179, 180, 181, 187, 190, 210, 212, 241, 242, 243, 244, 247, 249
Pătroiu, Ion, 16, 44, 204, 205, 243, 246, 248
Päts, Konstantin, 29, 35, 50, 113
Peipsi, 47
Pelivan, Ion, 30, 88, 249
Penikis, E., 135, 185
Petala, N., 135, 185
Petrescu-Comen, Nicolae, 91
Petru I Mușat, 21
Philadelphia, 52, 53
Piip, Ants, 71, 179, 180, 222
Plesnilă, Dimitrie, 67, 182
Plésums, Alexandre, 72
Plock, 68
Plymouth, Lord, 199
Podlașie, 25
Podolia, 25
Poklewski-Koziel, 103
Politis, Nicolas, 134, 146, 185
Polonia, 10, 11, 21, 22, 23, 24, 25, 46, 49, 50, 56, 59, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 74, 79, 82, 83, 85, 87, 95, 97, 111, 115, 116, 128, 131, 135, 138, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 156, 159, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 173, 174, 175, 177, 178, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 192, 197, 201, 202, 204, 206, 210, 213, 236, 237, 238
Popescu, Stelian, 15, 16, 84, 94, 95, 180, 181, 182, 248
Popescu-Puțuri, Ion, 15, 16, 180, 181, 182, 248
Poska, Jaan, 50, 178, 180
Postimees, 29, 177
Povilaitis, Augustinas, 226
Praga, 72, 74, 75, 76, 115, 117, 168
Prut, 27, 31, 51, 68
Przemyśl, 68
Pumpur̦, Andrejs, 32
Pusta, C.R., 60, 64, 66, 97, 103, 105, 111, 112, 130, 179, 181
Radom, 23
Rădulescu, Savel, 119, 125, 158, 249
Rapallo, 135, 147, 166
Raštikis, Stasys, 92
Regatul Polono-Lituanian, 20, 21
Rehren, Aleksander, 103
Rei, August, 31, 228, 249
Reiman, Villem, 29
Ribbentrop, Joachim von, 18, 97, 163, 170, 205, 209, 210, 219, 221, 231, 235, 240
Ribbentrop-Molotov, Pact, 18, 97, 170, 205, 210, 221, 231, 235, 240
Richmond, Herbert, 200
Riga, 11, 15, 17, 18, 32, 34, 42, 43, 47, 49, 56, 57, 60, 66, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 112, 113, 114, 118, 119, 120, 123, 127, 128, 129, 135, 138, 139, 145, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 172, 173, 181, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 208, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 229, 230, 232, 233, 234, 240, 246, 247, 248, 249, 250
Rin, 150
Rio de Janeiro, 15, 84
Roberts, Geoffrey, 92, 213, 249
Roma, 59, 115, 156, 168
Roman, 22, 24
Romanescu, Marcel, 75, 76, 89, 94, 163, 164
România, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 30, 36, 45, 47, 49, 51, 53, 55, 57, 58, 59, 60, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 105, 106, 107, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 127, 128, 129, 131,

134, 141, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 159, 160, 165, 169, 171, 174, 177, 178, 183, 187, 190, 191, 201, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 221, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 248, 249
Rosetti, C.A., 36
Rusia
Uniunea Sovietică, 9, 11, 13, 25, 26, 27, 28, 31, 34, 35, 36, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 64, 66, 67, 68, 72, 78, 79, 80, 81, 82, 85, 86, 88, 89, 99, 111, 116, 119, 122, 127, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 162, 166, 169, 173, 174, 175, 178, 179, 182, 183, 184, 185, 187, 189, 200, 208, 209, 211, 219, 222, 227, 232, 235, 237
Russkie Vedomosti, 32
Ryngalla, 22
Saar, 153, 154, 155, 156
Saavedra-Lamas, Pact, 233
Saint-Germain, 126
Salnais, Valdemaras, 129, 146, 192
Salonic, 36
Sambor, 68
Samogitia, 33
San, 68
Sandler, Rickard, 200
Scandinavia, 10, 18, 48, 175, 176, 177, 200, 219, 237, 240, 242, 249
Schmidt, Constantin, 114
Schmidt-Torma, August, 130
Scortzescu, Theodor, 94, 151, 157, 158, 187, 191
Șeicaru, Pamfil, 142, 143
Seljamaa, Julius, 157, 195
Selter, Karl, 130, 203, 214, 215
Sèvres, 126
Sidorovici, Teofil, 118
Sidzikauskas, Vaclovas, 146
Sigismund al II-lea August, 25
Sigismund de Luxemburg, 23
Sinaia, 70
Sinclair, amiral britanic, 49
Siverts, Woldemar, 72
Skrzynski, Aleksander, 116, 117, 185
Skucas, Kazys, 226, 227
Šliūpas, Jonas, 180
Smetona, Antanas, 42, 119, 120, 166, 167, 227, 229
Smilga, Arveds, 92
Sobieski, W., 21
Sofia, 70, 91
Soroca, 20
Spadë, comandor, 163, 164
St. Petersburg
Leningrad, 28, 41
Stalin, Iosif Visarionovici, 27, 147, 161, 164, 166, 205, 208, 209, 213, 214, 215, 221, 223, 226, 227, 229, 232, 234, 242
Stârcea, I.V., 118
Statele Unite
S.U.A., 14, 32, 51, 54, 63, 79, 92, 115, 120, 122, 125, 144, 174, 178, 206, 211, 233, 245
Stauning, Thorvald, 200
Ștefan cel Mare, 22, 24, 25, 26, 243
Ștefanov, Boris, 221
Stegmanis, director, 75
Stockholm, 18, 48, 54, 72, 78, 93, 115, 168, 178, 180, 192, 240, 245, 248, 249
Stoica, Vasile, 51, 52, 53, 54, 66, 75, 76, 83, 91, 92, 93, 94, 95, 120, 123, 162, 163, 165, 166, 167, 168, 172, 174, 193, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 236, 239, 249
Strandmann, Otto, 97, 188
Sturdza, Mihail R., 67, 78, 79, 80, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 95, 112, 113, 118, 119, 123, 137, 141, 145, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 167, 183, 185, 189, 190, 191, 192, 197, 202, 215, 218, 236, 241
Suceava, 21, 23, 24, 25
Suedia, 27, 28, 63, 74, 78, 79, 85, 87, 120, 167, 188, 191, 200, 202
Suwalkis, 132
Švitrigaila, 23
Tallinn, 15, 27, 28, 29, 33, 48, 50, 55, 59, 60, 79, 82, 83, 84, 86, 88, 97, 99, 100,

103, 104, 105, 106, 107, 111, 112, 113, 114, 115, 123, 131, 138, 145, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 160, 163, 164, 165, 167, 168, 170, 172, 173, 177, 179, 186, 189, 192, 194, 195, 200, 202, 208, 212, 216, 217, 223, 225, 228, 229, 232, 234, 243, 245, 247, 249
Tanner, Väinö, 67, 100
Ţara Românească
Valahia, 20, 23, 24
Târgovişte, 17, 24, 72, 176, 210, 248
Ţările Baltice
Statele Baltice, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 49, 54, 58, 60, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 74, 77, 78, 79, 82, 83, 84, 86, 88, 89, 91, 92, 93, 112, 114, 117, 119, 121, 122, 123, 125, 127, 139, 142, 143, 145, 147, 148, 149, 152, 153, 157, 158, 159, 161, 162, 164, 165, 166, 168, 170, 171, 172, 173, 175, 177, 180, 183, 184, 187, 189, 190, 192, 194, 195, 196, 197, 199, 200, 201, 203, 204, 206, 208, 212, 213, 215, 218, 224, 228, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 248
Tartu, 18, 29, 30, 32, 33, 43, 45, 55, 56, 59, 64, 86, 176, 180, 182, 213, 244, 247
Tarulis, Albert, 18, 47, 54, 223, 249
Taryba, 42, 48
Teataja, 29
Terijoki, 34
Thilo, 164
Tilsit, 26, 213
Timoşenko, Simeon, 224
Tiraspol, 44
Titulescu, Nicolae, 16, 17, 70, 71, 75, 83, 84, 90, 118, 123, 126, 137, 145, 146, 147, 158, 160, 174, 183, 190, 194, 197, 236, 243, 244, 245, 248, 249
Tokio, 15
Tõnisson, Jaan, 29, 33, 35
Tõnnison, Jaan, 176, 177, 247
Torun, 68
Trancu-Iaşi, Grigore, 105
Trianon, 42, 126, 244
Troţki, Leon, 47, 55, 174, 183
Tūbelis, Juozas, 119
Tulcea, 106
Turauskas, Eduardas, 117
Turcia, 85, 218
Ucraina, 59, 177
Ulmanis, Karlis, 57, 74, 76, 90, 92, 93, 148, 149, 150, 151, 154, 157, 159, 180, 184, 216, 222, 225, 229
Ungaria, 21, 22, 23, 24, 47, 70, 79, 85, 114, 234
Urbsys, Juozas, 216, 227
Urdăreanu, Ernest, 118
Uusikaupunki, 27
Vaida-Voevod, Alexandru, 58
Valdemārs, K., 31
Valdmanis, Alfred, 75
Vălimărescu, Constantin, 90, 91, 113, 114, 119, 158, 198
Vares, Peeter, 28, 41, 157, 193, 245
Varşovia, 49, 60, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 87, 88, 94, 97, 103, 105, 106, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 131, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 145, 146, 148, 150, 151, 153, 158, 167, 168, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187,鮅189, 191, 199, 205, 210, 216, 236
Vasile Lupu, 22, 26, 245
Vasseur, P., 201
Vennola, Juho, 180
Versailles, 10, 18, 42, 48, 50, 54, 72, 126, 131, 132, 173, 244, 247
Vetroff, agent, 163
Viena, 69, 72, 75, 108, 168
Vilms, Jüri, 42, 50
Vilnius, 26, 34, 42, 48, 115, 119, 131, 162, 168, 173, 216, 217, 219, 223, 224, 227, 229, 233, 245
Vistula, 68
Vitkauskas, Vincas, 227
Vitolds, Hugo, 92, 179, 249
Volânia, 25
Volderamas, Augustinas, 140
Voroşilov, Kliment, 195, 232
Wandycz, Piotr S., 17, 18, 48, 73, 249

Washington, 47, 51, 52, 59, 63, 64, 141, 173, 174, 206, 210, 228, 231, 233, 241, 243, 247, 249
Watson, Th., 54, 201, 249
Weimar, 88, 89, 133, 183
Willey, John, 86
Wilson, Thomas Woodrow, 45, 53, 54, 124, 125, 132
Windau
  Ventspils, 217
Włocławek, 68
Young, Evan E., 63, 86
Zaunius, Dovas, 180
Żeligowski, Lucjan, 132
Zemgals, Gustavs, 188, 189
Zile, Zigurds, 127, 128, 129, 133, 159, 160, 250
Zimmerman, Percy, 83
Zinoviev, Grigori, 81
Zonbergs, Voldemārs, 92
Zürich, 102